

Täktverksamhet

En vägledning vid prövning
och tillsyn

RAPPORT 7212 | DECEMBER 2025

Täktverksamhet – en vägledning vid prövning och tillsyn

Version 1.0

Naturvårdsverket

Tel: 010-698 10 00

E-post: registrator@naturvardsverket.se

Postadress: Naturvårdsverket, SE-106 48 Stockholm

Internet: www.naturvardsverket.se

ISBN 978-91-620-7212-4

ISSN 0282-7298

© Naturvårdsverket 2025

Tryck: Arkitektkopia AB, Bromma 2025

Omslagsfoto: Väg vid kalkbrott, Bungenäs, Gotland.

Michael Jönsson/Johnér bildbyrå

Naturvårdsverkets roll

Naturvårdsverket arbetar på uppdrag av regeringen med miljöfrågor i Sverige, inom EU och internationellt. Naturvårdsverket ska med utgångspunkt i generationsmålet och miljökvalitetsmålen främja en hållbar utveckling och därmed bidra till genomförandet av Agenda 2030.¹

Naturvårdsverket ansvarar för frågor som handlar om klimat, luft, mark, biologisk mångfald, förorenade områden, kretslopp, avfall, miljöövervakning, jakt och vilt samt miljöforskning.²

Naturvårdsverket ska bevaka allmänna miljöintressen i mål och ärenden där miljöbalken tillämpas. Naturvårdsverket ska även delta i miljöprövningar som gäller frågor som är principiellt viktiga eller har stor betydelse för miljön.³ Naturvårdsverkets deltar antingen som remissinstans eller som part i dessa prövningar.

Naturvårdsverket är tillsynsvägledande myndighet som ansvarar för tillsynsvägledning avseende flera kapitel i miljöbalken, särskilt kapitel 2–10, 15, 26 och 30. Miljöbalkstillsyn av täktverksamheter utförs av länsstyrelserna eller kommunerna.

¹ Se 1 § förordning (2012:989) med instruktion för Naturvårdsverket.

² Se 1 § förordning med instruktion för Naturvårdsverket.

³ Se 3 § 1 och 2 förordning med instruktion för Naturvårdsverket.

Om vägledningen

Syfte

Denna vägledning ska bidra till en mer effektiv, rättssäker och enhetlig tillståndsprövning och tillsyn av täktverksamheter.

Målgrupp

Vägledningen vänder sig i huvudsak till tillsynsmyndigheter. Dokumentet kan även vara ett stöd för prövningsmyndigheter, andra myndigheter, verksamhetsutövare, ideella organisationer och allmänheten.

Omfattning

Vägledningen omfattar främst täktverksamhet som miljöfarlig verksamhet enligt 9 kap. miljöbalken. I viss mån hanteras även vattenverksamhet enligt 11 kap. miljöbalken. Vägledningen omfattar såväl miljöbalkstillsyn som miljöprövning av tillstånds- och anmälningspliktiga täktverksamheter enligt 4 kap. 1–5 §§ miljöprövningsförfordningen (2013:251). Vägledningen hanterar även följdverksamheter av täktverksamhet såsom exempelvis transporter till och från tåkten.

Innehållet i vägledningen har koncentrerats till de frågor som är specifika för prövning och tillsyn av täktverksamhet enligt miljöbalken. I mer generella miljöfrågor, som även berör andra typer av verksamheter, ges hänvisning till annan vägledning på Naturvårdsverkets hemsida. Vid behov ges här även hänvisning till vägledning från andra myndigheter.

Avgränsning mot andra myndigheter

Täktverksamhet kan också omfatta vattenverksamhet enligt 11 kap. miljöbalken. Eftersom Havs- och vattenmyndigheten (HaV) är vägledande myndighet vad gäller vattenverksamhet⁴ berörs dessa verksamheter endast i begränsad utsträckning. I de aktuella avsnitten ges i stället hänvisningar till HaV:s vägledning.

Tillsyn och prövning av täktverksamheter inkluderar även frågor om samhällets materialförsörjning och ofta även förvaltning av grundvatten. Sveriges geologiska undersökning (SGU) ansvarar bl.a. för att tillhandahålla information om geologi och grundvatten i Sverige. I de avsnitt i vägledningen som handlar om samhällets behov av material och om miljömålet *Grundvatten av god kvalitet* ges därför hänvisningar till SGU:s vägledning.⁵

⁴ Vattenverksamhet exkl. markavvattning.

⁵ Se Sveriges geologiska undersökning, SGU.

Vissa täktverksamheter omfattas av Sevesolagstiftningen, för vilken Myndigheten för Samhällsskydd och beredskap (MSB) är vägledande myndighet. I de avsnitt i vägledningen som handlar om Sevesolagstiftningen hänvisas därför till MSB.⁶

Versionshantering

Detta vägledningsdokument kommer att uppdateras vid behov. I dokumentets sidhuvud framgår vilken version av dokumentet som för tillfället är aktuell.

⁶ Se MSB – Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.

Innehåll

Naturvårdsverkets roll	3
Om vägledningen	4
Läsanvisning	8
1. Täktverksamhet	9
1.1 Begreppet täktverksamhet	9
1.2 Olika typer av täkter	10
1.3 Förutsättningar för och behovet av täktverksamhet	13
1.4 Antal tillståndspliktiga täkter	15
1.5 Produktionsuppgifter	17
2. Arbetsmoment i en täktverksamhet	20
2.1 Avbaning	20
2.2 Utvinning	20
2.3 Vattenhantering	22
2.4 Bearbetning	23
2.5 Lastning och interna transporter	24
2.6 Uppläggning	24
2.7 Bortforsling av material	24
3. Miljöbalken utifrån ett täktperspektiv	25
3.1 Portalparagrafen: 1 kap. 1 § miljöbalken	25
3.2 De allmänna hänsynsreglerna: 2 kap. miljöbalken	26
3.3 Hushållningsbestämmelserna: 3 och 4 kap. miljöbalken	33
3.4 Miljökvalitetsnormer: 5 kap. miljöbalken	37
3.5 Miljöbedömningar: 6 kap. miljöbalken	40
3.6 Områdesskydd: 7 kap. miljöbalken	44
3.7 Skydd för biologisk mångfald: 8 kap. miljöbalken	47
3.8 Miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd: 9 kap. miljöbalken	64
3.9 Vattenverksamhet: 11 kap. miljöbalken	72
3.10 Samråd: 12 kap. miljöbalken	75
3.11 Avfall: 15 kap. miljöbalken	76
3.12 Ekonomisk säkerhet: 16 kap. 3 § miljöbalken	84
3.13 Följdföretag: 16 kap. 7 § miljöbalken	86
3.14 Ekologisk kompensation: 16 kap. 9 § miljöbalken	87
3.15 Tillsyn: 26 kap. miljöbalken	90
3.16 Straff: 29 kap. miljöbalken	96
3.17 Miljösanktionsavgift: 30 kap. miljöbalken	96
4. Övrig relevant lagstiftning	98
4.1 Plan- och bygglagen	98
4.2 Sevesolagstiftningen	99
4.3 Kulturmiljölagen	100
4.4 Kontinentalsockellagen	100
4.5 Rennäringslagen	100

5. Täkters miljöpåverkan	101
5.1 Täkters generella miljöpåverkan	101
5.2 Miljöpåverkan och hur den hanteras i prövning och tillsyn	102
6. Prövning av täktverksamheter	131
6.1 Vägen till ett täkttillstånd	131
6.2 Prövning av täktverksamheter	135
6.3 Ändring av befintliga täkttillstånd	142
6.4 Giltighetsförlängning av tillstånd	144
7. Tillsyn i praktiken	147
7.1 Startpunkten för tillsyn av tillståndspliktiga täktverksamheter	147
7.2 Tillräckliga villkor	148
7.3 Regelbunden tillsyn	148
7.4 Tillsyn med anledning av klagomål	154
7.5 Ingripande med åtgärder	155
7.6 Samverkan med andra myndigheter	155
7.7 Aviseringar	155
7.8 Tillsynsavgift	156
8. Efterbehandling	157
8.1 Efterbehandlingsplan	157
8.2 Ekologisk efterbehandling	162
Bilaga	175

Läsanvisning

Detta vägledningsdokument är indelat i åtta kapitel.

Kapitel 1 beskriver vad som avses med täktverksamhet, olika typer av täkter, behovet av täktmaterial, täkter i den cirkulära omställningen, antalet tillståndspliktiga täkter och hur de fördelar sig geografiskt i landet. I slutet av kapitlet redovisas uppgifter om årliga produktionsmängder i tillståndspliktiga täkter.

Kapitel 2 beskriver de arbetsmoment som ingår i en täktverksamhet. Här beskrivs också vilka andra miljöfarliga verksamheter som vanligen bedrivs i täkter.

Kapitel 3 redogör för olika bestämmelser i miljöbalken utifrån ett täktperspektiv, bl.a. de allmänna hänsynsreglerna, MKB, avfall och kompensation.

Kapitel 4 redogör kortfattat för annan relevant lagstiftning för täktverksamheter, dvs. plan- och bygglagen, kulturmiljölagen, Sevesolagstiftningen, kontinentalsockellagen och rennäringslagen.

Kapitel 5 redogör för täktverksamheters miljöpåverkan. I kapitlet beskrivs betydelsen av verksamhetens förutsättningar och de platsspecifika förhållandena vid bedömning av miljöpåverkan från en enskild täktverksamhet. Här redovisas även täkters typiska miljöpåverkan och hur den kan hanteras vid prövning respektive tillsyn.

Kapitel 6 beskriver tillståndsprocessen samt vissa centrala frågor vid tillståndsprövning och vid ändring av befintliga tillstånd.

Kapitel 7 beskriver förutsättningar och metoder för tillsyn av täktverksamheter. Kapitlet innehåller även ett antal avsnitt som fokuserar på frågor som särskilt aktualiseras vid tillsyn av täkter.

Kapitel 8 beskriver efterbehandling av en täkt.

Hänvisning till rättspraxis

I vägledningen hänvisas till ett stort antal domstolsavgöranden från Mark- och Miljööverdomstolen (MÖD), Högsta domstolen och EU-domstolen. För att hitta dessa avgöranden i sin helhet är det enklast att skriva in målnummer i en sökmotor, exempelvis MÖD 2005:64, MÖD mål nr M 3113-13 eller EU-domstolens-avgörande C-103/00 *Caretta caretta*.

1. Täktverksamhet

I kapitlet redogörs för begreppet täktverksamhet och vilka typer av täkter som finns i Sverige. Kapitlet beskriver även översiktligt förutsättningar för täktverksamhet utifrån samhällets behov av olika täktmaterial. Avslutningsvis redovisas vissa uppgifter om antalet tillståndspliktiga täktverksamheter och produktion i Sverige.

1.1 Begreppet täktverksamhet

Begreppet täkt innefattar utvinning⁷ och bearbetning⁸ av berg, naturgrus och andra jordarter samt uppläggning och bortforsling av det utvunna materialet.⁹ Med andra jordarter avses exempelvis torv, morän och lera. Det material som tas ut i en täkt kallas täktmaterial och används exempelvis i olika bygg- och anläggningsprojekt eller för produktion av exempelvis olika jordförbättringsprodukter, asfalt eller betong. Materialet kan också användas inom livsmedels- och stålindustrin. Torv används exempelvis som odlingsmaterial eller i djurstallar, och i minskande utsträckning även som energiråvara. Täktmaterial kan även omfatta s.k. industri-mineral, som exempelvis kalksten för tillverkning av bränd kalk eller cement. För en närmare beskrivning av utvinning, bearbetning och andra moment i en täktverksamhet, se nedan under kapitel 2.

Täktbegreppet omfattar inte utvinning av s.k. koncessionsmineral som finns angivna i minerallagen (1991:45). Exempel på koncessionsmineral är guld, grafit och eldfasta eller klinkrande leror. Utvinning av koncessionsmineral utgör gruvverksamhet.

Uttag av ett material som utgör avfall kan heller aldrig vara en täktverksamhet. Sådan verksamhet ska i stället hanteras genom 29 kap. miljöprövningsförfordningen (2013:251). Under vissa förhållanden kan avfall dock ha upphört att vara avfall, se avsnitt 3.11.5.¹⁰

Vad som är en täkt bestäms inte bara av vilka faktiska åtgärder som ska utföras, utan också av syftet med dem. Med en täkt avses en verksamhet som har som *huvudsyfte att nyttiggöra det uttagna materialet*. I exempelvis exploaterings- och infrastrukturprojekt kan det uppstå stora mängder överskottsmassor. I vissa fall uppstår större mängder bergmaterial i dessa projekt än vad som normalt produceras i större bergtäkter.¹¹ För dessa verksamheter är dock huvudsyftet oftast inte att nyttiggöra det uttagna materialet utan i stället att bereda mark för annan verksamhet. Sådana verksamheter är därmed inte täktverksamheter enligt miljöbalken.¹² Detsamma

⁷ Dvs. att material lösgörs i syfte att ta ut en fyndighet eller ämnen eller material från en fyndighet.

⁸ Exempelvis krossning, siktning och sortering.

⁹ Se 4 kap. miljöprövningsförfordningen (2013:251).

¹⁰ Se även MÖD:s avgörande i mål nr M 5405-18 där den huvudsakliga frågan var om det utgjorde täktverksamhet att ta ut massor ur ett tidigare upplag av muddermassor, varvid frågan om det hade uppstått ett "nytt naturtillstånd" hade betydelse. I målet bedömdes dock inte frågan om muddermassorna utgjorde avfall, och i så fall vilken betydelse det skulle ha haft för frågan om täktverksamhet.

¹¹ För vägledning om massor som uppstår i annan verksamhet än utvinningsverksamhet, se Masshantering och användning av massor i anläggningsarbete (naturvardsverket.se).

¹² Detta benämns även oundvikliga uttag, se prop. 1964:148 s. 74.

gäller provbrytning, där huvudsyftet inte är att nyttiggöra det uttagna materialet utan att undersöka materialet.

Det kan ibland vara svårt att avgöra vad som är huvudsyftet med ett uttag av material. Om verksamheten i allt väsentligt styrs av vad som behövs för att exempelvis anlägga en industriyta är det enligt Naturvårdsverket inte fråga om en täkt. Om verksamheten i stället i huvudsak anpassas till själva uttaget och nyttiggörandet av materialet talar det däremot för att verksamheten utgör en täkt. Ett exempel är om en verksamhet behöver anlägga en industriyta och schaktning utförs djupare än vad som faktiskt behövs för att på så sätt tillgängliggöra material för försäljning. Det kan i sådana fall vara fråga om en täktverksamhet.¹³ En omotiverat lång anläggningstid, där uttaget anpassas efter marknadens efterfrågan, kan också tala för att verksamheten utgör en täktverksamhet.

1.2 Olika typer av täkter

1.2.1 Täkt av berg

Sveriges berggrund domineras av det svenska urberget samt sedimentära bergarter i fjällkedjan och i södra Sverige.¹⁴ Urberget utgörs huvudsakligen av kristallin berggrund medan de sedimentära bergarterna vanligen utgörs av kalksten, sandsten och skiffer. Avsnittet om täkt av berg är därför indelat i kristallin berggrund (urberg) och kalkberggrund (sedimentär bergart).

TÄKT I KRISTALLIN BERGGRUND

Kristallina bergarter som granit och gnejs är vanligt förekommande i Sveriges urberg.¹⁵ Bergarterna gnejs och granit byggs främst upp av kvarts, olika fältspater och glimmer.¹⁶ Kristallina bergarter är vanligen hårda, dvs. bergarter med god hållfasthet och beständighet. De lämpar sig därför väl för produktion av exempelvis krossat berg till ballast eller makadam men i vissa fall även för natursten. Det förekommer även bergarter med viktiga materialegenskaper, vilka ofta benämns specialsten.

TÄKT I KALKBERGGRUND

Kalksten är en bergart som i huvudsak består av mineralet kalcit. Kalksten kan antingen bildas som en sedimentär bergart eller genom kemisk utfällning av kalk.¹⁷ Kalkberggrund finns främst i Skåne, på Öland och på Gotland men till viss del även i Västergötland, Östergötland, Närke, Dalarna och vid kanten av fjällkedjan.

Industrimineral, såsom kalksten och mörgelsten, används i bränd form bl.a. vid tillverkning av cement. Cement kan i sin tur användas vid produktion av betong. Bränd kalksten används även i stålindustrin för att förbättra stålets kvalitet och renhet. Kalksten kan även brytas i syfte att användas som natursten.¹⁸

¹³ Se MÖD 2004:14.

¹⁴ Sveriges berggrund (sgu.se).

¹⁵ Bergartsbildande mineral (sgu.se).

¹⁶ Bergarter (sgu.se).

¹⁷ Utöver ordinär kalksten finns även karbonatsten som innehåller magnesium vilken då kallas dolomitkalksten. Sådan berggrund har andra egenskaper än kalksten.

¹⁸ Natursten används som byggnadssten för bl.a. husfasader, marksten, trappor och kantsten.

1.2.2 Täkt av naturgrus

Med naturgrus avses naturligt sorterade jordarter som till övervägande del består av fraktionerna sand, grus, sten och block.¹⁹ Begreppet naturgrus omfattar sediment som bildats genom transport i isälvar under istiden som exempelvis rullstensåsar och isälvsdeltan. Naturgrus omfattar också sådana sediment som ansamlats och sorterats genom svallning respektive vatten- eller vindtransport.²⁰ Naturgrus är naturligt runda och sorterade materialkorn och ger naturgruset eftertraktade kvaliteter, bl.a. som råvara i exempelvis betongtillverkning. Naturgrusförekomster utgör ofta, utifrån sina naturliga egenskaper, grundvattenmagasin som är av stor betydelse för dricksvattenförsörjningen. Stora rullstensåsar och deltabildningar fungerar vanligen som särskilt viktiga grundvattenförekomster.

1.2.3 Täkt av morän

Morän täcker ungefär 75 procent av Sveriges yta.²¹ Morän har bildats genom att inlandsisen har krossat berggrunden och därefter avlagrat en osorterad jordart som ofta består av kantigt material. Därför innehåller morän en blandning av flera olika kornstorlekar, från grova block till fina lerpartiklar. Morän kan dock innehålla sorterade sediment i skikt eller partier. Det är därför inte alltid lätt att skilja mellan morän och naturgrus eftersom övergångsformer är vanliga.²² Morän eller naturgrus kan exempelvis särskiljas genom en s.k. siktanalys och därefter analys av materialets kornstorleksfördelning, se exempeldiagram i Figur 1.²³ Morän från moräntäkter kan exempelvis användas som fyllnadsmassor men även, om möjligt, genom sortering förädlas till mer kvalificerade produkter.

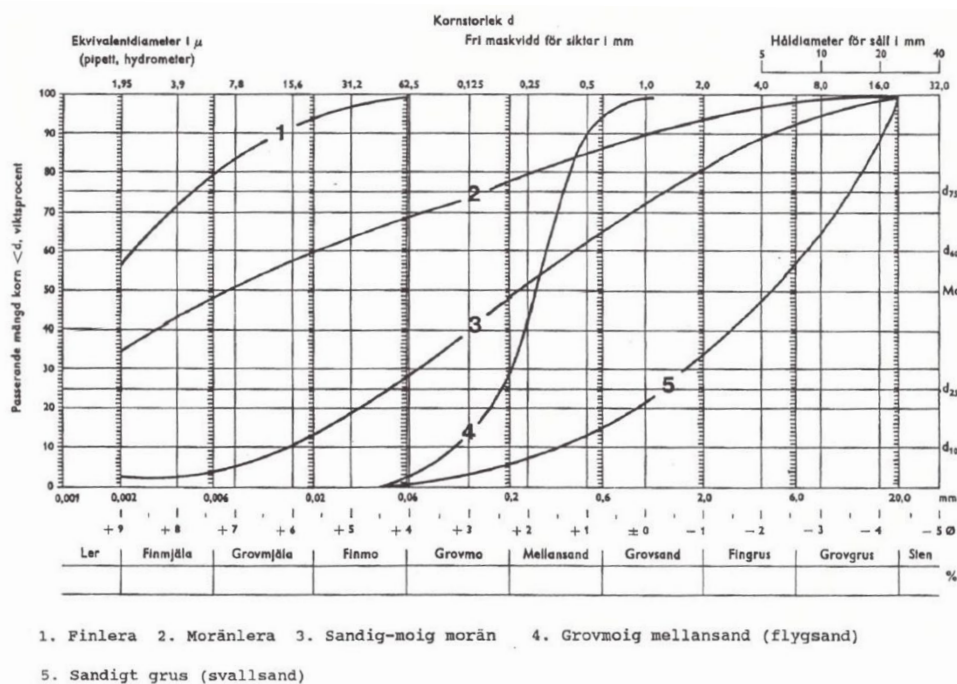
¹⁹ Se prop. 1997/98:45 (del 1) s. 377.

²⁰ Se Ersättningsmaterial för naturgrus -- kunskapssammanställning och rekommendationer för användningen av naturgrus (sgu.se), s. 7.

²¹ Se Morän – spår av inlandsisen (sgu.se).

²² Se SGU, s1535-rapport.pdf (sgu.se).

²³ T.ex. genom att ta fram en kornstorleksfördelningskurva.

Figur 1. Exempeldiagram för kumulativ kornstorleksfördelning för olika jordarter.

1.2.4 Täkt av torv

Torvjordar bildas vanligen i sjöar och våtmarker som växer igen. De jordarter som då bildas är i huvudsak uppbyggda av döda växter. Det tar tusentals år att bygga upp så mäktiga torvlager att de är möjliga att utvinna i en täktverksamhet. Torv bildas i två huvudsakliga bildningsmiljöer – kärr och mossar. Mossar försörjs enbart med vatten från nederbörd medan kärren förses både med ytvatten och nederbörd. Stora kärr kallas vanligen för myrar. Dessa miljöer ger upphov till torv med olika egenskaper och torven delas därför ofta in i kärrtorv respektive mossetorv. Kärrtorven är generellt mer kompakt och har ofta en högre densitet och humifieringsgrad²⁴ jämfört med mossetorv. Kärrtorv har därmed oftast ett högre kolinnehåll och högre energivärde.²⁵

Mossetorv förekommer främst i mellersta och södra Sverige. Kärrtorv återfinns såväl i södra Sverige som i Norrland, på Öland och Gotland. Torvdjupet i mossar och kärr varierar mycket men är sällan mäktigare än tre meter. I vissa större mossar och myrar kan dock torvdjupet även vara betydligt större än så. Områden med tunna eller osammanhängande torvlager ovanpå annan jordart förekommer över hela landet.²⁶

Torv utvinns i huvudsak som energi-, odlings- eller strötorv. Energitorv används som bränsle vid kraftvärmeverk, odlings- eller strötorv används framför allt i skogsbruket (odlingssubstrat för skogsplanter) och som jord och jordförbättringsprodukter inom trädgårdsnäringen medan strötorv särskilt används inom djurhållning och som kraftfoder till grisar. Användningen av energitorv har minskat mycket kraftigt de

²⁴ Humifieringsgraderna för torv är ett mått på hur nedbrutet växtmaterialet i torven är.

²⁵ Se SGU, Torvvolym och kolförråd i Sveriges torvmarker. En beräkning baserad på SGU:s data, s. 10.

²⁶ På SGU:s jordartskartor anges torvförekomster endast om torvens mäktighet överstiger 0,5 meter.

senaste åren och huvuddelen av den torv som utvinns idag används som odlings-torv²⁷. För specialbestämmelser för torvtäkter, se avsnitt 3.8.4.

1.2.5 Täkt av matjord

Matjord är mullrik och kan användas för odling och plantering. Sådan jord kan utvinnas eller produceras på olika sätt. Det kan exempelvis handla om att man gräver eller schaktar bort den övre mullrika jorden i en åkermark. Matjord kan även tillverkas eller bli tillgängligt vid exploaterings- och anläggningsarbeten, se även avsnitt 3.8.5.

1.2.6 Täkt av lera

Lera är en finkornig jordart uppbyggd av lermineral. Det finns många olika typer av leror beroende på hur finkornigt material de innehåller. Leror innehåller i varierande grad organiskt material från de växter som har levt i de hav och sjöar där leran avsatts. Tegelframställning har tidigare varit en relativt stor verksamhet i Sverige. Lera kan i övrigt användas som råmaterial vid tillverkning av bl.a. keramik men också som jordförbättring för odlingsändamål.

1.3 Förutsättningar för och behovet av täktverksamhet

1.3.1 De geologiska förhållandena

I varje enskild täkt utvinns material med en viss typ av egenskaper. Materialets egenskaper är beroende av de geologiska förhållandena vilka bl.a. avgörs av hur berget en gång har bildats. Det innebär att tillgång och förutsättningar för utvinning av produkter till ballast-, industrimineral- och naturstensindustrin samt specialsten varierar i olika delar av Sverige. När det gäller torv har även de biologiska och klimatologiska förhållandena betydelse för var torv kan bildas och har bildats. Det innebär att torvjordarnas geografiska fördelning, torvlagrens mäktighet och torvens specifika egenskaper varierar över landet.

Det är täktmaterialets egenskaper som avgör till vilka ändamål som materialet är mest lämpligt att använda. Det handlar exempelvis om bergets hårdhet och mineralinnehåll, jordartens kornstorleksfördelning eller torvens humifieringsgrad och näringsinnehåll.

Bergmaterialets naturliga mineralsammansättning är inte enbart avgörande vid bedömning av materialets tekniska kvalitet, utan har även betydelse för bedömningen av materialets miljöpåverkan. Det uttagna materialets kemiska egenskaper kan därför vara avgörande för när materialet inte är lämpligt att använda. Exempelvis kan höga halter av arsenik eller förekomst av sulfid i krossat berg medföra att ett uttag inte är lämpligt och därmed även begränsa dess användningsområden. Se vidare nedan under avsnitt 3.2.6 och 3.3.1.

För mer information samt kartunderlag om gällande egenskaper hos berg och mineral, se Sveriges geologiska undersökning, SGU.

²⁷ Se Produktion av energitorv i Sverige.

1.3.2 Behovet av täktmaterial

Förekomster av berg, grus, torv eller andra jordarter för utvinning varierar geografiskt i Sverige. För vissa bergarter, som granit och gnejs, är tillgången generellt god. Detsamma gäller förekomster av morän. När det gäller andra material, som exempelvis porfyr, diabas, kalksten, kvartsit, sandsten och naturgrus, kan fyndigheterna vara mer geografiskt begränsade i landet. Förekomsten av torv är generellt god men utvinningsbara förekomster begränsas i stället av ökade miljö- och klimatkrav.

Avsättningsområdet för ett visst täktmaterial begränsas av vilka transportsätt och transportavstånd som är motiverade i det enskilda fallet, vilket i sin tur beror på tillgång och efterfrågan av ett visst material. För täktmaterial, där tillgången är begränsad och efterfrågan är hög, kan avsättningsområdet vara stort. För det fall både tillgång och efterfrågan är stor finns ofta täkterna lokalt i samhället och är geografiskt utspridda i landet, vilket är fallet för flertalet ballasttäkter.

För en närmare redogörelse för behovsprövningen, se avsnitt 3.2.6.

1.3.3 Täkter i den cirkulära omställningen

Vid bedömningen om det föreligger ett behov av ett visst material i samhället bör, enligt Naturvårdsverket, även tillgången till övriga massor som kan ersätta täktmaterial vägas in, vilket är i linje med en hållbar masshantering. För en närmare redogörelse för behovsprövningen, se avsnitt 3.2.6.

En hållbar masshantering kräver planering bl.a. i form av materialförsörjningsplaner. Materialförsörjningsplaner kan bl.a. bidra till en mer resurseffektiv användning av bergmassor, en minskad användning av naturgrus och ett minskat behov av masstransporter.²⁸

När det gäller torv pågår forskning och praktiska experiment att i ökad grad använda andra material och exempelvis kompost för att minska användningen av torv inom odling och djurhållning.

I täkter är det vanligt att ta in massor²⁹ från externa aktörer.³⁰ De mottagna massorna kan bl.a. användas för anläggningsändamål i eller utanför täkten. En sådan cirkulär hantering av massor bidrar till resurseffektivitet men den behöver samtidigt vara miljö- och hälsomässigt lämplig. Bedömning av massornas lämplighet utgår från vilka risker de medför för människors hälsa och miljön beroende på dess innehåll och platsen där massorna ska användas.

För en cirkulär masshantering krävs platser där överskottsmassor kan lagras och vid behov bearbetas.³¹ Vissa täkter kan, utifrån lokalisering och omgivningsförhållanden, vara lämpliga platser för en sådan masshantering. En täkts lämplighet för hantering av externa massor behöver alltid utredas och bedömas i det enskilda fallet. Se vidare avsnitt 3.11.4 och 5.2.4.

²⁸ Se Hållbar materialförsörjning (sgu.se).

²⁹ Exempelvis schaktmassor och entreprenadberg som innehåller naturligt förekommande material som jord, lera, grus och berg.

³⁰ Masshantering och användning av massor i anläggningsarbete (Masshantering och användning av massor i anläggningsarbete).

³¹ Dessa platser benämns ofta materialterminaler.

1.4 Antal tillståndspliktiga täkter

De flesta täkter kräver tillstånd eller anmälan enligt miljöbalken. Nedan redogörs för antalet tillståndspliktiga täkter. Utöver dessa finns ett stort antal anmälningspliktiga täkter.

I Sverige finns ca 1500 tillståndspliktiga täktverksamheter.³² Täktverksamheter utgör därmed ca 25 procent av alla tillståndspliktiga miljöfarliga verksamheter.³³ Dock uppskattas en tredjedel (ca 400–500) av de tillståndspliktiga täkterna inte årligen producera några material.

Täktverksamheterna är geografiskt utspridda över hela landet och utifrån täkternas verksamhetskod enligt miljöprövningsförordningen (2013:251) fördelas den största delen av de tillståndsgivna täkterna enligt följande.

Enligt uppgifter från svenska miljörapporteringsportalen (SMP) för året 2024 omfattas de allra flesta tillståndspliktiga täkter, drygt 80 procent, av verksamhetskod 10.20 (övriga kommersiella täkter) i miljöprövningsförordningen. Drygt 10 procent av täktverksamheterna omfattas av verksamhetskod 10.11 (täkter av berg, naturgrus eller andra jordarter [förutom torv] med verksamhetsområde större än 25 ha) och någon enstaka procent omfattas av verksamhetskod 10.10 (torv med verksamhetsområde större än 150 ha).

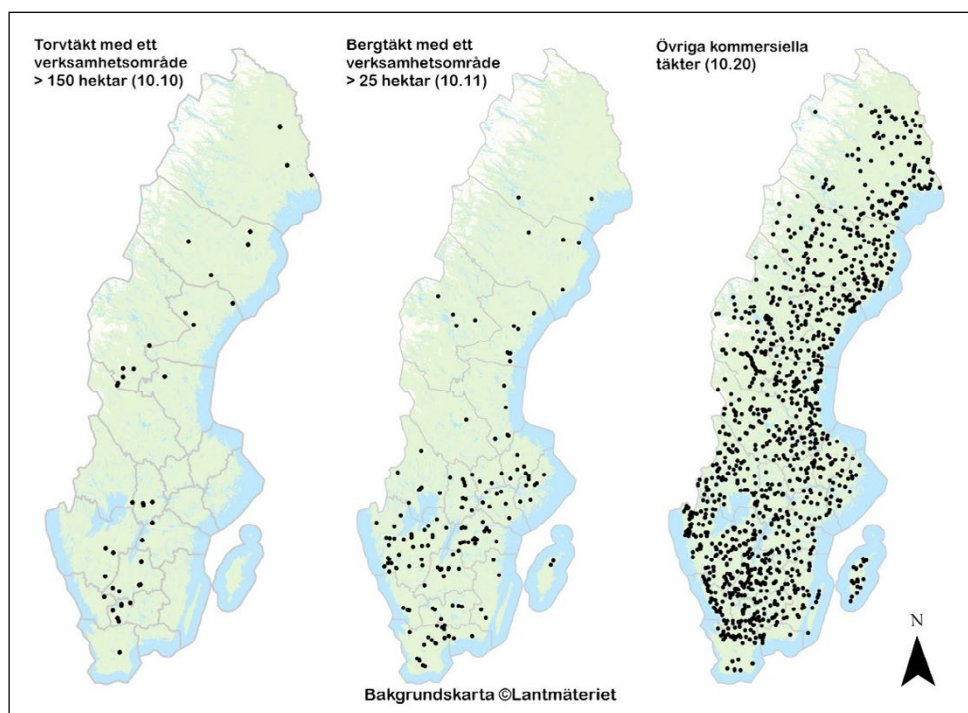
Tabell 1. Antalet tillståndspliktiga verksamheter fördelade verksamhetskod.

Kod	Typ	Typ	Andel
10.20	B	Övriga kommersiella täkter för berg, naturgrus eller andra jordarter	83 %
10.11	B	Täkter av berg, naturgrus eller andra jordarter (förutom torv) med verksamhetsområde > 25 ha	13 %
10.10	B	Torv med verksamhetsområde > 150 ha	4 %

Täktverksamheternas geografiska fördelning i landet, uppdelat på de olika verksamhetskoderna, framgår av Figur 2.

³² Uppgifter från Svenska MiljörapporteringsPortalen (SMP), verksamhetskod 10.10, 10.11 och 10.20, verksamhetsår 2024.

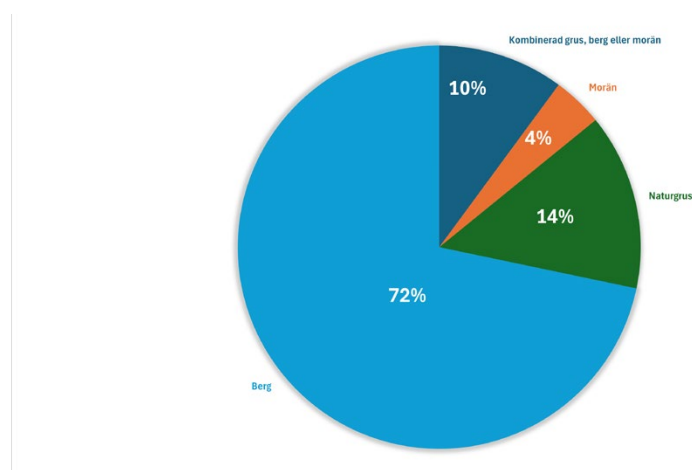
³³ Se Anmälnings- och tillståndsplikt enligt miljöprövningsförordningen.

Figur 2. Kartorna visar antal tillståndspliktiga täktverksamheter i Sverige.

1.4.1 Antal täkter utifrån det material som utvinns

Mer än hälften av alla täkter är bergtäkter. Även om användningen av naturgrus som täktmaterial minskat under de senaste årtiondena utgör naturgrustäkter fortfarande 15 procent av alla täkter i Sverige. Det är vanligt med s.k. kombinationstäkter, dvs. att det i en och samma täkt utvinns flera olika material. Oftast utvinns bergmaterial i kombination med morän eller naturgrus. Fördelningen av antalet täkter utifrån det material som utvinns framgår av Figur 3 nedan.

Figur 3. Andelen tillståndsgivna täkter 2023 fördelat på berg-, naturgrus- och moräntäkter respektive kombinationstäkter, i procent.³⁴

³⁴ Se Grus, sand och krossberg 2023 (sgu.se).

1.4.2 Antal täkter utifrån levererad mängd material

Ballasttäkter kan delas in i olika storleksgrupper utifrån årlig levererad mängd material.³⁵ De flesta aktiva täkterna är mindre till mellanstora täkter som ligger inom spannet 10 000–300 000 ton levererad mängd material per år. Under 2023 hade drygt 400 täkter en årlig levererad mängd på 50 000 ton eller mer, varav ca 70 täkter hade en årlig levererad mängd på 300 000 ton eller mer och 3 täkter hade en årlig levererad mängd på över 1 000 000 ton.

För mer information och uppdaterade siffror, se Svensk ballastproduktion (sgu.se).

1.5 Produktionsuppgifter

Täktverksamhetsutövare redovisar årligen produktionsuppgifter för sin verksamhet i samband med miljörapporteringen i SMP. Uppgifterna syftar bl.a. till att följa upp användningen av täktmaterial. Utifrån inrapporterade produktionsuppgifter sammanställer SGU årligen separata rapporter om den svenska produktionen av ballast, natursten, industrimineral och torv.

För mer information om produktionsuppgifter och uppdaterade siffror se Svensk ballastproduktion (sgu.se).

1.5.1 Produktion av ballast

År 2023 utgjordes ballastproduktionen till ca 92 procent av krossat berg, 6 procent naturgrus och 2 procent morän. Totalt har ca 87 miljoner ton ballast levererats under 2023.³⁶ År 1984 var naturgrus det dominerande materialet och utgjorde ungefär 80 procent av den totala ballastproduktionen. Efterfrågan på ballast fortsätter att öka men ökningen motsvaras av en ökad andel krossberg medan andelen naturgrus minskat kraftigt de senaste decennierna, se Figur 4³⁷ nedan. Det som utmärker de senaste 30 årens utveckling är att det totala antalet täkter blivit färre men de producerar mer material. Samtidigt har antalet bergtäkter ökat och antalet naturgrustäkter minskat. Sedan 2012 är antalet naturgrustäkter färre än antalet bergtäkter.³⁸

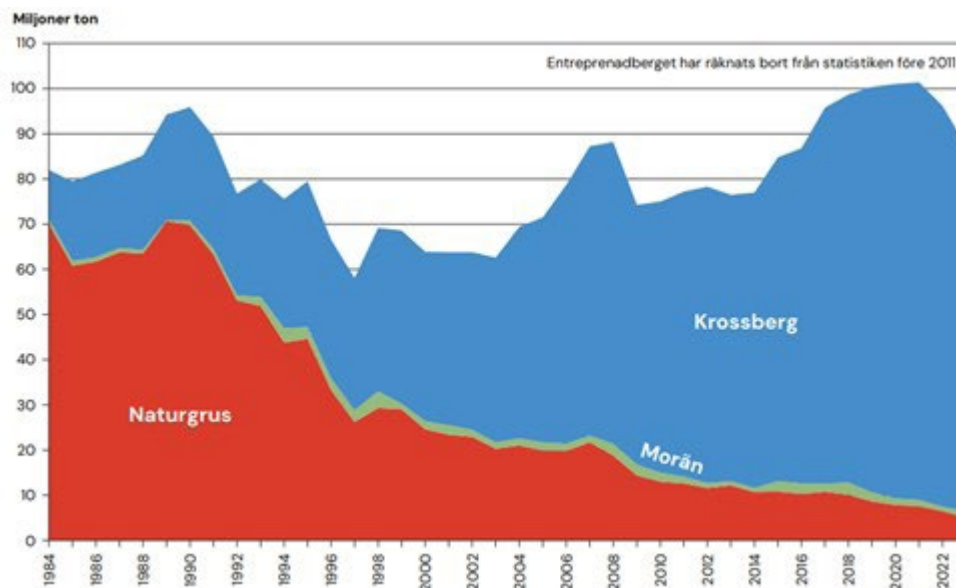
För ytterligare information, se SGU:s hemsida, Svensk ballastproduktion samt hemsidan för miljömål.

³⁵ Se Grus, sand och krossberg 2023 (sgu.se).

³⁶ SGU, Grus, sand och krossberg 2023 (sgu.se).

³⁷ SGU, Grus, sand och krossberg 2022 (sgu.se), figur 8.

³⁸ SGU, Grus, sand och krossberg 2022 (sgu.se).

Figur 4. Leveranser av ballast åren 1984–2023 per materialtyp i miljoner ton.

1.5.2 Produktion av industrimineral och natursten

Totalt levererades ca åtta miljoner ton industrimineral under 2021, varav huvuddelen utgjordes av kalksten.³⁹ Andra industrimineral är bl.a. dolomit, kvartssand, lera och grafit.

Naturstensindustrin omfattar bl.a. utvinning av diabas, gabbro, gnejs, granit, sandsten och marmor. År 2021 levererades totalt 216 000 ton färdiga produkter.⁴⁰

1.5.3 Produktion av torv

Det totala uttaget av torv uppgick till ungefär 2 miljoner kubikmeter under 2023, och av dessa stod odlingstorven för 1,8 miljoner kubikmeter.⁴¹

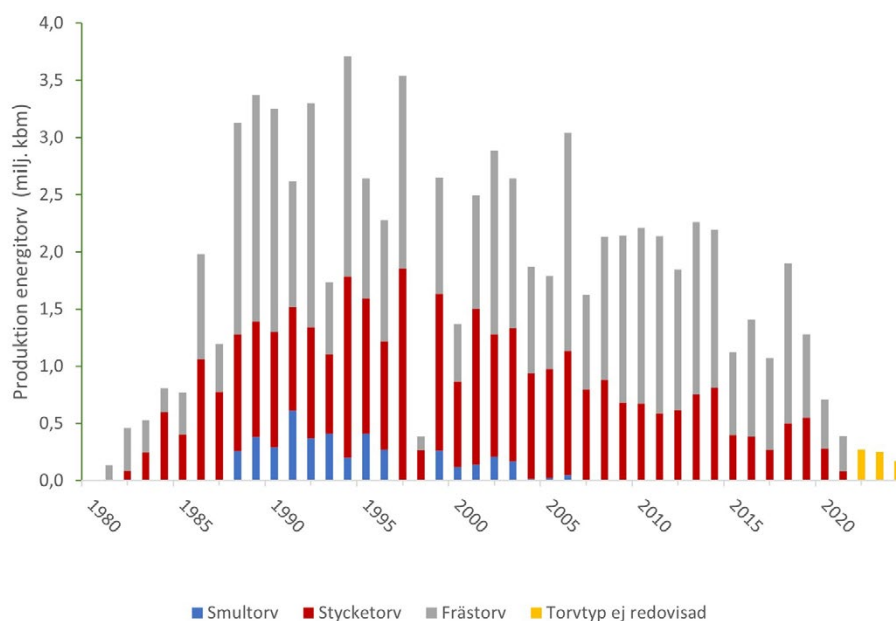
Sedan början av 2000-talet har produktion av energitorv successivt minskat samtidigt som produktionen av odlingstorv har ökat.⁴² Sedan 2015 har det utvunnits mer odlingstorv än energitorv i Sverige. Anledningen till den minskade energitorvproduktionen beror främst på ökade kostnader för handel med utsläppsrätter.

³⁹ SGU, pp2022-1-rapport.pdf (sgu.se), s. 66–69.

⁴⁰ SGU, pp2022-1-rapport.pdf (sgu.se), s. 69–71.

⁴¹ SGU, Grus, sand och krossberg 2023 (sgu.se).

⁴² SGU, pm_energitorv-i-sverige-2021.pdf (sgu.se).

Figur 5. Produktion av energitorv respektive odlingstorv 1980–2024.⁴³ Från och med 2024 har data hämtats från SMP.

⁴³ Se Produktion av energitorv i Sverige (sgu.se).

2. Arbetsmoment i en täktverksamhet

Täktverksamhet består vanligen av arbetsmoment såsom avbaning, utvinning, bearbetning, lastning, uppläggning och bortforsling. För torvtäkter sker vanligen arbetsmoment som harvning, fräsning och strängläggning.

Täktverksamhet kan också medföra ett behov av markavvattning eller bortledning av yt- och grundvatten. Nedan beskrivs dessa olika begrepp och arbetsmoment som är vanligt förekommande i täktsammanhang.

2.1 Avbaning

I berg- och grustäkter innebär avbaning att vegetationen och den översta organiska jordmånen tas bort inom det område där utvinning ska ske. Avbaningen sker exempelvis med grävmaskin och hjullastare. Beroende på vilket material som ska utvinnas i tåkten kan avbaningen även innebära att jordarter såsom naturgrus och morän behöver tas bort. Med avbaningsmassor avses vegetationsskikt (stubbar, rötter och toppar av träd samt gräs och örter) eller de jordlager (såväl organiska som oorganiska jordar) som överlagrar exempelvis det berg som ska tas ut.

I torvtäkter avverkas och avlägsnas först träd och buskar. Därefter avbanas den översta delen av torvlagret som innehåller kvarvarande låg vegetation samt stubbar och rötter.

2.2 Utvinning

Utvinning är verksamhet som innebär att man bryter, borrar, spränger eller på annat sätt lösgör material från jordskorpan i syfte att ta ut en fyndighet eller ämnen/material från en fyndighet. Vilka av dessa moment som ingår i den enskilda täktverksamheten beror i huvudsak på vilket material som ska utvinnas. Moment som borrning och sprängning sker exempelvis endast vid utvinning av kristallint berg och kalksten, medan t.ex. harvning och fräsning endast sker i torvtäkter. Lösa jordarter som morän, naturgrus och matjord losshålles normalt genom grävning och schaktning. I naturstentäkter utgörs utvinningsmomentet i stället ofta av borrning, klyvning och stensågning för att ta ut blocksten och olika beläggingsmaterial.

2.2.1 Borrning

Borrning är ett moment i bergtäkter som föregår sprängningsarbetet, då det är i borrhålen som sprängmedel placeras. För att sprängningsarbetet ska ge önskat resultat är det viktigt att hålen bl.a. borrar med lämplig diameter, djup, sättning⁴⁴ och lutning⁴⁵. Detta är exempel på vad som ska anges i en s.k. borrarplan.

⁴⁴ Med hålsättning avses avståndet mellan borrhålen.

⁴⁵ Med hållutning avses en lämplig lutning från lodlinjen.

Det är viktigt att hela bergytan är blottad och rengjord från lösa avlagringar innan sprängning sker.

En vanlig borrarsteknik i täktverksamhet är hammarborrning. Hammarborrning innebär att en tryckluftshammare slår på en roterande borkrona. Vid borring behöver borkax ("bormjöl" med en kornstorlek på ca 0–6 mm) avlägsnas från hålet, vilket exempelvis sker med luft eller vatten. Den maskin som används för borring benämns borrhög. Borrhögarna behöver transporteras till pallkanten⁴⁶, vilket bl.a. kräver ändamålsenliga körvägar. Vid avbaningen kan det behöva planeras för behovet av sådana transportvägar.

2.2.2 Sprängning

Inför sprängningar i bergtäkter ska bl.a. laddning och tändning planeras och avvägas för att optimera själva losshållningen av bergmaterialet. I laddplanen beskrivs hur borrhålen ska laddas med sprängämnen och i tändplanen beskrivs bl.a. i vilken ordning och med vilka intervall laddningarna ska detonera.

I täktverksamhet används vanligen ammoniumnitratbaserade emulsions-sprängämnen. Emulsionerna pumpas ned i borrhålen. Emulsionssprängmedel görs sprängbara först i samband med laddning i borrhålen. Vanligtvis levereras emulsionerna med lastbil till täkten strax före laddning och inga sprängmedel behöver då förvaras inom verksamhetsområdet.⁴⁷

Liksom för borrhögarna kräver dessa lastbilar ändamålsenliga körvägar vid transport till borrhålen.

2.2.3 Annan losshållning

I täkter av morän, grus och andra jordarter sker vanligtvis losshållning med hjälp av exempelvis grävmaskin eller hjullastare.

I naturstenstäkter sker losshållningen bl.a. med metoder som borring, kilning (spräcka berg utan sprängmedel genom att använda hydrauliska kilar som placeras i förborrade hål) och jetbränning (en blandning av brinnande petroleum och luft med en temperatur av omkring 2500 grader sprutas mot berget under högt tryck). En annan losshållningsmetod i naturstenstäkter är linsågning (även kallad vajersågning) som innebär att två hål borrar i vinkel mot varandra i berget så att de möts, varefter en diamantbesatt vajer sedan sågar ut stycken från berget mellan borrhålen. Metoden används bl.a. vid blockstenstäkter.

2.2.4 Utvinningsmetoder för torv

Arbetsmomenten vid torvutvinning skiljer sig åt jämfört med de arbetsmoment som företas i exempelvis täkter av morän, naturgrus och berg. Torv utvinns framför allt genom fräsning eller harvning av den blottlagda torvens översta lager eller strängläggning. Detta görs med hjälp av aggregat kopplade till en traktor – inte olik vissa arbetsmoment inom jordbruket. Torv som utvinns på detta sätt kallas därför för frästortv eller harvtortv. Torv kan också utvinnas genom att sammanpressade block

⁴⁶ En pall är ett horisontellt plan i täkten, och pallkanten är den vertikala kant som uppstår i samband med brytning mellan två sådana nivåer.

⁴⁷ Se MSB, När en bergtäkt omfattas av Sevesolagstiftning (msb.se).

tas upp – s.k. blocktorv. Torv kan även pressas ihop och formas i mindre stycken, s.k. stycketorv. Utvunnen torv behöver lufttorkas på plats innan transport och vidareförädling. Huvuddelen av den torv som utvinns i Sverige utgörs av fräs- och harvtorv.

Vädet har stor betydelse för hur mycket torv som kan utvinnas och torkas under ett specifikt år.

2.3 Vattenhantering

I täktverksamheter kan det bli aktuellt med olika former av vattenhantering, t.ex. vattenbortledning och markavvattning.

2.3.1 Vattenbortledning

För att möjliggöra materialutvinning under grundvattenytan behöver normalt det yt- och grundvatten som rinner in i täkten ledas bort eller länshållas. Med länshållning avses normalt att det vatten som samlas i täktbotten eller uppsamlingsdammar pumpas bort till en recipient för naturlig avrinning.

För grundvattenbortledning och länshållning kan det krävas anläggningar i form av brunnar, ledningar och pumpanordningar.⁴⁸ Länshållningsvattnet behöver normalt omhändertas och renas via utjämnings- och reningsdammar innan det släpps ut från verksamhetsområdet. Grundvattenbortledning är i regel en tillståndspliktig vattenverksamhet enligt 11 kap. miljöbalken, se vidare under avsnitt 3.9. Täktverksamhet kan även innebära att ytvatten behöver ledas bort från ett vattenområde eller ett vattendrag.

Ytvattenbortledning kan vara tillstånds- eller anmälningspliktig vattenverksamhet beroende på vilka volymer som ska bortledas, se vidare under avsnitt 3.9.⁴⁹

I många morän- och naturgrustäkter, samt i vissa bergtäkter, sker ingen större påverkan på yt- och grundvatten och någon vattenverksamhet blir därför inte aktuell.

2.3.2 Markavvattning

För att utvinna torv krävs normalt markavvattning. Med markavvattning menas i täktsammanhang att avvattna ett vattenområde⁵⁰ i syfte att varaktigt sänka ytvatten- eller grundvattennivån för att möjliggöra täktverksamhet på området.⁵¹ Markavvattning i syfte att utvinna torv sker vanligtvis genom dikning, där exempelvis kransdiken eller kantdiken anläggs runt täktens verksamhetsområde. Dikning kan antingen ske genom att anlägga nya diken eller att ändra djup och/eller läge i befintliga diken. I torvtäktstillstånd ges vanligen tillstånd till att bibehålla befintliga diken eftersom torvtäkter ofta bedrivs på fastigheter med torvförekomster som sedan tidigare är påverkade av dikning.

Markavvattning utgör tillståndspliktig vattenverksamhet som blir aktuellt för i huvudsak torvtäkter, se vidare under avsnitt 3.9.

⁴⁸ Se Vattenverksamheter Handbok för tillämpningen av 11 kapitlet miljöbalken ISBN 978-91-620-0157-5 (havochvatten.se), s. 16.

⁴⁹ Se 19 § 9 och 10 förordning (1998:1388) om vattenverksamheter.

⁵⁰ Exempelvis våtmark/torvmark.

⁵¹ Se 11 kap. 2 § miljöbalken.

2.4 Bearbetning

Med bearbetning avses i täktsammanhang vanligen mekanisk bearbetning av det utvunna materialet, dvs. modifiering av materialets storlek, form och egenskaper. Bearbetning sker såväl i täkt av berg som i grus- respektive torvtäkter, men momenten skiljer sig åt beroende på vilket material som tas ut från tåkten. Olika typer av mekanisk bearbetning beskrivs i avsnitten nedan. De olika bearbetningsstegen kan innebära miljöpåverkan i form av damning eller buller, men även annan miljöpåverkan, se kapitel 5.

2.4.1 Skutknackning

Vid sprängning i täkter av berg kan det bildas skut, dvs. block som är för stora för krossanläggningens intagsöppning. Skut behöver därför normalt sönderdelas, vilket exempelvis kan ske genom sprängning eller knackning med hydraulhammare.

2.4.2 Krossning

Efter sprängning krossas vanligen bergmaterialet i mindre delar. Behovet av krossning och antal krossningssteg beror på vilka slutprodukter som ska produceras. Ju högre krav som ställs på materialets slutliga kornstorlek och kornform, desto fler krossteg kan behövas. Första krossningssteget kallas vanligen förkrossning, därefter följer mellankrossning, efterkrossning och finkrossning. För respektive krossteg finns olika maskintyper, exempelvis s.k. käft-, spindel- och centrifugalkrossar. Val av maskintyp beror bl.a. på materialets egenskaper och slutprodukten slutliga kornstorlek. En s.k. VSI-kross⁵² kan användas för att nöta ned vassa kanter och göra krossmaterialet mer likt naturgrus.

Det finns både stationära och mobila krossanläggningar. De stationära krossanläggningarna används främst i större täkter. I mindre täkter kan mobila krossar vara mer lämpliga, då de bl.a. kan placeras närmare brytfronten och därmed minska transportsträckorna inom verksamhetsområdet.

I täkter kan produktion och bearbetning variera i omfattning under tillståndstiden, exempelvis kan sprängnings- och krossningsarbeten bedrivas intensivt under vissa år medan täktverksamheten under andra år endast omfattar utlastning och bortforsling av material.

2.4.3 Siktning och sortering

I såväl bergtäkter som morän- och naturgrustäkter behöver materialet ofta sorteras i olika fraktioner. Genom siktning sorteras det krossade eller utschaktade materialet i olika fraktioner utifrån kornstorlek. Siktning sker vanligen i anslutning till där det utvunna materialet krossas eller utvinns. I en siktmaskin kan materialet fördelas och sorteras i upplagshögar utifrån olika fraktioner. Ett exempel på siktning är s.k. vindsikt, vilken kan användas för att ta bort finmaterial och därmed ge en mer sorterad produkt.

Sorteringsverk och s.k. harpning är andra exempel på sortering. Vid harpning hålls materialet över en s.k. harpa, vilken utgörs av ett lutande såll med fast sikt-

⁵² Förkortning för "Vertical Shaft Impactors".

storlek. Det material som inte kan passera harpan faller åt sidan och kan på så vis avlägsnas från materialet. Harpor är mobila och kan enkelt flyttas runt i tükten.

2.4.4 Tvättning

Ibland finns behov att avlägsna finmaterial från krossat berg eller lösa oorganiska jordarter. Det krossade eller siktade materialet tvättas då i vatten. Materialet kan antingen spolas av vid siktningen eller tvättas i ett separat steg i exempelvis en tvättrumma. Exempel på bergmaterial som kräver tvättning är makadamballast för järnväg. Även sand från morän- eller naturgrustäkter tvättas ibland för användning i exempelvis sandlådor för barn och för ridanläggningar.

För påverkan på vatten av tvättanläggningar, se avsnitt 5.2.3.

2.5 Lastning och interna transporter

Inom verksamhetsområdet behöver det utbrutna eller utvunna materialet i alla typer av tükter transporteras och förflyttas. Interna transporter kan ske med hjul-lastare, truckar, dumprar, lastbilar och/eller transportband.

2.6 Uppläggning

Inom verksamhetsområdet sker lagerhållning i upplag. Upplag är material som läggs upp i syfte att användas vid ett senare tillfälle. För flertalet material sker denna lagring utomhus utan regnskydd. Torv som redan torkat kan dock behöva mellanlagras under ett regnskydd innan den transporteras vidare från verksamhetsområdet.

2.7 Bortforsling av material

Bortforsling av material innebär att utvunnet och bearbetat material, som i regel ligger i upplag, transporteras bort från verksamhetsområdet.

3. Miljöbalken utifrån ett täktperspektiv

Täktverksamheter regleras främst i miljöbalken med tillhörande förordningar. I nedanstående avsnitt kommer aktuella delar av miljöbalken att redogöras för med hänvisningar till relevant domstolspraxis. Många av de svenska miljörättsliga bestämmelserna avseende täkter regleras av EU-rätten, varför det även kommer att hänvisas till relevanta avgöranden från EU-domstolen och tillämpliga direktiv. Kapitlet syftar till att ge en grundläggande förståelse för vilka bestämmelser som reglerar täktverksamhet. Hänvisningar sker löpande till Naturvårdsverkets och andra myndigheters generella vägledningar.

3.1 Portalparagrafen: 1 kap. 1 § miljöbalken

1 kap. 1 § miljöbalken

Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl.

Miljöbalken skall tillämpas så att

1. människors hälsa och miljön skyddas mot skador och olägenheter oavsett om dessa orsakas av föroreningar eller annan påverkan,
2. värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas,
3. den biologiska mångfalden bevaras,
4. mark, vatten och fysisk miljö i övrigt används så att en från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt långsiktigt god hushållning tryggas, och
5. återanvändning och återvinning liksom annan hushållning med material, råvaror och energi främjas så att ett kretslopp uppnås.

Portalparagrafen är den huvudsakliga byggstenen för hur miljöbalkens bestämmelser ska tolkas och tillämpas. Tolkningen ska främja en hållbar utveckling. De 16 nationella miljömålen som antagits av riksdagen preciserar syftet med bestämmelsen och är vägledande för bestämmelsens förståelse. För mer information om miljömålen, se Sveriges miljömål (naturvardsverket.se).

3.2 De allmänna hänsynsreglerna: 2 kap. miljöbalken

Rättsprinciperna i 2 kap. miljöbalken kallas för de allmänna hänsynsreglerna och är tillämpliga i relevanta delar i alla miljöprövningar och tillsynsärenden. De allmänna hänsynsreglerna ska alltså beaktas i alla ärenden med undantag för när en åtgärd innebär en försumbar påverkan i det enskilda fallet, se 2 kap. 1 § miljöbalken. Syftet med de allmänna hänsynsreglerna och prövningen av täktverksamheter är att stoppa eller minska olägenheter för människor eller miljön innan de uppstår. Systemet är alltså preventivt. För närmare information och vägledning om hur de allmänna hänsynsreglerna ska tolkas, se Hänsynsreglerna – kapitel 2 miljöbalken (naturvardsverket.se).

Nedan exemplifieras hur vissa bestämmelser i 2 kap. miljöbalken kan aktualiseras för täktverksamheter.

3.2.1 Tillämpning och bevisbörda: 2 kap. 1 § miljöbalken

2 kap. 1 § miljöbalken

När frågor prövas om tillåtlighet, tillstånd, godkännande och dispens och när sådana villkor prövas som inte avser ersättning samt vid tillsyn enligt denna balk är alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skyldiga att visa att de förpliktelser som följer av detta kapitel iakttas. Detta gäller även den som har bedrivit verksamhet som kan antas ha orsakat skada eller olägenhet för miljön.

I detta kapitel avses med åtgärd en sådan åtgärd som inte är av försumbar betydelse i det enskilda fallet.

I bestämmelsen anges vem som bedöms vara verksamhetsutövare. Avgörande för frågan om vem som ska anses vara verksamhetsutövare är vem som har faktisk och rättslig möjlighet att vidta relevanta försiktighetsmått och skyddsåtgärder.⁵³ Av bestämmelsen framgår också att det är verksamhetsutövaren som har bevisbördan, dvs. det är den som bedriver en verksamhet som ska kunna visa att den är tillåtlig. För att en åtgärd ska träffas av de allmänna hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken krävs dock att åtgärden inte endast har en försumbar betydelse i det enskilda fallet.

Det är alltså verksamhetsutövaren för tåkten som har att visa att verksamheten kan bedrivas i enlighet med de allmänna hänsynsreglerna. I princip alla åtgärder som kan vidtas inom en täktverksamhet träffas av 2 kap. miljöbalken.

För mer information, se Naturvårdsverkets vägledning Tillämpning och bevisbörda (2 kap. 1 §).

⁵³ Se bl.a. MÖD 2005:64.

3.2.2 Kunskapskravet: 2 kap. 2 § miljöbalken

2 kap. 2 § miljöbalken

Alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skall skaffa sig den kunskap som behövs med hänsyn till verksamhetens eller åtgärdens art och omfattning för att skydda människors hälsa och miljön mot skada eller olägenhet.

Verksamhetsutövaren ska enligt bestämmelsen kunna visa att den har skaffat sig tillräckligt med kunskap för att uppfylla miljöbalkens krav. Vad tillräcklig kunskap innebär beror på vilken typ av verksamhet som ska bedrivas och på vilken plats den ska bedrivas. För täktverksamheter innebär kravet exempelvis att verksamhetsutövaren behöver skaffa sig kunskap om vilket område kring tåkten som kan komma att få sänkta grundvattennivåer vid grundvattenbortledning, bergets egenskaper avseende kvalitet och kemiska innehåll, hur markavvattning kan påverka omkringliggande naturmiljöer eller vilka bullernivåer som verksamheten kommer att generera. Kravet innebär även att verksamhetsutövaren behöver veta vilka livsmiljöer samt djur- och växtarter som berörs och hur dessa kan påverkas av täktverksamheten.

Kunskapskravet är viktigt i ansökningsprocessen, där en väl underbyggd miljökonsekvensbeskrivning krävs för att kunna beskriva vilka miljökonsekvenser verksamheten kan innebära, se kapitel 5. Kravet på kunskap ställs även på verksamhetsutövaren under tåktens driftstid, bl.a. genom krav på egenkontroll och miljörapportering, se kapitel 7. Även inom ramen för den löpande tillsynen kan verksamhetsutövaren behöva hålla sig uppdaterad kring verksamhetens påverkan och ta fram nödvändiga underlag.

För mer information, se Naturvårdsverkets vägledning Kunskapskravet (2 kap. 2 §).

3.2.3 Försiktighetsmått: 2 kap. 3 § miljöbalken

2 kap. 3 § miljöbalken

Alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skall utföra de skyddsåtgärder, iaktta de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. I samma syfte skall vid yrkesmässig verksamhet användas bästa möjliga teknik.

Dessa försiktighetsmått skall vidtas så snart det finns skäl att anta att en verksamhet eller åtgärd kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön.

Genom bestämmelsen kan prövningsmyndigheten ställa olika typer av försiktighetskrav på verksamheter och åtgärder för att undvika olägenhet för människors hälsa eller miljön. Bestämmelsen har ett brett tillämpningsområde och innehåller både

den viktiga försiktighetsprincipen och kravet på att använda sig av bästa möjliga teknik. Övriga hänsynsregler kan ses som preciseringar av 2 kap. 3 § miljöbalken.⁵⁴

Försiktighetsprincipen innebär att försiktighetsmått kan krävas redan om det finns en risk för att miljön kommer till skada.

För yrkesmässig verksamhet såsom täktverksamhet krävs att verksamhetsutövaren använder sig av bästa möjliga teknik med syfte att minimera påverkan på människors hälsa och miljön. När krav på bästa möjliga teknik ställs för en täktverksamhet gäller att tekniken från teknisk och ekonomisk synpunkt måste vara möjlig att använda inom täktbranschen. För täktverksamheter kan det exempelvis handla om teknik för att minska damning eller buller från kross- och sorteringsverk, utformning och anpassning av sedimentationsdammar för vattenrening eller användning av tysta, eldrivna och energisnåla maskiner.

Exempel på olika försiktighetsmått som kan bli aktuella för en täktverksamhet är arbetstidsbegränsningar för att minska tiden då buller uppstår, uppförande av bullerdämpande åtgärder, att förvara kemikalier på hårdgjorda ytor eller att rena länshållningsvatten innan det avleds från verksamhetsområdet.

Se vidare nedan under kapitel 5, där täkters miljöpåverkan och möjliga försiktighetsmått beskrivs.

Försiktighetsmått och skyddsåtgärder skiljer sig från kompensationsåtgärder. Kompensationsåtgärder tillkommer för att kompensera för oundvikliga negativa effekter som uppstår av en åtgärd eller verksamhet trots att alla rimliga skydds- och anpassningsåtgärder vidtagits, se vidare avsnitt 3.14.

Det finns många avgöranden som rör olika typer av försiktighetsmått för täktverksamheter. Se exempelvis MÖD-avgöranden med mål nr M 36-19, M 11070-13 och M 6236-17.

För mer information se, Naturvårdsverkets vägledning Försiktighetsprincipen (2 kap. 3 §) och Bästa möjliga teknik (2 kap. 3 §).

3.2.4 Produktvalskravet: 2 kap. 4 § miljöbalken

2 kap. 4 § miljöbalken

Alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skall undvika att använda eller sälja sådana kemiska produkter eller biotekniska organismer som kan befaras medföra risker för människors hälsa eller miljön, om de kan ersättas med sådana produkter eller organismer som kan antas vara mindre farliga. Motsvarande krav gäller i fråga om varor som innehåller eller har behandlats med en kemisk produkt eller bioteknisk organism.

Bestämmelsen innebär att det ställs krav på att byta ut produkter mot mindre farliga. För täktverksamheter del kan det exempelvis vara att byta ut kemikalier, sprängämnen eller fordonsbränslen mot mer miljövänliga.

För mer information, se Naturvårdsverkets vägledning Produktvalsprincipen (2 kap. 4 §).

⁵⁴ Den svenska miljörätten, Michanek och Zetterberg, Iustus Förlag AB 2024, s. 118.

3.2.5 Hushållningskravet: 2 kap. 5 § miljöbalken

2 kap. 5 § miljöbalken

Alla som bedriver en verksamhet eller vidtar en åtgärd ska hushålla med råvaror och energi samt utnyttja möjligheterna att

1. minska mängden avfall,
2. minska mängden skadliga ämnen i material och produkter,
3. minska de negativa effekterna av avfall, och
4. återvinna avfall.

I första hand ska förnybara energikällor användas.

Bestämmelsen innebär att verksamhetsutövaren för en täktverksamhet ska vidta åtgärder för att hushålla med råvaror och energi genom att exempelvis energi-effektivisera produktionen eller ersätta naturgrus med bergkross.

Av bestämmelsen följer även den s.k. avfallshierarkin som går ut på att minska mängden avfall och öka återvinningen av material.⁵⁵ Exempelvis kan täktmaterial till viss del ersättas med massor som uppstår vid byggnads- och anläggningsarbeten.

Täkter ska även arbeta med energihushållning och övergång till icke-fossila energislag, inklusive elektrifiering. Som underlag för arbetet är det bra med en energikartläggning och att en åtgärdsplan (energiplan) tas fram.

Se exempelvis MÖD-avgörandena med mål nr M 5055-16, M 7582-18, M 36-19, MÖD 2019:36 och M 71-23.

För mer information, se Naturvårdsverkets vägledning Hushållningsprincipen och kretsloppsprincipen (2 kap. 5 §).

3.2.6 Lokaliseringskravet: 2 kap. 6 § miljöbalken

2 kap. 6 § miljöbalken

För en verksamhet eller åtgärd som tar i anspråk ett mark- eller vattenområde ska det väljas en plats som är lämplig med hänsyn till att ändamålet ska kunna uppnås med minsta intrång och olägenhet för människors hälsa och miljön.

Vid prövning av frågor enligt 7 kap., tillståndsprövning enligt 9 och 11 kap., regeringens tillåtlighetsprövning enligt 17 kap. och prövning av verksamheter enligt 9 kap. 6, 6 a och 6 b §§, 11 kap. 9 a § och 12 kap. 6 § ska bestämmelserna i 3 och 4 kap. tillämpas endast i de fall som gäller ändrad användning av mark- eller vattenområden.

Ett tillstånd eller en dispens får inte ges i strid med en detaljplan eller områdesbestämmelser enligt plan- och bygglagen (2010:900). Små avvikelser får dock göras, om syftet med planen eller bestämmelserna inte motverkas.

⁵⁵ Se Naturvårdsverkets vägledning, Avfallshierarkin visar stegen vi behöver ta.

LOKALISERINGSPRINCIPEN

Lokaliseringsprincipen är av central betydelse i täktprövningar. Lokaliseringsprincipen innebär att verksamhetsutövaren ska välja den plats som är lämplig för täktverksamheten och som medför minsta intrång och olägenhet för människors hälsa och miljön.

För täktverksamheter innebär det bl.a. att verksamhetsutövaren behöver redogöra för alternativa lokaliseringar för takten. Alternativa lokaliseringar ska även redovisas när ansökan avser utvidgning av befintligt täkttillstånd. Hur högt ställda kraven är på lokaliseringsutredningen beror på exempelvis täktens storlek, områdets skyddsvärden, transportavstånd m.m. Alternativutredningen ska dock inte begränsas till fastigheter som verksamhetsutövaren äger eller har avtal att nyttja. Generellt är det enklare för verksamhetsutövaren att visa att lokaliseringen är lämplig vid en utvidgning av ett täkttillstånd eftersom lokaliseringen av den pågående takten redan har prövats och området sedan tidigare är påverkat av verksamheten i fråga. En bedömning behöver dock göras i varje enskilt fall.

Om prövningsmyndigheten bedömer att lokaliseringen av täktverksamheten inte är lämplig – exempelvis pga. närheten till bostäder, otillåten påverkan på hotade och/eller fridlysta arter eller negativ påverkan på en kommunal dricksvattentäkt – ska ansökan avslås.

Se följande MÖD-avgörande för olika typer av lokaliseringsfrågor med mål nr M 3113-13 (buller), M 11916-17 (artskydd), M 4293-17 (vatten), M 2288-19 (rennärning), M 924-23 (rennärning), M 8644-14 (trafik) och M 10855-15 (trafik).

För mer information, se Naturvårdsverkets vägledning Lokaliseringsprincipen (2 kap. 6 §).

BEHOVSPRÖVNING

Den särskilda bestämmelsen om behovsprövning avseende täkter som tidigare fanns i dåvarande 9 kap. 6 a § miljöbalken togs bort den 1 augusti 2009. I förarbetena betonas dock att frågan om det finns ett behov av en specifik täktverksamhet kan beaktas inom ramen för den prövning som ska göras enligt 2 och 3 kap. miljöbalken. Om det material som ska utvinnas kan ersättas med material från andra täkter eller om det finns andra närbelägna områden som skulle kunna vara bättre att exploatera för täktverksamhet, kan lokaliseringen bedömas som olämplig. Verksamhetsutövaren behöver därför inom ramen för lokaliseringsbedömningen visa att det finns ett *behov* av det utbrutna materialet, dvs. att de täkttillstånd som finns inom ett visst geografiskt område inte kan tillgodose behovet av det material som är tänkt att brytas i den aktuella takten.⁵⁶

Beroende på typ av täkt ska behovsprövningen göras lokalt, regionalt eller nationellt. När det gäller täkter för material som är allmänt förekommande, som t.ex. täkter för ballast, har lagstiftaren särskilt konstaterat att det finns goda möjligheter att överväga alternativa lokaliseringar. För mindre vanligt förekommande material, som t.ex. diabas, porfyr och kalksten, ska behovsprövningen göras på en nationell nivå.

Vid bedömningen om det finns ett behov av viss täkt bör, enligt Naturvårdsverket, även hänsyn tas till möjligheten att nyttja andra tillgängliga massor i samhället, t.ex. massor från infrastruktur- och byggprojekt. Detta ligger i linje med principer om god

⁵⁶ Se prop. 2008/09:144 s. 12 f.

hushållning, en hållbar masshantering och cirkularitet. Regionala materialförsörjningsplaner kan innehålla värdefulla uppgifter för bedömningen av täktens behov. För vidare information, se SGU Materialförsörjningsplan.

Inom ramen för behovsprövningen bör vidare, enligt Naturvårdsverket, hänsyn tas till materialets kvalitet, sammansättning och egenskaper och det uppgivna användningsområdet för materialet (jfr MÖD:s avgörande i mål nr M 2330-17). Exempelvis kan, enligt Naturvårdsverket, höga halter av arsenik eller förekomst av sulfid i krossat berg medföra att ett uttag inte är lämpligt för en viss användning. Om det material som en ansökan avser inte är lämpligt för det uppgivna användningsområdet bör det följaktligen inte finnas ett behov av just det aktuella materialet. Mot bakgrund av detta behöver verksamhetsutövaren visa att materialets egenskaper och innehåll är lämpligt utifrån det angivna användningsområdet. Underlaget kan behöva anpassas utifrån täktens geologiska förutsättningar.⁵⁷

Om prövningsmyndigheten kommer fram till att det inte finns ett behov av den aktuella täktverksamheten ska ansökan avslås.

Se exempelvis MÖD-avgörandena med mål nr M 497-12, M 5627-14, M 2330-17, M 7369-17 och M 11773-19 rörande behovsprövningen.

3.2.7 Rimlighetsavvägningen: 2 kap. 7 § miljöbalken

2 kap. 7 § miljöbalken

Kraven i 2–5 §§ och 6 § första stycket gäller i den utsträckning det inte kan anses orimligt att uppfylla dem. Vid denna bedömning ska särskild hänsyn tas till nyttan av skyddsåtgärder och andra försiktighetsmått jämfört med kostnaderna för sådana åtgärder. När det är fråga om en totalförsvarsverksamhet eller en åtgärd som behövs för totalförsvaret, ska vid avvägningen hänsyn tas även till detta förhållande.

Trots första stycket ska de krav ställas som behövs för att följa 5 kap. 4 och 5 §§.

Kraven i 2–5 §§ och 6 § första stycket gäller i den utsträckning det inte kan anses orimligt att uppfylla dem, vilket är ett utslag av proportionalitetsprincipen. Vad som är orimligt måste bedömas från fall till fall. En avvägning ska alltså göras, där nyttan av försiktighetsmått jämförs med dess kostnader. Det ankommer på verksamhetsutövaren att visa att en åtgärd är orimlig.⁵⁸

Enligt andra stycket i bestämmelsen måste prövningsmyndigheter dock ställa de krav på försiktighetsmått, skyddsåtgärder och begränsningar som behövs för att säkerställa att kraven på att följa miljö kvalitetsnormer i 5 kap. 4 och 5 §§ miljöbalken uppfylls. Någon rimlighetsavvägning ska alltså inte ske i dessa fall. I den mån det kan ske avvägningar mellan olika mål och intressen vid tillämpningen av miljö kvalitetsnormer framgår det av de bestämmelserna i 5 kap. miljöbalken, se även avsnitt 3.4. Någon rimlighetsavvägning ska inte heller ske för försiktighetsmått som kopplar till artskyddet, se NJA 2023 s. 291.

⁵⁷ SGU:s rapport *Underlagsdata för tillsynsvägledning i områden med arsenikanrikad berggrund* (2025:4) och MÖD:s avgörande i mål nr M 11988-21.

⁵⁸ För ett exempel på en rimlighetsbedömning, se MÖD:s avgörande i mål nr M 6003-22.

För mer information, se Naturvårdsverkets vägledning Rimlighetsavvägning (2 kap. 7 §).

3.2.8 Ansvar för skadad miljö: 2 kap. 8 § miljöbalken

2 kap. 8 § miljöbalken

Alla som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som medfört skada eller olägenhet för miljön ansvarar till dess skadan eller olägenheten har upphört för att denna avhjälpas i den omfattning det kan anses skäligt enligt 10 kap. I den mån det föreskrivs i denna balk kan i stället skyldighet att ersätta skadan eller olägenheten uppkomma.

Bestämmelsen är ett utslag av den internationella miljörättsliga principen om att förorenaren ska betala. Detta innebär att den som har bedrivit en täkt är ansvarig för eventuella föroreningar och skador på miljön som täktverksamheten har gett upphov till även efter det att verksamheten upphört. Ansvar för förorenade områden regleras särskilt i 10 kap. miljöbalken.

För mer information, se Naturvårdsverkets vägledning Ansvar för skadad miljö (2 kap. 8 §).

3.2.9 Stoppregeln: 2 kap. 9 och 10 §§ miljöbalken

2 kap. 9 § miljöbalken

Kan en verksamhet eller åtgärd befaras föranleda skada eller olägenhet av väsentlig betydelse för människors hälsa eller miljön, även om sådana skyddsåtgärder och andra försiktighetsmått vidtas som kan krävas enligt denna balk, får verksamheten bedrivas eller åtgärden vidtas endast om regeringen finner att det finns särskilda skäl.

En verksamhet eller åtgärd får inte bedrivas eller vidtas om den medför risk för att ett stort antal människor får sina levnadsförhållanden väsentligt försämrade eller miljön försämrats avsevärt.

Vad som sägs i första och andra stycket gäller inte, om regeringen har tillåtit verksamheten enligt 17 kap. 1, 3 eller 4 §. Lag (2002:175).

2 kap. 10 § miljöbalken

Om en verksamhet eller åtgärd är av synnerlig betydelse från allmän synpunkt kan regeringen tillåta denna, även om förutsättningarna är sådana som anges i 9 § andra stycket.

Detta gäller dock inte om verksamheten eller åtgärden kan befaras försämra det allmänna hälsotillståndet.

Beslut enligt första stycket får förenas med villkor för att tillgodose allmänna intressen.

Stoppregeln ska kunna användas som sista utväg om en verksamhet, trots vidtagandet av sådana skyddsåtgärder och andra försiktighetsmått som kan krävas enligt miljöbalken, ändå befaras föranleda skada eller olägenhet av väsentlig betydelse för människors hälsa eller miljön. Det finns mycket begränsad praxis där stoppregeln har använts, liksom praxis när regeringen har möjlighet att lägga in ett veto mot att stoppregeln används.

För mer information, se Naturvårdsverkets vägledning Slutavvägning (2 kap. 9 §) och Regeringens bedömning (2 kap. 10 §).

3.3 Hushållningsbestämmelserna: 3 och 4 kap. miljöbalken

I 3 och 4 kap. miljöbalken finns hushållningsbestämmelser som reglerar användningen av mark- och vattenområden. Bestämmelserna ska tillämpas vid ändrad markanvändning om en prövning görs enligt 9 eller 11 kap. miljöbalken, dvs. i de flesta fall då en ny täkt anläggs eller en befintlig täkt utvidgas geografiskt.⁵⁹ Påverkan på riksintressena prövas då som en del av lokaliseringsprövningen enligt 2 kap. 6 § miljöbalken. I 3 kap. miljöbalken finns grundläggande hushållningsbestämmelser medan det i 4 kap. miljöbalken finns särskilda bestämmelser för vissa, i kapitlet, utpekade områden.

3.3.1 De allmänna hushållningsbestämmelserna: 3 kap. miljöbalken

GOD HUSHÅLLNING

Enligt 3 kap. 1 § miljöbalken ska mark- och vattenområden användas för det eller de ändamål för vilka områdena är mest lämpade med hänsyn till beskaffenhet och läge samt föreliggande behov. Enligt bestämmelsen ska företräde ges sådan användning som medför en från allmän synpunkt god hushållning.

ALLMÄNNA INTRESSEN OCH RIKSINTRESSEOMRÅDEN

I 3 kap. 2–10 §§ miljöbalken anges på en generell nivå att mark- och vattenområden ska skyddas om områdena:

- har betydelse för rennäringen eller yrkesfisket,⁶⁰
- har betydelse från allmän synpunkt pga. deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet,⁶¹
- innehåller värdefulla ämnen eller material,⁶²
- är särskilt lämpliga för anläggningar för industriell produktion, energiproduktion, energidistribution, kommunikationer, vattenförsörjning eller avfallshantering,⁶³ eller
- har betydelse för totalförsvaret.⁶⁴

⁵⁹ Se 2 kap. 6 § andra stycket miljöbalken.

⁶⁰ Se 3 kap. 5 § miljöbalken.

⁶¹ Se 3 kap. 6 § miljöbalken.

⁶² Se 3 kap. 7 § miljöbalken.

⁶³ Se 3 kap. 8 § miljöbalken.

⁶⁴ Se 3 kap. 9 § miljöbalken.

Områdena ovan ska skyddas så långt möjligt mot åtgärder som kan påtagligt försvåra näringarnas bedrivande eller skada det utpekade allmänna intresset. Ett visst mark- och vattenområde kan också pekas ut som *riksintresse* av en ansvarig myndighet. Riksintresseområden kan pekas ut för exempelvis naturvård, det rörliga friluftslivet, värdefulla mineral, energi eller rennäring. Utpekandet är inte rättsligt bindande utan prövas i det enskilda fallet i ett prövningsärende. Nedan ges ett exempel på hur bestämmelserna i kapitlet är uppbyggda.

3 kap. 5 § miljöbalken

Mark- och vattenområden som har betydelse för rennäringen eller yrkesfisket eller för vattenbruk skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra näringarnas bedrivande.

Områden som är av riksintresse för rennäringen eller yrkesfisket skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.

Av exemplet ovan framgår att det enligt första stycket föreligger ett *generellt skydd* av det utpekade allmänna intresset, vilket innebär att mark- och vattenområden som har betydelse för rennäringen *så långt möjligt ska skyddas* mot åtgärder som *påtagligt kan försvåra* rennäringens bedrivande.

Av det andra stycket framgår vidare att om ett område är utpekat som riksintresse för rennäringen *skall det skyddas* mot åtgärder som *påtagligt kan försvåra* näringens bedrivande. Det föreligger alltså en skillnad i hur starkt skyddet är om det utgör ett utpekat riksintresse eller inte.

Övriga bestämmelser om riksintressen i 3 kap. miljöbalken är uppbyggda på samma sätt.

För att en täktverksamhet ska förbjudas med hänsyn till ett riksintresse, exempelvis rennäringen, krävs alltså att verksamheten innebär en *påtaglig skada* på rennäringens intresset inom det aktuella området. Om verksamhetsutövaren via försiktighetsmått kan minska skadan på riksintresseområdet så att en påtaglig skada på området inte uppstår kan täktverksamheten ändå tillåtas enligt 3 kap. miljöbalken.

NÄRMARE OM RIKSINTRESSET FÖR NATURVÅRD OCH FRILUFTSLIV

Enligt 3 kap. 6 § miljöbalken ska områden som är av riksintresse för bl.a. naturvård och friluftsliv skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön.

Om en täktverksamhet planeras inom, eller i direkt anslutning till, ett riksintresse för naturvård och friluftsliv måste det bedömas om riksintresset kan komma att påtagligt skadas av verksamheten. För vägledning kring riksintresset för naturvård och friluftsliv och hur skadebedömningen ska göras, se Naturvårdsverkets vägledning Riksintresse för naturvård och friluftsliv – Handbok med allmänna råd för tillämpningen av 3 kap. 6 §, andra stycket, Miljöbalken.

Nedan lyfter Naturvårdsverket fram vissa omständigheter som kan ha särskild betydelse för täktverksamheter.

Naturvård

Vid skadebedömningen avseende riksintresse för naturvård bör hänsyn bl.a. tas till:

- hur verksamheten påverkar de värden som utgör grunden för utpekandet av området som riksintresse,
- hur verksamheten påverkar de särskilt skyddsvärda naturtyperna och hotade djur- och växtarter,
- hur verksamheten påverkar de särskilda strukturer eller funktioner som är en förutsättning för upprätthållandet av naturtypen och för att gynnsamma livsvillkor för djur- och växtarter ska bibehållas långsiktigt,
- hur stor del av riksintresseområdet som påverkas och i vilken omfattning, om kvarvarande arealer är tillräckligt stora och sammanhängande samt av tillräcklig kvalitet för att djur- och växtarter ska kunna fortleva på lång sikt,
- hur området riskerar att fragmenteras och om barriärer skapas som hindrar arters spridning eller bryter sambandet mellan värdekärnor inom området och att helheten därmed skadas, och
- hur det berörda området kan återhämta sig.

En påtaglig skada på naturmiljön kan, enligt Naturvårdsverket, uppstå om en åtgärd *mer än obetydligt* kan skada något eller några av de naturvärden som utgör grunden för riksintresset. En *negativ inverkan som är irreversibel* med avseende på något av dessa värden bör som regel anses utgöra en påtaglig skada på naturmiljön.⁶⁵

Vid tillämpningen av bestämmelserna om riksintressen har utgångspunkten i praxis varit att det är skadornas *påverkan på riksintresset som helhet* som i första hand ska bedömas. Det har dock enligt Mark- och miljööverdomstolen inte uteslutits att ett lokalt ingrepp i ett riksintresseområde kan medföra att riksintresset skadats påtagligt om det avsett en plats med betydande värden för riksintresseområdet. Även ett ingrepp som endast berör en liten del av ett riksintresseområde kan därför ha en sådan grad av negativ inverkan på områdets värden att påtaglig skada uppstår.⁶⁶

Ett riksintresseområde kan vidare vara mycket stort arealmässigt. Inom riksintresseområden kan det finnas olika delområden med olika naturmiljöer och artsammansättningar. Enligt Naturvårdsverket bör skadebedömningen i dessa fall, som utgångspunkt, inte göras mot riksintresseområdet som helhet, utan i förhållande till ett aktuellt delområde.

För exempel på bedömningar av en täktverksamhets påverkan på riksintresset för naturvård, se MÖD-avgöranden i mål nr M 3129-16 och M 7868-23.

Friluftsliv

Vid bedömning av om en åtgärd kan skada naturmiljön i ett område som är av riksintresse för friluftslivet bör hänsyn tas till:

- hur verksamheten påverkar de värden som har motiverat att området har bedömts vara av riksintresse för friluftslivet på ett negativt sätt,
- om, och i så fall hur, verksamheten försämrar värdet för människor av att vistas i området eller förutsättningarna för deras möjlighet till vistelse i området,

⁶⁵ Se Riksintresse för naturvård och friluftsliv – Handbok med allmänna råd för tillämpningen av 3 kap. 6 §, andra stycket, Miljöbalken och jfr prop. 1997/98:45 del II, s. 30.

⁶⁶ Se MÖD:s avgörande i mål nr M 3129-16.

- hur stor del av områdets areal som berörs och på vilket sätt,
- om verksamheten innebär att området fragmenteras eller att barriärer som hindrar friluftslivet skapas och att helheten därmed skadas, och
- om, och i så fall på vilket sätt, det berörda området kan återhämta sig.

NÄRMARE OM RIKSINTRESSET FÖR MINERALUTVINNING

Enligt 3 kap. 7 § miljöbalken ska områden som är av riksintresse för värdefulla ämnen eller material skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra utvinningen av dessa. För ytterligare information om riksintresset för mineralutvinning, se SGU – Riksintresse för värdefulla ämnen eller material.

MOTSTÅENDE RIKSINTRESSEN

Om en täktverksamhet innebär en påtaglig skada på endast *ett* riksintresse (t.ex. naturvård enligt 3 kap. 6 § miljöbalken) så ska verksamheten inte tillåtas.

Det är dock inte ovanligt att områden utpekade som riksintressen för naturvård och/eller friluftsliv överlappar med områden utpekade som riksintressen för exempelvis mineralutvinning enligt 3 kap. 7 § miljöbalken. Det kan t.ex. finnas våtmarker med hotade och/eller fridlysta arter i ett område, samtidigt som området också innehåller värdefulla torv- eller kalkstensfyndigheter. Om en verksamhet, inom ett sådant område, innebär en påtaglig skada på riksintressen enligt 3 kap. 6 § miljöbalken föreligger en konflikt mellan riksintressena.

Om ett område enligt 3 kap. 5–8 §§ är av riksintresse för flera oförenliga ändamål, ska företräde ges åt det eller de ändamål som på lämpligaste sätt främjar en långsiktig hushållning med marken, vattnet och den fysiska miljön i övrigt.⁶⁷ I dessa fall behöver prövningsmyndigheten ge företräde för något av riksintressena.

Beträffande frågan hur avvägningen enligt 3 kap. 10 § miljöbalken ska gå till, se bl.a. Naturvårdsverkets vägledning Riksintresse för naturvård och friluftsliv – Handbok med allmänna råd för tillämpningen av 3 kap. 6 §, andra stycket, Miljöbalken).

Behövs området eller del av detta för en anläggning för totalförsvaret ska försvarsintresset däremot alltid ges företräde. Beslut får inte heller strida mot bestämmelserna i 4 kap. miljöbalken, se avsnittet nedan.

SKYDD AV JORDBRUKSMARK

Av 3 kap. 4 § miljöbalken framgår att jord- och skogsbruk är av nationell betydelse. Av bestämmelsen framgår vidare att brukningsvärd jordbruksmark får tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar endast om det behövs för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och detta behov inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk.

Om en täktverksamhet ska anläggas på jordbruksmark ska denna bestämmelse ingå i prövningen. Lertäkter och matjordstäkter anläggs ofta i områden som kan ha betydelse som jordbruksmark. Enligt praxis är det svårt att få ta sådan mark i anspråk.⁶⁸

⁶⁷ Se 3 kap. 10 § miljöbalken.

⁶⁸ Se exempelvis MÖD-avgörandena med mål nr P 4087-15, P 8280-17 och M 7163-19.

3.3.2 Särskilda bestämmelser för hushållning med mark och vatten: 4 kap. miljöbalken

I 4 kap. miljöbalken räknas bl.a. ett antal större kust-, skärgårds- och fjällområden samt älvar upp som har så stora natur- och kulturvärden att de i sin helhet är av riksintresse. Ansvarig myndighet behöver alltså inte besluta om att dessa områden är av riksintresse, utan områdena listas direkt i lagtexten.

Exempel på hur ett område skyddas enligt 4 kap. miljöbalken

4 kap. 5 § miljöbalken

Inom fjällområdena Långfjället-Rogen, Sylarna-Helags, Skäcker-fjällen, Burvattnet, Hotagsfjällen, Frostviken-Borgafjällen, Marsfjällen-Vardofjällen, Artfjället, Tärna-Vindelfjällen, Sarek-Mavas, Kebnekaise-Sjaunja, Rostu och Pessinki får bebyggelse och anläggningar komma till stånd endast om det behövs för rennäringen, den bofasta befolkningen, den vetenskapliga forskningen eller det rörliga friluftslivet.

Enligt 4 kap. 1 § första stycket miljöbalken får exploateringsföretag och andra ingrepp i miljön endast komma till stånd om det inte möter något hinder enligt 4 kap. 2–8 §§ och det kan ske på ett sätt som inte påtagligt skadar områdenas natur- och kulturvärden.⁶⁹ Om det finns särskilda skäl utgör bestämmelsens dock inte hinder för anläggningar för utvinning av sådana fyndigheter av ämnen eller material som är utpekade riksintresseområden.⁷⁰

Som framgår av exemplet ovan får bebyggelse endast uppföras inom området om det behövs för bl.a. rennäringen. Andra åtgärder inom området får vidtas endast om områdets karaktär inte påverkas.

Alla Natura 2000-områden är i sin helhet av riksintresse enligt 4 kap. 8 § miljöbalken. För mer information om Natura 2000-områden, se avsnitt 3.6.6.

3.4 Miljökvalitetsnormer: 5 kap. miljöbalken

En miljökvalitetsnorm (MKN) är en bestämmelse om kvaliteten i bl.a. luft och vatten. Miljökvalitetsnormer finns även för omgivningsbuller. Miljökvalitetsnormer fastställs av myndigheter. Vissa normer följer av Sveriges medlemskap i EU. Det finns miljökvalitetsnormer för utomhusluft, omgivningsbuller, fisk- och musselvatten, samt yt- och grundvatten. Syftet med miljökvalitetsnormer är att reglera vilken kvalitet som ska uppnås och eftersträvas. För täktverksamheter är det vanligtvis miljökvalitetsnormer för yt- och grundvatten som behöver beaktas. Reglerna gäller för både huvudverksamheten samt eventuella sidoverksamheter och följd företag. Myndigheter och kommuner ska ansvara för att miljökvalitetsnormer följs.

Miljökvalitetsnormer är ett juridiskt styrinstrument för myndigheter och domstolar som används vid till exempel tillståndsprövning, tillsyn och fysisk planering. Tillämpliga miljökvalitetsnormer är ett viktigt underlag i miljöprövningar.

⁶⁹ Av andra stycket framgår att första stycket inte heller utgör hinder för utvecklingen av befintliga tätorter eller av det lokala näringslivet eller för utförandet av anläggningar som behövs för totalförsvaret.

⁷⁰ Se 4 kap. 1 § andra stycket miljöbalken.

3.4.1 Miljökvalitetsnormer för utomhusluft

Regeringen har utfärdat en förordning med miljökvalitetsnormer för utomhusluft, luftkvalitetsförordningen (2010:477). MKN för utomhusluft gäller i hela landet. Med utomhusluft avses enligt förordningen utomhusluften med undantag för arbetsplatser samt vägtunnlar och tunnlar för spårbunden trafik. Normerna baseras på krav i EU-direktiv.

För täktverksamhet rör miljökvalitetsnormerna för utomhusluft främst påverkan på luftkvaliteten utanför den del av täktområdet som inte utgör arbetsplats.

3.4.2 Miljökvalitetsnormer för omgivningsbuller

Miljökvalitetsnormer för omgivningsbuller omfattar buller från vägar, järnvägar och industriell verksamhet. Normen är en målsättningsnorm som medför att det ska eftersträvas att omgivningsbuller inte medför skadliga effekter på människors hälsa. Förordningen (2004:675) om omgivningsbuller utgör Sveriges införlivande av EU:s s.k. bullerdirektiv 2002/49/EG1. Direktivet styr arbetet med bullerkartläggningar och åtgärdsprogram så att de blir likartade inom EU.

3.4.3 Miljökvalitetsnormer för fisk- och musselvatten

Fiskvattendirektivet och skaldjursdirektivet upphörde att gälla 2013. Kvalitetskraven för områden för skydd av ekonomiskt betydelsefulla arter har ersatts av kraven i vattendirektivet. Kvalitetskraven finns fortfarande kvar i svensk lagstiftning via förordning (2001:554) om miljökvalitetsnormer för fisk- och musselvatten.

3.4.4 Miljökvalitetsnormer för yt- och grundvatten

EU:s ramdirektiv för vatten, vattendirektivet⁷¹, anger vad EU-länderna minst ska klara vad gäller vattenkvalitet och tillgång på vatten. En miljökvalitetsnorm för vatten omfattar ytvatten (sjöar, vattendrag och kustvatten) och grundvatten. Syftet med normerna är att säkra Sveriges vattenkvalitet. En miljökvalitetsnorm beskriver den kvalitet en vattenförekomst ska ha vid en viss tidpunkt. Huvudregeln är att alla vattenförekomster ska uppnå det som inom vattenförvaltning kallas *God status*. En norm anger en lägsta tillåten nivå. Den sammanlagda miljöpåverkan på vattenförekomsten får inte orsaka att kvaliteten blir sämre än den status som anges i normen.

Sverige är indelat i olika vattendistrikt där en vattenmyndighet ansvarar för förvaltningen av vattenkvaliteten på vattenmiljön inom respektive vattendistrikt, vilket bl.a. innefattar att besluta om miljökvalitetsnormer för yt- och grundvatten.

För ytvattenförekomster finns föreskrifter med värden för klassificering av vattenförekomstens status.⁷² I föreskrifterna anges bl.a. bedömningsgrunder för särskilda förorenande ämnen i inlandsytvatten respektive kustvatten där exempelvis ämnena ammoniak och nitrat ingår. Ytvattenförekomster ska uppnå god kemisk och ekologisk status eller ekologisk potential. Statusbedömningen baseras på ett antal kvalitetsfaktorer. För ytvatten handlar det bl.a. om biologiska, fysikaliska/kemiska och hydromorfologiska kvalitetsfaktorer.

⁷¹ Europaparlamentets och rådets direktiv 2000/60/EG av den 23 oktober 2000 om upprättande av en ram för gemenskapens åtgärder på vattenpolitikens område.

⁷² Se HVSMS 2019:5.

För grundvattenförekomster ska god kemisk status och kvantitativ status uppnås, vilket baseras på kvalitetsfaktorer som vattenbalans, inträngning av salt grundvatten eller förorening, påverkan på anslutna akvatiska ekosystem eller påverkan på grundvattenberoende ekosystem.

Enligt 5 kap. 4 § miljöbalken får inte en verksamhet eller åtgärd tillåtas om den innebär att vattenmiljön försämras på ett otillåtet sätt eller om den äventyrar möjligheten att uppnå den angivna miljökvalitetsnormen för yt- eller grundvattenförekomsten. Denna bedömning behöver göras för respektive kvalitetsfaktor.

Om en verksamhet inte är förenlig med 5 kap. 4 § miljöbalken får prövningsmyndigheten, under de restriktiva förutsättningar som anges i 4 kap. 11 och 12 §§ vattenförvaltningsförordningen (2004:660) tillåta verksamheten.

Länsstyrelsens Vatteninformationssystem (VISS)⁷³ är ett viktigt beslutsunderlag när en täktverksamhets inverkan på en miljökvalitetsnorm ska bedömas. I VISS kan man söka upp respektive yt- och grundvattenförekomst och få detaljerad information om området i stort, de olika kvalitetsfaktorerna och anledningen till att förekomsten eventuellt inte uppfyller den beslutade normen m.m.

För täktverksamheter är det vanligtvis miljökvalitetsnormer för yt- och grundvatten som behöver beaktas. Täktverksamheter kan t.ex. påverka yt- och grundvattenförekomster genom sänkta grundvattennivåer, minskade tillrinningsområden, utsläpp av föroreningar eller som en följd av att en del av en grundvattenförekomst (exempelvis en rullstensås) grävs bort.

En verksamhetsutövare behöver alltså i sin miljökonsekvensbeskrivning utreda täktens påverkan på miljökvalitetsnormer för berörda yt- och grundvattenförekomster. Om det finns en risk för försämring eller att åtgärden försvårar möjligheten att uppnå miljökvalitetsnormen utgör detta skäl att avslå ansökan om undantagen i vattenförvaltningsförordningen inte är tillämpliga. Det är alltid verksamhetsutövaren som har att visa att täkten kan bedrivas utan att äventyra aktuella miljökvalitetsnormer. Detta gäller även under verksamhetstiden. Det är därmed viktigt att påverkan på MKN följs upp inom ramen för verksamhetens kontrollprogram.

För mer ingående information om miljökvalitetsnormer för yt- och grundvatten, se Miljökvalitetsnormer –| (vattenmyndigheterna.se),

Miljökvalitetsnormer för ytvatten – Vattenförvaltning – Planering, förvaltning och samverkan – Havs- och vattenmyndigheten (havochvatten.se), och

Miljökvalitetsnormer för grundvatten (sgu.se) och Checklista påverkan grundvattenförekomst (sgu.se).

SGU har även sammanställt och redovisat bedömningsgrunder för grundvatten. Materialet utgör ett kunskapsunderlag om Sveriges grundvattenkvalitet och är ett verktyg för att tolka och värdera insamlade data om grundvatten, vilket redovisas på SGU:s hemsida, se Bedömningsgrunder för grundvatten.

Se exempelvis MÖD-avgörandet i mål nr M 10717-17 för en bedömning av miljökvalitetsnormer.

⁷³ Välkommen till VISS (lansstyrelsen.se).

3.5 Miljöbedömningar: 6 kap. miljöbalken

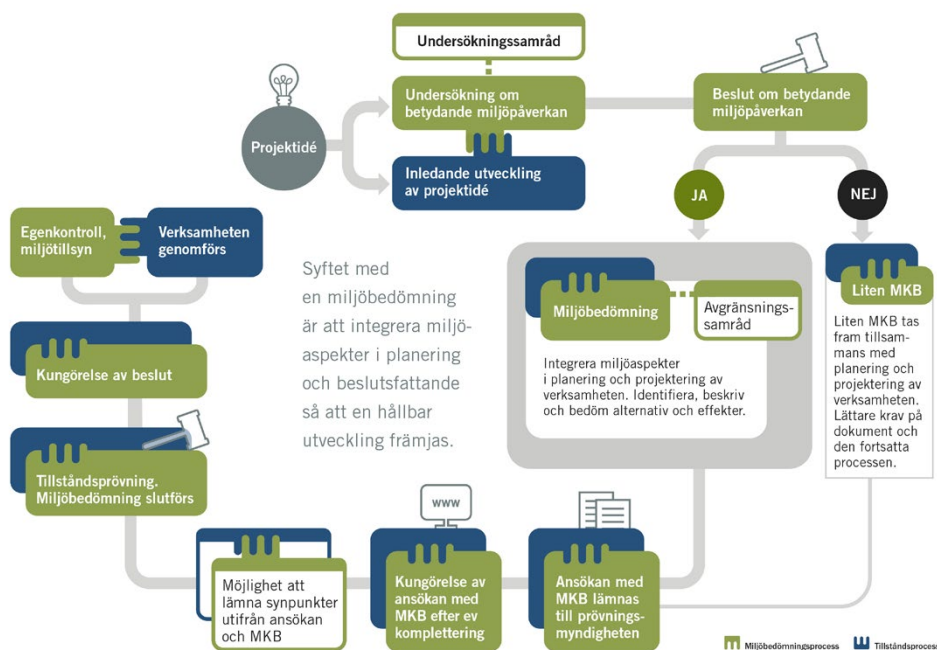
Reglerna kring miljöbedömningar och miljökonsekvensbeskrivningar (MKB) har sitt ursprung i MKB-direktivet.⁷⁴ I 6 kap. miljöbalken finns regler om miljöbedömningar för dels planer och program (strategisk miljöbedömning), dels verksamheter och åtgärder (specifik miljöbedömning). För täktverksamheter är det oftast den specifika miljöbedömningen som är aktuell.

En miljöbedömning innebär att miljöeffekter ska identifieras, beskrivas och bedömas. En specifik miljöbedömning innebär att verksamhetsutövaren samråder om hur en MKB ska avgränsas, tar fram en MKB och ger in den till prövningsmyndigheten. En specifik miljöbedömning utgör alltså hela den process som leder fram till prövningsmyndighetens bedömning av täktansökan, se Figur 6 nedan.⁷⁵ För närmare information och vägledning om MKB-förfarandet hänvisas till Naturvårdsverkets vägledning om miljöbedömningar:

Miljöbedömningar enligt kapitel 6 miljöbalken (naturvardsverket.se).

Nedan redogörs för några aspekter av MKB-regleringen som är av specifik betydelse för täktverksamheter.

MILJÖBEDÖMNING FÖR VERKSAMHETER OCH ÅTGÄRDER

Figur 6. Skiss över miljöbedömningsprocessen för verksamheter och åtgärder.⁷⁶

⁷⁴ Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/92/EU av den 13 december 2011 om bedömning av inverkan på miljön av vissa offentliga och privata projekt.

⁷⁵ Se 6 kap. 28 § miljöbalken.

⁷⁶ Se Specifik miljöbedömning – miljöbedömning för verksamheter och åtgärder (naturvardsverket.se).

3.5.1 Betydande miljöpåverkan

Av olika bestämmelser i miljöbedömningsförordningen (2017:966) framgår vilka verksamheter som alltid ska antas medföra en betydande miljöpåverkan. I övriga fall behöver länsstyrelsen fatta beslut om verksamheten medför betydande miljöpåverkan eller inte. För de verksamheter som medför betydande miljöpåverkan ska en specifik miljöbedömning alltid göras, se Figur 6 ovan.

3.5.2 Täktverksamheter som alltid antas innebära betydande miljöpåverkan

I miljöbedömningsförordningen (2017:966) anges vilka täktverksamheter som alltid kan antas medföra en betydande miljöpåverkan.⁷⁷ Dessa är:

- Torvtäkter som omfattar mer än 150 hektar, om verksamheten inte endast innebär uppläggning och bortforsling av redan utbrutet och bearbetat material efter det att tillsynsmyndigheten meddelat beslut om att tåkten är avslutad.
- Täkt av berg, naturgrus eller andra jordarter, förutom torv, med ett verksamhetsområde som är större än 25 hektar, om verksamheten inte endast innebär uppläggning och bortforsling av redan utbrutet och bearbetat material efter det att tillsynsmyndigheten meddelat beslut om att tåkten är avslutad.

I det fall tillsynsmyndigheten har förelagt en verksamhetsutövare att ansöka om tillstånd för täktverksamheten eller om täktverksamheten kräver Natura 2000-tillstånd ska också en specifik miljöbedömning genomföras.⁷⁸

3.5.3 Bedömning av betydande miljöpåverkan i det enskilda fallet

Om en tillståndspliktig täktverksamhet inte finns angiven i miljöbedömningsförordningen ska frågan om betydande miljöpåverkan i stället avgöras i det enskilda fallet. Verksamhetsutövaren behöver då genomföra ett undersökningssamråd där syftet är att utreda om verksamheten medför betydande miljöpåverkan eller inte.

Om verksamhetsutövaren bedömer att täktverksamheten kan medföra en betydande miljöpåverkan, eller om verksamhetsutövaren förelagts att söka ett tillstånd som avses i 9 kap. 6 a § miljöbalken, behöver inte heller ett undersökningssamråd genomföras, se vidare nedan. I dessa fall ska en specifik miljöbedömning genomföras från början.⁷⁹

I miljöbedömningsförordningen anges vad som ska beaktas vid bedömningen av om en verksamhet innebär betydande miljöpåverkan.⁸⁰ Hänsyn ska bl.a. tas till verksamhetens:

- lokalisering,
- omfattning och utformning,
- användning av mark, jord, vatten, biologisk mångfald, andra naturtillgångar och fysisk miljö i övrigt, och

⁷⁷ Se 6 § miljöbedömningsförordningen.

⁷⁸ Se 9 kap. 6 a § och 6 kap. 20 § miljöbalken samt 26 a § förordningen om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd och miljöbalken.

⁷⁹ 6 kap. 23 § miljöbalken.

⁸⁰ Se 10–13 §§ miljöbedömningsförordningen.

- typ av möjliga miljöeffekter samt dess utmärkande egenskaper.

Täktverksamhet innebär att mark- och vattenområden samt naturresurser tas i anspråk och medför i regel stora irreversibla ingrepp i naturmiljön. Täktverksamheter utgör därför många gånger en sådan verksamhet som enligt Naturvårdsverket innebär betydande miljöpåverkan, antingen pga. täktens geografiska storlek eller på grund att täktens årliga produktionsmängd. En prövning måste dock alltid ske i det enskilda fallet.

Länsstyrelsen ska efter undersökningssamrådet besluta om täktverksamheten kan antas medföra betydande miljöpåverkan eller inte. Om betydande miljöpåverkan kan antas ska verksamhetsutövaren genomföra ett avgränsningssamråd, se Figur 6 ovan. Om länsstyrelsen däremot beslutar att täktverksamheten inte kan antas medföra betydande miljöpåverkan ska ett s.k. förenklat underlag enligt 6 kap. 47 § miljöbalken i stället tas fram.

För mer information se Naturvårdsverkets vägledning om miljöbedömningar ovan.

3.5.4 Avgränsningssamråd

Syftet med samrådet är bl.a. att på ett tidigt stadium fånga upp uppgifter och åsikter från bl.a. närboende och myndigheter, för att få ett så bra underlag som möjligt inför arbetet med miljökonsekvensbeskrivningen och den planerade tillståndsansökan. Synpunkterna kan också få till följd att utformningen eller lokaliseringen av verksamheten ändras. För att de som deltar i samrådet ska få möjlighet att lämna relevanta synpunkter är det viktigt att samrådsunderlaget är informativt och välunderbyggt.

Vad ett samrådsunderlag ska innehålla framgår av 8 och 9 §§ miljöbedömningsförordningen.

8 § miljöbedömningsförordningen

Samrådsunderlaget enligt 6 kap. 24 § första stycket 1 och 30 § andra stycket miljöbalken ska innehålla uppgifter om

1. verksamhetens eller åtgärdens utformning och omfattning,
2. rivningsarbeten, om sådana kan förutses,
3. verksamhetens eller åtgärdens lokalisering,
4. miljöns känslighet i de områden som kan antas bli påverkade,
5. vad i miljön som kan antas bli betydligt påverkat,
6. de betydande miljöeffekter som verksamheten eller åtgärden kan antas medföra i sig eller till följd av yttre händelser, i den utsträckning sådana uppgifter finns tillgängliga,
7. åtgärder som planeras för att förebygga, hindra, motverka eller avhjälpa negativa miljöeffekter, i den utsträckning sådana uppgifter finns tillgängliga, och
8. den bedömning som den som avser att bedriva verksamheten eller vidta åtgärden gör i frågan om huruvida en betydande miljöpåverkan kan antas.

Om samrådsunderlaget avser en verksamhet eller åtgärd som omfattas av lagen (1999:381) om åtgärder för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor, ska underlaget innehålla en upplysning om detta.

9 § miljöbedömningsförordningen

De uppgifter som ska finnas med i samrådsunderlaget ska ha den omfattning och detaljeringsgrad som behövs för att kunna ta ställning till

1. om verksamheten eller åtgärden kan antas medföra en betydande miljöpåverkan utifrån sådana omständigheter som avses i 10–13 §§, om samrådsunderlaget tas fram inför undersökningssamrådet, och
2. vilken omfattning och detaljeringsgrad miljökonsekvensbeskrivningen bör ha, om samrådsunderlaget tas fram inför avgränsningssamrådet.

Omfattningen av samrådsunderlaget beror på hur stor miljöpåverkan den kommande täktverksamheten bedöms kunna få. Om samrådsunderlaget är alltför översiktligt behöver verksamhetsutövaren komplettera det. Exempel på vad som kan saknas eller vad som kan vara bristfälligt i samrådsunderlag för täktverksamheter är:

- beskrivning av transportvägar som följdverksamheter och samråd med boende längs dessa transportvägar,
- underlag för bedömning av om Natura 2000-tillstånd krävs eller inte,
- information om att verksamheten utgör vattenverksamhet,
- uppgifter om att verksamheten omfattas av Sevesolagen, eller
- beskrivning av sidoverksamheter som exempelvis återvinningsverksamhet.

Brister i samrådsunderlaget ökar risken för att MKB:n får en felaktig avgränsning och omfattning, se avsnitt 3.5.5, vilket i sin tur kan föranleda att en ansökan avvisas.

Även andra brister i samrådsförfarandet, t.ex. att samrådskretsen varit för snäv, kan leda till att ansökan avvisas, se bl.a. MÖD 2022:27.

Verksamhetsutövaren ska också ta fram en samrådsredogörelse, som ska ges in tillsammans med MKB:n och ansökan.

3.5.5 Omfattningen av MKB:n

Vad en MKB ska innehålla framgår av 6 kap. 35–37 §§ miljöbalken och 15–19 §§ miljöbedömningsförordningen. För en exemplifiering på vad som kan ingå i en MKB till en täktansökan, se *bilagan till denna vägledning*.

Se även Naturvårdsverkets vägledning, Specifik miljöbedömning – miljöbedömning för verksamheter och åtgärder.

3.5.6 Särskilt om anmälningspliktiga täktverksamheter

Nedan under avsnitt 3.8.1 anges vilka täktverksamheter som omfattas av anmälningsplikt. För täktverksamheter gäller särskilda krav på underlag i anmälningsförfarandet.⁸¹

För de anmälningspliktiga täktverksamheterna ska även den myndighet som handlägger anmälan ta ställning till om verksamheten kan antas medföra en betydande miljöpåverkan. Om så är fallet ska verksamhetsutövaren föreläggas

⁸¹ Se 25 § andra stycket Förordning (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd (FMH).

att ansöka om tillstånd.⁸² Sådana verksamheter behöver inte genomgå ett undersökningssamråd.

3.6 Områdesskydd: 7 kap. miljöbalken

Bestämmelser om områdesskydd finns i 7 kap. miljöbalken. Med områdesskydd avses bl.a. Natura 2000-områden⁸³, nationalparker⁸⁴, naturreservat⁸⁵, biotopskyddsområden⁸⁶ samt djur- och växtskyddsområden⁸⁷. Områdesskydd syftar till att skydda och bevara specifika värden i vår natur. Alla skyddade områden har utpekade naturvärden och en negativ påverkan på dessa värden är i regel förbjuden. Utpekade skyddsvärda arter och naturvärden för det skyddade området framgår bl.a. av beslutshandlingar, skötselplaner och bevarandeplaner för varje enskilt område.

En proportionalitetsbedömning ska därtill göras vid prövning av frågor om skydd av områden enligt 7 kap. miljöbalken där hänsyn även ska tas till enskilda intressen.⁸⁸ En inskränkning i enskilds rätt att använda mark eller vatten som grundas på skyddsbestämmelser i 7 kap. får därför inte gå längre än vad som krävs för att syftet med skyddet ska tillgodoses. Miljön är ett allmänt intresse som i regel anses väga tungt i proportionalitetsbedömningen.⁸⁹ Någon proportionalitetsbedömning ska dock inte göras vid prövningar av om verksamheter är förenliga med regelverket för Natura 2000-områden.

Täkter bör enligt Naturvårdsverket i regel planeras så att områden som är skyddade enligt 7 kap. miljöbalken inte berörs eftersom skyddade områden många gånger medför att täktverksamheten är olämpligt lokaliserad. Även skyddade områden som ligger utanför takten, men innanför dess påverkansområde kan innebära att takten är olämpligt lokaliserad. Att ansöka om att bedriva en täktverksamhet inom exempelvis ett naturreservat eller strandskyddsområde kan medföra att det blir svårt för verksamhetsutövaren att få tillstånd beroende på de höga krav som ställs för att medge dispens från de olika förbuden. Om täktverksamheten däremot inte inkräktar på de bevarandevärden som skyddet har upprättats för och dispensen är förenlig med skyddets syfte, finns det inte skäl att avslå ansökan om täkttillstånd på denna grund.

3.6.1 Nationalpark

Nationalpark är, tillsammans med Natura 2000-utpekande, det starkaste skydd ett område kan få. Det ges bara till de mest värdefulla naturmiljöerna i det svenska landskapet. Det tar lång tid att genomföra en nationalparksbildning och det är många aktörer som är inblandade. Det är endast mark- eller vattenområden som tillhör staten som kan förklaras som nationalpark. Att få tillstånd till täktverksamhet

⁸² Se 26 a § FMH.

⁸³ Se 7 kap. 28 och 29 §§ miljöbalken.

⁸⁴ Se 7 kap. 2 och 3 §§ miljöbalken.

⁸⁵ Se 7 kap. 4–8 §§ miljöbalken.

⁸⁶ Se 7 kap. 11–11 b §§ miljöbalken.

⁸⁷ Se 7 kap. 12 § miljöbalken.

⁸⁸ Se 7 kap. 26 § miljöbalken.

⁸⁹ Se exempelvis MÖD 2020:2.

som riskerar att påverka en nationalpark negativt bör enligt Naturvårdsverket vara mycket svårt.

För mer information se, Nationalparker.

3.6.2 Natur- och kulturresevat samt naturminne

Naturresevat är ett områdesskydd som beslutats på en, oftast mycket omfattande kunskapsgrund, med föreskrifter som är unika för varje område. För att kunna få bedriva täktverksamhet inom ett naturresevat krävs en separat dispens i samband med prövning enligt 9 kap. miljöbalken. För att dispens ska kunna medges krävs särskilda skäl. Vad som skulle kunna utgöra särskilda skäl är inte fastlagt i författning utan behöver bedömas i det enskilda fallet. Tillämpningen är dock restriktiv.

Naturminne är en skyddsform för särpräglade naturföremål och dess omgivning som behövs för att bevara och ge behövligt utrymme för föremålet. Exempel kan vara gamla ekar i kulturlandskapet som pekats ut som naturminne.

För mer information, se Naturresevat i Sverige respektive Naturminne.

3.6.3 Biotopskyddsområde

Det finns två typer av biotopskydd. Det finns biotoper som har generellt skydd i hela landet. Det är små biotoper som har minskat starkt, och är värdefulla för växt- och djurarter i ett ofta ensartat eller fragmenterat landskap. De flesta av dem finns i jordbrukslandskapet.

Det finns även områden som länsstyrelsen, kommunen eller Skogsstyrelsen i det enskilda fallet får besluta ska utgöra ett biotopskyddsområde. De finns i såväl skogs- och jordbrukslandskapet som i sjöar, vattendrag, kust och hav.

Till skillnad från naturresevat saknas normalt skötselplaner för biotopskyddsområden. Inom ett biotopskyddsområde får man inte bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön. Om det finns särskilda skäl, får dispens från förbudet ges i det enskilda fallet. Tillämpningen är dock restriktiv.⁹⁰

För mer vägledning se, Biotopskydd.

3.6.4 Strandskydd

Enligt strandskyddsbestämmelserna är åtgärder som kan påverka allemansrättslig tillgång eller inverkar negativt på växt- och djurliv förbjudna.⁹¹ Strandskyddet omfattar land- och vattenområden 100 meter från strandlinjen vid normalt medelvattenstånd. Länsstyrelsen får i det enskilda fallet besluta om att utvidga strandskyddsområdet till högst 300 meter från strandlinjen om det behövs för att säkerställa något av strandskyddets syften. Dispens från strandskyddet kan medges om särskilda skäl föreligger.⁹² För täktverksamheter som tillståndsprövas ska strandskyddsfrågan prövas som en del av tillståndsprövningen.⁹³ Om särskilda skäl inte föreligger för att medge dispens ska ansökan för den aktuella verksamheten avslås. Dispens ges enligt praxis mycket restriktivt.

För mer information, se Strandskydd – så fungerar det (naturvardsverket.se).

⁹⁰ Prop. 2008/09:214 s. 95 och MÖD M 8785-18.

⁹¹ Se 7 kap. 13–18 k §§ miljöbalken.

⁹² Se 7 kap. 18 e § miljöbalken.

⁹³ Se 7 kap. 16 § miljöbalken och prop. 1998/98:45 (del 2) s. 88.

3.6.5 Vattenskyddsområde

Ett vattenskyddsområde inrättas i syfte att skydda en grund- eller ytvattentillgång som utnyttjas eller kan antas komma att utnyttjas för vattentäkt⁹⁴. Ungefär två tredjedelar av alla svenska grundvattentäkter ligger inom ett vattenskyddsområde.⁹⁵

För respektive vattenskyddsområde finns vattenskyddsföreskrifter som reglerar vilka åtgärder som får vidtas inom det aktuella området. Beslut om vattenskyddsföreskrifter samt inrättande av vattenskyddsområde kan inskränka såväl pågående markanvändning som tillståndsgiven verksamhet.⁹⁶

Föreskrifterna ska beaktas när tillstånd eller dispenser enligt miljöbalken prövas, vilket därmed också påverkar förutsättningarna för planering av tillkommande verksamheter, bebyggelse och infrastruktur. Exempelvis kan anläggande av en täkt vara förbjudet inom hela eller delar av ett vattenskyddsområde. Det finns möjlighet att söka dispens från förbud enligt vattenskyddsföreskrifter vilket regleras enligt 7 kap. § 22 miljöbalken. Detta prövas lämpligen i samband med tillståndsprövningen. Tillämpningen är dock restriktiv.

För ytterligare information, se Havs- och vattenmyndigheten, Vägledning vattenskyddsområden.

3.6.6 Natura 2000-områden

Natura 2000-områden är en del av det skydd som EU:s medlemsstater ska upprätta enligt fågeldirektivet⁹⁷ respektive art- och habitatdirektivet⁹⁸.

Om en täktverksamhet på ett betydande sätt kan påverka ett Natura 2000-område krävs ett Natura 2000-tillstånd.⁹⁹ Ett Natura 2000-tillstånd krävs när det inte kan uteslutas att en verksamhet *kan ha* en betydande påverkan på det berörda området, enskilt eller i kombination med andra planer och projekt.¹⁰⁰ Det krävs alltså endast att det föreligger en risk för att täktverksamheten på ett betydande sätt påverkar ett Natura 2000-område för att tillståndsplikt ska råda. Verksamheten kan också ligga utanför Natura 2000-området men ändå medföra en påverkan på det skyddade området.

Vid en Natura 2000-prövning ska en specifik miljöbedömning alltid göras och MKB:n måste belysa verksamhetens effekter på det skyddade området.¹⁰¹ MKB:n måste vara så fullständig att alla miljöstörande konsekvenser redovisas inklusive effekterna om verksamheten inte kommer till stånd, det s.k. nollalternativet.

Natura 2000-tillstånd får lämnas endast om verksamheten eller åtgärden ensam eller tillsammans med andra pågående eller planerade verksamheter eller åtgärder inte:

1. kan skada den livsmiljö eller de livsmiljöer i området som avses att skyddas,
2. medför att den art eller de arter som avses att skyddas utsätts för en störning som på ett betydande sätt kan försvåra bevarandet i området av arten eller arterna.¹⁰²

⁹⁴ Se 7 kap. 21 § miljöbalken.

⁹⁵ Vattenskyddsområden (sgu.se)

⁹⁶ Vägledning om inrättande och förvaltning av vattenskyddsområden (havochvatten.se), s. 20 och 21.

⁹⁷ Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/147/EG av den 30 november 2009 om bevarande av vilda fåglar.

⁹⁸ Rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter.

⁹⁹ Se 7 kap. 28 a § miljöbalken.

¹⁰⁰ Se EU-domstolens avgörande i mål nr C-127/02, Waddenzee.

¹⁰¹ Se 6 kap. 20 § miljöbalken.

¹⁰² Se 7 kap. 28 b § miljöbalken.

När prövningsmyndigheten prövar om ett Natura 2000-tillstånd ska lämnas för en täktverksamhet ska myndigheten göra en samlad bedömning som uppfyller EU-rättens krav på fullständighet, exakthet och slutlighet. Höga krav ställs därmed på underlagets vetenskapliga tillförlitlighet och prövningsmyndighetens bedömning av detta. Se exempelvis Högsta domstolens avgörande NJA 2013 s. 613.

Om Natura 2000-tillstånd inte kan lämnas för verksamheten innebär det att verksamheten inte får komma till stånd.

Om en verksamhet bedöms skada utpekade livsmiljöer eller på ett betydande sätt störa utpekade arter kan regeringen under vissa förutsättningar besluta om att ändå tillåta verksamheten. Regeringen får dock tillåta verksamheten endast om det saknas alternativa lösningar, om verksamheten eller åtgärden måste genomföras av tvingande orsaker som har ett väsentligt allmänintresse och de åtgärder vidtas som behövs för att kompensera för förlorade miljövärden så att syftet med att skydda det berörda området ändå kan tillgodoses.¹⁰³ Om regeringen tillåter verksamheten är verksamhetsutövaren skyldig att bekosta kompensationsåtgärder för skadan.¹⁰⁴ I dessa fall ska den negativa påverkan kompenseras fullt ut och någon rimlighetsavvägning ska inte ske. I tillståndsärenden där kompensationsåtgärder krävs enligt 7 kap. 29 § miljöbalken ska prövningsmyndigheten underrätta EU-kommissionen om de kompensationsåtgärder som vidtagits.¹⁰⁵ Om ärendet avser prioriterade arter och verksamheten avses ges tillstånd mot bakgrund av att verksamheten utgör ett allt överskuggande allmänintresse ska kommissionen även få tillfälle att yttra sig.¹⁰⁶

Naturvårdsverket anser att det i regel skulle vara mycket svårt att tillåta en täktverksamhet inom ett Natura 2000-område eftersom verksamheten medför att en del av Natura 2000-området kommer att sprängas eller grävas bort och att en sådan skada i normalfallet är irreversibel. Enligt Naturvårdsverket kan den här typen av skada sällan fullt ut kompenseras eftersom de naturmiljöer och arter som utpekats som Natura 2000-områden ofta är unika och vanligen inte går att återskapa inom en överskådlig tid.

För mer information om bedömning och tillståndsprövning av påverkan på Natura 2000-områden, se *Natura 2000 i Sverige* (naturvardsverket.se) och Natura 2000-områden för verksamhetsutövare.

Se NJA 2013 s. 613 och MÖD-avgörandena med mål nr M 5431-14, M 3129-16, M 10717-17 och M 826-21 för frågor kopplade till Natura 2000-prövningen.

3.7 Skydd för biologisk mångfald: 8 kap. miljöbalken

I 8 kap. miljöbalken och i artskyddsförordningen (2007:845) regleras skydd och fridlysning av arter.

Med artskydd avses att skydda arter som på något sätt hotas av människans verksamheter. För detta ändamål är det också nödvändigt att skydda arternas livsmiljöer. Livsmiljöer är de områden som en art behöver för alla sina behov, t.ex. vilo-

¹⁰³ Se 7 kap. 29 § miljöbalken.

¹⁰⁴ Se 7 kap. 29 a § miljöbalken.

¹⁰⁵ Se 20 a § förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.

¹⁰⁶ Se 20 a § förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.

reproduktions-, födosöks- och övervintringsplatser. Artskyddsfrågor är vanligt förekommande i såväl täktprövningar som vid tillsyn av täkter.

Fridlysningsbestämmelserna är en precisering av de allmänna hänsynsreglerna, vilket bl.a. kan innebära att en täktverksamhet bedöms vara olämpligt lokaliserad om verksamheten innebär en otillåten skada på de fridlysta arter.¹⁰⁷ Ansökan ska då avslås. Även för det fall fridlysta arter etablerar sig i befintliga täkter är verksamhetsutövaren skyldig att beakta artskyddsbestämmelserna.

För mer information om artskydd, se Artskyddshandboken och vägledning om artskydd (naturvardsverket.se) och Riktlinjer för handläggning av artskyddsärenden i skogsbruket.

Med anledning av EU-domstolens dom i mål nr C-784/23 *Voore Mets* kommer riktlinjerna ovan revideras.

Nedan redogörs för bestämmelserna för skydd av vilda fåglar, växt- och djurarter samt frågor kopplade till invasiva främmande arter.

3.7.1 Skyddet av vilda fåglar

I 4 § artskyddsförordningen regleras fridlysning av fåglar. Bestämmelsen implementerar artikel 5 i fågeldirektivet¹⁰⁸. Av fågeldirektivet framgår att samtliga i Sverige naturligt förekommande fågelarter är fridlysta.

Vid prövningen av bergtäkter är det ofta fågelarter som exempelvis örnar, andra mindre rovfåglar, nattskärar och trädlärka som kan beröras. I torvtäkter är det framför allt fågelarter som orre, tjäder, samt vadarfåglar som ljungräp, storspov och grönbena som påverkas. Arter som berguv och pilgrimsfalk etablerar sig ibland som häckfåglar i de klippstup som bildas i bergtäkter där verksamhet pågår. Det gäller också backsvanar som kan etablera sig i upplagshögar och skärningar i pågående morän- och grustäkter.

Av 4 § artskyddsförordningen framgår vilket skydd fågelarterna har, se rutan nedan.

4 § artskyddsförordningen

Det är förbjudet att

1. avsiktligt fånga eller döda vilda fåglar,
2. avsiktligt förstöra eller skada vilda fåglars bon eller ägg eller bortföra sådana fåglars bon,
3. samla in vilda fåglars ägg, även om de är tomma, och
4. avsiktligt störa vilda fåglar, särskilt under deras häcknings- och uppfödningssperiod, om inte störningen saknar betydelse för att
 - a) bibehålla populationen av fågelarten på en tillfredsställande nivå, särskilt utifrån ekologiska, vetenskapliga och kulturella behov, eller
 - b) återupprätta populationen till den nivå.

Förbudet gäller inte jakt efter fåglar. I fråga om sådan jakt finns bestämmelser med motsvarande innebörd i jaktlagen (1987:259) och jaktförordningen (1987:905). Förordning (2022:928).

¹⁰⁷ Se MÖD 2013:13.

¹⁰⁸ Direktiv 2009/147/EG av den 30 november 2009 om bevarande av vilda fåglar.

SKYDDSNIVÅ

Enligt 4 § första stycket 1 artskyddsförordningen är det förbjudet att avsiktligt döda eller fånga vilda fåglar. Enligt punkten 2 är det vidare förbjudet att förstöra eller skada vilda fåglars bon eller ägg. Se mer om avsiktlighetsbedömningen nedan.

Enligt 4 § första stycket 4 artskyddsförordningen är det även förbjudet att avsiktligt störa vilda fåglar, särskilt under deras häcknings- och uppfödningssperiod, om inte störningen saknar betydelse för att:

- bibehålla populationen av fågelarten på en *tillfredsställande nivå*, särskilt utifrån ekologiska, vetenskapliga och kulturella behov, eller
- återupprätta populationen till den nivån.

För punkten 4 blir alltså störningen förbjuden endast om den är avsiktlig (se mer om detta rekvisit nedan), och om störningen medför att fågelarten *inte kan bibehålla eller återupprätta sin population till en tillfredsställande nivå*.

Innan augusti 2025 gällde dessa kriterier även för att döda eller fånga fåglar (punkten 1) och förstöra bon (punkten 2).¹⁰⁹ Förbuden var då alltså inte tillämpliga på individnivå såvida inte förlusten av enstaka individer kunde medföra att den tillfredsställande nivån inte kunde bibehållas eller återupprättas.

I augusti 2025 meddelade EU-domstolen en ny dom som medförde att den tidigare svenska tolkningen av 4 § första stycket 1 och 2 artskyddsförordningen inte längre är gällande.¹¹⁰ Av domen framgår bl.a. att alla fåglar omfattas av skyddet, oaktat deras bevarandestatus. EU-domstolen fastslår vidare att frågan om populationsnivå inte har någon betydelse vid bedömningen om förbuden i 4 § första stycket 1 och 2 artskyddsförordningen aktualiseras. En bedömning av populationsnivån får endast göras i dispensprövningen. Förbuden aktualiseras numer alltså redan när en verksamhet medför en förbjuden påverkan på fåglar.

En tillfredsställande nivå ska dock även fortsättningsvis bedömas för störningsförbudet (punkten 4). En tillfredsställande nivå bör vara en nivå som innebär att en fågelart långsiktigt kan finnas kvar inom sitt naturliga utbredningsområde.¹¹¹ Exempel på omständigheter som kan tala för att nivån inte kan anses vara tillfredsställande är att:

- den aktuella fågelarten är nationellt rödlistad enligt kategorierna nära hotad, sårbar, starkt hotad, akut hotad och nationellt utdöd,
- finns upptagen på fågeldirektivets bilaga 1 eller,
- att populationen har genomgått en konstaterad kraftig minskning, vilket innebär att populationen har minskat med mer än 50 procent sedan 1980.¹¹²

Bedömningen om en fågelarts tillfredsställande populationsnivå kan bibehållas eller återupprättas ska göras från fall till fall. Bedömningen ska kunna styrkas och motiveras utifrån aktuella vetenskapliga underlag och med bästa vetenskapliga

¹⁰⁹ Se FM 2022:5 s. 3 och 4.

¹¹⁰ Se EU-domstolens avgörande i mål nr C-784/23, OÜ Voore Mets och AS Lemeks Põlva.

¹¹¹ Se Naturvårdsverkets och Skogsstyrelsens Gemensamma riktlinjer för handläggning av artskyddsärenden i skogsbruket, NV-04718-22, s. 25.

¹¹² Se FM 2022:5 s. 3 och 4 och Naturvårdsverkets och Skogsstyrelsens Gemensamma riktlinjer för handläggning av artskyddsärenden i skogsbruket, NV-04718-22, s. 25.

kunskap.¹¹³ Bedömningen bör göras av ornitologisk expertis och bedömas enskilt för varje berörd art. Kunskap om svenska fåglars populationsutveckling kan hämtas från flera olika källor. Svensk Fågeltaxering (en del av svensk miljöövervakning) publicerar årliga rapporter om fågelfaunans utveckling på nationell, och vissa fall regional, nivå.¹¹⁴ I Artportalen finns kunskap om förekomst och populationsutvecklingen på regional och lokal nivå.¹¹⁵ Sådan kunskap finns också i de länsvisa årsrapporter som BirdLife Sveriges lokalföreningar publicerar.¹¹⁶ Verksamhetsutövaren behöver också genomföra egna inventeringar i och runt täktområdet – helst under minst två olika år för att minska påverkan av mellanårsvariation i fågelfaunan, vilket är särskilt viktigt för bl.a. ugglor och vissa rovfåglar.

För ett exempel på hur domstolen har bedömt en täktverksamhets påverkan på tjäderns populationsnivå, se MÖD-avgörandet med mål nr M 11988-21.

AVSIKTLIGHETSKRITERIET

Enligt 4 § artskyddsförordningen är det bl.a. förbjudet att *avsiktligt* fånga eller döda vilda fåglar och *avsiktligt* störa dem. Även om en täktverksamhet inte har till syfte att döda eller störa fåglar kan verksamheten få en sådan verkan. Om verksamhetsutövaren har kunskap om att en viss fågelart kan störas eller dödas av verksamheten, dvs. att verksamhetsutövaren är medveten om effekten av sitt agerande, likställs detta med en avsiktlig handling att döda eller störa arten och är därför under vissa omständigheter förbjuden.¹¹⁷

För mer information om begreppet avsiktlighet se Gemensamma riktlinjer för handläggning av artskyddsärenden i skogsbruket (naturvardsverket.se).

VAD OMFATTAS AV SKYDDET?

Det är enligt första punkten förbjudet att avsiktligt döda fåglar. Någon bedömning av populationsnivån ska inte längre göras, se ovan. Handlingar såsom att hugga ner ett träd med ett bo med fågelungar i innan täktverksamheten ska påbörjas träffas exempelvis av förbudet.

Det är enligt andra punkten förbjudet att avsiktligt förstöra eller skada vilda fåglars bon. Någon bedömning av populationsnivån ska inte längre göras, se ovan. Boets funktionalitet ingår i begreppet bon. Detta innebär att träd med bon och den miljö som behövs närmast boet, för att det ska kunna användas, inte får förstöras.¹¹⁸ Exempelvis får inte rovfågelbon lämnas exponerade i ett ensamt boträd på ett hygge vid avverkning av skog för att förbereda täktverksamhetsområdet utan i stället behöver en skyddszon upprättas runt boet. Hur stor skyddszon som krävs runt ett fågelbo för att häckningen ska kunna fortsätta/genomföras varierar kraftigt mellan olika fågelarter. För stora och störningskänsliga arter som exempelvis örnar kan det i vissa fall handla om kvadratkilometerstora områden. För småfåglar, som normalt

¹¹³ Se Naturvårdsverkets och Skogsstyrelsens Gemensamma riktlinjer för handläggning av artskyddsärenden i skogsbruket, NV-04718-22, s. 29.

¹¹⁴ Svensk Fågeltaxering: <https://www.fageltaxering.lu.se/>.

¹¹⁵ Artportalen: <https://www.artportalen.se/>.

¹¹⁶ BirdLife Sverige: <https://birdlife.se/>

¹¹⁷ Se MÖD 2015:3 och EU-domstolens avgörande C-103/00 *Caretta Caretta* och C-221/04 *Kommissionen mot Spanien* samt C-441/17 *Białowieżaskogen*.

¹¹⁸ Se Naturvårdsverkets och Skogsstyrelsens Gemensamma riktlinjer för handläggning av artskyddsärenden i skogsbruket, NV-04718-22.

har små revir, kan en sådan skyddszon ibland bara behöva omfatta några kvadratmeter. Bedömningen av skyddszonens storlek behöver göras av ornitologisk expertis och bedömas enskilt för varje berörd art.

Skyddet gäller även när arten under vissa perioder inte nyttjar området, om det är sannolikt att området kommer att användas igen.¹¹⁹ Örnar har exempelvis ofta flera alternativa risbon i träd eller klippbranter som de alternerar emellan. Dessa alternativbon kan ibland ligga flera kilometer från varandra i ett kärnområde, dvs. i den centrala och viktigaste delen av örnarnas flera kvadratkilometer stora revir. Ett alternativbo som inte använts på flera år kan återigen komma att användas när örnarna byter boplats. Även alternativbon som inte används ett specifikt år är alltså enligt praxis att betrakta som aktiva och skyddas av förbudet i 4 § artskydds-förordningen.¹²⁰

Genom att vidta tillräckliga försiktighetsåtgärder är det ofta möjligt för täktverksamheter att undvika att förbuden mot att döda fåglar eller förstöra deras bon aktualiseras. Exempelvis är ett vanligt villkor att avverkning och avbaning inte får ske under fåglarnas häckningstid. Så länge det inom området inte finns fåglar som återanvänder sina bon medför ett sådant villkor att täktverksamheten inte kommer i konflikt med förbuden.

I fjärde punkten framgår även att det är förbjudet att avsiktligt störa vilda fåglar, särskilt under deras häcknings- och uppfödningstid om det innebär att åtgärden riskerar att påverka möjlighet att upprätthålla eller återupprätta en tillfredställande nivå för den aktuella fågelartens population. Förbudet är dock inte begränsat till denna period.¹²¹

Negativ påverkan på en livsmiljö för en fågelart kan också utgöra en förbjuden störning enligt bestämmelsen. Det lämpligaste sättet att avgöra om påverkan på livsmiljön utgör en störning eller inte är att bedöma ifall den kontinuerliga ekologiska funktionen för området (KEF) kan upprätthållas.¹²² För en negativ påverkan på en fågels fortplantningsområden eller viloplats som innebär att KEF inte kan upprätthållas kan störningen i flertalet fall inte heller anses sakna betydelse för att bibehålla populationen på en tillfredställande nivå.¹²³

En sådan störning på en livsmiljö kan exempelvis vara vissa fågelarters känslighet för mänsklig närvaro/störning, som i exemplet med örnarnas boträd ovan. Vissa arter har dock så speciella krav på sin livsmiljö att de försvinner från ett område om deras livsmiljö försvinner, även om boträdet och dess närmsta omgivning finns kvar intakt. Ett exempel på en sådan art är tretåig hackspett som har ett behov av en större areal äldre barrskog med hög andel död ved för att finnas kvar i ett område. Om ett sådant område berörs av exempelvis en täktverksamhet kan det således utgöra en störning enligt fjärde punkten.

I torvtäkter är det inte ovanligt med spelande orrar på angränsande öppna myrar och mossar. Ett sätt att minska risken för en förbjuden störning är att om möjligt behålla en skärm av träd mellan verksamhetsområdet och orrarnas

¹¹⁹ Se MÖD avgörandet med mål nr M 2114-15.

¹²⁰ Jfr MÖD 2015:3.

¹²¹ Se bl.a. EU-domstolens avgörande i mål C-441/17 *Białowieżaskogen*.

¹²² Se Naturvårdsverkets och Skogsstyrelsens Gemensamma riktlinjer för handläggning av artskyddsärenden i skogsbruket, NV-04718-22, s. 29.

¹²³ Se Naturvårdsverkets och Skogsstyrelsens Gemensamma riktlinjer för handläggning av artskyddsärenden i skogsbruket, NV-04718-22, s. 29 och FM 2022:5 s. 3 och 4.

spelplats. Orrarnas huvudsakliga speltid ligger tidigare under våren då torvtäktsverksamhet normalt inte pågår pga. att det är för blött. Större spel kan dock fortsätta långt in i maj och i mindre omfattning även i juni och under tidig höst, dvs. under perioder då torvtäktsverksamhet normalt pågår. Ett sätt att minska störningen är då att påbörja verksamheten senare under dagen eftersom orrspelet huvudsakligen pågår från gryning och några timmar framåt.

Vad som utgör en störning måste bedömas i varje enskilt fall och sättas i relation till vad som krävs för att fågelarten ska hållas på en tillfredställande nivå, se ovan.

ARTER SOM ETABLERAR SIG I BEFINTLIGA TÄKTER

Berguv, och sällsynt även pilgrimsfalk, kan etablera sig i de klippbranter som skapas i befintliga bergtäkter. Dessa arter förekommer så sällsynt i Sverige att om en sprängning, sortering och annan liknande verksamhet sker i direkt närhet till boet, som gör att häckningarna i tälten misslyckas eller att fåglarna överger platsen, så kan KEF normalt inte upprätthållas på lokal eller regional nivå. Åtgärden utgör därmed en förbjuden störning. Båda arterna är normalt mycket störningskänsliga, men särskilt berguv kan dock vänja sig vid verksamheten bara själva boklippan lämnas ostörd. Det finns positiv erfarenhet av att behålla dessa arter som häckfåglar i tälten genom att lämna boklippan orörd i en bortre (oanvänd) del av tälten. Andra sätt att få uven och falken att acceptera den mänskliga närvaron är att spränga små skyddade grottor högt upp i lodräta bergväggar. Båda arterna flyttar också gärna in i stora ”holkar” som kan fästas högt upp på en oåtkomlig klipphylla. Berguven kan häcka i holkar som sätts i något grovt träd även ovanför branten.

I sand-, grus- och moräntäkt flyttar gärna backsvala in och gräver sina bohål i branta skärningar av finkorniga jordarter. Eftersom sådana skärningar naturligt släntas av och därmed blir olämpliga som häckningsplats för arten så kan de heller inte anses vara beständiga häckplatser som exempelvis grova träd med rovfågelbon. Om backsvalar flyttat in i en skärning för häckning bör en sådan lämnas i fred till dess att häckningen är över samt att ungarna lämnat boet. Efter detta kan jordmaterialet nyttjas. Backsvalorna accepterar normalt täktverksamheten så länge själva boplatserna lämnas orörd. Att skapa en artificiell häckningsbrink är ett sätt att hjälpa backsvalorna och att dessutom flytta häckplatsen till en del av tälten där den inte hamnar i konflikt med verksamheten. Se nedan under avsnitt 8.2.2 för exempel på hur så kan ske.

3.7.2 Skyddet av djurarter på EU-nivå

I 4 a § artskyddsförordningen regleras skyddet för vissa på EU-nivå hotade eller endemiska¹²⁴ djurarter. Bestämmelsen implementerar artikel 12 i art- och habitatdirektivet. De djurarter som skyddas framgår av bilaga 1 till artskyddsförordningen och är markerade med N eller n.

I eller kring områden där ny eller utvidgad täktverksamhet planeras kan det exempelvis finnas någon av Sveriges 19 fladdermusarter, vissa däggdjur (hasselmus, björn, järv, lo), några groddjur (större vattensalamander, åkergroda, lövgroda), vissa reptiler (sandödlor, hasselsnok), flera insekter (läderbagge, asknätjäril, svartfläckig

¹²⁴ En endemisk art finns endast inom ett specifikt område eller region.

blåvinge, apollofjäril, bred kärrtrollslända) och blötdjuret tjockskalig målarmussla. Dessa kan påverkas negativt på olika sätt av bl.a. trädfällning, bortsprängning/ bortgrävning av habitatet, torrläggning av dammar och våtmarker, läckage av petroleumprodukter eller gödande och suspenderande ämnen till vattendrag och sjöar samt av damning.

Av 4 a § artskyddsförordningen framgår vilket skydd de djurarter som markerats i med N eller n i bilaga 1 har, se rutan nedan.

4 a § artskyddsförordningen

Det är förbjudet att, i fråga om sådana vilt levande djurarter som har markerats med N eller n i bilaga 1,

1. avsiktligt fånga eller döda djur,
2. avsiktligt störa djur, särskilt under djurens parnings-, uppfödnings-, övervintrings- och flyttperioder,
3. avsiktligt förstöra eller samla in ägg i naturen, och
4. skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatser.

Förbudet gäller alla levnadsstadier hos djuren.

Förbudet gäller inte jakt efter däggdjur. I fråga om sådan jakt finns bestämmelser med motsvarande innebörd i jaktlagen (1987:259) och jaktförordningen (1987:905). Förbudet gäller inte heller fiske. I fråga om fiske finns bestämmelser med motsvarande innebörd i förordningen (1994:1716) om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen.

SKYDD PÅ INDIVIDNIVÅ OCH KONTINUERLIG EKOLOGISK FUNKTION

Förbuden i 4 a § första stycket 1–3 artskyddsförordningen gäller för listade arter på individnivå och någon påverkan på artens gynnsamma bevarandestatus krävs alltså inte för att förbuden ska aktualiseras.¹²⁵

Om en åtgärd såsom trädfällning sker för att avbana inför en täktverksamhet måste följaktligen hänsyn tas till varje enskild individ av de listade EU-arterna som skyddas av förbuden i 4 a § artskyddsförordningen. Djurarter har mycket varierande krav på sin livsmiljö, uppfödningssområden och viloplatser samt varierande möjlighet att sprida sig till/från andra platser i landskapet. Det innebär att det är olika lätt att vidta åtgärder för att inte arterna exempelvis ska störas i den grad att förbudet aktualiseras. Exempel på skyddsåtgärder är restriktioner för när och vilken sorts belysning som får vara tänd nattetid i syfte att inte störa och inskränka fladdermöss i deras födosök. En skyddsåtgärd kan också vara att grövre lövträd och hålträd som kan vara föryngringsplats för fladdermöss lämnas orörda. Verksamhetsutövaren kan också se till att dammar och vattendrag inte torrläggs medan rom och yngelstadier av groddjur fortfarande är kvar där.

För 4 a § första stycket 4 artskyddsförordningen gäller däremot inte ett individskydd utan i stället är det den kontinuerliga ekologiska funktionen (KEF) som

¹²⁵ Se EU-domstolens avgöranden C-473/19 och C 474/19 Skydda skogen och MÖD:s avgörande med mål nr M 13672-19.

ska upprätthållas. Med KEF avses den nödvändiga ekologiska funktionen som en livsmiljö tillhandahåller för en art, se nedan. Bedömningen om KEF upprätthålls behöver göras av ekologisk expertis i varje enskilt fall.

I täktprövningar förekommer det att verksamhetsutövare, i syfte att upprätthålla KEF och därmed göra så att förbudsregeln inte aktualiseras, föreslår restaurering och/eller skötsel av miljöer i direkt eller nära anslutning till takten – miljöer som de berörda arterna kan nyttja i stället för de som går förlorade. För groddjur kan dammar, våtmarker och lämpliga övervintringsplatser i form av stenrösen och liknande skapas, för fjärilar örtrika betes- eller slåttermarker och för fladdermöss kan äldre lövträd veteraniseras¹²⁶.

Av Naturvårdsverkets erfarenhet är restaurering eller skötsel av miljöer i anslutning till takten för att upprätthålla KEF ofta svårt att genomföra framgångsrikt. Även om en åtgärd i teorin borde vara möjlig att genomföra på ett lyckosamt sätt, så innebär lagstiftningens utformning, att det inte får finnas någon osäkerhet i huruvida åtgärden verkligen kommer att fungera för den aktuella arten. MÖD har också klarlagt att kraven ställs högt, se MÖD:s avgörande i mål nr M 7168-19. MÖD anser som utgångspunkt att en skyddsåtgärd bör vara etablerad och fungerande innan påverkan på arten uppkommer, dvs. innan marken tas i anspråk på något sätt, se MÖD:s avgörande i mål nr M 7868-23.

Mot denna bakgrund är Naturvårdsverkets inställning att stor restriktivitet bör gälla när det är fråga om att acceptera ny- och återskapande av livsmiljöer som förebyggande skyddsåtgärder. Om så ska ske behöver det därför ställas höga krav på utredning och vetenskapliga underlag i de fall fridlysta arters livsmiljöer berörs.

En ansökan med förslag på mycket omfattande skyddsåtgärder som berör flera olika fridlysta arter, eller många individer av enskilda arter, indikerar, enligt Naturvårdsverket, att verksamheten är felaktigt lokaliserad.

AVSIKTLIGHETSKRITERIET

Enligt 4 a § artskyddsförordningen är det bl.a. förbjudet att, för de arter som markerats med N eller n i bilaga 1 till förordningen, *avsiktligt* fånga eller döda djur och *avsiktligt* störa dem samt avsiktligt förstöra eller samla in ägg i naturen. Även om en täktverksamhet inte har till syfte att döda eller störa djur kan verksamheten få en sådan effekt. Om verksamhetsutövaren har kunskap om att en viss djurart kan störas eller dödas av verksamheten, dvs. att verksamhetsutövaren är medveten om effekten av sitt agerande likställs detta med en avsiktlig handling och är därför under vissa omständigheter förbjuden.¹²⁷

I 4 a § första stycket 4 artskyddsförordningen finns även ett förbud mot att skada eller förstöra de listade djurarternas fortplantningsområden eller viloplats. Det krävs alltså ingen avsiktlighet för att detta förbud ska vara tillämpligt, vilket innebär att nivån för när förbudet träder i kraft är lägre ställt än för övriga förbud i bestämmelsen.

För mer information om begreppet avsiktlighet, se Gemensamma riktlinjer för handläggning av artskyddsärenden i skogsbruket (naturvardsverket.se).

¹²⁶ Dvs. att träden skadas av naturvårdsskäl så att strukturer som död ved, håligheter m.m. skapas.

¹²⁷ Se MÖD 2015:3 och EU-domstolens avgörande C-103/00 *Caretta Caretta* och C-221/04 *Kommissionen mot Spanien* samt C-441/17 *Białowieża* skogen.

VAD SOM KAN OMFATTAS AV SKYDDET I PUNKTERNA 1–3

Det är enligt 4 a § första stycket 1–3 artskyddsförordningen förbjudet att avsiktligt fånga, döda eller störa djuren, särskilt under djurens parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttperioder samt förstöra eller samla in ägg. Det är numera klarlagt enligt domstolspraxis att förbuden gäller på individnivå.¹²⁸

Alla avsiktliga åtgärder som kan påverka chanserna till överlevnad, fortplantningsframgång eller reproduktionsförmågan för en fridlyst art, eller som leder till en minskning av det bebodda området eller till att arten förflyttas eller fördrivs, bör ses som en störning.¹²⁹ Det kan exempelvis vara i form av mänsklig närvaro, byggnader, trafik, skogsavverkning, buller eller ljus.

Till skillnad från vuxna individer av däggdjur och fåglar som snabbt kan lämna ett område som exploateras är detta inte möjligt för vissa fridlysta arter såsom t.ex. kräldjur, groddjur och många insekter. Det är därför ofta svårt att genom skyddsåtgärder undvika att förstöra, skada eller döda fridlysta arter om de förekommer i det sökta täktområdet.

I täktsammanhang har ibland flytt av groddjur, kräldjur och fjärilslarver föreslagits som en skyddsåtgärd. En flytt av berörda arter utlöser dock förbuden i 4 a § artskyddsförordningen och kräver därför en artskyddsdispens för att kunna genomföras.¹³⁰

VAD SOM KAN OMFATTAS AV SKYDDET I PUNKTEN 4

Det är enligt 4 a § första stycket 4 artskyddsförordningen förbjudet att skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatser. Fortplantningsområden och viloplatser skyddas inte i sig, utan det är deras kontinuerliga ekologiska funktion (KEF) som skyddas från skada av förbudet.

Fortplantningsområden omfattar bl.a. områden för parning och uppfödning av ungar. Storleken på ett sådant område varierar stort mellan olika arter. Även om en art som större vattensalamander¹³¹ till synes förekommer i en given damm och våtmarkens närmiljö, så är arten över tid beroende av ett större antal dammar som alternerande kommer att fungera som lekvatten. Att bevara en damm räcker därför inte för att behålla arten på platsen långsiktigt. Dessutom behöver den större vattensalamandern lämpliga vandringskorridorer, mellan olika våtmarker, som helst ska vara naturbetesmark och/eller lövdominerad skog för att arten framgångsrikt ska kunna fortplanta sig i området. För andra arter som exempelvis hasselmus eller insekten läderbagge utgör viloplatser och fortplantningsområden betydligt mindre områden.

För att KEF ska upprätthållas i en täktverksamhet kan det exempelvis krävas att stora äldre lövträd som är nödvändiga som viloplatser för fladdermöss inte avverkas eller att ett lövskogsområde som utgör en spridningskorridor för större vattensalamander undantas från exploatering. KEF kan också påverkas om arternas möjlighet till spridning förändras exempelvis om ett fortplantningsområde

¹²⁸ Se EU-domstolens avgöranden C-473/19 och C 474/19 *Skydda skogen*.

¹²⁹ Se Naturvårdsverkets och Skogsstyrelsens Gemensamma riktlinjer för handläggning av artskyddsärenden i skogsbruket, NV-04718-22, s. 32.

¹³⁰ Se MÖD:s avgörande i mål nr M 10717-17.

¹³¹ Observera att den snarlika mindre vattensalamandern inte omfattas av 4 a § artskyddsförordningen utan av de nationella fridlysningsbestämmelserna i 6 § samma förordning.

fragmenteras. Då minskar vanligen områdets ekologiska funktionalitet som därmed riskerar att förloras. I bedömningen av om KEF upprätthålls behöver områdets resiliens beaktas. Detta kräver att även att hänsyn tas till ovanligare avvikande händelser, som exempelvis 2018 års torka som medförde stor negativ påverkan på bl.a. hotade fjärilsarter.

3.7.3 Skyddet av växtarter på EU-nivå

I 7 § artskyddsförordningen regleras skyddet för vissa hotade, sällsynta eller endemiska växtarter. Bestämmelsen implementerar artikel 13 i art- och habitatdirektivet. De växtarter som skyddas framgår av bilaga 1 till artskyddsförordningen och har markerats med N.

7 § artskyddsförordningen

I fråga om sådana växtarter som i bilaga 1 till denna förordning har markerats med N är det förbjudet att avsiktligt plocka, samla in, skära av, dra upp med rötterna eller förstöra växter i deras naturliga utbredningsområde i naturen.

SKYDDSNIVÅ

Förbudet i 7 § artskyddsförordningen kopplar inte till varje enskild växtindivid/exemplar, utan skyddet syftar till upprätthållandet av en livskraftig population på lokal, regional och nationell nivå.¹³²

Se vidare information i Riktlinjer för handläggning av artskyddsärenden i skogsbruket.

AVSIKTLIGHETSKRITERIET

Enligt 7 § artskyddsförordningen är det förbjudet att, för de arter som markerats med N i bilaga 1 till förordningen, *avsiktligt* plocka, samla in, skära av, dra upp med rötterna eller förstöra växter i deras naturliga utbredningsområde i naturen. Även om en täktverksamhet inte har till syfte att förstöra växter kan verksamheten få en sådan effekt. Om verksamhetsutövaren har kunskap om att en viss växtart kan förstöras av verksamheten, dvs. att verksamhetsutövaren är medveten om effekten av sitt agerande likställs detta med en avsiktlig handling och är därför under vissa omständigheter förbjuden.¹³³

VAD OMFATTAS AV SKYDDET?

I Sverige finns ett stort antal växtarter som omfattas av förbuden i 7 § artskyddsförordningen. Bl.a. omfattas flera orkidéer, exempelvis guckusko, norna och gulyxne. Andra sådana skyddade växtarter som förekommit i täktprövningar är nipsippa, gotlandssippa och avarönn.

¹³² Myndigheterna anser att det är centralt att kriteriet "exemplar" inte nämns i artikel 13.1.a) i art- och habitatdirektivet, till skillnad från i artikel 12.1.a).

¹³³ Se MÖD 2015:3 och EU-domstolens avgörande C-103/00 *Caretta caretta* och C-221/04 *Kommissionen mot Spanien* samt C-441/17 *Białowieżaskogen*.

Avbaningen, bortsprängningen eller bortgrävningen av berggrunden respektive jordarten innebär att växterna och deras frön förstörs och att förbudet i 7 § artskyddsförordningen därmed också blir tillämpligt.

Till skillnad från vuxna däggdjur och fåglar som snabbt kan lämna ett område som exploateras är detta inte möjligt för fridlysta växtarter. Det är därför ofta svårt att genom åtgärder undvika att förstöra, skada eller döda de arter som omfattas av de fridlysningsbestämmelserna om arterna förekommer i det sökta täktområdet.

I täktsammanhang har ibland flytt av växter föreslagits som en skyddsåtgärd. En flytt av berörda arter utlöser dock förbuden i 7 § artskyddsförordningen och kräver därför en artskyddsdispens för att kunna genomföras.¹³⁴ Att flytta växter från en plats till en annan är ofta svårt att genomföra framgångsrikt. Vissa arter har relativt goda förutsättningar för att överleva på den nya platsen medan det är mycket svårt att lyckas flytta många andra växtarter. Enligt Naturvårdsverket bör restriktivitet gälla när det är fråga om att acceptera flytt av växter som en skyddsåtgärd.

3.7.4 Nationellt fridlysta arter

I 6, 8 och 9 §§ artskyddsförordningen regleras de nationellt fridlysta arter som alltså inte berörs av EU-rätten. De nationellt fridlysta arterna är uppräknade i bilaga 2 till artskyddsförordningen.

6 § artskyddsförordningen

I fråga om sådana vilt levande kräldjur, groddjur och ryggradslösa djur som anges i bilaga 2 till denna förordning är det förbjudet att i den omfattning som framgår av bilagan

1. döda, skada, fånga eller på annat sätt samla in exemplar, och
2. ta bort eller skada ägg, rom, larver eller bon.

8 § artskyddsförordningen

I fråga om sådana vilt levande kärlväxter, mossor, lavar, svampar och alger som anges i bilaga 2 till denna förordning är det förbjudet att i den omfattning som framgår av bilagan

1. plocka, gräva upp eller på annat sätt ta bort eller skada exemplar av växterna, och
2. ta bort eller skada frön eller andra delar.

9 § artskyddsförordningen

I fråga om sådana vilt levande kärlväxter, mossor, lavar, svampar och alger som anges i bilaga 2 till denna förordning är det förbjudet att i den omfattning som framgår av bilagan

1. gräva eller dra upp exemplar av växter med rötterna, och
2. plocka eller på annat sätt samla in exemplar av växter för försäljning eller andra kommersiella ändamål.

¹³⁴ Jfr MÖD:s avgörande i mål nr M 10717-17.

Enligt bestämmelserna är det bl.a. förbjudet att döda, skada eller fånga vilt levande kräldjur, groddjur och ryggradslösa djur. Det är även förbjudet att plocka, gräva upp eller på annat sätt ta bort eller skada vilt levande kärlväxter, mossor, lavar, svampar och alger. Till skillnad från de EU-rättsligt fridlysta arterna är inte arternas fortplantningsområden och viloplats skyddade.

Många av de arter som är fridlysta enligt 6, 8 och 9 §§ artskyddsförordningen förekommer i täktprövning. Arterna är oftast ojämnt fördelade över landet och flera av dessa arter har sin huvudutbredning i södra Sverige.

Arter som berörs av 6 § och regelbundet förekommer i täktprövningar är groddjur, som exempelvis mindre vattensalamander, vanlig groda och ätlig groda, samt insekter som väddnätjäril, ekoxe och hårig dolkstekel. Notera att de i Sverige vanligt förekommande kräldjuren huggorm, snok, kopparödla och skogsödla också är fridlysta enligt 6 §. Arterna i 6 § är ofta fridlysta i hela Sverige men för en del arter gäller skyddet bara i delar av landet, vilket i så fall framgår av bilaga 2 till artskyddsförordningen.

Av arter som omfattas av 8 och 9 §§ finns ett mycket stort antal kärlväxter (bl.a. de flesta orkidéer såsom exempelvis knärot, ängsnycklar, nattviol, Jungfru Marie nycklar, brudsporre och Adam och Eva, men också andra kärlväxter (som blåsippa, mosippa, fältsippa och idegran), mossor (exempelvis hårklomossa och käppkrok-mossa), lavar (som t.ex. långskägg och varglav) samt svampar (exempelvis bomb-murkla och doftticka). Många av dessa är ofta aktuella i täktprövningar.

NÄR FÖRBUDEN AKTUALISERAS

Det krävs ingen avsiktlighet för att förbuden i 6, 8 och 9 §§ artskyddsförordningen ska aktualiseras. I fråga om verksamheter där syftet uppenbart är ett annat än att ta bort eller skada fridlysta växter eller djur – såsom är fallet med täktverksamhet – krävs att det finns en risk för påverkan på den fridlysta artens bevarandestatus för att förbuden ska aktualiseras.¹³⁵ Att det krävs att åtgärden medför en risk för påverkan på artens bevarandestatus brukar kallas för Klinthagenkriterierna. När förbuden aktualiseras skiljer sig alltså åt mellan nationellt fridlysta arter och EU-skyddade fåglar och andra djurarter.

Till skillnad från vuxna däggdjur och fåglar som snabbt kan lämna ett område som exploateras är detta inte möjligt för fridlysta arter såsom kräldjur, kärlväxter, mossor och lavar. Det är därför ofta svårt att genom åtgärder undvika att förstöra, skada eller döda de arter som omfattas av de fridlysningsbestämmelserna om arterna förekommer i det sökta täktområdet.

I täktsammanhang har ibland flytt av växter, groddjur och kräldjur föreslagits som en skyddsåtgärd. En flytt av berörda arter utlöser dock förbuden i 6, 8 och 9 §§ artskyddsförordningen och kräver därför en artskyddsdispens för att kunna genomföras.¹³⁶

3.7.5 Artskyddsdispens

Om en åtgärd är förbuden enligt artskyddsbestämmelserna kan länsstyrelsen eller mark- och miljödomstolen meddela dispens från förbuden.

¹³⁵ Se MÖD 2016:1 och MÖD:s avgöranden i mål nr M 6643-22 och M 4669-22.

¹³⁶ Jfr MÖD: avgörande i mål M 10717-17.

Av utredningen i målet ska det framgå vilka arter som finns i täktområdet, hur dessa påverkas och vilka som kräver artskyddsdispens. Varje art som kräver artskyddsdispens ska prövas individuellt. Frågan om artskyddsdispens är en tillåtlighetsfråga och är därför enligt Naturvårdsverket inte en fråga av mindre vikt som kan delegeras till tillsynsmyndigheten.

ARTSKYDDSDISPENS FÖR EU-REGLERADE ARTER

Med EU-reglerade arter menas de djur- och växtarter som är upptagna i bilaga 1 i artskyddsförordningen (4 a och 7 §§ artskyddsförordningen) samt samtliga vilt förekommande fågelarter i Sverige (4 § artskyddsförordningen). Bestämmelsen är alltså gemensam för både EU-skyddade djurarter och fåglar trots att förbudsbestämmelserna sedan 2022 har separerats.

14 § artskyddsförordningen

Länsstyrelsen får i det enskilda fallet ge dispens från förbuden i 4–5 och 7 §§ som avser länet eller en del av länet.

En dispens får ges endast om

1. det inte finns någon annan lämplig lösning,
2. dispensen inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde, och
3. dispensen behövs
 - a) för att skydda vilda djur eller växter eller bevara livsmiljöer för sådana djur eller växter,
 - b) för att undvika allvarlig skada, särskilt på gröda, boskap, skog, fiske, vatten eller annan egendom,
 - c) av hänsyn till allmän hälsa och säkerhet eller av andra tvingande skäl som har ett allt överskuggande allmänintresse,
 - d) för forsknings- eller utbildningsändamål,
 - e) för återinplantering eller återinförsel av arten,
 - f) för den uppfödning av en djurart eller den artificiella förökning av en växtart som krävs för återinplantering eller återinförsel enligt e, eller
 - g) för att under strängt kontrollerade förhållanden selektivt och i liten omfattning tillåta insamling och förvaring av vissa exemplar i en liten mängd.

Av dispensbestämmelsen ovan framgår att det ställs höga krav på när artskyddsdispens kan medges för de arter som skyddas i art- och habitatdirektivet samt fågeldirektivet. Om en verksamhet söker dispens från förbuden i artskyddsförordningen för ett stort antal olika arter eller ett stort antal individer av en viss art är det, enligt Naturvårdsverket, också en indikation på att verksamheten är olämpligt lokaliserad och att ansökan av det skälet kan komma att avslås.

KRAV FÖR ATT ARTSKYDDSDISPENS SKA KUNNA MEDDELAS

För att en artskyddsdispens ska meddelas krävs att följande tre punkter är uppfyllda. I praktiken brukar den tredje punkten prövas först eftersom den oftast är svårast för verksamhetsutövaren att uppfylla.

Det får inte finnas någon annan lämplig lösning (punkten 1)

För att en artskyddsdispens ska kunna beviljas behöver verksamhetsutövaren först visa att det inte finns någon annan lämplig lösning än den av verksamhetsutövaren föreslagna. Verksamhetsutövaren behöver därför exempelvis utreda om täktverksamheten kan utformas på något annat sätt så att påverkan på den skyddade arten inte uppstår. Om verksamhetsutövarens utredning visar att olika alternativ har utretts och att det trots det saknas andra lämpliga lösningar kan övriga punkter, se nedan, prövas.

Dispensen får inte försvåra upprätthållandet av gynnsam bevarandestatus (punkten 2)

Dispensen får inte försvåra upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde. Bedömningen ska göras på lokal, regional och nationell nivå.

Bedömningen av artens gynnsamma bevarandestatus varierar mycket mellan olika arter beroende på arternas olika krav på livsmiljöer och känslighet för störning. Bedömningen måste därför göras med hjälp av biologisk och ekologisk expertis i varje enskilt fall. Om exempelvis läderbagge eller sällsynta fladdermöss finns i en grupp ekar i det område som avses bli täktområde kan åtgärden trots dess lokala karaktär ha betydelse för arternas gynnsamma bevarandestatus, inte enbart på lokal nivå utan även regionalt. För en mycket vanlig och lättspridd art som åkergröda har en enskild exploatering däremot normalt sett ingen större påverkan på bevarandestatusen, inte ens på lokal nivå.

Särskilt angivna skäl (punkten 3)

I denna punkt anges de skäl som kan motivera att en artskyddsdispens kan meddelas, t.ex. för att skydda vilda djur eller växter eller bevara livsmiljöer för sådana djur eller växter, för att undvika allvarlig skada, särskilt på gröda, boskap, skog, fiske, vatten eller annan egendom, eller av hänsyn till allmän hälsa och säkerhet eller av andra tvingande skäl som har ett allt överskuggande allmänintresse. För täktverksamheter är det i princip bara frågan om verksamheten utgör ett allt överskuggande allmänintresse som blir aktuell.

Vad som utgör ett sådant allt överskuggande allmänintresse är inte definierat utöver allmän hälsa och säkerhet. I artikel 16.1 c i art- och habitatdirektivet¹³⁷ listas också tvingande och allt överskuggande allmänintressen som rör sociala eller ekonomiska värden samt sådana som handlar om väsentliga miljöskyddsintressen.

Verksamhetsutövaren behöver när det är aktuellt inkomma med en utredning som med tillräcklig tydlighet påvisar om, och i så fall på vilket sätt, viktiga samhällsintressen skulle påverkas negativt av ett uteblivet täkttillstånd.

¹³⁷ Rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter.

Frågan om vad som utgör ett allt överskuggande allmänintresse har hanterats sparsamt i praxis. Av rättsfallet MÖD 2015:3 följer dock att rekvisitet ska ges en restriktiv tolkning.

Ett liknande rekvisit finns också för Natura 2000 i artikel 6 i art- och habitatsdirektivet respektive i 7 kap. 29 § miljöbalken. Även med beaktande av att rekvisiten i 7 kap. 29 § miljöbalken och 14 § artskyddsförordningen inte helt överensstämmer, bör viss ledning kunna hämtas från förarbetena till införandet av Natura 2000-regleringen. Enligt förarbetena kan sådana allt överskuggande allmänna intressen som avses i 7 kap. 29 § miljöbalken röra t.ex. totalförsvarets behov eller större infrastrukturprojekt. Det framgår vidare att det bör vara fråga om projekt som är oundgängliga för att skydda grundläggande intressen i människors liv, som hälsa, säkerhet och miljö eller som annars är grundläggande för staten och samhället. Dessutom är det endast allmänna intressen som kan hävdas mot direktivets bevarandebestånd. Projekt som endast gynnar privata företag eller enskilda väger inte tillräckligt tungt. Kortsiktiga ekonomiska intressen eller andra intressen som bara skulle ge kortsiktiga fördelar för samhället räcker förmodligen inte heller för att väga över direktivets långsiktiga bevarandebestånd.¹³⁸ Med hänsyn till formuleringarna i 7 kap. 29 § miljöbalken och 14 § artskyddsförordningen (och artikel 6 och 16 i art- och habitatsdirektivet) verkar det allmänna intresse som avses i artskyddsförordningen som något strängare.

En verksamhets regionala betydelse ska också beaktas vid bedömningen om verksamheten anses utgöra ett allt överskuggande allmänintresse. Även här är bedömningen enligt Naturvårdsverket mycket restriktiv. I MÖD 2015:3 ansågs exempelvis inte 300 nya arbetstillfällen i Härjedalen medföra att den ansökta verksamheten utgjorde ett allt överskuggande allmänintresse.

I MÖD:s avgörande i mål nr M 14695-22 bedömdes verksamheten dock vara av kritisk betydelse för sysselsättningen i Pajala kommun. Kommunen angav i målet att ca 550 personer skulle sysselsättas av den ansökta verksamheten och att det i Pajala bodde ca 2 600 personer i arbetsför ålder. Sammantaget ansågs verksamheten utgöra ett sådant allt överskuggande allmänintresse som avses i bestämmelsen.

Naturvårdsverket konstaterar mot ovan bakgrund att kraven för vilken typ av verksamhet som utgör ett allt överskuggande allmänintresse är mycket högt satta och att täktverksamhet ofta inte är ett tvingande allt överskuggande allmänintresse. Se exempelvis MÖD-avgörandena med mål M 10717-17 och M 7868-23.¹³⁹

DISPENS FÖR NATIONELLT FRIDLYSTA ARTER

För de nationellt fridlysta arterna gäller följande.

15 § artskyddsförordningen

Länsstyrelsen får i det enskilda fallet ge dispens från förbuden i 6, 8 och 9 §§ som avser länet eller del av länet, om det inte finns någon annan lämplig lösning och dispensen inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde.

¹³⁸ Prop. 2000/01:111 s. 49 och 69. Se även EU-kommissionen, Vägledning om strikt skydd för djurarter av gemenskapsintresse enligt habitatdirektivet, 2021, s. 55 f.

¹³⁹ Jfr MÖD:s avgörande i mål nr M 10717-17.

Till skillnad från de EU-skyddade arterna krävs inte att dispens behövs av ett specifikt listat skäl, t.ex. hänsyn till allmän hälsa och säkerhet eller av andra tvingande skäl som har ett allt överskuggande allmänintresse.

För att kunna få en dispens för nationellt fridlysta arter behöver verksamhetsutövaren visa att det inte finns någon annan lämplig lösning. Verksamhetsutövaren behöver därför exempelvis utreda om täktverksamheten kan utformas på något annat sätt så att påverkan på den fridlysta arten inte uppstår.

Det krävs även att dispensen inte försvårar upprätthållandet av gynnsam bevarandestatus hos arten. Bedömningen av artens gynnsamma bevarandestatus varierar mycket mellan olika arter beroende på arternas olika krav på livsmiljöer och känslighet för störning. Bedömningen måste därför göras med hjälp av biologisk och ekologisk expertis i varje enskilt fall.

3.7.6 Artskyddssekretess

Vid redovisningen av naturvärden och artförekomster i samband med täktansökan kan det ibland uppstå ett behov av sekretess enligt 20 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). Vanligen handlar det om sällsynta arter som antingen riskerar att utsättas för omfattande störning eller faunakriminalitet¹⁴⁰ om förekomsten görs känd.

En vanlig anledningen till att besluta om att sekretessbelägga en arts exakta lokalisering är att rovfåglar, exempelvis kungs- och havsörn, häckar i närheten av ett täktverksamhetsområde. Även spelplatser för skogshöns kan omfattas av sekretess. I befintliga bergtäkter häckar ibland berguv och pilgrimsfalk. I samband med ansökningar om utökning av befintlig verksamhet kan sådana förekomstuppgifter också behöva sekretessbeläggas. I verksamhetsområden för täkter på kalkberggrund kan det i enstaka fall även förekomma hotade lavar vars exakta växtplatser behöver hemlighållas genom sekretess. Det har också förekommit fall där artinventeringarna inför en täktansökan visar på förekomst av växter eller insekter vars sällsynthet innebär en risk för illegal insamling och då kan sekretess också behövas.

Ett lämpligt sätt att hantera detta är att bolagen, redan vid samrådet och sedan även i själva ansökan, skickar den sekretessbelagda informationen till myndigheter i en särskild bilaga där det framgår att det handlar om sekretessbelagda arter. I övriga dokument, respektive ansökan, kan den sekretessbelagda informationen utelämnas och att det där endast hänvisas till sekretessbilagan. På så sätt behöver endast denna handling sekretessbeläggas i myndigheternas diariesystem. Detta underlättar för myndigheter när sekretessprövning görs vid utlämnande av handlingar. Risken minskar då att sekretessen förbigås av misstag.

Artdatabanken och länsstyrelserna är vana att hantera artskyddssekretess och kan vara behjälpliga vid frågor.

3.7.7 Invasiva främmande arter

Invasiva främmande arter är sådana arter som inte naturligt förekommer i den svenska naturen och som med människans hjälp flyttats från sin ursprungliga miljö och i sin nya omgivning sprider sig snabbt och orsakar allvarlig skada på ekosystem,

¹⁴⁰ Faunakriminalitet kan exempelvis innebära olagligt dödande, insamling av ägg eller levande ungar av fåglar och djur samt insamling av exemplar av hotade insekter och växter.

infrastruktur eller människors hälsa. Invasiva främmande arter är ett allvarligt hot mot biologisk mångfald både i Sverige och globalt.

Invasiva främmande arter regleras i EU:s förordning (1143/2014) om förebyggande och hantering av introduktion och spridning av invasiva främmande arter. Centralt för EU-förordningen är den förteckning över arter som anses vara särskilt skadliga, den s.k. unionsförteckningen. För arterna som finns listade i unionsförteckningen är det förbjudet att sälja, importera, odla, föda upp, transportera, använda, byta, släppa ut i naturen eller hålla levande exemplar. EU-förordningen är direkt tillämplig för alla i Sverige. Detta innebär att bl.a. täktverksamhetsutövare och fastighetsägare har en skyldighet att hindra spridning av de invasiva främmande arter som är upptagna på unionsförteckningen men även att hindra att dessa transporteras, föds upp och släppas ut i miljön m.m. Ansvarsfördelningen framgår av förordningen (2018:1939) om invasiva främmande arter.

Täktverksamhet riskerar att sprida invasiva främmande arter exempelvis genom att ta in externa massor i täkten. Arterna kan spridas till många andra platser genom att externa massor förädlas i täktområdet och därefter vidareexporteras. I jordmassor som tas in till täkten kan exempelvis frön, rötter eller andra växtdelar från invasiva främmande arter finnas och arterna kan på så sätt etablera nya populationer i täktområdet eller dess omgivning. Massor som innehåller invasiva främmande arter kan utgöra avfall. Om massor grävs upp och flyttas finns ofta ett kvittblivningsintresse. Under sådana förhållanden utgör massorna avfall, se vidare under avsnitt 3.11.2.

Invasiva främmande arter som ofta förekommer i berg-, morän- och grustäkter är vanligen samma invasiva främmande arter som förekommer i jord- och massatippar, täckta f.d. soptippar och i olika typer av utfyllnadsområden i våra samhällen. Vanligt förekommande sådana arter är exempelvis vresros *Rosa rugosa*, blomsterlupin *Lupinus pollyphyllus*, spärroxbär *Cotoneaster divaricatus*, kanadensiskt gullris *Solidago canadensis*, jätteloka *Heracleum mantegazzianum*, jättebalsamin *Impatiens glandulifera* och parkslide *Reynoutria japonica*.

Det är svårt att avgöra om externa massor faktiskt innehåller invasiva främmande arter. Det är vanligen först efter exempelvis en efterbehandling av en täkt som invasiva växtarter visar sig, ibland flera år efter utförd åtgärd.

I dag saknas praktiskt tillämpbara testmetoder för att storskaligt provta externa massor avseende förekomst av invasiva arter. Det sker dock en snabb utveckling och kunskapsuppbyggnad inom både forskning och praktisk tillämpning för att genom s.k. miljö-DNA-teknik artbestämma artförekomster genom exempelvis vattenprover eller jordprover. När sådan teknik finns allmänt tillgänglig förespråkar Naturvårdsverket att externa massor testas innan införsel. I avvaktan på sådana metoder är det viktigt att säkerställa att det inom ramen för egenkontrollen finns ursprungsdokumentation om vad massorna kommer ifrån och att mottagaren av massorna säkerställer att det inte funnits invasiva främmande arter på den plats som massorna tagits från. Det är även viktigt att tillsynsmyndigheten bevakar frågan vid tillsynsbesök samt att verksamhetsutövaren aktivt jobbar för att bekämpa befintliga bestånd av invasiva främmande växtarter inom verksamhetsområdet. Se även avsnitt 5.2.4 avseende hantering av massor.

Vid efterbehandling av täkter är det vanligt förekommande att fröblandningar av gräs- och örter sås in för att ett vegetationstäckes ska bildas. Inte sällan innehåller dessa blandningar oavsiktligt frön av invasiva främmande arter. Fröblandningar innehåller normalt frön av i Sverige förekommande växtarter men ofta är det frön av främmande provenienser. Verksamhetsutövaren bör därför se till att marken sås med

svenskt frömaterial som består av i Sverige och regionen naturligt förekommande arter, och där fröblandningens arter finns dokumenterad. Eftersom tillgången på svenskt frömaterial ibland är begränsad är det viktigt att beställningar läggs i god tid innan efterbehandlingen ska genomföras. Svenskt frömaterial är dyrare än utländska varianter. Enligt Naturvårdsverket är kostnaden dock rimlig sett till risken att använda icke svenskt frömaterial. Att nyttja avbaningsmassor som innehåller en dokumenterad fröbank av lokalt förekommande arter bör också övervägas.

När en bekämpning av invasiva främmande arter ska utföras behöver stor försiktighet iakttas. För vidare information om olika bekämpningsmetoder för olika arter, se Metodkatalog.

Vid hantering och transport av växtavfall och borttagna jordmassor måste rutiner upprättas för bl.a. rengöring av maskiner och verktyg och säker inneslutning under transport så att det inte orsakas vidare spridning av arterna på annan plats. Om massorna ska deponeras ska de lämnas in på godkänd mottagningsanläggning och inte lämnas i naturen.

Naturvårdsverket anser att bekämpning av invasiva främmande arter samt hantering av massor och material innehållande frön och växtmaterial av invasiva främmande arter bör inkluderas i verksamhetens egenkontroll och kontrollprogram.

Invasiva främmande arter bör rapporteras till SLU ArtDatabanken.¹⁴¹

För mer information om bl.a. metoder för bekämpning av invasiva främmande arter och avfallstransporter av dessa, se Invasiva främmande arter (naturvardsverket.se).

3.8 Miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd: 9 kap. miljöbalken

I 9 kap. miljöbalken framgår att täktverksamhet är en miljöfarlig verksamhet.¹⁴² För de flesta täktverksamheter krävs tillstånd eller anmälan, vilket framgår av miljöprövningsförordningen (2013:251), MPF.¹⁴³ I kapitlet redogörs för vilka täkter som kräver tillstånd respektive anmälan och vad som gäller för s.k. husbehovstäkter.

Fram till 2009 fanns en speciell behovsprövning för samtliga täktverksamheter inskriven i miljöbalken, denna togs dock bort med motiveringen att samma prövning ska ske enligt 2 kap. miljöbalken, se vidare avsnitt 3.2.6.¹⁴⁴ För naturgrus-, torv- och matjordstäkter finns det dock fortsatt specialregleringar, se avsnitt nedan.

3.8.1 Tillstånds- och anmälningsplikt

En täktverksamhet är en miljöfarlig verksamhet som omfattas av 9 kap. miljöbalken. Vilka täkter som är tillstånds- respektive anmälningspliktiga regleras i 4 kap. 1–5 §§ miljöprövningsförordningen (MPF).

¹⁴¹ Rapportera invasiva främmande arter (naturvardsverket.se). Det finns flera sätt att rapportera främmande invasiva arter, huvudsakligen genom www.invasivaarter.nu eller <https://rapportera.artfakta.se/>.

¹⁴² Se 9 kap. 1 § miljöbalken.

¹⁴³ Se 9 kap. 6 § miljöbalken.

¹⁴⁴ Prop. 2008/09:144 s. 12 och 13.

TILLSTÅNDSPLIKTIG TÄKTVERKSAMHET

Det framgår av 4 kap. 1–3 §§ MPF vilka täktverksamheter som är tillståndspliktiga (B-verksamheter) och prövas då i länsstyrelsens miljöprövningsdelegation som första instans. För täktverksamheter som omfattar både miljöfarlig verksamhet och tillståndspliktig vattenverksamhet sker däremot en samlad prövning i mark- och miljödomstolen som första instans, se mer information under avsnitt 3.9.¹⁴⁵

Tillståndsplikten gäller för:

- täkt av torv med ett verksamhetsområde som är större än 150 hektar (4 kap. 1 § MPF, verksamhetskod 10.10),
- täkt av berg, naturgrus eller andra jordarter (förutom torv) med ett verksamhetsområde som är större än 25 hektar (4 kap. 2 § MPF, verksamhetskod 10.11), och
- täkt för annat än markinnehavarens husbehov av berg, naturgrus eller andra jordarter (4 kap. 3 § MPF, verksamhetskod 10.20) om verksamheten inte är tillståndspliktig enligt 4 kap. 1 § eller 2 § MPF eller är tillståndspliktig enligt lagen (1966:314) om kontinentalsockeln.

Som framgår ovan gäller tillståndsplikt för alla kommersiella täkter. När det gäller täkter för markägares husbehov, s.k. husbehovstäkter, gäller tillståndsplikten endast för täkt av torv med ett verksamhetsområde som är större än 150 hektar och för täkt av berg, naturgrus eller andra jordarter (förutom torv) med ett verksamhetsområde som är större än 25 hektar. För husbehovstäkter som inte omfattas av tillståndsplikt kan verksamheten i stället vara anmälningspliktig, se nedan.

Det krävs inte tillstånd om verksamheten endast innebär uppläggning och bortforsling av redan utbrutet och bearbetat material efter det att tillsynsmyndigheten meddelat beslut om att täkten är avslutad.¹⁴⁶ Om tillsynsmyndigheten inte har meddelat ett sådant beslut beträffande en tillståndspliktig täktverksamhet är verksamheten enligt Naturvårdsverket tillståndspliktig, dvs. även om täktverksamheten endast innebär uppläggning och bortforsling av redan utbrutet och bearbetat material (se dock möjligheten till giltighetsförlängning av ett tillstånd i avsnitt 6.4).

ANMÄLNINGSPLIKTIGA TÄKTVERKSAMHETER

Det framgår av 4 kap. 4 och 5 §§ miljöprövningsförordningen vilka täktverksamheter som är anmälningspliktiga (C-verksamheter). Anmälningsplikten gäller för:

- husbehovstäkter av mer än 10 000 ton totalt uttagen mängd naturgrus (4 kap. 4 § MPF, verksamhetskod 10.30), samt
- husbehovstäkter av
 1. mer än 10 000 ton totalt uttagen mängd berg,
 2. torv med ett verksamhetsområde större än 5 hektar, eller
 3. mer än 50 000 kubikmeter totalt uttagen mängd torv,

om inte verksamheterna i punkterna 1–3 är tillståndspliktiga enligt 4 kap. 1 och 2 §§ MPF (4 kap. 5 § MPF, verksamhetskod 10.40).

¹⁴⁵ Se 11 kap. 9 b § och 21 kap. 3 § miljöbalken.

¹⁴⁶ Se 4 kap. 1–3 §§ och 20 c § förordningen (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd.

En husbehovstäkt av andra jordarter (morän, lera och matjord) är alltså aldrig anmälningspliktig. Däremot kan en husbehovstäkt av sådana jordarter vara tillståndspliktig under de förutsättningar som anges i 4 kap. 2 § MPF, se ovan.

Frågan är vidare hur en tillsynsmyndighet ska hantera situationen då en verksamhetsutövare successivt utvidgar sin husbehovstäkt för berg eller naturgrus. Verksamhetsutövarens initiala avsikt kan t.ex. ha varit att ta ut en begränsad mängd, som understiger 10 000 ton. Senare kan behovet ha ökat, varvid verksamhetsutövaren vill ta ut större mängder. Av MÖD:s avgörande i mål nr M 4858-17 framgår att det är den totala uttagna mängden berg/naturgrus som är avgörande för om husbehovstakten är anmälningspliktig. Vid beräkningen av om uttaget överstiger 10 000 ton måste alltså även tidigare uttag beaktas. Om sådana uppgifter saknas måste storleken på det tidigare uttaget uppskattas. Uppgifter om hur stora mängder som tidigare tagits ut kan beräknas och uppskattas genom iakttagelser i fält, analys av flygbilder från olika år, lantmäteriets höjddatabas, en antagen densitet för det aktuella materialet som tagits ut samt beräkningar utifrån det antal lastbilar som transporterar bort material från husbehovstakten.

NÄRMARE OM HUSBEHOVSTÄKTER

Som framgår ovan hanteras kommersiella täkter och husbehovstäkter på väsentligt olika sätt i fråga om tillstånds- respektive anmälningsplikt. Gränsdragningen är därför viktig.

Husbehovstäkter ska tillgodose markägarens husbehov av täktmaterial. Avgörande för om en täkt är för husbehov är om det utbrutna materialet används för skötseln av den egna fastigheten, dvs. för dess egna behov, eller i vart fall inom samma brukningsenhet. En täkt där det utbrutna materialet avyttras genom försäljning, byteshandel eller dylikt är inte en husbehovstäkt, utan en tillståndspliktig kommersiell täktverksamhet.¹⁴⁷

För att det ska vara fråga om en husbehovstäkt måste vidare uttag och användning ske inom ett geografiskt väl avgränsat område.¹⁴⁸ Enligt Naturvårdsverket måste materialet brytas och användas inom samma brukningsenhet. Med en brukningsenhet menas en eller flera fastigheter eller delar av fastigheter som brukas inom ett geografiskt väl avgränsat område. De fastigheter som ingår i samma brukningsenhet måste också ägas av samma fastighetsägare för att det ska vara fråga om en husbehovstäkt.

För att det ska vara fråga om en husbehovstäkt får uttagen inte heller vara ”onormalt stora”¹⁴⁹. Det går inte att på förhand kvantifiera vad som utgör ett onormalt stort uttag. Enligt Naturvårdsverket måste den bedömningen göras i förhållande till syftet med uttaget, dvs. vad som är nödvändigt för det specifika behovet på fastigheten. Det får inte heller vara alltför stort avstånd mellan uttagsplats och användningsplats. Hur stora avstånd som kan accepteras får också avgöras med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.

Naturvårdsverket anser att det över lag finns skäl för en restriktiv tolkning av vad som utgör en husbehovstäkt. Risken är annars att omfattande täkter kan

¹⁴⁷ Se RÅ 1993:4.

¹⁴⁸ Se RÅ 1993:4.

¹⁴⁹ Se RÅ 1993:4.

bedrivs – med stora irreversibla ingrepp på naturmiljön – utan krav på nödvändig förprovning och kontroll.

Husbehovstäkter innebär generellt sett en väsentlig ändring av naturmiljön. Om husbehovstäkterna inte är tillstånds- eller anmälningspliktiga omfattas de därför i regel av kravet på samråd enligt 12 kap. 6 § miljöbalken, se vidare avsnitt 3.10.

Tillsynsmyndigheten kan, när exempelvis en husbehovstäkt kan antas medföra betydande miljöpåverkan, också förelägga verksamhetsutövaren att ansöka om tillstånd enligt 9 kap. 6 a § miljöbalken.

3.8.2 Andra miljöfarliga verksamheter som kan bedrivs i en täkt

SIDOVERKSAMHETER

En täktverksamhet kan omfatta andra miljöfarliga verksamheter som är tillstånds- eller anmälningspliktiga enligt miljöprövningsförordningen. Täktverksamheten utgör då huvudverksamhet men inom verksamhetsområdet kan även andra verksamheter, s.k. sidoverksamheter, bedrivs. De vanligast förekommande sidoverksamheterna för täktverksamheter är:

- lagring av icke-farligt avfall som en del av att samla in det (C-verksamhet, verksamhetskod 90.40),
- yrkesmässig återvinning av icke-farligt avfall genom mekanisk bearbetning, om den tillförda mängden avfall är högst 10 000 ton per kalenderår, eller genom krossning, siktnings eller motsvarande mekanisk bearbetning återvinna avfall för byggnads- eller anläggningsändamål (C-verksamhet, verksamhetskod 90.110),
- återvinning av icke-farligt avfall för anläggningsändamål på ett sätt som kan förorena mark, vattenområden eller grundvatten, om föroreningsrisken är ringa (C-verksamhet, verksamhetskod 90.141), och
- uppställning av asfaltverk eller oljegrusverk (C-verksamhet, verksamhetskod 26.150).

Sidoverksamheter enligt ovan prövas vanligtvis samlat vid tillståndsprövningen av täktverksamheten. För det fall täktverksamhetsutövare, efter att täkttillstånd har meddelats, önskar inkludera en sidoverksamhet som inte har ingått i den tidigare prövningen krävs antingen en anmälan enligt 9 kap. 6 c § miljöbalken eller ett ändringstillstånd enligt 16 kap. 2 a § miljöbalken. För ytterligare information om ändringstillstånd, se avsnitt 6.3.

UTTAG AV MATERIAL I BEFINTLIGT UPPLAG

Som konstaterats ovan, se avsnitt 1.1, utgör uppläggning och bortforsling av utvunnet materialet, som utgångspunkt, täktverksamhet. Om nyttiggörandet av materialet utgör ett led i den befintliga täktverksamheten står det alltså klart att uttagsverksamheten också omfattas av själva täktverksamheten.

I vissa fall vill dock en verksamhetsutövare ta ut material i upplag som inte har uppkommit som ett led i den egna täktverksamheten. Det kan t.ex. röra sig om situationer där en verksamhetsutövare vill tillvarata kvarlämnade upplag från en sedan tidigare avslutad täkt (t.ex. s.k. reststen från en avslutad blockstenstäkt).

Om upplaget är avfall kan uttaget i det aktuella upplaget inte utgöra täktverksamhet, se mer information i avsnitt 1.1 och 3.11. Uttaget ska då hanteras som en avfallsverksamhet genom 29 kap. miljöprövningsförordningen (2013:251).

Om upplaget inte utgör avfall (exempelvis om reststenen använts i efterbehandlingen av den tidigare täkten) bör uttaget enligt Naturvårdsverket betraktas som en ny tillståndspliktig täktverksamhet.

3.8.3 Specialbestämmelser för naturgrustäkter

9 kap. 6 f § miljöbalken

Om en täkt av naturgrus kräver tillstånd eller anmälan enligt detta kapitel eller föreskrifter som har meddelats med stöd av kapitlet, får täkten inte komma till stånd om

1. det med hänsyn till det avsedda användningsområdet är tekniskt möjligt och ekonomiskt rimligt att använda ett annat material,
2. naturgrusförekomsten är betydelsefull för nuvarande eller framtida dricksvattenförsörjning och täkten kan medföra en försämrad vattenförsörjning, eller
3. naturgrusförekomsten utgör en värdefull natur- eller kulturmiljö.

Syftet med bestämmelsen är att ytterligare minska utvinningen av naturgrus. Ett skäl är att tillgången på naturgrus är mycket begränsad. Ett annat skäl är att avlagringar med naturgrus ofta är viktiga grundvattenmagasin som bör skyddas för att säkra samhällets vattenförsörjning.¹⁵⁰ Paragrafen gäller endast tillstånds- eller anmälningspliktiga naturgrustäkter, alltså inte husbehovstäkter som inte är anmälningspliktiga.

ALTERNATIVA MATERIAL

Enligt bestämmelsen får tillstånd inte ges till naturgrustäkt om det är tekniskt möjligt och ekonomiskt rimligt att använda ett annat material. För att få tillstånd till naturgrustäkt måste verksamhetsutövaren därmed kunna visa att naturgruset behövs för specifika ändamål där naturgruset inte kan ersättas. Vid den prövningen bör man beakta dels om det är möjligt att använda ett annat material, t.ex. bör krossat berg i ökad utsträckning kunna ersätta naturgrus som ballast i betong, dels om tillgången på naturgrus från redan öppnade naturgrustäkter i närheten kan tillgodose behovet. Bestämmelsen innebär en typ av behovsprövning där det är det objektiva behovet av naturgruset som ska prövas.¹⁵¹ Sandfraktionen är svårast att ersätta med alternativa material. En bedömning av det objektiva behovet av materialet bör därför göras utifrån naturgrusets kornstorlekssammansättning. För att en täkt av naturgrus över huvud taget ska få komma till stånd bör sandhalten, enligt Naturvårdsverket, i vart fall överstiga 50 procent. I SGU:s kartvisare för Ballast (sgu.se) finns översiktlig information om sandhalten i flera större isälvsavlagringar. Sandhalten kan även bestämmas efter provtagning i fält samt genom skiktprov.

¹⁵⁰ Prop. 2008/09:144 s. 16.

¹⁵¹ Prop. 2008/09:144 s. 26.

SGU kan ge värdefull vägledning för bedömningen och utgör därför en viktig remissinstans hos prövningsmyndigheten i detta avseende.

SGU har vidare tagit fram rekommendationer och beskrivningar av de användningsområden som det idag finns respektive saknas ersättningsmaterial för.¹⁵² Exempel på användningsområden där ersättningsmaterial för naturgrus saknas är kvartssand som glasråvara och gjuterisand.¹⁵³

Av det naturgrus som produceras används ungefär hälften till betongproduktion. Under längre tid har det dock pågått en utfasning av naturgrus i betongproduktionen, framför allt genom att utveckla metoder som kan omvandla det krossade bergets avlånga, kantiga och sträva kornstruktur till att efterlikna naturgrusets rundare och mjukare struktur¹⁵⁴. Till stor del har därför krossat berg ersatt naturgrusets grövre fraktioner i betongtillverkningen medan den finare kornfraktionen, dvs. mindre än 4 mm, än så länge är svårare att ersätta med krossat berg.¹⁵⁵ Det finns dock exempel på betongproducenter som helt övergått till att använda sig av material från berg i stället för naturgrus.

Enligt praxis kan en ansökan om naturgrustäkt avslås med hänvisning till att det är tekniskt möjligt att använda krossat berg i stället för naturgrus som ballast i betong, se MÖD 2010:6

MÖD har också uttalat att huvuddelen av gruset måste avse ändamål som inte kan ersättas för att tillstånd ska kunna medges samt att prövningen av möjliga ersättningsmaterial inte är begränsad till bergkross, grusliknande material eller andra produkter som går att framställa av bergkross, se MÖD-avgörandet i mål nr M 14020-21.

Se även exempelvis MÖD-avgöranden med mål nr M 9287-16 och M 5055-16.

För mer information om bedömningsgrunderna för ersättningsmaterial till naturgrus, se Hållbar materialförsörjning samt Checklista för grustäkter (SGU).

DRICKSVATTENFÖRSÖRJNING

Bestämmelsens andra punkt innebär att tillstånd till täkt inte ska ges om naturgrusförekomsten är betydelsefull för nuvarande eller framtida dricksvattenförsörjning och takten kan medföra en försämrad vattenförsörjning. Avlagringar med naturgrus är, utifrån sin utformning och vattenhållande egenskaper, ofta viktiga grundvattenmagasin som behöver skyddas för att säkra samhällets vattenförsörjning.

För att förstå ett områdes betydelse för dricksvattenförsörjningen eller annan vattenförvaltning behöver platsens förutsättningar för detta utredas och klarläggas. SGU är en viktig remissinstans för prövningsmyndigheten när det behöver avgöras om en naturgrusförekomst är betydelsefull för dricksvattenförsörjningen.

NATUR- OCH KULTURMILJÖER

Om den aktuella naturgrusförekomsten utgör en värdefull natur- eller kulturmiljö får inte heller takten komma till stånd.

¹⁵² Se s1535-rapport.pdf (sgu.se)

¹⁵³ Se s1535-rapport.pdf (sgu.se)

¹⁵⁴ S.k. maskinsand.

¹⁵⁵ s1535-rapport.pdf.

Åsar med naturgrus kan ha ett stort värde för natur- och kulturlandskapet och även naturgrusförekomster till havs (även under vattenytan) kan utgöra viktiga naturmiljöer. Det är inte möjligt att uttömmande ange när en naturgrusförekomst är en värdefull natur- eller kulturmiljö, utan den bedömningen måste ske i det enskilda fallet.

Som underlag för den bedömningen kan prövningsmyndigheten bl.a. använda de grusinventeringar som SGU genomfört i stora delar av landet, där en värdering av grusområden gjorts i tre naturvärdesklasser. Områden i naturvärdeklass 1 bör regelmässigt anses ha stort värde för naturmiljön. Eftersom indelningen i naturvärdesklasser sker med beaktande av landskapsbilden och geologiska värden finns det naturgrusförekomster som inte är naturvärdeklassade men som ändå är värdefulla. Det finns också områden som ännu inte har inventerats men som kan utgöra en värdefull miljö. Se SGU:s kartverktyg för Ballast (sgu.se).

Ett unikt ekosystem kännetecknas av ett rikt fågelliv, en ovanlig flora eller en kombination av abiotiska¹⁵⁶ egenskaper och kan göra ett område värdefullt utifrån naturvårdssynpunkt. Även marina miljöer kan t.ex. fungera som tillflyktsområden (refugier) för marina organismer som tidigare varit vanliga i grundare mer kustnära områden, men som där försvunnit eller minskat till följd av ökade störningar och föroreningar. Sådan natur kan därför rymma arter och habitat som är karaktäristiska för mer opåverkade vattenmiljöer. De fungerar dessutom som lekplats för ett stort antal fiskarter. Se även avsnitt 5.2.6.

En värdefull kulturmiljö kan till exempel vara en miljö med fornminnen och andra lämningar av äldre bosättningar. Områden kan också vara av riksintresse för naturvärden eller kulturmiljövården. Även om ett område är av riksintresse kan det vara möjligt att medge viss täktverksamhet i området under förutsättning att natur- och kulturmiljön inte påtagligt skadas, se även avsnitt 3.3.¹⁵⁷

För ett exempel där bestämmelsen har tillämpats, se MÖD 2009:18.

NATURGRUSSKATT

Verksamhetsutövare ska betala naturgrusskatt för brutet naturgrus om utvinningen sker för annat ändamål än till markinnehavarens husbehov, se lag (1995:1667) om skatt på naturgrus.

Verksamhetsutövaren är skyldig att betala skatt på naturgrus;

- när det levereras till en köpare,
- när det tas i anspråk för annat ändamål än försäljning, eller
- när den skattepliktiga verksamheten upphör. Skatt ska då betalas för det naturgrus som finns i verksamhetens lager.

För mer information se Naturgrusskatt | Rättslig vägledning | Skatteverket.

¹⁵⁶ Icke-levande faktorer som inverkar på ett ekosystem så som pH, mängden närsalt i marken, temperatur, nederbörd, vind och solljus.

¹⁵⁷ Prop. 2008/09:144 s. 18 f.

3.8.4 Specialbestämmelser för torvtäkter

9 kap. 6 g § miljöbalken

Om en täkt av torv kräver tillstånd eller anmälan enligt detta kapitel eller föreskrifter som har meddelats med stöd av kapitlet, får takten inte komma till stånd i en våtmark som utgör en värdefull natur- eller kulturmiljö.

Av bestämmelsen framgår att tillstånd till torvtäkt inte får ges om den är lokaliserad till en våtmark som utgör en värdefull natur- eller kulturmiljö. Med värdefull natur- eller kulturmiljö avses inte bara våtmarker som idag har ett högt naturvärde, utan också sådana som bedöms lämpliga för restaurering för att återfå naturvärden och möjligheter att producera värdefulla ekosystemtjänster. Detta mot bakgrund av att en stor del av de kvarvarande våtmarkerna i Sverige i varierande grad är påverkade av mänskliga ingrepp såsom torvbrytning, dikning, sjösänkning samt andra verksamheter som har påverkat de biologiska värdena negativt.¹⁵⁸

Naturvårdsverket har tillsammans med länsstyrelserna genom *Våtmarksinventeringen* (VMI)¹⁵⁹ tagit fram *Myrskyddsplan för Sverige*, se *Myrskyddsplan för Sverige*, och har publicerat en våtmarksinventering som båda är vägledande för när en våtmark ska anses vara en värdefull naturmiljö. De våtmarker som omfattas av myrskyddsplanen, dvs. våtmarker med naturvärdesklass 1 och 2 i VMI, våtmarker som är Natura 2000-områden eller av riksintresse enligt 3 kap. 6 § miljöbalken, kan regelmässigt antas ha höga naturvärden och bör enligt Naturvårdsverket generellt undantas från exploatering. Även för våtmarker som inte ingår i dessa kategorier behöver en bedömning av om de kan anses utgöra en värdefull natur- eller kulturmiljö göras. Exempelvis kan våtmarker som delvis är påverkade av ingrepp ingå i klass 3 och 4 i VMI, men ha så höga värden i övrigt att de inte kan anses var tillåtliga för täktverksamhet enligt 9 kap. 6 g § miljöbalken. Vidare kan en dikad, tidigare öppen, våtmark som bedömts tillhöra klass 3 eller 4 med åren övergått i ett nytt naturtillstånd med nya höga naturvärden. Ett exempel på ett sådant nytt naturtillstånd kan vara en tidigare öppen myr som genom dikning utvecklas till al- och björksumpskog. Bedömningen om vad som utgör en värdefull våtmark behöver därför alltid göras i varje enskilt fall.

Se exempelvis MÖD-avgörandet med mål nr M 1278-12 och MÖD 2015:40.

För mer information om Myrskyddsplanen, se *Myrskyddsplan för Sverige* (naturvardsverket.se).

För mer information om våtmarksinventeringen, se *Våtmarksinventeringen – resultat från 25 års inventeringar* (naturvardsverket.se).

¹⁵⁸ Prop. 2008/09:144 s. 20 f.

¹⁵⁹ Våtmarksinventeringen – resultat från 25 års inventeringar, samt Den svenska Våtmarksinventeringen (VMI) blir mer digital.

3.8.5 Specialbestämmelser för matjordstäkter

9 kap. 6 h § miljöbalken

Vid prövning av en ansökan om tillstånd till täkt av matjord ska behovet av brukningsbar jordbruksmark beaktas.

Vid tillståndsprövningen för matjordstäkt ska behovet av brukningsbar jordbruksmark beaktas. I MÖD 2006:71 ansågs att behovet av matjord i första hand ska täckas genom sådan jord som blir tillgänglig vid anläggningsarbeten samt genom tillverkad jord. Om det skulle visa sig att efterfrågan på matjord inte kan tillgodoses ska behovet av matjord vägas mot intresset av att bibehålla jordbruksmarken.

Av 3 kap. 4 § miljöbalken framgår även att brukningsvärd jordbruksmark får tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar endast om det behövs för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och detta behov inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk. En täktverksamhet utgör en ”anläggning” i bestämmelsens mening. MÖD har sedan mitten på 2010-talet skärpt praxis avseende denna bestämmelse.¹⁶⁰ Av domstolens praxis framgår bl.a. att kraven på vad som anses vara ett väsentligt samhällsintresse ställs högt. Naturvårdsverket är av uppfattningen att behovet av matjord normalt inte utgör ett sådant väsentligt samhällsintresse som medför att brukningsbar jordbruksmark får tas i anspråk för matjordstäkt.

3.9 Vattenverksamhet: 11 kap. miljöbalken

Miljöbalken skiljer på miljöfarlig verksamhet (9 kap. miljöbalken) och vattenverksamhet (11 kap. miljöbalken). I vissa täktverksamheter bedrivs både miljöfarlig verksamhet och vattenverksamhet. Vanliga vattenverksamheter i täkter är bortledande av grundvatten och markavvattning.

Havs- och vattenmyndigheten (HaV) är den centrala tillsynsvägledande myndigheten för vattenverksamhet. SGU tillhandahåller också vägledning, bl.a. i fråga om grundvattenbortledning.

För mer information om tillstånds- och anmälningspliktig vattenverksamhet, se följande vägledningar från HaV,

- Vattenverksamheter Handbok för tillämpningen av 11 kapitlet miljöbalken ISBN 978-91-620-0157-5 (havochvatten.se), och
- Anmälan om vattenverksamhet – Vattenverksamhet – Arbete i vatten och energiproduktion – Havs- och vattenmyndigheten och följande vägledning från SGU
- Checklista inför ansökan om grundvattenbortledning, och
- Lagstiftning.

Nedan ges en kortfattad beskrivning av vattenverksamhet.

¹⁶⁰ Se exempelvis MÖD avgörandena med mål nr P 4087-15, P 8280-17 och M 7163-19.

3.9.1 Tillståndspliktig vattenverksamhet

UTGÅNGSPUNKTEN: VATTENVERKSAMHET KRÄVER TILLSTÅND

Det krävs normalt tillstånd för att bedriva vattenverksamhet.¹⁶¹ För vissa vattenverksamheter av mindre omfattning räcker det dock med en anmälan till tillsynsmyndigheten, dvs. länsstyrelsen, innan verksamheten påbörjas.¹⁶²

De vattenverksamheter som är vanligast förekommande för täkter är grundvattenbortledning och markavvattning (torvtäkter).

För täktverksamheter som omfattar både miljöfarlig verksamhet och tillståndspliktig vattenverksamhet sker en samlad prövning i mark- och miljödomstol.¹⁶³ Tillstånd till torvtäkter och tillstånd för markavvattning prövas dock av miljöprövningsdelegationen (MPD) vid länsstyrelsen, se vidare under avsnitt 3.9.2.

För täktverksamheter som inte innefattar tillståndspliktig vattenverksamhet prövas också täktverksamheten av MPD.

DET GENERELLA UNDANTAGET ENLIGT 11 KAP. 12 § MILJÖBALKEN

Om det är uppenbart att varken allmänna eller enskilda intressen skadas genom vattenverksamhetens inverkan på vattenförhållandena krävs inte tillstånd eller anmälan för vattenverksamheten (det s.k. uppenbarhetsrekvisitet).¹⁶⁴ Undantaget gäller dock inte för markavvattning, se vidare under nästa avsnitt.

Det är verksamhetens inverkan på vattenförhållandena som är av betydelse för bedömningen av om undantagsregeln ska vara tillämplig. Med inverkan på vattenförhållandena avses t.ex. en ändring av vattnets djup eller läge, sänkning av grundvattennivån eller minskning av grundvattenmängden.¹⁶⁵ Det är verksamhetsutövaren som har bevisbördan för att undantagsregeln är tillämplig. Uppenbarhetsrekvisitet betyder att beviskravet är mycket högt.

Även om vattenverksamheter kan vara av samma typ, varierar de allmänna och enskilda intressena mellan olika vattenområden. Det kan också finnas mer eller mindre uttalade regionala skillnader att beakta. Vid bedömningen av undantaget måste alltså hänsyn tas till de allmänna och enskilda intressena på platsen. Skada på *allmänna intressen* kan sägas utgöra miljöpåverkan som vattenverksamheten kan orsaka på exempelvis arter, naturområden m.m., medan *skada på enskilda intressen* syftar på den skada verksamheten kan orsaka enskilda individer eller företag. De enskilda intressena är ofta knutna till en viss fastighet.

För t.ex. grundvattenbortledning måste det bedömas vilka allmänna och enskilda intressen som kan påverkas av en grundvattenavsänkning.

Om det krävs större utredningar för att visa att verksamheten inte kommer att skada enskilda eller allmänna intressen är det en indikation på att det generella undantaget inte är tillämpligt. Enligt Naturvårdsverket innebär osäkerheter i verksamhetens påverka att tillstånd eller anmälan krävs.

¹⁶¹ Se 11 kap. 9 § miljöbalken.

¹⁶² Se 19 § förordning (1998:1388) om vattenverksamheter.

¹⁶³ Se 11 kap. 9 b § och 21 kap. 3 § miljöbalken.

¹⁶⁴ Se 11 kap. 12 § miljöbalken.

¹⁶⁵ Prop. 1997/98:45 del 2, s. 134.

Om ett bolag hänvisar till att varken allmänna eller enskilda intressen skadas men miljöprövningsdelegationen finner att tillstånd enligt 11 kap. miljöbalken krävs ska ansökan avvisas och prövningen i stället ske i mark- och miljödomstolen. Ansökan måste då på nytt lämnas in till rätt prövningsmyndighet och även samrådet kan behöva tas om för att inkludera vattenverksamheten.

SPECIFIKA KRAV FÖR VATTENVERKSAMHET

För vattenverksamheter ställs vissa specifika krav, exempelvis krävs rådighet över vattenområdet.¹⁶⁶ För att ha rådighet krävs exempelvis att verksamhetsutövaren är fastighetsägare, att ett civilrättsligt nyttjanderättsavtal har upprättats med fastighetsägaren eller att verksamhetsutövaren på annat sätt har rätt att nyttja vattenområdet under hela den ansökta tillståndspan.oden.

En vattenverksamhet ska även utföras så att den inte försvårar annan verksamhet som i framtiden kan antas beröra samma vattentillgång och som främjar allmänna eller enskilda ändamål av vikt.¹⁶⁷ Exempel på framtida ändamål av vikt är dricks- vattenförsörjning och våtmarkers vattenförsörjning.

3.9.2 Särskilt om markavvattning

Vid täktverksamhet blir markavvattning i huvudsak aktuellt för torvtäcker. Markavvattning kan också bli aktuellt vid andra åtgärder inom en täktverksamhet om exempelvis en verksamhetsutövare vill använda en viss yta för uppställning och behöver avvattna ytan för detta ändamål. Markavvattning får inte utföras utan tillstånd.¹⁶⁸

Utdrag ur 11 kap. 2 § miljöbalken

I detta kapitel avses med

vattenområde: ett område som täcks av vatten vid högsta förutsebara vatten- stånd, och

markavvattning: en åtgärd som utförs för att avvattna mark, när det inte är fråga om avledande av avloppsvatten, eller som utförs för att sänka eller tappa ur ett vattenområde eller för att skydda mot vatten, när syftet med åtgärden är att varaktigt öka en fastighets lämplighet för något visst ändamål.

Regelverket för markavvattning syftar bl.a. till att skydda och bevara våtmarker. I större delen av södra och mellersta Sverige, samt i utpekade Ramsar-områden, råder förbud mot markavvattning.¹⁶⁹ Om markavvattning behövs i dessa områden krävs en dispens från förbudet innan tillstånd till markavvattning kan ges.

¹⁶⁶ Se 2 kap. 1 § lagen med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet (1998:812).

¹⁶⁷ Se 11 kap. 7 § miljöbalken.

¹⁶⁸ Se 11 kap. 13 § miljöbalken. Undantaget i 11 kap. 12 § miljöbalken gäller inte för markavvattning.

¹⁶⁹ Ramsarkonventionen är en global naturvårdskonvention om att bevara våtmarker och vattenmiljöer och använda dem på ett hållbart sätt.

Länsstyrelsen prövar, som utgångspunkt, tillstånd till markavvattning (inklusive dispens från markavvattningsförbud) och torvtäkt enligt 9 kap. miljöbalken.¹⁷⁰ I 7 kap. 19 och 20 §§ lagen (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet finns vissa bestämmelser om när markavvattning i stället ska prövas av mark- och miljödomstolen. Under vissa förhållanden kan prövningen av tillstånd till markavvattning, inklusive frågan om dispens, prövas av mark- och miljödomstolen som första instans med stöd av 21 kap. 3 § miljöbalken.¹⁷¹

Se vidare Naturvårdsverket vägledning, Markavvattning.

Se exempelvis MÖD-avgörandena i mål nr M 5879-18, M 378-13 och M 11487-14 i fråga om markavvattning.

3.10 Samråd: 12 kap. miljöbalken

Om en verksamhet inte är tillstånds- eller anmälningspliktig men innebär att naturmiljön väsentligt kan komma att ändras omfattas verksamheten i stället av samrådsbestämmelserna i 12 kap. 6 § miljöbalken. Med väsentlig ändring av naturmiljön avses bl.a. skador på värdefulla natur- och kulturmiljöer eller den biologiska mångfalden.

Husbehovstäkter, se vidare under avsnitt 3.8.1, innebär enligt Naturvårdsverket generellt sett en väsentlig ändring av naturmiljön. Om husbehovstäkterna inte är tillstånds- eller anmälningspliktiga omfattas de därför i regel av kravet på samråd enligt 12 kap. 6 § miljöbalken.

Som konstateras i avsnitt 1.1 innebär inte *provbrytning*¹⁷² täktverksamhet, och är alltså, som utgångspunkt, varken tillstånds- eller anmälningspliktigt. Även probrytning kan dock omfattas av kraven på samråd enligt 12 kap. 6 § miljöbalken.

I ett 12:6-samråd ska de allmänna hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken tillämpas. Hur omfattande en anmälan enligt 12 kap. 6 § miljöbalken ska vara bör bl.a. avgöras av verksamhetens förväntade påverkan på naturmiljön, verksamhetens storlek samt det berörda områdets känslighet. En anmälan ska även, i den utsträckning som behövs, innehålla en miljökonsekvensbeskrivning enligt 6 kap. miljöbalken.¹⁷³ Vid risk för skada på höga naturvärden, t.ex. vid ingrepp i en värdefull naturgrusförekomst, kan en planerad husbehovstäkt på en viss plats begränsas eller förbjudas.

Tillsynsmyndighet för samråd enligt 12 kap. 6 § miljöbalken är normalt länsstyrelsen, varvid anmälan ska göras dit. Husbehovstäkter och probrytning innefattar även transporter och upplag av massor – s.k. U-verksamheter – för vilka kommunen är tillsynsmyndighet. I sådana U-verksamheter kan frågor om krossning, sortering och kemikaliehantering behöva hanteras inom tillsynen. Det finns många fördelar att tillsynsmyndigheter samordnar sitt tillsynsarbete i dessa fall, se mer information i avsnitt 7.6.

För mer information, se Samråd vid ändring av naturmiljön (naturvardsverket.se) och Anmälan för samråd (naturvardsverket.se).

¹⁷⁰ Se 11 kap. 9 b och 14 §§ och 21 kap. 1 § första stycket 2 miljöbalken.

¹⁷¹ Se MÖD:s avgörande i mål nr M 6552-20.

¹⁷² Dvs. brytning där huvudsyftet inte är att nyttiggöra det uttagna materialet utan att undersöka materialet för möjlig utvinning. Se även avsnitt 1.1.

¹⁷³ Se 8 § förordningen (1998:904) om anmälan för samråd.

3.11 Avfall: 15 kap. miljöbalken

I detta kapitel redogörs för begreppen produkt, restprodukt, avfall och biprodukt. I täktverksamheter behöver massor som uppstår vid utvinningen (interna massor) klassas av verksamhetsutövaren utifrån dessa begrepp. Även sådana massor som uppstår på annan plats än tåkten (externa massor), men som tas in i tåkten, behöver klassas. Klassningen av externa massor behöver dock ske vid tidpunkten för när de uppkommer och på den plats de uppstår. Klassningen är avgörande för vilken lagstiftning som ska tillämpas eftersom avfall omfattas av avfallslagstiftningen medan produkter och biprodukter omfattas av produktlagstiftningen. Dessa frågor är relevanta att ta ställning till vid en tillståndsprövning av täktverksamhet såväl som under driften och efterbehandlingen av tåkten.

Det är inte ovanligt att både externa och interna massor lagras eller bearbetas i tåkten innan de används för olika ändamål i eller utanför tåkten.

Vad som utgör avfall framgår av 15 kap. 1 § miljöbalken, se rutan nedan.

15 kap. 1 § miljöbalken

Med avfall avses i denna balk varje ämne eller föremål som innehavaren gör sig av med eller avser eller är skyldig att göra sig av med.

Ett ämne eller föremål som uppkommit i en produktionsprocess där huvudsyftet inte är att producera ämnet eller föremålet ska anses vara en biprodukt i stället för avfall, om

1. det är säkerställt att ämnet eller föremålet kommer att fortsätta användas,
2. ämnet eller föremålet kan användas direkt utan någon annan bearbetning än den bearbetning som är normal i industriell praxis,
3. ämnet eller föremålet har producerats som en integrerad del av produktionsprocessen, och
4. den användning som avses i 1 inte strider mot lag eller annan författning och inte leder till allmänt negativa följder för miljön eller människors hälsa.

Av ovan framgår sammantaget att ett avfall är något som innehavaren vill eller är skyldig att göra sig av med. Detta kallas kvittblivningsintresse. Bedömning av vad som utgör avfall ska göras i varje enskilt fall.

För ytterligare allmän vägledning om avfallsbegreppet, se Naturvårdsverkets vägledning Definition av avfall.

För mer information om miljöpåverkan som masshantering kan orsaka, se avsnitt 5.2.4.

3.11.1 Produkter och restprodukter i täktverksamheten

En täktverksamhet är en produktionsprocess, där produkten är det material som verksamheten syftar till att ta ut eller bryta. Det kan exempelvis vara torv, morän eller kalksten som utgör produkter i täktverksamheten. Även avbaningsmassor (t.ex. morän) skulle kunna utgöra en produkt om ett syfte med verksamheten även

är att ta ut och sälja dessa massor.¹⁷⁴ Det ska framgå av ansökan och tillståndet vilka material (dvs. vilka produkter) och hur stora volymer som ska utvinnas i tåkten.

Det material som uppstår utöver produkterna, dvs. sådana material som inte är huvudsyftet med verksamheten, kallas för restprodukter.¹⁷⁵ Restprodukter är alltså sådana material som uppstår vid utvinningen och som inte ingår i bolagets tillstånd eller anmälan. Notera dock att en restprodukt inte nödvändigtvis är ett *avfall*, se vidare nedan under 3.11.2. Typiska restprodukter i en täktverksamhet är:

- avbaningsmassor,
- reststen/restmaterial¹⁷⁶,
- vissa fraktioner från exempelvis krossnings, sorterings- och tvättningsmoment,
- borrhax, och
- sediment i sedimentationsbassänger.

3.11.2 Bedömning av om massor som uppstår i tåkten är biprodukt eller avfall

Eftersom täktverksamhet utgör en produktionsprocess kan en restprodukt, se avsnitt 3.11.1, från täktverksamhet antingen vara ett avfall eller en biprodukt.¹⁷⁷ Om det är fråga om en biprodukt är avfallslagstiftningen inte tillämplig.

För att en restprodukt ska klassas som en biprodukt måste de fyra biproduktskriterierna i 15 kap. 1 § andra stycket miljöbalken vara uppfyllda:

1. det är säkerställt att ämnet eller föremålet kommer att fortsätta användas,
2. ämnet eller föremålet kan användas direkt utan någon annan bearbetning än den bearbetning som är normal i industriell praxis,
3. ämnet eller föremålet har producerats som en integrerad del av produktionsprocessen, och
4. den användning som avses i 1 inte strider mot lag eller annan författning och inte leder till allmänt negativa följder för miljön eller människors hälsa.

En bedömning utifrån biproduktskriterierna behöver göras för varje typ av restprodukt som uppkommer i tåkten. Bedömning behöver vidare göras vid tidpunkten för när restprodukten uppkommer. Bedömningen om en restprodukt utgör en biprodukt eller avfall ska även göras där restprodukterna uppstår, dvs. i tåkten.¹⁷⁸

För en tydlig genomgång av biproduktskriterierna, se MÖD-avgörandet med mål nr M 11690-18.

För mer information om bedömningen av när en restprodukt kan klassas som en biprodukt i täktverksamheter, se Vilka restprodukter uppstår i en täktverksamhet och vilka av dessa kan omfattas av utvinnings-avfallsförordningen? (naturvardsverket.se).

¹⁷⁴ Huruvida ett sådant uttag är befogat och motiverat får ytterst prövas inom ramen för behovsprövningen, se avsnitt 3.2.6.

¹⁷⁵ Se bl.a. MÖD 2025:21.

¹⁷⁶ Med reststen eller restmaterial avses sådant material som inte är brytvärt eller inte har de eftersökta egenskaperna.

¹⁷⁷ Se EU-domstolens avgörande i mål nr C-238/21 Porr Bau och MÖD 2025:21.

¹⁷⁸ MÖD 2025:21.

För mer generell information om avfall och biprodukter, se Avfall eller biprodukt (naturvardsverket.se) och Tolkning av centrala begrepp vid hantering av massor (naturvardsverket.se).

Nedan ges exempel på hur en verksamhetsutövare kan visa att *avbaningsmassor* som uppstått i tåkten utgör en biprodukt.¹⁷⁹ Avbaningsmassor utgör bara ett exempel på restprodukt inom en täktverksamhet som kan behöva prövas mot biproduktskriterierna. Som redogörs för i avsnitt 3.11.1 kan andra restprodukter också uppstå i en täktverksamhet. Det är verksamhetsutövaren som har att visa att restprodukter inte utgör avfall. Om avbaningsmassorna, i det aktuella exemplet, utgör en biprodukt är massorna alltså inte ett avfall och avfallslagstiftningen blir inte tillämplig.

Första kriteriet – det är säkerställt att ämnet eller föremålet kommer att fortsätta användas

Verksamhetsutövaren ska kunna visa att avbaningsmassorna faktiskt kommer fortsätta att användas, vilket innebär att det inte räcker att användningen är trolig eller möjlig. Om avbaningsmassorna ska användas i närtid är det lättare för verksamhetsutövaren att visa att massorna kommer ha en fortsatt användning. Viss lagringstid av avbaningsmassorna kan accepteras men hur lång lagring som kan godtas får avgöras i det enskilda fallet.

I de fall där verksamhetsutövaren ska använda avbaningsmassorna, exempelvis till efterbehandlingsåtgärder eller för fortsatt användning i produktionen, har verksamhetsutövaren goda möjligheter att visa att massorna kommer att fortsätta att användas. Verksamhetsutövaren behöver då kunna ge en beskrivning av när och hur avbaningsmassorna kommer att användas.¹⁸⁰ Verksamhetsutövaren kan, enligt Naturvårdsverket, använda massor tillfälligt under driften av tåkten, exempelvis genom att anlägga verksamhetsytor eller bullervallar. Samma massor kan sedan med fördel återanvändas i en slutlig användning, exempelvis i efterbehandlingen.

Om det i ett villkor i ett täkttillstånd särskilt regleras att avbaningsmassorna ska användas i efterbehandlingen av tåkten får avsättningen, enligt Naturvårdsverket, i regel anses säkerställd.

Om avbaningsmassorna exempelvis ska säljas behöver verksamhetsutövaren visa att massorna ska fylla ett behov hos köparen, dvs. att köparen skulle ha vidtagit åtgärden med andra material om de aktuella avbaningsmassorna inte fanns tillgängliga. Köparens behov av massorna kan styrkas genom exempelvis ett köpeavtal. Som anges i avsnitt 3.11.1 utgör dock avbaningsmassorna i detta fall många gånger en produkt och bör ingå i den ansökta brytmängden.

Andra kriteriet – ämnet eller föremålet kan användas direkt utan någon annan bearbetning än den bearbetning som är normal i industriell praxis

Med bearbetning som är normal i industriell praxis avses sådan bearbetning som är normalt förekommande i täktverksamhet och som är av enklare beskaffenhet. Enligt Naturvårdsverket är exempelvis krossning, sortering, tvättning, torkning, homogenisering, kvalitetskontroll och liknande normal industriell praxis i täktverksamhet. Bearbetning av avbaningsmassor innefattar ofta något av ovanstående moment. Om bearbetningen t.ex. syftar till att reducera föroreningar i avbaningsmassorna, så

¹⁷⁹ Exemplet kan självfallet också användas på andra typer av restprodukter som uppstår i täktverksamheten såsom sediment i en sedimentationsdamm eller reststen.

¹⁸⁰ Se MÖD avgörandet med mål nr M 7517-22.

indikerar det en bearbetningsprocess som inte kan anses utgöra normal industriell praxis.¹⁸¹

Tredje kriteriet – ämnet eller föremålet har producerats som en integrerad del av produktionsprocessen

Frågan är här om restprodukten producerats som en integrerad del av produktionsprocessen. Genom EU-domstolens avgörande i mål nr C-238/21 *Porr Bau* får det anses stå klart att rekvisitet ”integrerad del av produktionsprocess” inte är begränsat till industriella tillverkningsförvaranden, utan att även restprodukter som uppkommer vid bearbetning av mark kan omfattas av rekvisitet. Exempel på integrerade delar av produktionsprocessen för en täktverksamhet är avbaning, borring, sprängning, krossning, sortering, tvättning av material, hantering av mellanlager och lastning. I täktverksamheter uppkommer avbaningsmassor som en integrerad del av produktionsprocessen.¹⁸² Kriteriet är alltså i regel uppfyllt.

Fjärde kriteriet – den användning som avses strider inte mot lag eller annan författning och leder inte till allmänt negativa följder för miljön eller människors hälsa

Det sista kriteriet innebär att restprodukten ska uppfylla alla relevanta produkt-, miljö- och hälsokrav vid den fortsatta användningen. Dessutom får den tänkta användningen inte leda till allmänt negativa följder för miljön eller människors hälsa.

I bedömningen behöver bl.a. hänsyn tas till följande:

- ämnenas farlighet, mängd, lakbarhet och tillgänglighet,
- förutsättningar för spridning och exponering, samt
- omgivningens skyddsvärde och känslighet.

För en första bedömning av avbaningsmassorna kan verksamhetsutövaren exempelvis hämta information från SGU:s geokemiska atlas eller SGU:s kartvisare avseende berg, jord, geofysik och geokemi, se SGU:s kartvisare.

Avbaningsmassor skulle t.ex. kunna innehålla ämnen som kan påverka omgivande natur- och vattenmiljöer negativt. Det kan handla om berg- eller jordmassor som innehåller sulfidmineral och som därmed kan ge upphov till lakvatten med lågt pH och därmed höga metallhalter. Avbaningsmassor med hög organisk halt kan exempelvis innebära utlakning av gödande ämnen såsom kväve. Avbaningsmassor kan även ge upphov till grumlande utsläpp till närliggande vattendrag.

Risken för negativa konsekvenser vid användning av avbaningsmassorna ska redovisas, liksom behov av försiktighetsmått och skyddsåtgärder för att minska riskerna. Av EU-domstolens praxis framgår att vid bedömningen av om något är avfall ska flera indicier beaktas. Ett av indicierna som har ansetts tala för att något är avfall är om särskilda försiktighetsåtgärder måste vidtas vid användningen av en restprodukt för att skydda miljön.¹⁸³

¹⁸¹ Jfr prop. 2019/20:22 s. 27.

¹⁸² Detsamma gäller exempelvis sediment i sedimentationsdammar.

¹⁸³ Se EU-domstolens avgöranden med mål nr C-238/21 *Porr Bau*, C-629/19 *Sappi*, C-113/22 *Donal Brady*, C-9/00 *Palin Granit*, förenade målen C-418/97 och C-419/97 *ARCO Chemie* samt Mark- och miljööverdomstolens avgörande i mål nr M 11690-18.

Om avbaningsmassor har så höga halter av miljö- och hälsoskadliga ämnen att de måste behandlas för att halterna ska minska är det en omständighet som pekar på att restprodukten utgör avfall (se även det andra kriteriet ovan).

Om avbaningsmassorna innehåller invasiva främmande arter tyder det, enligt Naturvårdsverket, på att massorna utgör avfall, se vidare avsnitt 3.7.7.

Verksamhetsutövaren behöver alltså i varje enskilt fall undersöka avbaningsmassorna, identifiera eventuella ämnen som kan vara skadliga och göra en bedömning av om användningen kan leda till allmänt negativa följder för miljön eller människors hälsa. Detta ska, enligt Naturvårdsverket, göras i ett tidigt skede och ska ingå i tillståndsprövningen.

3.11.3 Utvinningsavfall

Genom utvinningsavfallsförordningen (2013:319) har Sverige implementerat utvinningsavfallsdirektivet¹⁸⁴. Utvinningsavfallsförordningen ska tolkas i ljuset av direktivet.

Av 4 § utvinningsavfallsförordningen framgår att med utvinningsavfall avses avfall som har uppkommit som en *direkt följd* av prospektering, utvinning eller bearbetning eller som en direkt följd av lagring av utvunnet material innan bearbetning av materialet har avslutats.

Enligt Naturvårdsverket ska rekvisitet *direkt följd* av utvinningsverksamhet inte tolkas restriktivt. Det främsta syftet med rekvisitet är att skilja avfall som uppkommer i själva utvinningsverksamheten från annat avfall som uppkommer inom verksamheten, och som omfattas av annan EU-rättslig avfallslagstiftning, t.ex. avfallsdirektivet (2008/98/EG). Bestämmelserna i utvinningsavfallsförordningen ska nämligen inte gälla för sådana avfallsflöden som *inte direkt* har med utvinnings- eller bearbetningsprocessen att göra, såsom hushållsavfall, spillolja, uttjänta fordon, använda batterier och ackumulatorer.¹⁸⁵

Täktverksamhet är en utvinningsindustri. Om det uppstår avfall som en direkt följd av utvinningsverksamheten utgör alltså detta avfall ett utvinningsavfall.

Avbaningsmassorna i exemplet ovan uppkommer som en direkt följd av utvinningsverksamheten.¹⁸⁶ Om avbaningsmassorna inte är en biprodukt utgör massorna alltså avfall och är därför också ett utvinningsavfall. Andra exempel på material som kan utgöra ett utvinningsavfall är sediment från sedimentationsdammar, reststen och borrhax.

Utvinningsavfallsförordningen ställer krav på exempelvis hanteringen av utvinningsavfall, att en avfallshanteringsplan ska upprättas och att utvinningsavfallet ska undersökas och beskrivas genom s.k. karakterisering.

Även utvinningsavfall kan användas för efterbehandling av tåkten under förutsättning att utvinningsavfallet är tekniskt och miljömässigt lämpligt.

För mer information och vägledning om utvinningsavfall, se Utvinningsavfall – avfall från gruvor och täkter (naturvardsverket.se).

¹⁸⁴ Direktiv 2006/21/EG om hantering av avfall från utvinningsindustrin och om ändring av direktiv 2004/35/EG.

¹⁸⁵ Se artikel 2.2 a och skäl 8 i direktiv 2006/21/EG om hantering av avfall från utvinningsindustrin och om ändring av direktiv 2004/35/EG.

¹⁸⁶ Avfall som inte uppkommer i utvinningsverksamheten, exempelvis metallskrot, omfattas inte av 4 § utvinningsavfallsförordningen.

UTVINNINGSAVFALLSANLÄGGNING

I en täktverksamhet kan utvinningsavfall exempelvis samlas upp i en sedimentationsanläggning eller läggas i upplag, vilka kan utgöra utvinningsavfallsanläggningar. Med en utvinningsavfallsanläggning menas t.ex. ett avfallsmagasin, ett avfallsupplag eller ett annat område som är avsett för uppsamling eller bortskaffande av utvinningsavfall. Om restprodukten, t.ex. sediment eller avbaningsmassor, inte är avfall, se ovan avsnitt 3.11.2, utgör inte heller uppsamlingen av restprodukten en utvinningsavfallsanläggning. Detsamma gäller om avbaningsmassorna utgör en produkt och då omfattas av verksamhetens tillstånd, se avsnitt 3.11.1.

Beroende på vilken typ av utvinningsavfall som är aktuellt – exempelvis farligt avfall, inert avfall eller icke-förorenad jord – behöver det lagras i sex månader, ett år respektive tre år för att området ska klassas som en utvinningsavfallsanläggning.¹⁸⁷ Även om en sedimentationsanläggning rensas på sediment vart tredje år är det, enligt Naturvårdsverket, fortfarande fråga om en utvinningsavfallsanläggning eftersom området kontinuerligt används för uppsamling av utvinningsavfall.

När utvinningsavfall används för att fylla igen en hålighet i efterbehandlingen av täkten uppkommer däremot ingen utvinningsavfallsanläggning.¹⁸⁸

AVFALLSHANTERINGSPLAN

En täktverksamhet som ger upphov till utvinningsavfall ska ha en avfallshanteringsplan.¹⁸⁹ Avfallshanteringsplanen ska ingå i ansökan om täktstillstånd.¹⁹⁰ Avfallshanteringsplanen ska i regel godkännas av prövningsmyndigheten, men om detta inte har gjorts vid tillståndsprövningen ska tillsynsmyndigheten i stället pröva planen.¹⁹¹

Avfallshanteringsplanen ska bl.a. beskriva den verksamhet som ger upphov till utvinningsavfallet, hanteringen av avfallet, sätt att undvika uppkomst av avfall, den totala uppskattade mängden avfall och åtgärder för att undvika förorening kopplade till avfallet.¹⁹²

För mer information och vägledning om avfallshanteringsplaner, se Avfallshanteringsplan enligt utvinningsavfallsförordningen (naturvardsverket.se).

STÄNGNING AV UTVINNINGSAVFALLSANLÄGGNINGAR

När en täkt ska efterbehandlas ska även eventuella utvinningsavfallsanläggningar inom täktens verksamhetsområde stängas och återställas. I täkter kan det exempelvis handla om stängning och återställning av upplag eller sedimentationsanläggningar. I avfallshanteringsplanen ska det framgå vad som behövs för att stänga utvinningsavfallsanläggningen, hur nedstängningen ska följas upp samt vilka åtgärder som eventuellt behövs efter stängningen.

För mer information, se Utvinningsavfall – avfall från gruvor och täkter (naturvardsverket.se).

¹⁸⁷ Se 9 § första stycket utvinningsavfallsförordningen.

¹⁸⁸ Se 9 § tredje stycket utvinningsavfallsförordningen.

¹⁸⁹ Se 23 § utvinningsavfallsförordningen.

¹⁹⁰ Se 22 kap. 1 § miljöbalken.

¹⁹¹ Se 28 § utvinningsavfallsförordningen.

¹⁹² Se 24 § utvinningsavfallsförordningen.

EKONOMISK SÄKERHET VID UTVINNINGSVERKSAMHET

Ekonomisk säkerhet ska ställas för en utvinningsverksamhet, där utvinningsavfall uppstår, se 15 kap. 36 a § miljöbalken. För det fall en ekonomisk säkerhet ska ställas för såväl täktverksamheten som utvinningsavfallsverksamheten kan det enligt Naturvårdsverket normalt ställas en gemensam säkerhet, se vidare avsnitt 3.12.

3.11.4 Externa massor

Det förekommer att massor som uppstått utanför täktverksamheten tas in i täkten. Exempelvis kan externa massor behövas vid efterbehandlingen. Inom verksamhetsområdet kan det även, utöver täktverksamhet, exempelvis bedrivas återvinningsverksamhet av icke-farligt avfall. Externa massor som tas emot i täkten har ofta uppstått till följd av exploatering, nybyggnation och underhåll av infrastruktur. Bedömningen om de externa massorna utgör avfall eller inte ska redan vara gjord innan de tas in i täkten. Bedömningen ska ha gjorts vid tidpunkten för när massorna uppkommit och på platsen där de uppstått.

Naturvårdsverket har separat vägledning om hur avfallsdefinitionen ska tillämpas på sådana massor (se vidare Naturvårdsverkets vägledning Masshantering och användning av massor i anläggningsarbete). Naturvårdsverket går där igenom vad som ingår i bedömningen om något är avfall eller inte, bl.a. mot bakgrund av EU-domstolens avgörande i mål nr C-238/21 *Porr Bau*.

Det är inte ovanligt att externa massor tas in i en täkt. I de fall externa massor utgör en restprodukt och har uppkommit i en produktionsprocess¹⁹³ måste det avgöras om massorna utgör avfall eller en biprodukt (se ovan). Bedömningen om en restprodukt utgör en biprodukt måste som utgångspunkt göras hos den aktör som gett upphov till massorna och i samband med att massorna uppkommer. Bedömningen ska alltså vara genomförd innan massorna tas in i täkten. Enligt Naturvårdsverket bör täktverksamhetsutövaren bl.a. kunna redogöra för uppgifter om varifrån massorna kommer och vilket syfte massorna har hos den aktör som producerar dem. Täktverksamhetsutövaren måste kunna redogöra för sådana uppgifter som möjliggör en bedömning om de externa massorna uppfyller biproduktskriterierna.¹⁹⁴ Vilket underlag som krävs får avgöras i det enskilda fallet. Om relevant underlag saknas får massorna hanteras som avfall.

Förekomst av invasiva främmande arter i massor som tas emot i en täkt tyder enligt Naturvårdsverket på att massorna utgör avfall, se vidare avsnitt 3.7.7.

Hantering av externa massor, som inte utgör avfall, inom en täktverksamhet är i regel inte tillstånds- eller anmälningspliktigt enligt miljöbalken. Om massorna exempelvis krossas kan dock verksamheten kräva anmälan eller tillstånd enligt 4 kap. miljöprövningsförordningen. Hur externa massor som är biprodukter ska hanteras måste dock beskrivas i tillståndsansökan till själva täktverksamheten.

För mer generell information om avfall och biprodukter, se Avfall eller biprodukt (naturvardsverket.se) och Tolkning av centrala begrepp vid hantering av massor (naturvardsverket.se).

Om en täkt vill ta emot massor som utgör ett avfall behöver verksamheten säkerställa att de har de tillstånd som krävs för tänkt hantering, se avsnitt 3.8.2.

¹⁹³ Se EU-domstolens avgörande mål C-238/21 *Porr Bau*.

¹⁹⁴ Se MÖD 2025:21.

För det fall externa massor utgör avfall behöver avfallet klassificeras. För mer information om klassificering och kodning av avfall, se Klassificering och kodning (naturvardsverket.se).

3.11.5 Återvinning av avfall och avfall som upphör att vara avfall

15 kap. 9 a § miljöbalken

Avfall som har genomgått ett återvinningsförfarande upphör att vara avfall om

1. ämnet eller föremålet ska användas för ett visst ändamål,
2. det finns en marknad för eller efterfrågan på sådana ämnen eller föremål,
3. ämnet eller föremålet uppfyller tillämpliga krav i lag och annan författning, och
4. användningen av ämnet eller föremålet inte leder till allmänt negativa följder för människors hälsa eller miljön.

För mer vägledning kring dessa kriterier, se Bedömning av när avfall upphör att vara avfall (naturvardsverket.se).

Ett avfall kan också upphöra att vara avfall genom exempelvis återvinning för anläggningsändamål, se nedan.

Se vidare information, Tolkning av centrala begrepp vid hantering av massor (naturvardsverket.se).

ÅTERVINNING AV AVFALL FÖR ANLÄGGNINGSÄNDAMÅL

Det är vanligt att avfallsmassor används för anläggningsändamål inom täktverksamhet. Ofta är det fråga om externa massor som verksamhetsutövaren tar in i tåkten i detta syfte.

Återvinning av avfall innebär att avfall används som ersättning för något annat material som skulle ha använts, se 15 kap. 6 § miljöbalken.¹⁹⁵ I dessa fall behöver det alltså finnas ett verkligt behov av att använda avfallsmassorna.¹⁹⁶ För att det ska vara fråga om en återvinningsåtgärd krävs därutöver att avfallet är *lämpligt för ändamålet* enligt den senaste vetenskapliga och tekniska kunskapen.¹⁹⁷ Med detta menas att avfallsmassorna ska vara miljömässigt lämpade för användningsområdet.

En återvinningsåtgärd kan exempelvis vara att verksamhetsutövaren använder massor för att anlägga en bullervall eller för efterbehandling. För att räknas som återvinning får bullervallen inte vara större än vad som är befogat, eftersom ett verkligt behov då saknas.¹⁹⁸ MÖD har i ett rättsfall bedömt att det kan finnas fördelar ur ett kretsloppsperspektiv att överskottsmassor kan användas i olika anläggnings-

¹⁹⁵ Med återvinning avses också att avfall förbereds för en sådan användning eller en åtgärd som innebär att avfall förbereds för återanvändning. Se 15 kap. 6 § miljöbalken.

¹⁹⁶ Se MÖD:s avgöranden i mål nr M 11887-19 och M 1230-22.

¹⁹⁷ Se MÖD:s avgörande i mål nr M 1230-22 och EU-domstolens avgörande i mål nr C-147/15 *Mastrodonato*.

¹⁹⁸ Se MÖD:s avgörande i mål nr M 39-19.

projekt, i stället för att läggas på deponi.¹⁹⁹ I vissa fall kan det därför finnas utrymme att göra en mer nyanserad bedömning av om avfallet ersätter andra material som annars hade behövts.

Det är verksamhetsutövaren som ska visa att avfallsmassorna ersätter annat material som skulle ha använts om avfallsmassorna inte fanns tillgängliga. Därtill behöver verksamhetsutövaren även visa att massorna är miljömässigt lämpliga för att användas i en bullervall på den aktuella platsen. Om dessa krav inte är uppfyllda är åtgärden att betrakta som bortskaffande av avfall och klassas som en deponi.

Även sådana restprodukter som uppstår i täkten, och som bedöms vara avfall, kan bli föremål för återvinning för anläggningsändamål. Återvinningen av avfallsmassor för anläggningsändamål omfattas i vissa fall av tillstånds- eller anmälningsplikt enligt 29 kap. 34 och 35 §§ miljöprövningsförordningen.

ÅTERVINNING AV AVFALL GENOM BEHANDLING I TÄKTEN

I täktverksamhet är det vanligt att externa avfallsmassor tas in i täkten och sedan genomgår mekanisk bearbetning (t.ex. krossning) för att massorna ska kunna användas för byggnads- och anläggningsändamål. Om massorna sedan kan användas för det avsedda ändamålet utan ytterligare behandling och kriterierna i 15 kap. 9 a § miljöbalken är uppfyllda, upphör massorna att vara avfall. Den mekaniska bearbetningen utgör i detta fall ett anmälningspliktigt återvinningsförfarande.²⁰⁰

3.12 Ekonomisk säkerhet: 16 kap. 3 § miljöbalken

Tillstånd till täkt får endast ges om verksamhetsutövaren har ställt en ekonomisk säkerhet enligt 16 kap. 3 § miljöbalken och 9 kap. 6 e § miljöbalken.²⁰¹ Staten, kommuner, regioner och kommunalförbund behöver dock inte ställa säkerhet.

En säkerhet ska, i de fall verksamhetsutövaren inte har tillräckliga medel, täcka kostnaderna för avhjälpande av miljöskador som verksamheten har orsakat och de återställningsåtgärder som krävs när verksamheten avslutas. Den ekonomiska säkerheten syftar till att säkerställa att det är förorenaren eller den som har orsakat skadan som betalar för återställandet av marken och inte det allmänna.

Säkerheten ska vara betryggande för sitt ändamål under hela den tid täktverksamheten är i drift. Säkerhetens storlek ska bedömas i varje enskilt fall. Ju större risker som föreligger för att skada enskilda och allmänna intressen desto större behöver säkerheten generellt vara. Prövningsmyndigheten ska besluta om storleken på den ekonomiska säkerheten och när säkerheten senast ska vara ställd samt pröva om den är betryggande för sitt ändamål.

Ekonomisk säkerhet ska också ställas för ett slutligt omhändertagande av utvinningsavfallsanläggningar när så är aktuellt.²⁰² Normalt sker detta i en gemensam säkerhet för både täktverksamheten och för utvinningsavfallsanläggningen, se vidare avsnitt 3.11.3.

¹⁹⁹ Se MÖD:s avgöranden i mål nr M 11887-19.

²⁰⁰ Se 90.100 (29 kap. 40 §) och 90.110 (29 kap. 41 §) i MPF.

²⁰¹ Se 9 kap. 6 e § miljöbalken och 15 kap. 35 § miljöbalken.

²⁰² Se 15 kap. 36 a § miljöbalken.

För exempel på avgörande som rör ekonomisk säkerhet, se NJA 2011 s. 296 samt MÖD-avgörandena med mål nr M 36-19 och M 10574-19.

3.12.1 Säkerhetens storlek och form

Eftersom säkerheten är avsedd att täcka eventuella kostnader för olika åtgärder under hela tillståndstiden, och kan behöva utnyttjas vid en tidpunkt som kan ligga åtskilliga år framåt i tiden, ska vid beräkning av säkerheten hänsyn tas till förväntad penningvärdesförändring.

Prövningsmyndigheten ska bedöma om säkerheten täcker kostnaderna för att efterbehandla verksamhetsområdet. Alla former av säkerhet kan godtas så länge de uppfyller syftet.²⁰³ Det kan exempelvis vara bankgaranti, spärrat konto, moderbolagsborgen eller försäkringslösningar.

Det är möjligt att ställa säkerhet successivt så länge säkerheten vid varje tillfälle motsvarar kostnaden för efterbehandling. Detta framgår numera också uttryckligen av 15 kap. 36 a § miljöbalken beträffande verksamhet som omfattas av krav på en avfallshanteringsplan för utvinningsavfall. Naturvårdsverket anser dock att en successiv säkerhet bör övervägas först när det står klart att en fullständig säkerhet inte kan ställas direkt. Nackdelen med successiv säkerhet är att det kan vara svårt för tillsynsmyndigheten att kontrollera om tillräckliga medel finns tillgängliga. Det finns också en risk att syftet med säkerheten inte uppfylls. Tillsynsarbetet för successiva säkerheter medför även en ökad administrativ börda och kostnader för tillsynsmyndigheten.

Prövningsmyndigheten får besluta om ändrade villkor för säkerheten om det kan antas att säkerheten inte längre är tillräcklig.²⁰⁴ Bestämmelsen får anses omfatta såväl säkerhetens storlek som dess form.

Länsstyrelsen måste bevaka att den ekonomiska säkerheten inte preskriberas enligt preskriptionslagen (1981:13) och ansvarar för att preskriptionsavbrott görs. Om kommunal nämnd är tillsynsmyndighet bör nämnden, inom ramen för sin tillsyn, kontrollera att det finns en gällande ekonomisk säkerhet.

Vid byte av verksamhetsutövare ska den nya verksamhetsutövaren ställa ny ekonomisk säkerhet. Länsstyrelsen har inte möjlighet att förelägga en verksamhetsutövare att lämna in en säkerhet till prövningsmyndigheten för godkännande. Vid byte av verksamhetsutövare ska dock beslut om godkännande av ny säkerhet fattas av prövningsmyndigheten innan den gamla säkerheten kan återlämnas.

Vid ansökan om giltighetsförlängning, se avsnitt 6.4, krävs enligt Naturvårdsverket att prövningsmyndigheten ställer krav om förnyad ekonomisk säkerhet. Om detta inte sker riskerar verksamheten att stå utan ekonomisk säkerhet. Detta skulle strida mot 9 kap. 6 e § miljöbalken.

Säkerheten återlämnas i övriga fall när efterbehandlingen av tälten har godkänts av tillsynsmyndigheten och tillståndet har upphört att gälla. Om efterbehandlingen godkänns innan tillståndet har löpt ut så behöver tillståndet återkallas innan säkerheten kan återlämnas.

Det är relativt vanligt att efterbehandling eller godkännande av efterbehandlingen kan dra ut på tiden. Naturvårdsverket förespråkar därför att säkerheten ska

²⁰³ Se NJA 2011 s. 296.

²⁰⁴ Se 24 kap. 5 § första stycket 12 miljöbalken.

vara giltig i minst två år efter tillståndstidens utgång.²⁰⁵ Tillsynsmyndigheten riskerar annars att behöva kräva in en ny säkerhet eller ta säkerheten i anspråk ifall den löper ut innan efterbehandlingen är helt slutförd.

För ytterligare information om ekonomisk säkerhet, se vägledning från Miljösamverkan Sverige, Efterbehandling av täkter – En förtäkt vägledning.

3.12.2 Beräkning av säkerheter

Vid beräkningen av ekonomisk säkerhet ska hänsyn tas till typ av täkt och brytningsområdets area. Därutöver läggs det normalt till en fast summa för städning av området m.m. Beräkningen inkluderar även en indexuppräknings. Exempel på åtgärder som kan vara kostsamma i efterbehandlingsarbetet är att skapa våtmarker, plantera skog och slänta höga branter.

Som verksamhetsutövare är det viktigt att redovisa ett tydligt beräkningsunderlag och motivera sitt förslag på säkerhetens storlek. Länsstyrelsen har även möjlighet att i samrådsskedet påtala att ett tydligt beräkningsunderlag behöver redovisas i ansökningshandlingarna – men också vad som särskilt kan påverka säkerhetens storlek i det enskilda fallet.

För att säkerställa att efterbehandlingen blir möjlig att genomföra krävs enligt Naturvårdsverket att vissa delar av efterbehandlingen behöver fastställas i prövningen. Exempelvis behöver prövningen vara tillräckligt omfattande för att kunna bedöma vad efterbehandlingen kommer att kosta. Det är annars inte möjligt att fastställa en korrekt ekonomisk säkerhet.

3.13 Följdföretag: 16 kap. 7 § miljöbalken

Vid prövningen av täktverksamheter ska hänsyn även tas till andra verksamheter eller särskilda anläggningar som kan komma att behövas för att verksamheten ska kunna komma till stånd eller bedrivas på ett ändamålsenligt sätt, se 16 kap. 7 § miljöbalken. Dessa verksamheter brukar benämnas följd företag. Ett följd företag ska ha ett omedelbart samband med den tillståndsprövade verksamheten. Om transporter till och från täktverksamheten utgör en stor andel av den tunga trafiken på en väg är transporterna ett s.k. följd företag till täktverksamheten. Vad som utgör ett följd företag beror på förutsättningarna i det enskilda fallet. Hur långt från täktverksamheten som ett följd företag avseende transporter sträcker sig, om det exempelvis är ut till närmaste allmänna väg eller längre än så, beror på platsspecifika omständigheter såsom mängden trafik, närhet till bostäder och eventuell förekomst av naturliga barriärer som kan stoppa eller minska exempelvis buller och damning.

I täktstillstånd kan det finnas villkor om att transporter till och från verksamheten bara får använda en viss utfart eller att endast ett maxantal transporter får ske till och från verksamheten per dygn.

För avgöranden avseende följd företag se NJA 2004 s. 421 och MÖD-avgörandena med mål nr M 3776-17, M 11773-19 och M 4908-17.

²⁰⁵ Se även MÖD:s avgörande med mål nr M 36-19.

3.14 Ekologisk kompensation: 16 kap. 9 § miljöbalken

Enligt 16 kap. 9 § miljöbalken får krav på kompensation ställas när tillstånd meddelas och detta medför intrång i allmänna intressen. Med allmänna intressen avses bl.a. naturvårdsintressen. Vid prövning av täktverksamhet ska alltid kompensationsåtgärder övervägas.²⁰⁶

Syftet med ekologisk kompensation är att åtgärderna ska bidra till att öka eller upprätthålla naturvärdena på platsen där de genomförs. Ekologisk kompensation kan t.ex. ske genom:

- att naturmiljöer sköts genom bete eller slåtter,
- naturvårdsinriktad skogsskötsel,
- restaurering av skadade naturmiljöer som dikade torvmarker²⁰⁷, igenfyllda tidigare småvatten och igenväxta våtmarker eller sjöar, förbuskade gräsmarker eller
- skapande av helt nya naturmiljöer på exempelvis gammal industrimark eller i tidigare täkter där inga naturvårdsinriktade åtgärder har genomförts.

Krav på ekologiska kompensationsåtgärder bör enligt Naturvårdsverket regelmässigt ställas t.ex. när:

- täktverksamheten även har påverkan på grundläggande ekologiska funktioner utanför verksamhetsområdet,
- täktverksamheten påverkar de hydrologiska och hydrogeologiska förhållanden kring täkten och därmed omgivande ekosystems vattenförsörjning,
- täktens areella omfattning är mycket stor,
- artskyddsdispenser lämnas för flera arter eller många individer av en art,
- verksamheten, trots skyddsåtgärder, negativt påverkar skyddade områden som t.ex. fågelskyddsområden, biotopskydd, naturreservat eller Natura 2000-områden,
- täktverksamheten negativt påverkar andra allmänna intressen inklusive friluftsliv, turism m.m.,
- täktverksamheten kommer att innebära stora ingrepp på naturvärden under lång tid,
- torvtäkt bedrivs,
- grustäkt bedrivs,
- täkten avses efterbehandlas på ett sätt som inte medför något tydligt mervärde för den biologiska mångfalden, eller
- verksamheten tar oexploaterad mark i anspråk.

För mer vägledning om ekologisk kompensation se Ekologisk kompensation (naturvardsverket.se).

²⁰⁶ Se prop. 1997/98:45 de 12 s 209 och Naturvårdsverkets handbok Ekologisk kompensation ISBN 978-91-620-0179-7.

²⁰⁷ Det kan dock vara problematiskt att åtgärda större dikade områden då de ofta ingår i markavvattningsföretag.

I SBMI:s färdplan för biologisk mångfald ges också förslag på åtgärder för att gynna biologisk mångfald.²⁰⁸

3.14.1 Grad av ekologisk kompensation

Hur, var och i vilken omfattning den ekologiska kompensationen ska ske får avgöras i det enskilda fallet med beaktande av lokaliseringen av tükten, vilka ursprungliga naturvärden som finns på platsen, hur länge täktverksamheten kommer att pågå och vilka kompensationsåtgärder som praktiskt går att åstadkomma.

Om en tukt lokaliseras till en plats med höga naturvärden kan det föranleda mer långtgående krav på kompensationsåtgärder än vad som skulle vara fallet om täktverksamheten lokaliserades till en plats med lägre naturvärden. Detsamma gäller generellt för stora tükter jämfört med areellt små tükter.

Tükter på kalkberggrund samt tükter i sydligaste Sverige innebär typiskt sett en större påverkan på biologisk mångfald där ekologisk kompensation ofta är lämplig.

Små tükter på kristallin berggrund (vanligen ballasttükter) har i normalfallet dock en relativt liten påverkan på platsens naturvärden. Även i dessa fall kan det dock finnas skäl att överväga någon form av enklare kompensationsåtgärd. Om ekologisk efterbehandling utförs i sådana tükter kan detta tala för att ekologisk kompensation inte behövs.

En ekologisk efterbehandling för sådana tükter innebär oftast att den biologiska mångfalden i den avslutade tükten, åtminstone temporärt, får en rikare biologisk mångfald och fler ekosystemtjänster än vad som fanns på platsen innan täktverksamheten startade. Det behöver dock förtydligas att undantagsvis kan även små tükter på kristallin berggrund ha en stor negativ påverkan på platsens naturvärden. För att med tillräcklig säkerhet kunna bedöma detta behövs vetenskapligt baserade utredningar av ekologisk expertis, se vidare under avsnitt 5.2.6. En bedömning behöver alltid göras i varje enskilt fall.

Med hänsyn till att det vid prövningstillfället kan vara svårt att förutse resultatet av de ekologiska kompensationsåtgärderna, måste enligt Naturvårdsverket försiktighetsprincipen få ett tillräckligt genomslag. Detta kan t.ex. innebära att en större areal ska restaureras än vad täktverksamheten tar i anspråk. Detta ökar sannolikheten för att åtgärderna kommer få önskad ekologisk effekt. I dag blir det allt vanligare i prövningar av täktverksamheter med en kompensation som arealmässigt är större än verksamhetsområdet.

Enligt Naturvårdsverket ska kompensationsåtgärder inte bestå av sådana åtgärder som ändå skulle ha utförts av staten eller kommun.²⁰⁹ Kompensationsåtgärder ska inte heller bestå av sådana åtgärder som en aktör redan är skyldig att utföra, t.ex. enligt ett tidigare meddelat tillstånd eller s.k. naturvårdsavtal²¹⁰. Naturvårdsverket avråder därför från exempelvis kompensationsåtgärder som innebär sådan skötsel i naturreservat och Natura 2000-områden som redan framgår av beslutade skötselplaner respektive bevarandeplaner.

²⁰⁸ Se SBMI_FardplanForBiologiskMangfald.pdf.

²⁰⁹ Detta är ett uttryck för additionalitetsprincipen.

²¹⁰ Naturvårdsavtal – Naturvårdsverket eller Naturvårdsavtal – Skogsstyrelsen.

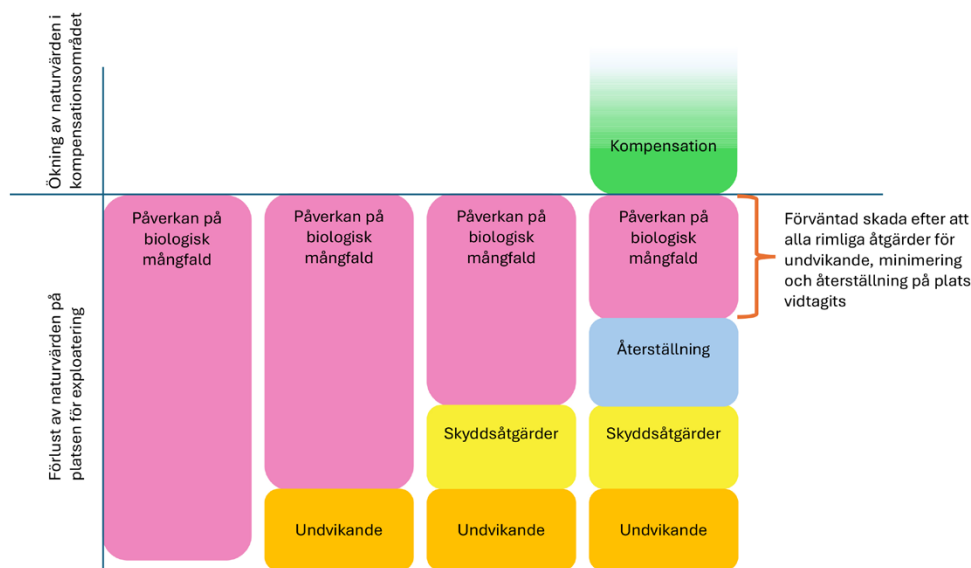
Verksamhetsutövaren har ofta möjlighet att genomföra kompensationsåtgärder på egna fastigheter, eller genom nyttjanderättsavtal få tillgång till ett närliggande område där kompensationsåtgärder kan genomföras.

Det kan vara motiverat att kompensationsområdet skyddas mot framtida exploateringar och att en långsiktig förvaltning/skötsel av området säkerställs. Detta kan bl.a. ske genom att det inrättas ett formellt områdesskydd eller genom naturvårdsavtal. Även skötselåtgärder kan samordnas med myndigheternas naturvårdsarbete, exempelvis inom jordbrukets miljöstöd för naturvårdsbete eller skogliga naturvårdsåtgärder i Skogsstyrelsens regi.

För mer information om principer för ekologisk kompensation se, Ekologisk kompensation (naturvardsverket.se).

3.14.2 Ekologisk kompensation i förhållande till försiktighetsmått och efterbehandling

Möjligheten till kompensationsåtgärder ska inte beaktas vid bedömningen om täktverksamheten är tillåtlig enligt miljöbalken. Kompensationsåtgärder aktualiseras därför först *efter* att prövningsmyndigheten, med beaktande av skyddsåtgärder och försiktighetsmått, bedömt att en täktverksamhet kan tillåtas på en specifik plats.

Figur 7. Skadelindringshierarkin innebär att alla rimliga åtgärder för att undvika och minimera påverkan från en exploatering ska vidtas innan behovet av kompensation fastställs.²¹¹

Täkter skiljer sig dock på ett avgörande sätt från andra miljöfarliga verksamheter, då den på platsen ursprungliga jordarten, berggrunden eller terrängformen alltid sprängs, grävs eller på annat sätt tas bort i stor omfattning. Denna skada går inte att undvika eller minimera genom försiktighetsmått och skyddsåtgärder. Med hänsyn till de irreversibla förluster som täktverksamheter därför medför är det,

²¹¹ Se Ekologisk kompensation ISBN 978-91-620-0179-7 (naturvardsverket.se).

enligt Naturvårdsverket, rimligt att täkternas intrång i naturmiljön därför i första hand bör hanteras genom ekologisk efterbehandling, se avsnitt 8.2. Många gånger kvarstår dock en påverkan på naturvärden och ekosystemtjänster som endast helt kan uppvägas genom ekologiska kompensationsåtgärder.

3.15 Tillsyn: 26 kap. miljöbalken

Tillsyn är samhällets viktigaste styrmedel för att säkerställa syftet med miljöbalken, dvs. att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö.

Genom tillsyn kan avvikelser som är av betydelse för miljön och människors hälsa upptäckas och åtgärdas.

Behovet av tillsyn kan skilja sig mellan olika täktverksamheter och beror bl.a. på

- täktverksamhetens miljöpåverkan (som bl.a. beror på täktens omfattning samt avstånd till bebyggelse och skyddade områden), se avsnitt 5.2,
- villkoren i täkttillståndet och krav på provtagning och analys enligt egenkontroll och i vissa fall tillkommande kontrollprogram,
- täktverksamhetens driftsfas (t.ex. uppstartsfas eller slutlig efterbehandlingsfas),
- hur väl fungerande rutiner som verksamheten har i sin egenkontroll, och hur bra dialog verksamhetsutövaren har med närboende och andra särskilt berörda kring täkten, och
- när täktverksamheten senast var föremål för tillsyn.

Tillsynen för täktverksamheter rörande enskilda händelser, som exempelvis driftstörningar och klagomålsärenden kan också variera stort.

Nedan redogörs för den rättsliga regleringen gällande tillsyn. För mer information om det operativa tillsynsarbetet, se vidare under kapitel 7. Se även Naturvårdsverkets vägledning Tillsyn enligt miljöbalken.

3.15.1 Förutsättningar för tillsynen

26 kap. 1 § miljöbalken

Tillsynen ska säkerställa syftet med denna balk och föreskrifter som har meddelats med stöd av balken.

Med tillsyn avses att tillsynsmyndigheten ska

1. på eget initiativ eller efter anmälan i nödvändig utsträckning kontrollera att miljöbalken samt föreskrifter, domar och andra beslut som har meddelats med stöd av balken följs samt vidta de åtgärder som behövs för att åstadkomma rättelse,
2. underlätta för en enskild att fullgöra sina skyldigheter enligt de handlingsregler som avses i 1 genom information och liknande verksamhet, och
3. fortlöpande bedöma om villkor för miljöfarlig verksamhet eller vattenverksamhet som omfattas av tillstånd är tillräckliga.

Tillsynsmyndigheten ska enligt bestämmelsen på eget initiativ eller efter klagomål kontrollera att miljöbalkens regler samt myndigheternas och domstolarnas beslut efterlevs. Tillsynsmyndigheten ska även ge information till enskilda avseende verksamheten och fortlöpande bedöma om villkor i ett tillstånd är tillräckliga.

3.15.2 Operativa tillsynsmyndigheter

Länsstyrelsen är tillsynsmyndighet för tillståndspliktiga täktverksamheter.

Kommunal nämnd är tillsynsmyndighet för sådana täkter som inte är tillståndspliktiga enligt miljöprövningsförordningen²¹², se avsnitt 3.8.1.

Kommunal nämnd är alltså tillsynsmyndighet för:

- anmälningspliktiga verksamheter,
- täkter som varken är anmälningspliktiga- eller tillståndspliktiga enligt miljöprövningsförordningen,
- täkter med tillstånd efter föreläggande enligt 9 kap. 6 a § miljöbalken, och
- täkter med frivilligt tillstånd enligt 9 kap. 6 b § miljöbalken.

Länsstyrelsen får överlåta uppgiften att utöva tillsyn åt en kommunal nämnd.²¹³

I miljötillsynsförordningen (2011:13) finns ytterligare bestämmelser som reglerar tillsynsmyndigheternas uppgifter.

För ytterligare information, se Grundläggande krav på tillsynsmyndigheterna och Ansvarsfördelning och överlåtelse av tillsynen.

3.15.3 Tillsynsmyndighetens möjlighet att ingripa

26 kap. 9 § miljöbalken

En tillsynsmyndighet får i det enskilda fallet besluta om de förelägganden och förbud som behövs för att denna balk samt föreskrifter, domar och andra beslut som har meddelats med stöd av balken ska följas.

Mer ingripande åtgärder än vad som behövs i det enskilda fallet får inte tillgripas.

Förelägganden och förbud får inte begränsa ett beslut eller en dom om tillstånd i ansökningsmål som har rättskraft enligt 24 kap. 1 §.

Ett tillståndsbeslut eller en tillståndsdom hindrar dock inte en tillsynsmyndighet från att meddela sådana förelägganden eller förbud som

1. är brådskande och nödvändiga för att undvika att ohälsa eller allvarlig skada på miljön uppkommer, eller
2. gäller säkerhetshöjande åtgärder vid en damm som klassificerats enligt 11 kap. 24 och 25 §§

26 kap. 14 § miljöbalken

Beslut om förelägganden eller förbud får förenas med vite.

²¹² Se 31 § miljötillsynsförordningen.

²¹³ Se 26 kap. miljöbalken och 29 och 31 §§ miljötillsynsförordningen.

Av 26 kap. 9 § miljöbalken framgår att tillsynsmyndigheten får besluta om de förelägganden och förbud som behövs för att miljöbalken ska följas. Detta är alltså en vidsträckt möjlighet för tillsynsmyndigheten, vilket innebär bl.a. att en verksamhet i vissa fall kan förbjudas eller föreläggas med strikta försiktighetsmått.

För tillståndsgivna täktverksamheter, liksom andra tillståndspliktiga verksamheter, är dock tillsynen i princip begränsad till en kontroll om tillståndet och dess villkor följs. Det är därför viktigt för tillsynsmyndigheten att bedöma vad som omfattas av tillståndets rättskraft, se 26 kap. 9 § tredje stycket miljöbalken.²¹⁴ Inom det som omfattas av tillståndets rättskraft är verksamhetsutövaren i princip skyddad mot ytterligare krav från tillsynsmyndigheten. För sådana frågor som inte omfattas av tillståndets rättskraft kan tillsynsmyndigheten däremot ställa ytterligare krav med stöd av de allmänna hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken. Om verksamhetsutövaren inte följer tillståndet kan tillsynsmyndigheten också ingripa med förelägganden eller förbud.

Vid bedömningen av täktillståndets rättskraft kan tillsynsmyndigheten särskilt behöva granska vad som omfattas av det s.k. allmänna villkoret, dvs. vad verksamhetsutövaren har angivit och åtagit sig i ansökningshandlingarna.

För mer vägledning om tillståndets rättskraft, se Om att tolka ett tillståndets rättskraft (naturvardsverket.se).

Tillsynsmyndigheten har också möjlighet att förelägga om försiktighetsmått eller förbjuda en verksamhet vid vite. Ett vite är lämpligt att använda när inga andra framkomliga vägar har lyckats, exempelvis när en verksamhetsutövare inte följt ett tidigare föreläggande gällande samma sak. Det kan också finnas skäl att direkt förelägga vid vite. Så kan vara fallet när olägenheten är så stor och akut att omedelbara åtgärder behövs eller när risken finns att enbart ett föreläggande eller förbud inte följs.

Myndigheten får inte förelägga om, eller förbjuda vid, vite om den som föreläggandet riktas mot (adressaten) kan antas sakna faktisk eller rättslig möjlighet att följa föreläggandet. Adressaten kan exempelvis vara fysiskt förhindrad eller sakna faktisk rådighet över egendomen.

För mer information om förelägganden och viten se om Föreläggande, förbud och information.

3.15.4 Ge information

Tillsynsmyndigheten kan lämna information till en verksamhetsutövare för att underlätta för denne att uppfylla sina skyldigheter, t.ex. information om att en ny regel införs. Myndigheten ska däremot inte bistå verksamhetsutövaren med detaljer, t.ex. med att identifiera vilka åtgärder och rutiner m.m. som är mest lämpliga att vidta.

²¹⁴ Se också 24 kap. 1 § miljöbalken.

3.15.5 Verkställighet och rättelse på den felandes bekostnad

26 kap. 17 § miljöbalken

Har tillsynsmyndigheten meddelat ett föreläggande eller ett förbud enligt 9–13 §§ och blir det inte åtlytt, skall kronofogdemyndigheten efter ansökan av tillsynsmyndigheten verkställa dess beslut. Därvid får beslutet verkställas enligt utsökningsbalken.

26 kap. 18 § miljöbalken

I stället för att begära verkställighet enligt 17 § får tillsynsmyndigheten besluta att rättelse skall vidtas på den felandes bekostnad.

Beslut om rättelse på den felandes bekostnad får meddelas utan föregående föreläggande eller förbud, om tillsynsmyndigheten med hänsyn till risken för allvarliga skador finner att rättelse bör göras genast eller det finns andra särskilda skäl.

26 kap. 26 § miljöbalken

En tillsynsmyndighet får bestämma att dess beslut skall gälla omedelbart även om det överklagas.

Tillsynsmyndigheten kan enligt 26 kap. 17 § miljöbalken ansöka om verkställighet av förelägganden och förbud hos kronofogdemyndigheten. I vissa fall kan tillsynsmyndigheten dock i stället besluta om att rättelse ska vidtas på den felandes bekostnad, se 26 kap. 18 § miljöbalken. Detta innebär att tillsynsmyndigheten bestämmer att någon annan än verksamhetsutövaren ska utföra en åtgärd och att verksamhetsutövaren får stå för kostnaden. Om det föreligger en risk för allvarlig skada på människors hälsa eller miljön kan myndigheten fatta ett sådant beslut utan att först förelägga verksamhetsutövaren att utföra åtgärden. Det kan exempelvis vara fallet om en täktverksamhet orsakar ett oljeutsläpp i en dricksvattentäkt och som behöver tas om hand på en gång.

För mer information, se Rättelse på den felandes bekostnad.

Tillsynsmyndigheten kan också i undantagsfall besluta om att beslutet ska gälla omedelbart även om det skulle överklagas, se 26 kap. 26 § miljöbalken. Det kan behöva göras om en verksamhetsutövare bedriver en verksamhet som exempelvis förorenar mark eller vatten på ett sådant sätt att det krävs ett omedelbart förbud. En verksamhetsutövare kan överklaga ett sådant beslut och begära inhibition (stoppa verkställigheten) till överprövningen är avgjord.

För mer information, se Föreläggande, förbud och information.

3.15.6 Egenkontroll och miljörapportering

26 kap. 19 § miljöbalken

Den som bedriver verksamhet eller vidtar åtgärder som kan befaras medföra olägenheter för människors hälsa eller påverka miljön skall fortlöpande planera och kontrollera verksamheten för att motverka eller förebygga sådana verkningar.

Den som bedriver sådan verksamhet eller vidtar sådan åtgärd skall också genom egna undersökningar eller på annat sätt hålla sig underrättad om verksamhetens eller åtgärdens påverkan på miljön.

Den som bedriver sådan verksamhet skall lämna förslag till kontrollprogram eller förbättrande åtgärder till tillsynsmyndigheten, om tillsynsmyndigheten begär det.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela närmare föreskrifter om kontrollen.

26 kap. 20 § miljöbalken

Om en miljöfarlig verksamhet omfattas av tillståndsplikt enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 9 kap. 6 § eller enligt ett föreläggande som har beslutats enligt 9 kap. 6 a §, ska verksamhetsutövaren varje år lämna en miljörapport till den tillsynsmyndighet som utövar tillsynen över verksamheten. I miljörapporten ska redovisas de åtgärder som har vidtagits för att uppfylla villkoren i det tillstånd som gäller för verksamheten och resultaten av åtgärderna.

Av 26 kap. 19 § miljöbalken framgår att det finns ett krav på att verksamhetsutövaren utför egenkontroll. Detta innebär att verksamhetsutövaren regelbundet ska kontrollera verksamheten och dess påverkan på miljön. Det kan ske till exempel genom att planera och organisera miljöarbetet genom beräkningar, undersökningar, andra utredningar eller mätningar.

Kraven är en följd av de allmänna hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken.

För täktverksamhet som är tillstånds- eller anmälningspliktig omfattas den förutom av miljöbalken också av förordningen (1998:901) om verksamhetsutövarens egenkontroll samt av Naturvårdsverkets föreskrifter NFS (2021:6) om genomförande av mätningar och provtagningar i vissa verksamheter.

För mer information, se Egenkontroll för verksamhetsutövare.

Tillståndspliktiga täktverksamheter omfattas också av kravet på miljörapportering. Miljörapport är en årlig rapport som den som driver en miljöfarlig verksamhet som är tillståndspliktig är skyldig att lämna till tillsynsmyndigheten. Kravet att lämna en miljörapport finns i 26 kap. 20 § miljöbalken.

Syftet med miljörapporten är bl.a. att ge tillsynsmyndigheten ett bra underlag för tillsyn av verksamheten. Den ger också verksamhetsutövaren en bild av hur väl denne följer villkoren för verksamheten och kan därför stärka egenkontrollen.

För mer information, se Miljörapportering – 26 kap. miljöbalken.

Vid tillsyn av en tillståndspliktig täktverksamhet ska tillsynsmyndigheten bl.a. granska och bedöma om verksamheten uppfyller förordningen om verksamhetsutövares egenkontroll och granska kontrollprogrammet samt den årliga miljö-

rapporten. Vid överträdelse av villkor och tillstånd är det myndighetens skyldighet att skyndsamt anmäla överträdelser till polis eller åklagare.²¹⁵

För mer information om tillsyn av tillståndspliktiga verksamheter, se Tillsyn av verksamheter med tillstånd (naturvardsverket.se). För tillsynsmetoder för täktverksamheter se kapitel 7.

3.15.7 Upplysningar och undersökningar

26 kap. 21 § miljöbalken

Tillsynsmyndigheten får förelägga den som bedriver verksamhet eller vidtar en åtgärd som det finns bestämmelser om i denna balk eller i föreskrifter som meddelats med stöd av balken, att till myndigheten lämna de uppgifter och handlingar som behövs för tillsynen. Detsamma gäller också för den som annars är skyldig att avhjälpa olägenheter från sådan verksamhet.

26 kap. 22 § miljöbalken

Den som bedriver en verksamhet eller vidtar en åtgärd som kan befaras medföra olägenheter för människors hälsa eller miljön eller den som annars är skyldig att avhjälpa en olägenhet från sådan verksamhet är skyldig att utföra sådana undersökningar av verksamheten och dess verkningar som behövs för tillsynen.

Om det är lämpligare, får tillsynsmyndigheten i stället besluta att en sådan undersökning ska utföras av någon annan och utse någon att göra undersökningen.

Om inte annat följer av 22 b § 2, ska den som är skyldig att utföra undersökningen ersätta kostnaderna för en undersökning som någon annan utsetts att göra med det belopp som tillsynsmyndigheten fastställer.

Beslut om undersökning får förenas med förbud att överlåta den berörda fastigheten eller annan egendom till dess undersökningen är slutförd.

Tillsynsmyndigheten har också möjlighet att enligt 26 kap. 21 § miljöbalken förelägga en verksamhetsutövare att inkomma med de uppgifter som krävs för tillsynen. Normalt sker detta dock genom en dialog mellan verksamhetsutövaren för takten och tillsynsmyndigheten.

Enligt 26 kap. 22 § kan tillsynsmyndigheten även förelägga en verksamhetsutövare att vidta en undersökning av verksamheten eller dess verkningar om det finns en risk för att verksamheten är skadlig för människors hälsa eller miljön. En undersökning kan exempelvis krävas för att fastställa om ett täktverksamhetsområde har blivit förorenat på något sätt.

²¹⁵ Se 26 kap. 2 § miljöbalken.

3.16 Straff: 29 kap. miljöbalken

I 29 kap. miljöbalken finns bestämmelser om straff. Det kan till exempel handla om:

- att en verksamhet bedrivs utan tillstånd eller godkännande (*otillåten miljöverksamhet*),
- att oriktiga uppgifter lämnas som från miljö- eller hälsoskyddssynpunkt har betydelse för myndighetens prövning, tillsyn eller kontroll, om uppgiften finns i en ansökan, anmälan eller annan handling som lämnas in till eller visas upp för en myndighet (*försvårande av miljökontroll*), eller
- att djur dödas, skadas, fångas eller störs i strid med förbuden i artskydds-förordningen (*artskyddsbrott*).

De närmare förutsättningarna för att någon ska kunna hålls straffrättsligt ansvarig finns i 29 kap. miljöbalken. Det är endast enskilda (fysiska personer) som kan dömas enligt 29 kap. miljöbalken.

Om det rör sig om brott som har begåtts inom ramen för näringsverksamhet kan det också dömas ut en s.k. företagsbot som drabbar aktuell verksamhet/näringsidkare. Denna form av påföljd är särskilt vanlig när det gäller miljöbrott eftersom dessa brott ofta begås i olika typer av företag.

Enligt 26 kap. 2 § miljöbalken ska tillsynsmyndigheten skyndsamt anmäla överträdelse av bestämmelser i balken eller i föreskrifter som har meddelats med stöd av balken till polis eller åklagare, om det finns anledning att anta att ett brott har begåtts.

Naturvårdsverket har tillsammans med Åklagarmyndigheten en tagit fram en miljöbrottsutbildning, se Miljöbrottsutbildning.

3.17 Miljösanktionsavgift: 30 kap. miljöbalken

Miljösanktionsavgift är ett av tillsynens sätt att se till att miljöbalkens regler efterlevs och bidrar till att påverkan på miljön minskar. Att påföra miljösanktionsavgift är en del av tillsynen och finns reglerat i 30 kap. miljöbalken. Miljösanktionsavgift är en sorts administrativ, straffliknande, avgift som en tillsynsmyndighet beslutar om när en enskild eller verksamhetsutövare har begått vissa överträdelse av bestämmelser i miljöbalken.

Avsikten med miljösanktionsavgifter är att de ska gälla för mindre förseelser som är lätta att konstatera. I förordningen om miljösanktionsavgifter (2012:259) regleras vilka överträdelse som leder till miljösanktionsavgift. Tillsynsmyndigheten gör ingen bedömning av hur allvarlig överträdelsen varit utan behöver enbart objektivt konstatera att en överträdelse har inträffat. Avgiften ska påföras oavsett om överträdelsen har skett med vilja, oaktsamhet eller pga. misstag eller genom okunskap. Vissa undantag, se ovan, finns om det är oskäligt pga. sjukdom eller att överträdelsen redan lett till straff enligt 29 kap. miljöbalken. Avgiften tillfaller staten och betalas in till Kammarkollegiet. Både fysiska och juridiska personer kan bli ålagda att betala miljösanktionsavgift.

Utdrag ur 30 kap. 1 § miljöbalken

Avgiftens storlek framgå av föreskrifterna. Avgiften ska uppgå till minst 1000 kronor och högst 1000 000 kronor.

30 kap. 2 § miljöbalken

En miljösanktionsavgift skall tas ut även om överträdelsen inte har skett uppsåtligt eller av oaktsamhet.

Avgiften behöver dock inte tas ut om det vore oskäligt med hänsyn till

1. sjukdom som medfört att den avgiftsskyldige inte förmått att på egen hand eller genom att uppdra åt någon annan göra det som ålegat den avgiftsskyldige,
2. att överträdelsen berott på en omständighet som inte kunnat eller borde ha förutsetts eller som den avgiftsskyldige inte kunnat påverka,
3. vad den avgiftsskyldige har gjort för att undvika att en överträdelse skulle inträffa, eller
4. att överträdelsen har föranlett straff enligt bestämmelserna i 29 kap.

Miljösanktionsavgiften skall tillfalla staten.

Ett exempel på när en miljösanktionsavgift kommer att påföras verksamhetsutövaren i en täkt är om denne inte lämnat in sin årliga miljörapport i tid.

För mer information om miljösanktionsavgifter, se Miljösanktionsavgift.

4. Övrig relevant lagstiftning

Nedan redogörs kortfattat för övriga lagar som kan bli aktuella i en täktprövning.

4.1 Plan- och bygglagen

Plan- och bygglagen (2010:900), PBL, och miljöbalken gäller parallellt. I PBL regleras bl.a. bygglov, detalj-, översikts- och regionplaner.

4.1.1 Översikts- och regionsplan

En översiktsplan syftar till att peka ut en kommuns översiktliga planering och intentioner för mark- och vattenanvändning samt hur den bebyggda miljön ska användas, utvecklas och bevaras. Planen är beslutad av kommunfullmäktige och ska fungera som vägledning för beslut som fattas i kommunen och andra myndigheter avseende exempelvis detaljplaner eller bygglov. En översiktsplan är inte rättsligt bindande. Om den är aktuell och väl underbyggd ska den dock tillmätas betydelse vid lokaliseringsprövningen av en täktverksamhet.²¹⁶ För att en översiktsplan ska anses vara aktuell och väl underbyggd behöver den vara relativt ny och innehålla tydliga bestämmelser om markanvändningen. I en översiktsplan kan det exempelvis framgå om det finns områden som är utpekade för täktverksamhet eller om ett markområde är särskilt värdefullt för exempelvis dricksvattenproduktionen, friluftsliv eller bostadsbebyggelse och därför inte bör exploateras.

För exempel avseende översiktsplaner, se MÖD-avgörandena med mål nr M 7582-18 och M 3098-19.

Även regionplaner, som är vägledande för översiktsplaner och detaljplaner, kan innehålla uppgifter av betydelse för lokaliseringsprövningen. För mer information, se Regional planering – PBL kunskapsbanken – Boverket.

4.1.2 Detaljplan

Tillstånd till täktverksamhet får inte meddelas i strid med detaljplan eller områdesbestämmelser. Mindre avvikelser får dock göras om syftet med planen inte motverkas.²¹⁷ Det är prövningsmyndigheten som avgör om tåkten strider mot en detaljplan eller mot områdesbestämmelser. I många fall finns det dock inga beslutade detaljplaner i de områden där täkter etableras, i vart fall inte för själva täktverksamhetsområdet.

²¹⁶ Se MÖD 2005:2.

²¹⁷ Se 2 kap. 6 § tredje stycket miljöbalken.

4.1.3 Bygglov

Det krävs vanligen bygglov enligt 9 kap. PBL för byggnader som är placerade inom täktverksamhetsområdet. Även byggbodas eller baracker kan vara lovpliktiga, beroende på om de anses vara varaktigt placerade på platsen eller inte.²¹⁸ Om barackerna ska vara på verksamhetsområdet under flera år är de normalt varaktigt placerade och bygglov krävs då.²¹⁹

För mer information om bygglov, se Boverkets vägledning Nybyggnad – PBL kunskapsbanken – Boverket.

4.2 Sevesolagstiftningen

Sevesolagen (1999:381) syftar till att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor.²²⁰ Täktverksamheter är undantagna i Sevesodirektivet men omfattas av den svenska Sevesolagstiftningen om verksamheterna hanterar mer än 10 ton explosiva ämnen vid ett och samma tillfälle. Vid utgången av 2022 fanns totalt 781 verksamheter i Sverige som omfattades av Sevesolagstiftningen, varav hälften utgjorde täktverksamheter. För aktuella uppgifter om antalet verksamheter som omfattas av Sevesolagstiftningen, se MSB:s årliga uppföljning.²²¹

Verksamheterna tillhör antingen en lägre eller högre kravnivå, beroende på vilka farliga ämnen som används och i vilken mängd de förekommer.²²² För en täktverksamhet som omfattas av Sevesolagen ska verksamhetsutövaren ge in en skriftlig anmälan till länsstyrelsen.²²³ För täktverksamheter som omfattas av tillståndsplikt krävs dock ingen anmälan om Sevesofrågan prövas inom tillståndprocessen.²²⁴

Ämnen delas in i olika kategorier utifrån fara. Täktverksamheter hanterar främst ämnen enligt kategorin *P1a Explosiva ämnen, blandningar och föremål*²²⁵ och i mängder motsvarande den lägre kravnivån.

Om verksamheten omfattas av regleringen ska verksamhetsutövaren utarbeta ett handlingsprogram för hur allvarliga kemikalieolyckor ska kunna förebyggas. Handlingsprogrammet ska ingå i ansökan om täktverksamhet enligt 22 kap. 1 § miljöbalken. För verksamheter som tillhör den högre kravnivån ska därtill en säkerhetsrapport och en intern plan för räddningsinsatser upprättas.²²⁶

För mer information om Sevesolagstiftningen, se Seveso – MSB.

För mer information om tillsyn utifrån Sevesolagstiftningen, se Tillsyn – Seveso (msb.se).

²¹⁸ Se 1 kap. 4 § och 9 kap. 2 § PBL.

²¹⁹ Se MÖD:s avgörande i mål nr P 3850-15.

²²⁰ Se 1 § Sevesolagen.

²²¹ Se Samlade vägledningar, publikationer och handböcker inom Sevesolagstiftningens tillämpningsområde (msb.se)

²²² Se 3 § Sevesolagen.

²²³ Se 7 § Sevesolagen.

²²⁴ Se 5 § förordning (2015:236) om åtgärder för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor.

²²⁵ Förordning (2015:236) om åtgärder för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor.

²²⁶ Se 8, 10 och 12 §§ Sevesolagen.

4.3 Kulturmiljölagen

Enligt kulturmiljölagen (1988:050) är det en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Täktverksamhetsutövaren ska därför se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.²²⁷

Kulturmiljölagen och miljöbalken gäller parallellt. Det är exempelvis förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.²²⁸ Länsstyrelsen får lämna tillstånd att ta bort hela/delar av en fornlämning endast om fornlämningen medför hinder eller olägenhet som inte står i rimligt förhållande till fornlämningens betydelse.²²⁹

Om exempelvis en fornlämning kan påverkas av en ansökt täktverksamhet kan det alltså krävas ytterligare tillstånd utöver vad som framgår av miljöbalken för att undersöka och eventuellt ta bort fornlämningen.

Riksantikvarieämbetet är tillsynsmyndighet för fornlämningar och ger ut både föreskrifter, allmänna råd och vägledning i frågan.

För mer information, se Riksantikvarieämbetet – Fornlämningar.

4.4 Kontinentalsockellagen

För att utforska och utvinna naturtillgångar från kontinentalsockeln behövs tillstånd enligt lagen (1966:314) om kontinentalsockeln. Det gäller exempelvis för täkter på havsbotten. Den vanligaste typen av täktverksamhet på havsbotten är sandtäkt. I dessa fall krävs även tillstånd enligt miljöbalken.

Tillstånd att utforska kontinentalsockeln meddelas av SGU eller regeringen. Tillstånd till utvinning av sand-, grus eller stentäkt inom allmänt vattenområde i havet meddelas av SGU.²³⁰

För mer information, se – KSL (sgu.se).

4.5 Rennäringslagen

I rennäringslagen (1971:437) finns bestämmelser om renskötselrätt. Om en täkt ska bedrivas på statens mark ovanför odlingsgränsen eller på renbetesfjällen måste en nyttjanderätt inhämtas från SGU.²³¹ Nyttjanderätt får endast ges om det kan ske utan avsevärd olägenhet för renskötseln.²³² Upplåtelse av mark för tillgodogörande av mineraliska ämnen som inte omfattas av minerallagen ska prövas av SGU.²³³ SGU ska höra länsstyrelsen, berörd sameby och Fastighetsverket innan beslut fattas. Ersättning ska i de fall täktverksamhet tillåts utgå till den berörda samebyn och Samefonden.

²²⁷ Se 1 kap. 1 § kulturmiljölagen.

²²⁸ Se 2 kap. 6 § kulturmiljölagen.

²²⁹ Se 2 kap. 12 § kulturmiljölagen.

²³⁰ Se 5 § kontinentalsockelförordningen (1966:315).

²³¹ Se 4 § rennäringsförordningen (1993:384).

²³² Se 32 § rennäringslagen.

²³³ Se 4 § rennäringsförordningen.

5. Täckters miljöpåverkan

I kapitlet beskrivs, under olika avsnitt, vilken påverkan täkter kan ha på människors hälsa och miljön. Syftet med kapitlet är att ge stöd i fråga om hur olika typer av miljöpåverkan ska beskrivas och hanteras inom ramen för tillståndsprövning och tillsyn. Uppgifterna har också betydelse för vad en MKB ska innehålla.

5.1 Täckters generella miljöpåverkan

Täktverksamheter kan påverka miljön i varierande grad, bl.a. beroende på täktens lokalisering och omfattning. En täkt medför normalt en irreversibel skada på bl.a. natur- och kulturmiljön inom det markområde som tas i anspråk. Utvinning och transporter ger därtill upphov till buller, vibrationer och damning. Täktverksamheter som omfattar yt- och grundvattenbortledning kan påverka såväl vattenkvalitet som yt- och grundvatten i täktens omgivning. En förändrad hydrologi kan i sin tur även negativt påverka naturtyper och arter som är hydrologiskt känsliga. Det är normalt inte möjligt att helt återställa miljöskadan efter avslutad täktverksamhet. Den avslutade verksamheten kan därmed ge bestående effekter på bl.a. grundvattenförhållanden, ekosystemtjänster och den biologiska mångfalden.

TÄKTENS LOKALISERING

Täktens lokalisering är avgörande för vilken typ och vilken grad av miljöpåverkan som uppstår. Omfattningen av påverkan beror till stor del på förutsättningarna på den aktuella platsen. Områdets naturvärden kan bl.a. variera utifrån vilken berggrund som finns på platsen. Kalkberggrund har, till skillnad från kristallin berggrund, ofta högre naturvärden. Områden med aktivt skogsbruk kan vara ett tecken på en lägre nivå av naturvärden, och om täkten endast har en begränsad påverkan på yt- och grundvatten, så bedöms den negativa påverkan minska ytterligare. Om motsvarande täkt däremot är lokaliserad i närheten av en vattentäkt, en grundvattenförekomst, bostäder, skyddsvärda natur- eller friluftsområden, eller områden där hotade och/eller fridlysta arter förekommer så ökar risken för negativa miljöeffekter. Valet av lokalisering är följaktligen en central fråga vid tillståndsprövning av täkter. För ytterligare redogörelse om lokaliseringskravet enligt 2 kap. 6 §, se avsnitt 3.2.6.

TÄKTVERKSAMHETENS OMFATTNING

Täktverksamhetens påverkan på miljön och människors hälsa beror också på bryt- och verksamhetsområdets storlek, produktionsvolym, tillståndstid och vilka andra verksamheter som bedrivs i närheten. En täkt med exempelvis omfattande borrhäls-, sprängnings- och krossningsarbeten medför generellt ett större påverkansområde avseende buller, vibrationer och damning jämfört med en täkt som inte omfattar en sådan verksamhet, såsom torvtäktverksamhet. En täktverksamhet som inkluderar grundvatten- eller ytvattenbortledning, med påverkade vattenflöden och vattennivåer, medför på motsvarande sätt generellt ett större påverkansområde jämfört med en täkt som inte inbegriper vattenbortledning.

Om andra verksamheter än täktverksamhet omfattas av tillåtlighetsprövningen så ska hela verksamhetens miljöpåverkan prövas. Exempel kan vara anläggning för återvinning för anläggningsändamål.

Miljöeffekterna är normalt mer omfattande vid nyetablering av en täkt jämfört med en utvidgning av en befintlig täkt. En bedömning behöver dock göras i varje enskilt fall. Även vid en utvidgning av en befintlig täkt ökar likväl miljöpåverkan och nya miljöeffekter kan uppstå jämfört med den befintliga täkten. Det gäller exempelvis när utvidgningen är stor, nya utvidgade brytområden omfattar höga naturvärden eller utvidgningen sker på djupet med grundvattenbortledning som följd.

5.2 Miljöpåverkan och hur den hanteras i prövning och tillsyn

Nedan redovisas typisk miljöpåverkan från täktverksamhet och hur denna kan hanteras i tillstånd och tillsyn. För mer generella tillsynsfrågor, se kapitel 7.

5.2.1 Buller MILJÖPÅVERKAN

Buller är oönskat ljud som påverkar hälsa och livskvalitet. Buller kan bl.a. innebära att sömn, vila och annan återhämtning hindras eller försämras.²³⁴ Upplevelsen av buller påverkas av flera olika faktorer, bl.a. förhållandet mellan den aktuella bullerkällan och bakgrundsnyvån.

De arbetsmoment i en täkt som vanligtvis genererar mest buller är borring, sprängning, krossning, siktnings, skutknackning, lastning och transporter. Vissa ljud från täktverksamheter kan vara särskilt störande, exempelvis impulsljud vid skutknackning²³⁵. Av en bullerutredning behöver det framgå vilka arbetsmoment som genererar buller och vilka – exempelvis enskilda sakägare²³⁶, verksamheter m.m. – som kan komma att störas av verksamheten. Bullerutredningen bör täcka det geografiska område som påverkas av bullret. För transporter bör utredningen täcka området ut till allmän väg. I förekommande fall behöver utredningen även täcka delar av en allmän väg beroende på hur stor andel av trafiken som utgörs av transporter från täktverksamheten.

Ett systematiskt skyddsarbete och god planering av täktverksamheten medför att buller från en täkt kan dämpas på ett betydande sätt. Det handlar främst om att styra brytningsriktningen så att det bildas en topografisk nivåskillnad mellan brytfront och närmaste bostäder, att vidta dämpande åtgärder vid de bullrande källorna, att placera upplag i syfte att skapa bästa möjliga bullerdämpning samt att belägga transportvägar med hårdgjorda ytor istället för grus.

Nordiska rådet har utvärderat bästa tillgängliga teknik för buller i bergtäkter i sin rapport: Best Available Technique – Buller från täkter. Rapporten ger exempel på hur bullerutredningar kan variera beroende på hur maskinutrustning och val av teknik samt vad som kan, och normalt ska, beaktas. Med rätt topografiska förutsätt-

²³⁴ Se Vägledning om industri- och annat verksamhetsbuller ISBN 978-91-620-6538-6. (naturvardsverket.se), s. 13.

²³⁵ Med skutknackning avses när man med en hydraulhammare knackar sönder stenar som är för stora för att gå ner i ett krossaggregat.

²³⁶ För förklaring av begreppet sakägare, se avsnitt 6.1.1.

ningar och tillämpning av BAT visar rapporten att i områden som överstiger bullerriktvärden kan bullernivåerna minskas ned till en fjärdedel.

För mer information om buller, se [Buller \(naturvardsverket.se\)](http://Buller.naturvardsverket.se).

VILLKOR OCH PRÖVNINGSFRÅGOR

Naturvårdsverket riktlinjer

Naturvårdsverket har tagit fram riktvärden för industribuller och annat verksamhetsbuller, se Vägledning om industri- och annat verksamhetsbuller (naturvardsverket.se).

Dessa är tillämpliga på täktverksamhet. Riktvärdena gäller utomhus vid fasad och vid uteplatser och andra ytor för utevistelse i bostadens närhet.

Buller från arbetsfordon och transporter inom täktens verksamhetsområde anses utgöra industribuller. Detsamma gäller buller från transporter på tillfartsvägar till täkten, där transporterna till och från täkten står för en betydande del av bullerstörningarna.²³⁷ För mer information om följdförtag se avsnitt 3.13.

Täktverksamheter kan i vissa fall vara lokaliserade i närheten av friluftsområden. Ljudnivåerna bör i regel vara låga i friluftsområden och andra rekreationsområden. Det finns därför även riktlinjer för buller i friluftslivsområden i ovan nämnda vägledning.

Bullervillkor

Villkor om buller förekommer i princip i alla täkttillstånd. Exempel på villkor som förekommer är:

- begränsningsvärden avseende ljudnivåer,
- särskilda arbetstider för viss bullrande verksamhet,
- att verksamhet inte får bedrivas under ett antal veckor under sommaren (en s.k. ostörd semesterperiod), och
- att ljudnivåerna bör vara låga i friluftsområden och andra rekreationsområden.

Bullervillkor i täkttillstånd är ofta tydligt formulerade och utgår ifrån Naturvårdsverkets riktvärden (se ovan).

Avgörande för vilka skyddsåtgärder som är motiverade för en täktverksamhet beror på vilka moment som ger upphov till buller, hur täkten är utformad, omgivningarna såsom topografi och vegetation samt avstånd till närboende och friluftslivsområden och skyddade områden.²³⁸ Det finns därför ingen generell lösning som är tillämplig för alla täkter utan skyddsåtgärderna behöver anpassas utifrån förhållandena i varje enskild täkt och fastställas i prövningen.

Försiktighetsåtgärder för att minska störningar från buller i en täkt kan utgöras av åtgärder vid själva bullerkällan, åtgärder för att förhindra bullerutbredning eller åtgärder vid det objekt som är utsatt för störning. Dessa bör regleras i villkor.

Exempel på åtgärder som kan vidtas vid bullerkällan är användning av ljud-dämpande borrhjor eller att hårda ytor som lastbilsflak bekläs med gummi eller liknande. Även vid skutknackning kan gummibeklädd hydraulhammare ha en ljud-dämpande effekt. Användande av tjockare hammardon ger också ljud-dämpande effekt i och med att slagen blir färre och dovare, vilket kan uppfattas

²³⁷ Vägledning om industri- och annat verksamhetsbuller (naturvardsverket.se), s. 6.

²³⁸ Se MÖD:s avgörande i mål nr M 10231-13 rörande buller som påverkar ett Natura 2000-område.

som mindre störande. Skutknackning bör utföras med anpassad borrh Teknik, på täktbotten i skydd av täktväggar och andra avskärmningar samt under så korta tidsperioder som möjligt. I vissa täktverksamheter kan det finnas anledning att asfaltbelägga transportvägar och/eller begränsa hastigheten på transportvägen för att minska buller.

För att förhindra att buller sprider sig anläggs vanligen bullerskydd i form av en skärm eller vall. Avskärmningen kan uppföras i direkt närhet till arbetsfordon eller någon typ av anläggning. Avskärmningen kan i vissa fall vara ett plank, i andra fall en komplett inbyggnad. I vissa täkter kan en ändamålsenlig skyddsåtgärd vara att anlägga en bullervall längs kanten av brytområdet. I andra täkter är det möjligt och lämpligt att placera kross- och siktanläggningar i en nedsänkt del av täkten och på så sätt minska bullerutbredningen. Vilka skyddsåtgärder som är lämpliga beror bl.a. på om kross- eller siktanläggningen är stationär eller mobil. I vissa fall kan ett upplag av utbrutet material utgöra en tillräcklig avskärmning.

Av en bullerutredning bör framgå hur den bullrande verksamheten kan komma att förändras under tillståndstiden. Exempelvis kan en ny brytvägg leda till att ljud reflekteras åt ett annat håll. Utgångspunkten bör vara att utbrytningen av täkten sker på ett sådant sätt att buller minimeras i en sådan hög utsträckning som möjligt. Bullerutredningen bör därför beskriva olika möjliga scenarier, förutsättningar för en förändrad ljudbild och möjliga skyddsåtgärder för de olika scenarierna. På så vis kan olika alternativ värderas mot varandra.

En bullerutredning bör även redovisa beräkningsfall med och utan skyddsåtgärder, inklusive den ljudutbredning som kan uppstå i det värsta scenariot.

Mot bakgrund av detta är det även viktigt att de skyddsåtgärder som sedan vidtas överensstämmer med de åtgärder som verksamhetsutövaren har åtagit sig vid tillståndsprövningen. Risken är annars att bullernivåerna blir högre.

Villkor kan också ställas på att verksamhetsutövaren, i överenskommelse med fastighetsägaren, vidtar ljuddämpande åtgärder på bullerexponerade fastigheter. Det kan exempelvis ske genom att sätta upp bullerplank eller byta fönster.

Vissa frågor avseende bullerbekämpning delegeras regelmässigt till tillsynsmyndigheter, t.ex. bullervallars utformning och läge samt tillfälliga undantag från villkor om arbetstider. Vad gäller bullervallars utformning och läge så kan det vara en fråga som behöver hanteras löpande under tillståndstiden allteftersom utvinning framåtskrider i täkten. Bullervallens utformning bör normalt anpassas till omgivningens lutningar, höjdformer och vegetation, vilket kan ändras allteftersom brytväggen flyttas under tillståndstiden.

Praxis

Se följande exempel på MÖD-avgöranden avseende verksamhetstider med mål nr M 3742-15, M 9015-17, MÖD 2018:16, M 6644-18, M 10421-18 och M 8753-19.

Se följande exempel på MÖD-avgöranden avseende ostörda semesterperioder med mål nr M 8000-12, M 11070-13, M 3129-16 och M 10421-18.

Se följande exempel på MÖD-avgöranden avseende buller i grönområde med mål nr M 7582-18.

När verksamheten medför stora störningar i form av exempelvis buller för närboende är det ibland inte möjligt att genom villkor minska olägenheterna i sådan grad att lokaliseringen blir lämplig. Ansökan avslås då av prövningsmyndigheten. Se MÖD-avgörandena med mål nr M 3113-13, M 8644-14 och M 7582-18 för sådana exempel.

TILLSYNSFRÅGOR

Buller från täktverksamheter är exempel på en sådan störning där tillsynsmyndigheten ofta får klagomål från enskilda. Det kan exempelvis handla om att mätningarna inte genomförs på ett representativt sätt eller att verksamhetens buller karakteriseras av ofta återkommande impulser.

Vad gäller buller behöver tillsynsmyndigheten särskilt kontrollera vilka rutiner som verksamheten har för att avgöra vilka förändringar i verksamheten som kan föranleda behov av kontrollmätningar. Tillsynsmyndigheten bör även kontrollera funktionaliteten av vidtagna bullerdämpande och avskärmande åtgärder. Med funktion avses exempelvis åtgärdernas utformning, det bullerdämpande materialets höjd, täthet och ytskikt. Försiktighetsmått och skyddsåtgärder kan också omfattas av det allmänna villkoret.

Verksamhetsutövaren ska redovisa bullermätningar så att eventuella avvikelser från villkorsgivna bullervärden tydligt framgår. Redovisade medelvärden får inte användas så att de döljer impulsljud eller mer oregelbundet förekommande överträdelser av bullervillkoren. Mätning och beräkning av ekvivalent ljudnivå ska utföras då den bullrande verksamheten pågår. Om bullernivåerna ligger nära de villkorade begränsningsvärdena är det viktigt att det även framgår vilka maskiner inklusive transporter som var i gång vid mättillfället.

För att tillsynsmyndigheten ska kunna förstå om bullervillkoren innehålls även när mätningar inte sker bör verksamhetsutövaren föra någon form av journal över vilka maskiner som är i gång samtidigt. Då är det enklare att härleda eventuella klagomål till specifika driftsförhållanden.

Tillsynsmyndigheten bör vid behov lyfta betydelsen av en god dialog mellan verksamhetsutövaren och de närboende eftersom buller kan upplevas som störande på olika sätt för olika individer. Drift under sommarperioder kan även störa boende som under övriga delar av året inte vistas i området. Informationsinsatser kan vara avgörande för att förebygga oro bland närboende och minska risken för klagomål.

5.2.2 Hydrologisk påverkan på yt-, grund- och dricksvatten

MILJÖPÅVERKAN

Täktverksamheter påverkar hydrologin och en förändrad hydrologi kan få stora konsekvenser på naturmiljön i anslutning till täktområdet.

En täktverksamhet kan innebära att markområdets topografi ändras på ett sådan sätt att avrinningsområdets gränser får nya lägen. Tillrinningsområdets storlek kan också förändras, exempelvis kan det minskas genom att länshållningsvattnet avleds från täkten till ett annat tillrinningsområde. Detta kan i sin tur påverka yt- och grundvattenförhållanden nedströms täkten. Täktverksamheters påverkan på hydrologin kan i sin tur leda till förändrade och i vissa fall minskad tillgång till vatten för olika livsmiljöer och dess arter på den aktuella platsen.

Vid brytning under grundvattennivån kommer det inläckande grundvatten att behöva ledas bort. Vid grundvattenbortledning sänks grundvattennivåerna inom ett område kring täkten, ett s.k. influensområde. Storleken på influensområdet beror på områdets topografi samt geologiska och hydrogeologiska förhållandena i omgivande berggrund och jordlager. Influensområdet kan i vissa fall sträcka sig långt utanför själva verksamhetsområdet. Influensområdet kan ibland också vara olika för grund-

vatten och ytvatten, men också variera för grundvatten i berggrunden respektive de lösa jordarterna. När det gäller torvtäkters hydrologiska influensområde styrs omfattningen bl.a. av hur djupa diken som grävs, vilket material som underlagrar torven samt torvens vattenhållande förmåga.

För mer information om influensområde, se Bedömning av influensområde avseende grundvatten (sgu.se).

Om en täkt påverkar hydrologin kan detta orsaka en negativ effekt på känsliga ekosystem, såsom kärr, mossar, källor, svämskogar och andra våtmarker som periodvis översvämmas. Sådana våtmarkstyper försörjs ofta av både yt- och grundvatten och fördelningen varierar beroende på lokala hydrogeologiska förhållanden och tid på året. Hydrologisk påverkan på ekosystemen kan innebära såväl permanenta dämningar eller avsänkningar som tillfälliga eller årstidsbundna förändringar. Växters känslighet för hydrologiska förändringar är normalt som störst under vegetationsperioden. En hydrologiskt känslig naturtyp kan irreversibelt förstöras om påverkan blir för stor. En grundvattenavsänkning kan ha olika effekter under olika årstider. Exempelvis är vissa växtsamhällen oberoende av sommarens torrperioder eftersom en del våtmarkstyper där växterna finns då saknar kontakt med grundvattnet. En grundvattensänkning som däremot permanent förlänger en sådan torrperiod kan innebära ekologiska förändringar för växtsamhället och därmed även för platsens naturtyper. Om hydrologiskt känsliga livsmiljöer påverkas av en täktverksamhet påverkas normalt även de växtarter som bygger upp våtmarkstypen och de djurarter som lever i denna miljö.

Grund- eller ytvattenbortledning kan också innebära att allmän eller enskild vattenförsörjning påverkas negativt genom sänkta vattennivåer i brunnar.

Vid en ansökan om täktverksamhet behöver påverkan och konsekvenserna för närliggande grundvattenförekomster samt dricksvattenförsörjning därför utredas. Grundvattenförekomster framgår av VISS, Vatteninformation i Sverige.

Vattenhanteringen inom täkter kan också ge upphov till processvatten men även dag- och länshållningsvatten. Dessa hanteras vidare i avsnitt 5.2.3.

VILLKOR OCH PRÖVNINGSFRÅGOR

Det krävs, som utgångspunkt, tillstånd för att leda bort inläckande grundvatten och uppföra nödvändiga anläggningar för detta. Tillstånd krävs även för markavvattning, exempelvis i syfte att sänka grundvattennivån i torvtäkter²³⁹, se även avsnitt 3.9.

Konsekvenserna av täktens hydrologiska påverkan behöver utredas inför ansökan. Dels i syfte att klarlägga att verksamheten är tillåtlig, dels för att kunna dimensionera och klargöra vilka skyddsåtgärder som kan vara nödvändiga.

För att bedöma en grundvattenavsänkning är täktens brytdjup i förhållande till den naturliga grundvattenytan betydelsefull information. Utredning behöver beskriva områdets grundvattenförhållande inom täktområdet och dess närhet, eventuell förekomst av grundvattenberoende ekosystem och grundvattenförekomster som riskerar att påverkas av täktverksamheten och hur en sådan påverkan kan komma att ske. Utredningen behöver även bedöma risker för sättningar i berggrund och jordlager och som därmed riskerar orsaka sättningar på byggnader och infrastruktur. För att bedöma den hydrologiska effekten på områdets ekologi behöver området beskrivas i en sådan detaljeringsgrad att det går att bedöma

²³⁹ Även dispens från markavvattningsförbudet kan krävas.

eventuella konsekvenser i naturmiljön. Vilka undersökningar som måste göras, och omfattning av dessa, behöver anpassas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

Det är viktigt att i en ansökan redogöra för hur, och i vilken omfattning, täktverksamheten kommer påverka aktuella grundvattenförekomster. En förutsättning för att kunna göra riktiga bedömningar av grundvattenpåverkan är att utgå från hela påverkansområdet, inte enbart från verksamhetsområdet. Det innebär att hela grundvattenförekomsten kan beaktas, inklusive de tillrinningsområden som försörjer grundvattenförekomsten. En generell utgångspunkt är att en grundvattenförekomsts värde för samhällets grundvattenförsörjning är större för förekomster i sand och grus än grundvattenmagasin i berg. Vidare har sedimentära bergarter en större potential för grundvattenförsörjning än kristallint berg. Dricksvattentäktens sårbarhet styrs till stor del utifrån dess geohydrologiska förutsättningar, vilket behöver utredas och klargöras i en ansökan. Förutom dricksvattenbrunnar kan det även finnas energibrunnar som genom ändrade grundvattenförhållanden tappar i kapacitet. För information om MKN för grundvatten, se kapitel 3.4.

För att bedöma påverkan på dricksvattenförsörjningen är det viktigt att hela dricksvattenbehovet kartläggs, vilket innefattar både allmänna och enskilda dricksvattentäkter men även enskilda brunnar. Betydelsefull information för bedömningen finns i det s.k. brunnsarkivet, som innehåller uppgifter om landets vatten- och energibrunnar.²⁴⁰ Registret är inte helt komplett då bl.a. grävda brunnar inte framgår samt att lägen är angivna med en viss osäkerhetsmarginal. Vissa verksamheter, som exempelvis jordbruk, har enskilda dricksvattenanläggningar och dess behov är betydligt större än en brunn för ett enskilt hushåll. Påverkan på dricksvattenförsörjningen behöver dessutom utredas utifrån risken att dricksvattentillgången minskar, att dricksvattenkvalitet bibehålls samt ta höjd för ökad risk för vattenbrist till följd av ett förändrat klimat.

För mer information, se SGU:s vägledning Vattenförvaltning, Checklista påverkan grundvattenförekomst, Brunnar och dricksvatten.

Dricksvatten är ett livsmedel och det finns minimikrav på dricksvattnets kvalitet enligt Livsmedelsverkets föreskrifter (LIVSFS 2022:12). Dessa är en förlängning av Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2020/2184.

För ytterligare information, se SGU:s vägledning Checklista för bergtäkter, Checklista för grustäkter, Grundvattenberoende terrestra ekosystem, Checklista påverkan grundvattenförekomst samt Checklista påverkan grundvattenförekomst.

Villkor

Vissa frågor avseende grundvattenbortledning brukar regleras i villkor. Det kan t.ex. föreskrivas:

- att grundvatten inte får avsänkas mer än till en viss angiven nivå, exempelvis inte lägre än till tre meter över högsta grundvattennivån (x antal meter över havsnivå),
- att verksamhetsutövaren vid vissa tidpunkter ska kontrollera och inventera vissa hydrologiskt känsliga våtmarkstyper och/eller arter utanför verksamhetsområdet,

²⁴⁰ Databasen brunnar.

- att verksamhetsutövaren ett antal gånger per år ska kontrollera grundvattennivåer i ett visst antal rör belägna innanför och utanför verksamhetsområdet, eller
- att den bortledda vattenvolymen från verksamhetsområdet ska mätas på så sätt som anges i kontrollprogrammet.

I tillstånd avseende markavvattning, som är vanligt i torvtäktsverksamhet, regleras normalt endast dikesdjup och dikets bottenbredd och det finns därför ingen tillståndsgiven och specifik grundvattennivå för verksamheten att förhålla sig till.

I vissa täkttillstånd villkoras skyddsåtgärder för att minska verksamhetens påverkan på vattenflödena. För att motverka sänkta grundvattennivåer och ändrade grundvattenflöden kan det vatten som rinner in i tåkten exempelvis återinfiltreras i omgivande berg eller jordlager. Ett annat exempel är injektering av tätande material (ofta blandningar av betong) i porer och sprickor i täktväggarna för att minska mängden vatten som rinner in i tåkten.

Prövningsmyndigheten kan överlåta till tillsynsmyndigheten att besluta om villkor avseende kontroll av grundvattennivåer. En sådan delegation ger tillsynsmyndigheten möjlighet att vid behov ställa krav på var, när och hur provtagningen ska ske. För beslut om sådana villkor bör tillsynsmyndigheten ta stöd av den hydrogeologiska utredning som ingick som en del av prövningsunderlaget vid tillståndsprövningen.

Frågan om framtagande av kontrollprogram brukar också delegeras till tillsynsmyndigheten.

För att en grundvattenpåverkan för en tillståndsgiven täktverksamhet ska kunna följas upp och påvisas behöver grundvattennivåer mätas före och efter påbörjad täktverksamhet. Ju fler mätningar och mätpunkter desto säkrare blir underlaget. Mätserierna av grundvattennivåerna behöver också vara tillräckligt långa så att naturliga variationer kan beaktas. Platsens geohydrologiska förutsättningar styr behovet. Prövningsmyndigheten behöver, i det enskilda fallet, bedöma behovet och omfattningen av vilka mätningar och uppföljning som ger ett tillräckligt underlag för själva provningen. Underlaget kan sedan ligga till grund som referensnivåer för uppföljning och påverkanskontroll.

Praxis

Om en täktverksamhet innebär stor påverkan på vattenmiljön, exempelvis grundvattnet eller enskildas brunnar, kan lokaliseringen anses vara olämplig och ansökan ska då avslås.

Se följande MÖD-avgöranden med mål nr M 10855-15, M 4293-17, M 6444-18 och M 8753-19 rörande frågor om vattenbortledning.

TILLSYNSFRÅGOR

I kontrollprogrammet ska metoderna och rutinerna för de hydrogeologiska undersökningarna redovisas. För att kunna utvärdera eventuell grundvattenpåverkan från en täktverksamhet behöver ett kontrollprogram innefatta mätningar av grundvattennivå och även relevanta parametrar för vattenkvalitet i det fall det finns risk för påverkan på denna. Mätningar och provtagningar behöver motsvara de rikt- och gränsvärden som mätdata ska utvärderas mot. Exempelvis behöver antalet provtagningstillfällen vara tillräckligt för att kunna utvärderas mot årsmedelvärden och maximalt tillåtna

koncentrationer av ett visst ämne enligt fastställd miljökvalitetsnorm. Mätningarna kan också avse naturliga årsvariationerna i grundvattennivåer som är av betydelse för närliggande våtmarker. Det kan även behövas återkommande inventeringar av specifika naturmiljöer för att säkerställa att dessa inte förändras på ett otillåtet sätt pga. grundvattenavsänkning. För att kunna koppla förändringar i naturmiljön till följd av en förändrad hydrologi behöver mätningar av de styrande faktorerna för detta göras parallellt och i sådan omfattning att förväntade samband ska kunna vara möjliga att utläsa allteftersom kontrollen pågår. För detta krävs att underlag i form av provtagningar och inventeringar behöver vara tillräckligt detaljerade, med rätt fokusparameter/arter och periodicitet. För kontrollprogrammet bör den riskbedömning samt inventeringsunderlag och hydrologiska mätningar som legat till grund för ansökan vara en utgångspunkt.

Tillsynsmyndigheten kan också kontrollera hur verksamhetsutövaren ser till att fortlöpande skaffa sig kunskap om hur verksamheten påverkar hydrogeologin i omgivningarna och hur befintlig naturmiljö i sin tur kan påverkas av hydrologiska förändringar. Tillsynsmyndigheten kan också kontrollera hur verksamhetsutövaren löpande utvärderar mätresultat och utvecklar provtagningsmetodiken så att genomförda mätningar är tillräckliga utifrån verksamhetens miljöpåverkan. I den årliga miljörapporten redovisas bl.a. resultat från kontrollprogrammets mätningar och undersökningar.

5.2.3 Utsläpp till vatten

MILJÖPÅVERKAN

Vattenhantering

I en täktverksamhet hanteras vatten på flera olika sätt, se avsnitt 2.3, vilket kan ge upphov till olika typer av process-, länshållnings- eller dagvatten. Processvatten är sådant vatten som används inom verksamheten vid framställande av produkter. Exempel på detta är tvättvatten från vissa förädlade bergkrossprodukter samt vatten som används för dammbekämpning. Med dagvatten avses tillfälliga flöden av exempelvis regn- eller smältvatten. Detta utgör ett avloppsvatten. Länshållningsvatten är inträngande grundvatten, regnvatten eller processvatten i takten som behöver avledas eller pumpas bort.

Vattenhanteringen innebär en risk för miljöpåverkan genom spridning av ämnen till mark samt yt- och grundvatten. Exempelvis kan olika föroreningar, ämnen och partiklar från täktmaterialet eller sprängmedelsrester lakas ut och påverka vattnets kemiska innehåll.

Spridningsförutsättningarna skiljer sig mellan berg- och grustäkter, där grus är mer genomsläppligt än berg. I torvtäkter innehåller det bortledda vattnet vanligen suspenderande ämnen från torven, men kan även innehålla andra föroreningar.

Påverkan från utgående vatten

En täktverksamhet kan alltså påverka yt- och grundvattnets kvalitet genom utsläpp av bl.a. suspenderat material²⁴¹, kväveföroreningar²⁴² och petroleumföroreningar.²⁴³ Utsläpp av suspenderande ämnen i vattendrag kan bl.a. ge upphov till sedimentpålagering och därmed orsaka förlust av lekbottnar för fisk och förlust av musselbestånd. Även många vattenlevande insekter är mycket känsliga för den grumling som suspenderande ämnen ger upphov till. Utsläpp av kväve från sprängämnesrester kan ha gödande effekt och därmed orsaka igenväxning av sjöar och vattendrag. Utsläpp av petroleum- och oljeföroreningar kan ha negativ påverkan på såväl vattenlevande organismer som människors hälsa.

Innehåll i utgående vatten

Förutsättningarna för att utsläpp från en verksamhet ska spridas till vatten påverkas av flera faktorer. Exempelvis har den aktuella verksamhetens lokalisering, arbetsmoment, omfattning och typ av verksamhet samt vilka skyddsåtgärder som vidtas betydelse för den påverkan det utgående vattnet får på omgivningen. Även markens genomsläpplighet, jorddjup ner till berg, sprickor i berggrunden, närhet till vattendrag och avståndet till grundvattennivån bör beaktas vid bedömningen av hur utsläpp kan spridas till vatten.

Den utvinna produktens kemiska egenskaper, de geologiska förutsättningarna på platsen, sprängningsarbeten, bearbetningsprocesser och hur dag- och länshållningsvatten omhändertas samt vilka skyddsåtgärder som vidtas är exempel på faktorer som har betydelse för vilket innehåll det utgående vattnet får.

Täkter kan även medföra olika typer av utsläpp till vatten beroende på bl.a. sammansättningen av det material som ska tas ut. I vissa bergarter finns exempelvis mineral som innehåller höga halter av de radioaktiva grundämnena uran och torium. I berggrunden eller jordlagren kan det även finnas naturligt höga metallhalter, exempelvis arsenik, kadmium och zink. I berggrund eller jordarter som har höga halter av arsenik är det exempelvis vanligare med förhöjda arsenikhalter i brunnsvatten.²⁴⁴ Om det material som utvinns i en täkt innehåller sulfidmineral kan vidare sulfidoxidation orsaka lakvatten med lågt pH med förhöjda metallhalter som följd. Sulfidoxidation är ofta kopplat till gruvavfall men kan även förekomma i täktverksamheter beroende på de geologiska förutsättningarna på platsen. I vilken mån utlakning sker av olika ämnen påverkas bl.a. av hur finkornigt materialet är. Bearbetning av exempelvis berg kan därmed innebära en ökad risk för utlakning från en verksamhet till skillnad från när det naturliga berget är orört.

Torv kan innehålla exempelvis uran och kvicksilver beroende på bildningsmiljö och den omgivande berggrundens och jordarternas geokemiska sammansättning, vilket kan orsaka föroreningar i det vatten som leds bort från torvtäkten.²⁴⁵

²⁴¹ Ett mått på de organiska partiklar som kan sedimentera, exempelvis humus, växtrester samt sand- och lerpartiklar.

²⁴² Den totala kvävemängden (totalkväve) innefattar ammonium, nitrat och organiskt bundet kväve. Nitrat är kväve i en form som är tillgängligt för växter medan ammonium är en mellanform. Organiskt kväve är kväve bundet till organiskt material.

²⁴³ Som exempelvis alifatiska och aromatiska kolväten, inklusive polyaromatiska kolväten (PAH).

²⁴⁴ Se Arsenik i brunnsvatten (sgu.se).

²⁴⁵ Se Geologiska undersökningar och bedömning av hydrologisk påverkan vid ansökan om torvtäkt (sgu.se), s. 21 och 22.

Vissa tvättanläggningar i täktverksamheter har ett slutet vattensystem, där avloppsvatten endast förekommer i begränsad omfattning. I sådana system kan finmaterial ansamlas, exempelvis i form av filterkakor. I det fall material tvättas utan slutna vattensystem behöver tvättvattnet normalt passera en sedimentationsdamm eller annan lämplig rening innan vattnet släpps ut till recipient.

VILLKOR OCH PRÖVNINGSFRÅGOR

Villkorsreglering avseende utsläpp till vatten pga. täktverksamhet under normal drift behöver särskiljas från utsläpp till följd av olyckor och liknande. Villkor för att hantera olyckor är inriktade på att förebygga risker, medan villkor för att hantera övriga utsläpp är inriktade på att minska täktens miljöpåverkan.

För att det ska kunna bedömas vilka försiktighetsmått och skyddsåtgärder kopplade till utsläpp av vatten som är lämpliga att vidta inom en verksamhet behöver uppgifter om verksamhetens påverkan redovisas, exempelvis bl.a.:

- innehållet i det material som utvinns i tåkten,
- innehållet i de eventuella externa massorna som tas in i tåkten,
- vilken typ av utsläpp som täktverksamheten ger upphov till, samt när och i vilken omfattning detta sker,
- vilka utsläppsnivåer som kan accepteras (exempelvis miljö kvalitetsnormer som gäller för berörda yt- och grundvattenförekomster eller Livsmedelsverkets föreskrifter för dricksvattenkvalitet, eventuella referensvärden som representerar lokala förhållanden²⁴⁶),
- de olika skyddsobjekt som kan komma att påverkas och behöver beaktas inom påverkansområdet, exempelvis dricksvattenanläggningar, både enskilda och allmänna, kvävekänsliga livsmiljöer etc., och
- riskbedömning avseende de situationer som kan uppkomma, de ämnen som hanteras inom verksamheten, samt bedömning av ämnernas risk för spridning till omgivande miljö, se även avsnitt 5.2.4.

Villkor

Villkor bör omfatta krav som säkerställer att det finns rutiner och utrustning för att omhänderta utsläpp till följd av spill och olyckor. Det kan exempelvis vara rutiner för att kontrollera att exempelvis hydraulslangar är åtdragna och inte läcker. Det kan även ställas krav på att absorptionsmedel eller annan utrustning för att hantera läckage ska finnas där olyckor riskerar att uppstå.

I tåkttillstånd, särskilt när det gäller bergtåkter och torvtåkter, är det vanligt med villkor om rening av det vatten som behöver avledas från verksamhetsområdet till omgivande markområden och recipienter.

En vanlig skyddsåtgärd för att minska utsläppshalter från täktverksamhet är att anlägga en sedimentationsanläggning, genom vilken dag- och länshållningsvatten får passera innan vattnet leds vidare till recipient. Syftet med en sådan anläggning är främst att rena vattnet på partiklar och partikelbundna föroreningar. Exempel på föroreningar som kan bindas till partiklar är tungmetaller (se ovan). Vid torvtåkter

²⁴⁶ Se vidare SGU:s bedömningsgrunder för grundvattenkvalitet.

används sedimentationsdammar även för att fånga upp suspenderat material och torv som flyter på ytan.

För att en sedimentationsanläggning ska vara funktionell behöver den vara utförd och dimensionerad utifrån vattnets innehåll samt de reningskrav som behöver uppnås. Hur effektiv en anläggning är att rena utgående vatten beror främst på det ingående vattnets innehåll i form av partiklar och kemiska halter, hydrologin (vattenomsättningen), hydrauliken (strömningsförhållanden) och reningsprocessen, dvs. sedimentation, växtupptag och denitrifikation. Beroende på vattnets föroreningsgrad och karaktär kan en sedimentationsdamm behöva kombineras med andra reningstekniker för att klara de utsläppskrav som den aktuella lokaliseringen förutsätter. Exempel på andra reningstekniker är att anlägga en översilningsyta²⁴⁷, en infiltrationsanläggning eller våtmark.

Var utsläpp sker ska också beaktas vid bedömningen av vilka reningskrav som är nödvändiga. Exempelvis skiljer det sig åt i vilken utsträckning kväveutsläpp bidrar till övergödning i kust- respektive inlandsvatten. Kustvatten är vanligen mer känsliga för kväve och inlandsvatten är normalt mer känsliga för fosfor, vilket beror på vattnets sammansättning och de processer som sker där. Detta speglas bl.a. av miljökvalitetsnormerna, vilka är olika för inlands- respektive kustvatten, se vidare avsnitt 3.4. En recipients totala belastning från annan verksamhet eller utsläpp behöver beaktas i bedömningen. I kustområden behöver det beaktas att vissa inlandsvatten, t.ex. åar och älvar, slutligen mynnar i havet, vilket utgörs av kustvatten.

Ibland installeras också en oljeavskiljare vid inloppet till huvuddammen i reningsanläggningen. Om sedimentationsdammen exempelvis är ansluten till en upplagsyta för behandling av avfall för anläggningsändamål kan även sand- och kolfilter behöva anslutas för att uppnå tillräcklig reningsgrad av aktuella föroreningar.

För att uppnå en tillräcklig uppehållstid och reningsgrad i en sedimenteringsanläggning i en täkt kan det i vissa fall vara rimligt att även:

- använda länsar för avskärmning av eventuellt oljespill,
- utforma utloppet så det går att strypa i händelse av en olycka eller reglera beroende på flöden,
- utforma utloppet så att vattenflödet kan mätas²⁴⁸, eller
- att anlägga flödeshinder i form av exempelvis skärmväggar i syfte att få jämnare flödesförhållande.

I vissa täkter finns det även behov av att reducera kvävehalterna i det vatten som hanteras och släpps ut från täkten. Exempel på detta är täkter som använder kvävebaserat sprängmedel. Rening av kväve i länshållnings- och dagvatten från täkter sker vanligtvis genom anläggande av våtmarker. Vattnet renas då genom biologiska processer²⁴⁹, där mikroorganismer omvandlar ammoniumkväve till nitrat och nitrat vidare till kvävgas. Det är viktigt att notera att det kan förekomma en initial ökning av kväve och fosfor i avrinnande vatten under så lång tid som 5–6 år efter att våtmarken anlagts och fram till dess att de reducerande förhållandena infunnits sig. Reducering av växtnäringssämnen i våtmarker är mest effektivt under växtperioden under sommarhalvåret. Resten av året kan effekten av reningen variera kraftigt.

²⁴⁷ Med översilningsytor avses främst svagt lutande gräsytor, där vattnet kan infiltrera i jord.

²⁴⁸ Exempelvis ett Thomson-överfall.

²⁴⁹ Nitrikation resp. denitrifikation.

För att bedöma om den aktuella reningsanläggningen har tillräcklig reningsgrad samt är rätt dimensionerad behöver utsläppskriterier fastställas som motsvarar den skyddsnivå som omgivningsförhållandena kräver, vilket provningsmyndigheten behöver ta ställning till. För ytvattenförekomster finns föreskrifter med värden för klassificering av vattenförekomstens status.²⁵⁰ I föreskrifterna anges bl.a. bedömningsgrunder för särskilda förorenande ämnen i inlandsytvatten, där exempelvis ämnena ammoniak och nitrat ingår. Bedömningsgrunderna för särskilda förorenade ämnen utgår från årsmedelvärden respektive maximal tillåten koncentration.

För andra skyddsobjekt än ytvatten kan relevanta bedömningsgrunder saknas, exempelvis kan det röra sig om angränsande rikkärrsområden med specifika naturtyper och skyddsvärda arter som påverkas negativt av en förändrad vattenkemi. Verksamhetsutövaren behöver i vilket fall bedöma påverkan och om det är nödvändigt att föreslå skyddsåtgärder. Se mer information under avsnitt 5.2.6.

För att en kontroll av påverkan från en verksamhet ska vara möjlig är det nödvändigt att utföra provtagning för att fastställa referens- och/eller bakgrundshalter. För att dessa ska kunna anses representativa behöver den här typen av provtagning utföras i god tid innan verksamheten påbörjas. Till följd av naturliga årstidsvariationer i vattenkemin, och för att få representativa halter för ett årsmedelvärde, behöver provtagningen enligt Naturvårdsverket ske regelbundet under olika årstider och vid tillräckligt många tillfällen under mer än ett år. Ekologer behöver också fastställa vilka halter av t.ex. gödande ämnen som berörda naturtyper och arter inom påverkansområdet klarar av. Utifrån ovanstående kan sedan utsläppskriterier fastställas som motsvarar områdets skyddsbehov.

I tillstånd för bergtäkter innehåller villkoren ofta krav på exempelvis:

- att det avledda vattnet från takten ska passera genom en sedimentationsanläggning försedd med oljeavskiljande anordning och växtzoner eller motsvarande kvävereduktion,
- att sedimentationsanläggningen är ändamålsenligt utförd och dimensionerad,
- att sedimentationsanläggningen ska underhållas så att dess funktion stadigvarande upprätthålls,
- att det yt- och grundvatten som leds bort från pumpgröpar till sedimentationsanläggningar registreras och journalförs med hjälp av flödesmätare eller motsvarande flödesbestämning,
- att provtagning av utgående vatten ska ske ett visst antal gånger per år, eller,
- att det momentana utflödet av vatten från sedimentationsanläggningen inte får överskrida ett visst angivet flöde.

I vissa fall anges även begränsningsvärden i villkor. Vanligen formuleras dessa som års- eller månadsmedelvärden alternativt som maximalt tillåten koncentration. Med medelvärde avses ett värde uttryckt som ett medelvärde av mätningar på års- respektive månadsnivå. Hur många mätningar som ett månads/årsmedelvärde minst ska representeras av behöver fastställas inom ramen för provningen och utgå från den acceptabla halt som kan släppas ut samt vilka haltvariationer som förekommer vid utsläppet.

²⁵⁰ Se Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter om klassificering och miljökvalitetsnormer avseende ytvatten (HVMS 2019:25).

Om haltkriterier för utgående vatten ska utgå från flödesproportionell provtagning²⁵¹ bör även detta framgå i villkoret. Då ska det i ansökan redogöras för en lämplig provtagningsmetod som är anpassad efter anläggningens förutsättningar, exempelvis vattenflödet, geologiska förutsättningar och utformning av utlopp. Det är viktigt att provtagning och utförande ska kunna utföras under driftskedet.

Begränsningsvärden kan exempelvis utformas enligt nedan:

- suspenderande ämnen (XX mg/l),
- oljeindex (X mg/l), och
- totalkväve (X mg/l).

Begränsningsvärden kan även hänvisa till fastställda gränsvärden som Livsmedelsverkets föreskrifter för dricksvatten²⁵², bedömningsgrunder för särskilda förorenande ämnen i inlandsvatten för ytvattenförekomster²⁵³ alternativt lokala referensvärden som tagits fram inom ramen för provningen etc. Vid hänvisning till bedömningsgrunder är det bra att ha i åtanke att dessa kan förändras och att villkorsformuleringen bör formuleras utifrån att exempelvis Livsmedelsverkets föreskrifter kan ändras. Av villkoret bör då framgå att verksamhetsutövaren ska uppfylla Livsmedelsverkets vid var tid gällande föreskrifter. Detta är särskilt betydelsefullt vid täkttillstånd med långa tillståndstider.

Utöver de villkor som anges ovan kan det för en torvtäkt exempelvis även villkoras att:

- sedimentationsdammarna ska ha en yta som minst motsvarar ett visst antal kvadratmeter per hektar avvattnad yta,
- sedimentationsdammarna ska vara anlagda innan brytningen påbörjas, och
- sedimentationsdammarna ska rensas på sitt innehåll minst vartannat år.

För provtagning och analyser av grund- och ytvatten hänvisar Naturvårdsverket till föreskrift och allmänna råd avseende kontroll av vatten vid ackrediterade laboratorier m.m. Dessa föreskriver när obligatorisk kontroll av vatten, som beslutats med stöd av miljöskyddslagen (1969:387), ska utföras av ackrediterat laboratorium samt vilka kunskaper en provtagare i annat fall skall ha vid sådan kontroll.

För vidare information, se Naturvårdsverkets vägledningar Föreskrifter om kontroll av vatten vid ackrediterade laboratorier m.m., Kontroll av vatten vid ackrediterade laboratorier och Översyn och upprättande av kontrollprogram för miljögifter i vatten.

Delegation

Prövningsmyndigheten delegerar ibland till tillsynsmyndigheten att besluta om ytterligare villkor, exempelvis gällande placering och utformning av sedimentationsdammar och hur översilningsmark nedströms utsläppspunkter för vatten ska utformas för bästa avskiljning av föroreningar samt för att förhindra eventuell erosion.

²⁵¹ Flödesproportionell provtagning innebär att provtagaren är kopplad till anläggningens flödesmätning och att provtagningen sker proportionellt mot den volym av vatten som passerar genom reningsanläggningen. Provtagningen kräver därför att flödesmätning och provtagning sker parallellt.

²⁵² Regler om dricksvatten.

²⁵³ Tabell 1. Bedömningsgrunder för särskilda förorenade ämnen i inlandsvatten (HVMFS 2019:25).

Praxis

Tillstånd enligt 9 kap. eller 11 kap. miljöbalken får inte meddelas om täktverksamheten innebär att vattenmiljön försämras på otillåtet sätt eller att verksamheten äventyrar att en miljökvalitetsnorm uppnås.²⁵⁴ Se exempelvis MÖD-avgörandet med mål nr M 10717-17.

Se följande MÖD-avgöranden med mål nr M 10855-15, M 7050-19, M 8753-19 och M 10574-19 rörande frågor om utsläpp till vatten.

TILLSYNSFRÅGOR

Tillsynsmyndigheten behöver särskilt granska verksamhetsutövarnas egenkontroll gällande underhåll av reningsanläggningarna och följa upp provtagning av utgående vattens kvalitet och kvantitet. Med underhåll menas åtgärder som behöver vidtas för att bibehålla sedimenteringsanläggningens reningseffekt. Det kan exempelvis handla om att djupet från botten upp till överkant i anläggningen regelbundet kontrolleras så att det säkerställs att inkommande vatten får en tillräcklig uppehållstid för att sedimentera, där ett visst angivet djup inte får underskridas. Om detta djup underskrids är den nödvändiga åtgärden att avlägsna sediment på dammens botten.

Tillväxten av sediment varierar kraftigt mellan olika dammar och beror på mängden finsediment och suspenderat material i inkommande vatten, vattnets uppehållstid och hur effektiv sedimentationen i dammen är. Inverkande faktorer är bl.a. omgivande slänter och diken, tillrinnande vattendrag samt dammens storlek, dimensionering och växtlighet. Vattenkemin i utgående vatten behöver sedan följas upp för att kontrollera att vidtagna skyddsåtgärder är tillräckliga.

Kontrollprogrammet för tåkten ska omfatta mätningar av de ämnen och flöden som behövs för att kunna påvisa att reningsanläggningen är funktionell utifrån aktuella villkor och den miljöpåverkan som identifierats. Mätningar och provtagningar behöver även motsvara de rikt- och gränsvärden som mätdata ska utvärderas mot. Exempelvis behöver antalet provtagningstillfällen vara tillräckliga för att kunna utvärderas som ett årsmedelvärde. De volymvariationer som förekommer under ett år behöver kontrolleras och registreras så att de medelhalter och totalvolym som redovisas inom ramen för kontrollen kan anses representativa för anläggningen och tillståndet.

För det fall begränsningsvärden föreskrivs i villkor anges ibland ett momentant värde eller ett medelvärde. Provtagning av utgående vatten från en reningsanläggning bör enligt Naturvårdsverket ske genom regelbunden flödesproportionell provtagning. När flödesproportionell provtagning inte sker och när provtagning endast sker några få gånger per år blir utsläppen grovt uppskattade. När det gäller halten kväve kan dessutom anläggningens reningseffekt variera stort under året beroende på årstider och växtlighet. Tillsynsmyndigheten behöver särskilt kontrollera hur verksamhetsutövaren säkerställer att provtagning av utgående vatten sker i den omfattning och intensitet som krävs utifrån bästa möjliga teknik och med utgångspunkt från vad som regleras i täkttillståndet.

Provtagningsfrekvensen av utgående vatten per år bör regleras genom villkor. Provtagningsfrekvensen behöver anpassas utifrån de gränsvärden och normer som ska innehållas samt vilka flödesvariationer och flödesmönster som är aktuella

²⁵⁴ Se 5 kap. 4 § miljöbalken.

inom den specifika verksamheten. Generellt behöver provtagningen vara jämnt fördelat över året. Stora variationer i flöden och halter kräver generellt en högre provtagningsfrekvens.

I vissa täkter kan vattenflödet vara oregelbundet över året och det är då viktigt att det i kontrollprogrammet framgår vid vilket minsta flöde som provtagning ska ske. Om provtagning inte är möjlig, eller lämplig med anledning av för lågt flöde, så kan ett alternativ vara att senarelägga provtagningen. Det är verksamhetsutövarens ansvar att utföra nödvändiga flödesmätningar och provtagningar utifrån den verksamhet som bedrivs på platsen.

5.2.4 Hantering av massor

MILJÖPÅVERKAN

Både interna och externa massor som hanteras i en täkt kan förorena eller påverka miljön inom och/eller i anslutning till täktverksamheten, se vidare avsnitt 3.11, 5.2.3 och 5.2.9, beroende på hur och vilka massor som hanteras utifrån täktens lokalisering och aktuella skyddsobjekt.

För att massor i samhället ska kunna cirkuleras behöver de ofta lagras innan de kan återanvändas. Täktområden används ofta för detta ändamål. Inom en täkt som är avbanad är de överliggande skyddande jordlagerna borttagna, vilket ger en risk för ökad och snabbare transport av föroreningar till yt- och grundvatten. Detta är enligt Naturvårdsverket särskilt viktigt att beakta i områden som utgör en grundvattenförekomst, då det inte är möjligt att tillåta en verksamhet som riskerar att försämra grundvattenkvaliteten, se avsnitt 3.4. Det är även viktigt att bedöma hur hantering av massor kan påverka grundvatten som används som dricksvatten. I exempelvis grustäkter eller i täkter med genomsläpplig berggrund inom grundvattenförekomster är det i många fall inte lämpligt att använda sig av externa massor pga. risken för förorening av vattnet. Om sådan användning kan tillåtas bör enligt Naturvårdsverket krav ställas på massornas innehåll utifrån de platsspecifika förutsättningarna i de fall de ska kunna användas för t.ex. efterbehandling i täkten.

VILLKOR OCH PRÖVNINGSFRÅGOR

Riskbedömning vid hantering av massor i en täkt

Genom en riskbedömning kan sannolikheten för att massorna medför negativa konsekvenser utvärderas. Riskbedömningen utgör ett verktyg och underlag för prövnings- och tillsynsmyndigheten för att följa upp och kontrollera hur verksamhetsutövaren uppfyller kunskapskravet enligt 2 kap. 2 § miljöbalken. Riskbedömningen är även ett centralt underlag för verksamhetsutövarens egenkontroll och för tillsynsarbetet, se nedan under *tillsynsfrågor* och kapitel 7.

För att kunna utföra en riskbedömning behöver verksamhetsutövaren ha kunskap om vilken typ av massor som kommer att hanteras, varifrån de kommer, och vilka skyddsobjekt som finns på den aktuella platsen samt förutsättningarna för spridning av föroreningar och annan påverkan.

En central fråga vid riskbedömning av masshantering inom en täkt är om hanteringen riskerar att ge upphov till oacceptabel spridning av föroreningar och partiklar till mark- eller vattenområden inom eller i anslutning till verksamhetsområdet. För att kunna bedöma spridningsförutsättningarna på den aktuella platsen krävs kunskap om platsens geologiska förutsättningar.

Verksamhetsutövaren behöver även säkerställa att de massor som hanteras, utifrån dess föroreningsinnehåll och egenskaper, inte orsakar olägenhet för människors hälsa och/eller miljön. I denna bedömning behöver det tas hänsyn till massornas avsedda användningsområde, täktens lokalisering och aktuella skyddsobjekt. I riskbedömningen behöver massornas egenskaper, hur de ska hanteras och vad de ska användas till beskrivas och beaktas. Därtill måste lagringstiden av massorna beaktas, t.ex. om massorna ska användas för permanent efterbehandling eller om det rör sig om upplag inför uttransport.

Riskbedömningen ska enligt Naturvårdsverket inte begränsas till de förhållanden som råder vid ansökningstillfället, utan det måste beaktas hur förhållandena förändras av täktverksamheten allteftersom täkten bryts ut. Detta kan ha avgörande betydelse för bedömningen av spridningsförutsättningarna.

Riskbedömningen ska omfatta en samlad bedömning av risken för spridning och olägenheter för människa och miljön kopplade till masshanteringen.

Utifrån riskbedömningen är det sedan möjligt att utvärdera nödvändiga åtgärder som behöver vidtas för att minska risken för en eventuell skada, till en acceptabel nivå. Om förhållandena ändras inom täkten kan riskbedömningen behöva uppdateras. En förändrad risksituation kan i sin tur kräva förändrade skyddsåtgärder.

Riskbedömningen kan även ge underlag för att bedöma mottagningskriterier för exempelvis de massor som ska användas vid en framtida efterbehandling samt hur, och i vilken omfattning, kontrollen av massornas innehåll och egenskaper ska göras.

Mot bakgrund av riskbedömningens syften och användningsområden behöver bedömningar och slutsatser motiveras och dokumenteras i tillräcklig utsträckning. Undersökningar som riskbedömningen baseras på behöver ingå i denna dokumentation.

Skyddsåtgärder vid hantering av massor

Verksamhetsutövaren behöver presentera olika skyddsåtgärder som bör baseras på den utförda riskbedömningen. Skyddsåtgärderna bör anpassas efter skyddsobjektens behov samt verksamhetens storlek och utformning. Skyddsåtgärder avseende masshantering behöver därför bestämmas i det enskilda fallet, men omfattar ofta åtgärder för att motverka damning och utsläpp till vatten, såsom sedimentationsdammar, eller utformningskrav på upplagsytor, se avsnitt 5.2.3 och 5.2.9.

Riskbedömningen bör även ligga till grund för prövningsmyndighetens utformning av villkor och skyddsåtgärder. Det är vidare viktigt att underlaget möjliggör en bedömning av hur mycket massor som krävs för ett visst ändamål. En efterbehandlingsplan behöver t.ex. innehålla uppgifter om hur mycket massor som behövs vid efterbehandlingen. Underlaget måste också möjliggöra en bedömning av vilka haltvillkor som de aktuella massorna maximalt ska innehålla, se även avsnitt 3.11.

Massor för efterbehandling

Om massor ska användas till efterbehandling anser Naturvårdsverket att en riskbedömning av massorna behöver göras. Naturvårdsverket anser att en efterbehandling av en täkt inte får medföra att föroreningsnivån i mark eller närliggande grund- eller ytvatten ökar. Det är därför viktigt att massornas föroreningshalter och lakande egenskaper analyseras och utvärderas mot den totala mängden massor som efterbehandlingen kommer att kräva samt jämförs mot lokala bakgrundshalter.

Villkor

Ett täkttillstånd kan innehålla villkor som exempelvis reglerar:

- vilka specifikt angivna avfallsslag²⁵⁵ som får hanteras,
- hur mottagningskontroll ska ske (exempelvis föroreningshalt, förurningspotential, lakbarhet som representeras genom samlingsprov om maximal enhetsvolym [m³] alternativ mängd [ton]²⁵⁶),
- att massor med olika egenskaper inte sammanblandas,
- att inkommande avfall ska vägas, kontrolleras, klassificeras och journalföras,
- att det ska finnas skriftliga rutiner för mottagningskontroll,
- att föroreningshalten i införda schaktmassor inte får överskrida en viss nivå,
- att upplagsytor ska vara uppmärkta för specifika massor och avfallsslag och att upplagsytor ska vara hårdgjorda och möjliggöra uppsamling av förorenat dag- och lakvatten,
- att dag- och lakvatten från upplagsytor ska renas genom en separat reningsdamm eller annan reningsutrustning och där provtagning av utgående vatten ska kunna ske, utan att vattnet blandas ut med vatten från övriga täktområdet, och
- hur avbaningsmassor ska hanteras, samt
- haltkriterier i det fall att externa massor ska användas för en successiv efterbehandling.

Utöver villkoren i täkttillståndet kan prövningsmyndigheten i vissa fall delegera till tillsynsmyndigheten att vid behov föreskriva ytterligare villkor. En sådan delegering brukar vanligtvis gälla kontrollen av de införda massorna.

TILLSYNSFRÅGOR

Tillsynsmyndigheten ska kunna få information avseende hanteringen av massor av verksamhetsutövaren. Tillsynsmyndigheten ska även kunna få vetskap om de externa massorna som ska tas in i tåkten är klassade som avfall eller inte samt vilka verksamhetskoder som gäller för hanteringen och användningen av massorna i tåkten.

Externa massor

Tillsynsmyndigheten behöver kontrollera att verksamhetsutövaren har skaffat sig tillräcklig information om de massor som tas in i tåkten. Tillsynsmyndigheten behöver bl.a. kontrollera att verksamhetsutövaren har *undersökt och kvalitetssäkrat* de mottagna massornas innehåll och egenskaper. Det innebär bl.a. att tillsynsmyndigheten behöver göra en bedömning av om genomförda provtagningar och mätningar har gjorts i ett tydligt syfte och anpassats utifrån typ av massor och förhållandena på platsen.

²⁵⁵ Angivna med avfallskod enligt bilaga 3 till avfallsförordning (2020:614).

²⁵⁶ Vid heterogen sammansättning bör/kan enhetsvolym/mängd minskas.

Tillsynsmyndigheten bör även kontrollera verksamhetsutövarens skriftliga rutiner för mottagningskontroll, exempelvis utifrån följande frågeställningar:

- vilka massor med vilka föroreningshalter får tas in i tåkten,
- vilken typ av massor som ska kontrolleras,
- vilka parametrar som ingår i kontrollen,
- hur ofta provtagning ska ske,
- hur kontrollen genomförs inklusive
 - » vad som omfattas av ett samlingsprov,
 - » om prov tas slumpmässigt eller styrt som ett antal stickprov ur inkomna transporter,
 - » vilken mängd eller volym som ett stickprov tas, och
 - » hur länge prover kan sparas innan analys.
- hur en eventuell förorening upptäcks,
- hur mottagningsplatsen är anpassad för att kunna hantera en eventuell misstänkt förorening, och
- hur de massor som inte uppfyller mottagningskriterierna hanteras.

Om tillsynsmyndigheten inte anser att underlaget är tillräckligt kan myndigheten förelägga verksamhetsutövaren att inkomma med ytterligare underlag. Om det är oklart om massorna utgör avfall kan tillsynsmyndigheten också förelägga verksamhetsutövaren att hantera massorna som avfall.

För stöd och vägledning om hur undersökning av avfallsmassor ska gå till, se Naturvårdsverkets vägledning Undersökning av avfallets innehåll och egenskaper. Denna vägledning kan användas även för att undersöka massor som inte är avfall, om risker för hälsa och miljö ska bedömas.

För mer information, se även Naturvårdsverkets vägledning Tolkning av centrala begrepp vid hantering av massor.

Interna massor

Tillsynsmyndigheten behöver även kontrollera att verksamhetsutövaren har tillräcklig kunskap och en fungerande egenkontroll för att bedöma om de interna massor som uppstår i verksamheten ska klassas som produkt, biprodukt eller avfall och i så fall hur massorna ska hanteras. Se vidare information i avsnitt 3.11.

Upplag och hantering av massor

Tillsynsmyndigheter bör även kontrollera verksamhetsutövarens hantering av massor och upplag. Massor som hanteras inom en täkt behöver hanteras systematiskt och på ett sådant sätt att utlakning av eventuella föroreningar eller spridning av partiklar förhindras. Naturvårdsverket anser att olika typer av massor inte ska sammanblandas och att olika upplag av massor därför tydligt bör märkas upp. Detta bör ske för att, i möjligaste mån, undvika att föroreningarna m.m. i olika typer av massor sammanblandas eller späds ut med renare massor. Tillsynsmyndigheten bör kontrollera så att upplagsytor är anpassade så att dagvatten kan tas om hand och renas innan det släpps ut. Dagvatten behöver hanteras inom fastigheten och det är viktigt att dagvattenhanteringen dimensioneras för höga vattenflöden som kan uppstå vid nederbörd eller snösmältning, se avsnitt 5.2.3.

Massor och invasiva främmande arter

Tillsynsmyndigheten bör även kontrollera att verksamhetsutövaren har rutiner som säkerställer att externa massor inte innehåller invasiva främmande arter. Det är den som har rådighet över marken som ansvarar för att kontrollera och säkerställa att invasiva främmande arter inte sprids, förökar sig eller transporteras till annan mottagare av massor. Ofta är det svårt att avgöra om externa massor faktiskt innehåller invasiva främmande arter. Fröspridda invasiva främmande växtarter i externa massor som används för efterbehandling upptäcks ofta först flera år efter att massorna lagts ut och verksamheten förklarats avslutad.

I mottagningskontrollen av externa massor bör det finnas dokumenterat att man undersökt förekomst av invasiva främmande arter eftersom det är förbjudet att transportera och flytta dessa arter. Vidare är det viktigt att i egenkontrollen följa upp och bekämpa invasiva främmande arter så att inte verksamheten själv ger upphov till ytterligare spridning.

Tillsynsbesök kan därför behöva utföras och uppföljning bör ske varje växtsäsong under minst tre år. Frågan kan även följas upp inom ramen för den årliga miljörapporteringen. Exempelvis kan jord som innehåller växtdelar från invasiva främmande arter betraktas som avfall, vilken i så fall behöver omhändertas och rapporteras inom ramen för miljörapporteringens avfallsdel. Se vidare avsnitt 3.7.7.

5.2.5 Hantering av kemiska produkter och farligt avfall MILJÖPÅVERKAN

Spill från flytande kemiska produkter och flytande farligt avfall kan orsaka allvarliga föroreningar i mark och vatten, se även avsnitt 5.2.3 och 5.2.4. Risk för utsläpp av petroleumprodukter uppstår där dessa produkter hanteras, vilket främst är vid tankning och annan påfyllning av fordon och maskiner.

VILLKOR OCH PRÖVNINGSFRÅGOR

I regel innehåller täkttillstånd ett villkor om att *flytande kemiska produkter* och *flytande farligt avfall* ska förvaras i *täta behållare* på *invallad yta* där invallningen ska rymma den största behållarens volym plus 10 procent av övriga behållares volym. I vissa fall anges i villkor att fordonsbränsle ska förvaras i dubbelmantlade cisterner och att cisterner ska förses med påkörningsskydd.

Med *täta behållare* avses antingen cisterner som uppfyller tekniska krav enligt MSB:s föreskrifter MSBFS 2018:3 eller lösa behållare som uppfyller kraven enligt MSBFS 2024:10 (ADR-S). Med *invallning* avses ett fysiskt hinder runt förvaringsplatsen som ska hindra uttrinnande vätska att spridas okontrollerat.²⁵⁷

Med *lösa behållare* avses, till skillnad från cisterner, behållare som är flyttbara till sin karaktär. Det kan exempelvis handla om dunkar eller fat. Lösa behållare inkluderar även sådana behållare som är tillverkade, avsedda och anpassade för att användas för transport, exempelvis IBC-behållare²⁵⁸ och ADR²⁵⁹-tankar. Sådana transportbehållare är konstruerade för att möjliggöra en säker transport av farligt

²⁵⁷ Se SÄIFS 2000:2.

²⁵⁸ Intermediate Bulk Container.

²⁵⁹ European Agreement Concerning the International Carriage of Dangerous Goods by Road.

gods²⁶⁰. Transportbehållare kan dock under rätt förutsättningar användas för tillfällig hantering av brandfarliga vätskor, exempelvis om behållaren är tät och förvaras inom en invallad yta.²⁶¹

Vad som utgör en lämplig behållare i en täktverksamhet beror bl.a. på vilka skyddsintressen som finns i området och hur länge behållaren ska vara uppställd. För att en lös behållare ska anses vara lämplig för sitt ändamål behöver verksamhetsutövaren även känna till kvaliteten och livslängden på behållaren. En cistern som uppfyller gällande lagkrav är lämplig som behållare för förvaring av brandfarlig vätska för permanent bruk. För mer information om brandfarliga vätskor, se även Brandfarliga vätskor (msb.se).

Även Naturvårdsverket har föreskrifter om hantering av brandfarliga vätskor och spilloljor i cisterner och lösa behållare, se Brandfarliga vätskor och spilloljor i cisterner och lösa behållare (naturvardsverket.se).²⁶² Föreskrifterna innehåller bl.a. krav på sekundärt skydd inom vattenskyddsområden. Föreskrifterna gäller dock inte som utgångspunkt för tillståndspliktiga täktverksamheter, i det fall hanteringen av ämnena ingått i tillståndsprövningen.

Av villkor kan det också framgå att för platser där oljehantering och tankning sker, eller för platser där fordon och maskiner som parkerats eller uppställts för längre tid, ska marken vara ogenomsläpplig eller tät eller på annat sätt vara utformad så att eventuellt spill samlas upp samt att platsen skyddas mot nederbörd. Med ogenomsläpplig eller tät yta menas exempelvis en betong- eller packad stenmjöllyta av tillräcklig tjocklek eller liknande som är motståndskraftig mot vätskan som kan rinna ut.

Villkor kan också ställas på att spillzoner ska utrustas med oljeavskiljare. I vissa fall kan det i stället vara motiverat med enklare uppsamlingskärl placerade under enskilda fordon. En sådan yta eller ett sådant uppsamlingskärl ska minst motsvara volymen av de förorenade ämnena som riskerar att läcka ut. Det ska även finnas direkt tillgång till absorptionsmedel och saneringsutrustning inom anläggningen så att eventuellt spill kan tas om hand direkt vid olyckstillfället. Skydd mot påkörning, att tankar är dubbelmantlade samt att använda flera mindre och inte en stor behållare kan vara exempel på skyddsåtgärder för att minska riskerna. I vissa fall kan det även vara rimligt att ha uppställningsplatser och utföra service av fordon utanför verksamhetsområdet för tåkten. Se även avsnitt 5.2.3.

TILLSYNSFRÅGOR

Tillsynsmyndigheten bör kontrollera att verksamhetsutövaren i sin egenkontroll dels har tillräckliga rutiner för att förhindra spill och läckage, dels har tillräckliga förutsättningar för ett lämpligt omhändertagande om spill eller läckage ändå skulle uppstå. Utrustning för sanering av spill ska finnas lättillgängligt inom verksamhetsområdet och spill ska omedelbart samlas upp, forslas bort från täktområdet och tas om hand på lämpligt sätt.

Rutiner för tömning och underhåll av oljeavskiljare är även en förutsättning för en bibehållen funktion av dessa. Tillgång till skyddsutrustning och möjlighet

²⁶⁰ Begreppet farligt gods definieras i lagen (2006:263) om transport av farligt gods. Farligt gods inkluderar bl.a. brandfarliga vätskor.

²⁶¹ 3 kap. MSBFS 2023:2.

²⁶² Se NFS 2021:10.

till ett säkert omhändertagande av det avfall som uppkommer vid ett eventuellt spill behöver även finnas på plats. Tillsynsmyndigheten bör kontrollera att dessa rutiner finns och följs.

Egenkontrollen behöver även omfatta förebyggande kontroller av att fordon, maskiner och tankutrustning är i fullgott skick så att olyckor kan motverkas.

Egenkontrollen ska också omfatta hanteringen av kemiska ämnen, se Naturvårdsverkets vägledning om Reach.

För ytterligare information avseende oljeavskiljare, se Naturvårdsverkets vägledning Oljeavskiljare.

5.2.6 Naturmiljöer, djur och växtliv

MILJÖPÅVERKAN

Att etablera eller utvidga en täkt innebär huvudsakligen att befintlig naturmark grävs eller sprängs bort. Innan utvinningen av täktmaterialet påbörjas avbanas det aktuella området, se avsnitt 2.1. Naturmiljön på platsen utgör livsmiljöer för olika växt- och djurarter. Utifrån hur verksamheten bedrivs kan även omkringliggande naturmiljö påverkas genom exempelvis hydrologiska förändringar.

Om en ansökan avser ett område som hyser värdefulla naturmiljötyper eller större förekomster av hotade eller skyddade/fridlysta arter talar det enligt Naturvårdsverket för att ansökan ska avslås pga. att lokaliseringen är olämplig, se avsnitt 3.2.6.

VILLKOR OCH PRÖVNINGSFRÅGOR

För att prövningsmyndigheten ska kunna ta ställning till om en lokalisering är lämplig behöver verksamhetsutövaren redogöra för platsens naturmiljö och ekologi samt vilket underlag som ligger till grund för redovisningen. För att veta vilka naturtyper och arter som förekommer inom ett undersökningsområde²⁶³ behöver en naturvärdesinventering genomföras. Syftet med en naturvärdesinventering är att beskriva samt värdera ett avgränsat naturområde avseende biologisk mångfald.

Naturvärdesinventeringen behöver vara av tillräcklig kvalitet. Vad som krävs får avgöras med hänsyn till de faktiska omständigheterna i det enskilda fallet. En inledande och mer översiktlig naturvärdesinventering kan behöva kompletteras i det fall att området visar sig hysa en mer komplex variation av livsmiljöer, alternativt att hotade och/eller fridlysta arter påträffas i en första översiktlig inventering och som i sin tur kan träffas av förbuden i artskyddsförordningen, se avsnitt 3.7.

För att en naturvärdesinventering ska kunna ligga till grund för beslut och ställningstaganden är det nödvändigt att den är utförd vid den tidpunkt på året då de förväntade arterna kan påträffas i området, vilket kräver kompetens om de specifika arternas biologi. Vissa arter behöver inventeras under minst två på varandra följande år för att minska risken för att felaktiga slutsatser dras av mellanårsvariationer i arternas förekomst. Naturvårdsverket anser att en naturvärdesinventering bör minst ske enligt en utvecklad standard för Naturvärdesinventering, SS199000²⁶⁴ (NVI-standard), med en fältnivå med detaljeringsgraden medel. Av MKB:n ska

²⁶³ Geografiskt avgränsat område där inventeringar utförs.

²⁶⁴ Standard – Naturvärdesinventering (NVI) – Kartläggning och värdering av biologisk mångfald – Dataprodukt-specifikation och listor med biotopbeteckningar SIS/TS 199002:2023 – Svenska institutet för standarder, SIS.

det också framgå vilka åtgärder som bör vidtas för att minimera negativ påverkan på naturvärdena.

Det är viktigt att det vid beskrivningen av ett områdes naturvärden också beaktas tidigare publicerad kunskap om platsen. Artförekomster kan idag också fås från Artportalen (Artdatabanken)²⁶⁵. Även ideella föreningar och naturvårdsorganisationer har ibland stor kunskap om arter i områden som blir föremål för täktprövningar. När det gäller torvtäkter finns ofta tidigare kunskap att hämta i länsstyrelsernas regionala naturvårdsinventeringar och ibland i den nationella myrskyddsplanen²⁶⁶.

I täkttillstånd kan det finnas villkor som reglerar verksamheten utifrån de arter eller naturmiljöer som identifierats i området. Ett exempel på detta kan vara krav på en reningsanläggnings funktion, utsläppskrav och dimensionering med hänsyn till den specifika naturmiljö och de arter som finns i angränsande vattendrag eller våtmark. Andra exempel kan vara krav om dammbindande åtgärder för att skydda en viss typ av angränsande växtlighet samt reglerade tidpunkter för avbaning, belysning eller sprängning.

TILLSYNSFRÅGOR

Tillsynsmyndigheten behöver bevaka att villkor och åtaganden om skyddsåtgärder för naturmiljö beaktas av verksamhetsutövaren. Det är viktigt att uppföljning av inventeringsunderlag, som representerar och redogör för långsamma förändringar, relateras till de ursprungliga förutsättningarna samt tidigare utredningar. Detta är speciellt viktigt om tillståndstiden är lång och de uppföljande inventeringarna inte utförs årsvis. Uppföljningen bör omfatta lämpliga målarter som representerar de ursprungliga förhållandena och vars variation i förekomst på så vis indikerar en förändring i habitatet. Målarterna bör vara utvalda utifrån att de är känsliga för den typ av störning som ska följas upp. Denna typ av inventeringar bör kombineras med andra undersökningar som redogör för platsens ekologiska funktion, exempelvis mätningar av grundvattennivå eller svämningsvaraktighet. Exempel på detta är villkor om uppföljning av hydrologisk påverkan på angränsande våtmarkshabitat.

5.2.7 Fridlysta arter

MILJÖPÅVERKAN

Vid en nyetablering eller utvidgning av en täkt kan fridlysta arter påverkas negativt genom att exempelvis skog avverkas samt att habitat sprängs eller grävs bort. Påverkan kan även handla om en indirekt förlust av livsmiljöer genom buller från sprängningar och transporter, ökad mänsklig närvaro eller hydrologiska förändringar.

I pågående täkter kan också skyddade arter etablera sig, exempelvis berguv och pilgrimsfalk i bergsbranter samt backsvala i sandtäkter. Grodor och salamandrar kan etablera sig i dammar i och utanför verksamhetsområdet. Dessa kan påverkas av grumling, vattenbortledning, tillförsel av näringsrikt vatten och genom att dammarna slammas igen.

²⁶⁵ Välkommen till Artportalen – Artportalen.

²⁶⁶ Myrskyddsplan för Sverige.

VILLKOR OCH PRÖVNINGSFRÅGOR

För att undvika att förbuden i artskyddsförordningen aktualiseras, se avsnitt 3.7, kan olika typer av villkor ställas till förmån för olika arter. Exempelvis kan villkor föreskrivas att arbeten inte får ske under fåglarnas häckningsperiod.

I täkttillstånd kan det även finnas villkor avseende skydd av arter som har etablerat sig i den pågående täktverksamhet på platsen. Ett exempel på villkor kan vara att branter med bohål för backsvala ska lämnas fria från åtgärder under vissa perioder av året. För exemplet med backsvala kan det också villkoras att det inför varje häckningssäsong ska säkerställas att det finns tillgång till livsmiljöer i form av branta skärningar i morän, sand eller liknande lösa jordarter. För berguvar kan särskilda häckningslådor istället sättas upp eller så kan lämpliga klipphyllor eller grottor skapas längs med klippkanter. Grodor och salamandrar kan gynnas av att vattensamlingar som uppkommer i tåkten fördjupas. Bästa utformning för dessa arter är flacka och grunda strandzoner med en djuphåla i mitten. Salamandrar och groddjur behöver även spridningskorridorer mellan dammarna.

På vissa platser för täkter kan det förekomma hotade och/eller fridlysta växter. Det kan då villkoras att växterna ska flyttas (translokeras) från brytområdet till ett område i anslutning till brytområdet. Att flytta växter kan vara mycket svårt och det kan därför vara lämpligt att villkora att växterna ska ha etablerat sig på den nya platsen innan tillståndet får tas i bruk. Att flytta fridlysta växter och djur kräver ofta en artskyddsdispens, se avsnitt 3.7.5.

Ibland kan en täkt innebära att livsmiljöer för hotade och/eller fridlysta arter som exempelvis fåglar och fjärilar kommer att förstöras permanent. För att inte förbuden i artskyddsförordningen ska aktualiseras kan det ibland villkoras att det som en skyddsåtgärd ska skapas nya fullgoda habitat för sådana arter. Det ska dock understrykas att restaurering eller skötsel av miljöer i anslutning till tåkten för att upprätthålla kontinuerlig ekologisk funktion ofta är svårt att genomföra framgångsrikt, se avsnitt 3.7. Utgångspunkten är, enligt Naturvårdsverket, att en annan lokalisering i första hand ska väljas.

När orrspele samt häckande trana, vadare (såsom t.ex. storspov, lungpipare och grönbena) eller andra myrhäckande fåglar förekommer i anslutning till platser för torvtäkt kan det villkoras att skyddande zoner av träd mellan täkt och angränsande öppna delar av mossen/myren sparas. Insynsskyddet minskar störningsrisken för sådana arter. Det kan även villkoras att ingen torvtäktverksamhet får ske under orrarnas huvudsakliga speltid under mars till mitten av maj (i södra halvan av landet) eller slutet mars till början av juni (i norra Sverige).

För exempel på avgöranden avseende villkor rörande artskydd, se MÖD-avgörandena med mål nr M 4908-17 och M 7582-18.

För exempel på avgöranden där artskyddet har medfört att lokaliseringen är olämplig, se MÖD-avgörandena med mål nr M 10717-17, M 11916-17, M 1326-19 och M 7168-19.

TILLSYNSFRÅGOR

Tillsynsmyndigheten behöver i tillsynen säkerställa att verksamhetsutövaren har tillräcklig kunskap för att bl.a. kunna bedöma vilka skyddsåtgärder som krävs för att upprätthålla artens livsmiljö i tåkten. Tillsynsmyndigheten bör också kontrollera att de villkor som fastställts i tillståndet följs, exempelvis för de fall villkor har ställts om att skapa nya habitat för en art.

Vid efterbehandling av täkt måste hänsyn tas till eventuella fridlysta arter som etablerat sig i takten, se även avsnitt 8.2.2.

5.2.8 Sprängningsarbeten: stenkast, vibrationer och luftstötsvågor

MILJÖPÅVERKAN

Sprängningar i bergtäkter ger upphov till markvibrationer²⁶⁷ som kan upplevas störande av de som bor eller vistas i närliggande byggnader och kan ibland även ge upphov till materiella skador på byggnaderna.

Sprängningsarbeten i täkter kan också ge upphov till luftstötsvågor. Luftstötsvågor är tryckvågor som breder ut sig i luften med överljudshastighet. Luftstötsvågor kan uppfattas som smällar men också genom att det skallrar i fönster och husgeråd.

Stenkast innebär att stenar, block och grus okontrollerat kastas iväg vid sprängning. Stenkast kan skada såväl närliggande byggnader som människor som vistas i närheten av takten. Stenkast som når närliggande åkermark eller vägar kan också orsaka skador på jordbruksmaskiner eller trafik.

VILLKOR OCH PRÖVNINGSFRÅGOR

För att minska risken för störning och undvika skador på byggnader finns en standard för tillåtna vibrationsvärden och luftstötsvågor.²⁶⁸ Vibrationer, luftstötsvågor och stenkast som uppstår till följd av sprängningsarbeten i bergtäkter regleras vanligen genom villkor med begränsningsvärden som baseras på de aktuella riktvärdena.

Ett vanligt villkor är att markvibrationer till följd av sprängning inte får överstiga 4 mm/s i bostäder.²⁶⁹ Villkoret bör justeras utifrån det enskilda fallet och kan även medge enstaka överskridanden, exempelvis att överskridande tillåts vid 10 procent av sprängningarna per kalenderår och då högst uppgå till 6 mm/s.

I villkor brukar det också föreskrivas att luftstötsvågor inte får överstiga 120 Pa (s.k. frifältsvärde) vid bostäder. Även för luftstötsvågor kan villkoret utformas så att överskridanden tillåts exempelvis vid 10 procent av sprängningarna per kalenderår och då högst uppgå till 150 Pa, vilket då ska utgå från mätningar enligt ovan angiven standard.²⁷⁰ Exemplet utgår från angiven standard, vilken behandlar sprängningsinducerade vibrationer och deras påverkan på angränsande byggnader och anläggningar.

Bolaget ska även ha rutiner och vid behov vidta åtgärder för att minimera risken för stenkast. Detta kan också regleras genom villkor, men ofta täcks detta av det allmänna villkoret. De vanligaste skyddsåtgärderna för att minimera uppkomst av stenkast är att losshållning, som inkluderar borrhning och sprängning, utförs utifrån väl avvägd hålsättning, håldjup, underborrning, hållutning och håldiameter. Exempelvis påverkar laddningens storlek hur långt sten kan kastas vid sprängningen och borrhålens lutning påverkar bl.a. riktningen på stenkasten. Andra exempel

²⁶⁷ Dvs. seismiska vågor.

²⁶⁸ Se SIS Standard SS 4604866:2011, se Standard – Vibration och stöt – Riktvärden för sprängningsinducerade vibrationer i byggnader SS 4604866:2011 – Svenska institutet för standarder, SIS och SS 25210.

²⁶⁹ Mätt enligt SS 4604866:2011 respektive SS 25210, se ovan.

²⁷⁰ Mätt enligt SS 4604866:2011 respektive SS 25210, se ovan.

på skyddsåtgärder är att anlägga s.k. tyngdtäckning på marken för att på så sätt förhindra stenkastning.

I vissa täkttillstånd finns även villkor om information till allmänhet eller närboende inför sprängningsarbeten. Exempelvis kan krav ställas på att information om planerad produktionssprängning ska ges till boende inom ett visst avstånd från täktens verksamhetsområde eller att informationen ska ske i god tid innan sprängning och att beräknad tid för sprängning ska framgå av informationen. Sådan information är i många fall, enligt Naturvårdsverkets erfarenhet, avgörande för att förebygga oro bland närboende och minska risken för klagomål. I vissa villkor anges att bolaget ska informera tillsynsmyndigheten om sprängningen kan medföra stenkast utanför verksamhetsområdet.

För avgöranden avseende luftstöt vågor och markvibrationer, se exempelvis MÖD-avgörandena med mål nr M 8227-11 och M 8006-22.

TILLSYNSFRÅGOR

För att följa upp genomförda sprängningsarbeten kan tillsynsmyndigheten exempelvis begära in protokoll och sprängjournaler.

Markens jordarter och bergets sammansättning är betydelsefull för vilken påverkan markvibrationerna ger. Markvibrationer sprids till exempel längre i leriga jordar än i sandiga jordar eller i berggrund. Det är därför inte alltid givet att det är bostäderna närmast täkten som utsätts för störst påverkan av markvibrationer. Val av mätplatser för uppföljning och kontroll av vibrationspåverkan behöver därför baseras på omkringliggande jordlager och vart de största vibrationerna kan komma att uppstå och ska därmed inte endast baseras på avstånd från den aktuella täkten.

5.2.9 Damning

MILJÖPÅVERKAN

Damning kan lokalt påverka luftkvaliteten och inandning av partiklar ökar risken för hjärt- och lungsjukdomar. Damning kan även påverka växt- och djurliv i angränsande områden genom att partiklar täcker växtlighet och ytvatten vilka utgör habitat för olika växt och djurarter. Det finns flera moment i en täktverksamhet som kan ge upphov till luftburna partiklar. Exempel på sådana moment är borrhning, sprängning, krossning, siktnings, lastning och transporter. Beroende på vindförhållanden kan damm även spridas från upplag och transporttytor.

För mer information, se Naturvårdsverkets vägledning Luft (naturvardsverket.se).

VILLKOR OCH PRÖVNINGSFRÅGOR

En mycket vanlig skyddsåtgärd för att minska damning är bevattning. Ett annat exempel är användning av borrhävar utrustade med dammavskiljare. Upplag kan även täckas över eller förvaras i tält eller liknande för att minska spridningen av partiklar. En ytterligare skyddsåtgärd är att spara en ridå av träd mot brytområdet eller på båda sidorna av transportvägar.

Villkor gällande damning är mycket vanliga i täkttillstånd och är oftast formulerade på så sätt att åtgärder ska vidtas för att minimera spridning av damm från täkten och täktverksamhetens samtliga moment. Ibland specificeras i villkoren att endast vatten får användas vid dammbekämpning. Därtill kan villkor ibland även innehålla krav på att borrhävar ska vara försedd med anordning för uppsugning

och uppsamling av damm. Sökande bör beskriva hur bekämpningen av damm ska genomföras och vid vilka tillfällen i ansökan. Detta utgör sedan ett underlag för kontrollprogrammet och egenkontrollen.

Vid mätningar kan partikelhalterna PM_{10} och $PM_{2,5}$ användas för vilka det även finns miljökvalitetsnormer för luft. Dessa kan användas vid villkrosskrivning. Dammande partiklar följer ofta med dagvatten i tåkten, vilket i sin tur kan kräva skyddsåtgärder i form av exempelvis sedimentationsdamm eller liknande, se avsnitt 5.2.3.

TILLSYNSFRÅGOR

Vad gäller damning behöver tillsynsmyndigheten särskilt kontrollera vilka rutiner som verksamheten har för att bevattna transportvägar, verksamhetsytor och upplag. Torrt och varmt väder kan kräva kraftigare åtgärder eller att åtgärder vidtas mer frekvent. Som tillsynsmyndighet är det viktigt att följa upp funktionen av vidtagna skyddsåtgärder. Verksamhetsutövaren ska också vid behov kunna redovisa till tillsynsmyndigheten vilket vatten som kommer att användas och en uppskattad vattenvolym.

5.2.10 Olycksrisker

Täktverksamheter kan innebära olycksrisker för människor som vistas vid täktområdet. Täckttillstånd kan därför innehålla villkor om hur olycksrisker för allmänheten ska minimeras. Exempelvis kan villkoren reglera att på avsnitt med olycksfallsrisker för människor och djur ska stängsel sättas upp eller att allmänheten på annat sätt (exempelvis skyltar och väl synliga markeringar) tydligt uppmärksammas på riskerna med att beträda området.

Tillsynen bör i dessa fall omfatta kontroll av att stängsel eller motsvarande markeringar i terrängen fyller sin funktion samt att verksamhetsutövaren genomför regelbundna kontroller och underhållsarbeten av dessa.

5.2.11 Energihushållning

MILJÖPÅVERKAN

I en täktverksamhet sker utsläpp av koldioxid och kväveoxider från arbetsmaskiner och transporter. Kväveoxider såsom kvävemoxid (NO) och kvävedioxid (NO_2) har negativa hälsoeffekter och påverkar andningsorganen. Kväveoxider bidrar också till övergödning och försurning av skog, mark och vatten.²⁷¹ Koldioxid (CO_2) bidrar till att förstärka växthuseffekten.

För mer information, se Naturvårdsverkets vägledning Luft (naturvardsverket.se) och Energihushållning (naturvardsverket.se).

För det fall en täktverksamhet omfattas av bestämmelserna i lag (2014:266) om energikartläggning i stora företag ska verksamheten genomföra s.k. energikartläggningar. För mer vägledning, se Energimyndigheten – Energikartläggning.

²⁷¹ Kväveoxider, utsläpp till luft (naturvardsverket.se).

VILLKOR OCH PRÖVNINGSFRÅGOR

I vissa täkttillstånd regleras täktverksamhetens användning av förnybara bränslen och övergång till eldrift i särskilda villkor. Exempelvis kan det av villkoren framgå att sorteringsverk och krossanläggningar ska drivas av el från det fasta elnätet och att generatorer ska drivas med förnybart bränsle.

För avgöranden avseende eldrift, se exempelvis MÖD-avgörandena med mål nr M 7582-18, M 36-19 och M 71-23.

TILLSYNSFRÅGOR

Tillsynsmyndigheten behöver kontrollera hur verksamhetsutövaren i sin egenkontroll säkerställer att verksamheten uppfyller kraven på energihushållning enligt 2 kap. 5 § miljöbalken. Tillsynsmyndigheten kan bl.a. i den årliga granskningen av miljörapporten ta del av verksamhetsutövarens redovisning av de åtgärder som genomförts under året med syfte att minska verksamhetens förbrukning av bl.a. energi. Uppgifterna i miljörapporteringen bygger på att verksamhetsutövaren genom sin egenkontroll skaffar sig kunskap om hur energikrävande verksamheten är, vilka energikällor som används, vad energin används till och om verksamhetens energianvändning kan effektiveras och göras mer hållbar.

5.2.12 Kulturmiljö

Täktverksamheter kan ibland innebära en påverkan på kulturmiljöer. Exempelvis kan fornlämningar behöva tas hänsyn till i utformningen av täktverksamheten. I täkttillstånd kan det därför regleras att ett utpekad område kring en fornlämning ska skyddas från täktverksamhet och uppläggning av massor.

Tillsynsmyndigheten bör i dessa fall särskilt kontrollera hur verksamhetsutövaren säkerställer att fornlämningen markeras på väl synligt sätt och varaktigt under hela tillståndstiden.

För mer information, se Kulturmiljölagen (KML) | Riksantikvarieämbetet (raa.se).

5.2.13 Rennäring

MILJÖPÅVERKAN

Rennäringen riskerar i vissa fall att påverkas negativt av att en täkt etableras, både som en effekt av markanspråket och den störning som driften av verksamheten kan medföra på rennäringen. Även täktens anläggande och användandet av tillfartsvägar kan innebära en störning för rennäringen.

VILLKOR OCH PRÖVNINGSFRÅGOR

I vissa täkttillstånd finns villkor om att bolaget ska samråda med berörd sameby. Samråd kan exempelvis krävas när samebyn har renar inom ett visst avstånd från verksamhetsområdet eller under en viss period av året när renar befinner sig i området kring täkten, eller passerar området under djurens årstidvisa flyttningar. I vissa täkttillstånd delegeras till tillsynsmyndigheten att avgöra frågan om åtgärder i det fall parterna är oense efter samrådet. Om en täktverksamhet innebär stor påverkan på rennäringen kan lokaliseringen anses vara olämplig och ansökan ska då avslås.

Se MÖD-avgörandet med mål nr M 2288-19 avseende påverkan på rennäringen.

TILLSYNSFRÅGOR

Tillsynsmyndigheten bör kontrollera att exempelvis villkor om samråd med samebyar följs. Tillsynsmyndigheten bör enligt Naturvårdsverket särskilt verka för att verksamhetsutövaren har en god dialog med berörda samebyar.

5.2.14 Insynsskydd

I vissa täkttillstånd finns villkor om insynsskydd, där exempelvis befintlig träd- och buskvegetation markeras ut som skyddszoner i täktplanen. Sådant insynsskydd kan exempelvis vara motiverat om täkten ligger i närheten av bostadshus, friluftsområden eller störningskänsliga förekomster av skyddade arter, se exemplet om orrspel och torvtäkter, avsnitt 5.2.7.

Tillsynsmyndigheten bör särskilt kontrollera att verksamhetsutövaren har erforderliga varaktiga markeringar utsatta i fält och att rutiner finns för att säkerställa att skyddszonerna bibehålls under hela tillståndstiden.

5.2.15 Klimatpåverkan

MILJÖPÅVERKAN

Utsläpp av växthusgaser som bidrar till en ökad koncentration av exempelvis koldioxid och metan i atmosfären bidrar sammantaget till en ökad medeltemperatur som i sin tur ger storskaliga negativa effekter på vårt samhälle.

VILLKOR OCH PRÖVNINGSFRÅGOR

I en tillståndsansökan finns det möjlighet att göra alternativa och medvetna val för hur verksamheten ska bedrivas och avslutas för att minimera utsläppen av växthusgaser. Ett sätt att förebygga och förhindra onödiga utsläpp av växthusgaser är att redan i miljöbedömningen, enligt kap. 6 miljöbalken, hantera de komplexa frågorna om klimatpåverkan. Det innebär att teknikval, åtgärder och funktion utvärderas utifrån dess utsläpp av växthusgaser, både på lång och kort sikt. Exempel för en täkt kan vara beräkningar över hur transporter ökar eller minskar till följd av olika lokaliseringalternativ. Ett annat exempel är hur en torvtäktsverksamhets storlek och djup i en våtmark ändrar förutsättningar för att kol ska kunna lagras i torvmarken när torven bryts bort.

En miljöbedömning behöver vidare identifiera hur den förändrade markanvändningen, som den sökta täktverksamheten innebär, utgör ett bidrag eller en förlust av kolsänka. Det bör framgå hur de olika utredningsalternativen skiljer sig åt i fråga om utsläpp av växthusgaser.

Vidare kan valet av efterbehandlingsåtgärd ha betydelse för hur stora utsläpp av växthusgaser täkten slutligen medför. Exempel kan vara att en grus- eller bergtäkt lämnas öppen och släntas av i stället för att fyllas igen med externa massor som behöver transporteras dit. En återvätning av en avslutad torvtäkt kan vidare innebära att lagring av koldioxid börjar ske om torven ges möjlighet att återbildas i stället för att diken bibehålls. Naturvårdsverket förordar återvätning som efterbehandlingsmetod för torvtäkter, både pga. klimatnyttan och för att gynna biologisk mångfald, se avsnitt 8.2.

Vidare anser Naturvårdsverket att en verksamhets utformning och funktion behöver utvärderas utifrån de förhållanden ett framtida klimat innebär. Det

betyder att beräkningar och andra antaganden som redovisas behöver omfatta de klimatrisker (översvämning, minskad nederbörd, sjunkande grundvattennivåer etc.) anläggningen och driften står inför samt hur detta avses hanteras. För att en sådan redovisning ska kunna utvärderas av prövningsmyndigheten behöver den innehålla både antaganden, riskanalyser och beräkningar. Om det finns behov av klimatanpassningsåtgärder behöver dessa dimensioneras och redovisas utifrån förhållandena på platsen så att det är möjligt att bedöma om åtgärden är genomförbar och tillräcklig.

Andra områden som kan påverka klimatet är resurshushållning och energieffektivisering. Miljöbalken ställer krav på detta enligt de allmänna hänsynsreglerna.

6. Prövning av täktverksamheter

6.1 Vägen till ett täkttillstånd

Nedan redogörs för vägen till ett täkttillstånd. För mer information se, Så går en tillståndsprövning enligt miljöbalken till.

6.1.1 Vem är vem i tillståndsprocessen

På vägen mot ett täkttillstånd blir en rad olika aktörer involverade i processen, se Figur 8.

Aktör	Roll	Vem?
Sökande	Den som lämnar in ansökan om täkttillstånd	Exempel: företag eller markägare
Motparter	Den part (person, myndighet eller organisation) som uppträder i en tillståndsprocess och kan framställa yrkanden genom att yttra sig	Exempel: Naturvårdsverket, Havs- och vattenmyndigheten (HaV) Länsstyrelsen Kommun Miljöorganisationer Tillsynsmyndigheter Enskilda sakägare
Remissmyndighet	Utppekad av prövningsmyndigheten genom ett föreläggande om att yttra sig i en fråga utifrån dennes sakområde	Exempel: Naturvårdsverket Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) Sametinget Riksantikvarieämbetet Sveriges geologiska undersökning (SGU)

Figur 8. Sammanställning av vilka aktörer som kan delta i en prövning av en täktansökan vid miljöprövningsdelegation eller mark- och miljödomstol.

I figuren ovan nämns bl.a. *enskilda sakägare*. Med *enskilda sakägare* menas privatpersoner och andra berörda som exempelvis bor, äger mark eller bedriver verksamhet i närheten av en täkt och som därför blir påverkade av täktverksamheten. Vilka som anses vara berörda varierar från fall till fall. Täktens påverkansområde samt avståndet mellan bostaden och täktverksamheten är ofta avgörande för om en person anses vara enskild sakägare eller inte.

6.1.2 Samråd och miljökonsekvensbeskrivning

Innan ansökan lämnas in ska samråd hållas och miljökonsekvensbeskrivning (MKB) upprättas. Vilken typ av samråd som ska utföras beror på om verksamheten anses ha betydande miljöpåverkan eller inte. Syftet med samrådet är att få in synpunkter på den planerade verksamheten. För att allmänheten och enskilt berörda ska få möjlighet att lämna in relevanta synpunkter är det viktigt att samrådsunderlaget är informativt och välunderbyggt.

Omfattningen av MKB:n, och vilka undersökningar den bör innehålla, beror också på omständigheterna i det enskilda fallet. I MKB:n ska samtliga relevanta effekter av den ansökta verksamheten beskrivas och bedömas.

För mer information om samråd och miljöbedömningen, se avsnitt 3.5.

6.1.3 Ansökan

Efter att verksamhetsutövaren har samrått och upprättat en MKB är det dags att skicka in ansökan för täktverksamheten till prövningsmyndigheten. Prövningsmyndigheten är antingen en miljöprövningsdelegation (MPD) eller en mark- och miljödomstol (MMD). Om vattenverksamhet ska bedrivas är det MMD som är första prövningsinstans, övriga tillståndspliktiga täktverksamheter börjar i MPD. För mer information, se avsnitt 3.8.1.

VAD EN ANSÖKAN SKA INNEHÅLLA

Vad som ska ingå i en täktansökan framgår av 22 kap. miljöbalken.²⁷² Utöver själva tillståndsansökan ska en ansökan innehålla en teknisk beskrivning. I många fall ska ansökan även innehålla en MKB, se avsnitt 3.5. För mer utförlig information om vad som ska ingå i en täktansökan och vilka krav som ställs på ansökningshandlingarna, se *bilagan till denna vägledning*.

Vad som ska ingå i en ansökan för omprövning eller ändringstillstånd framgår av 22 kap. 1 d § miljöbalken.

KOMPLETTERING AV ANSÖKAN

När ansökan har lämnats in till prövningsmyndigheten skickas den i regel till berörda myndigheter för yttrande över eventuella kompletteringsbehov. För att undvika långa handläggningstider med flera kompletteringsrundor ligger det i verksamhetsutövarens intresse att ansökan är så fullständig som möjligt när den lämnas in till prövningsmyndigheten.

6.1.4 Tillståndsprövningen

När prövningsmyndigheten anser att täktansökan kan tas upp till prövning ska ansökan kungöras. Handläggningen av en täktansökan sker huvudsakligen skriftligt. Muntlig förberedelse sker dock i vissa stora och komplicerade mål som handläggs hos mark- och miljödomstolen. En muntlig förberedelse syftar till att klara ut vissa centrala frågor tidigt i handläggningen. Huvudförhandling och syn hålls i regel om prövningen sker i mark- och miljödomstolen. Parterna ska få möjlighet att

²⁷² Se bl.a. 22 kap. 1, 1 a och 1 f §§ miljöbalken (jfr 19 kap. 5 § miljöbalken).

yttra sig över varandras inlagor skriftligt. Prövningsmyndighetens tillståndsbeslut ska grunda sig på allt skriftligt och muntligt material som framkommit under handläggningen av ärendet eller målet.²⁷³

Vid prövning av ansökan ska ställning tas till om verksamheten kan tillåtas enligt miljöbalken och övriga eventuella tillämpliga bestämmelser, se ovan i kapitel 3 och 4.

När handläggningen av täktansökan är avslutad ska prövningsmyndigheten ta ställning till om tillstånd kan meddelas eller inte. Om verksamheten kan tillåtas ska prövningsmyndigheten besluta om vilka villkor som ska gälla.

6.1.5 Överklagan av ett täkttillstånd

MPD:n eller MMD beslutar om en täkttillståndsansökan ska beviljas eller inte. Om beslutet eller domen överklagas kan följande aktörer delta i processen i överinstansen:

- Klaganden: De som överklagar ett beslut eller dom om täkttillstånd. En verksamhetsutövare kan t.ex. överklaga ett avslag på sin ansökan eller vissa villkor. Enskilda sakägare, miljöorganisationer och myndigheter med klagorätt kan också överklaga ett tillståndsbeslut eller enskilda villkor.
- Motparter: De parter som inte överklagar täkttillståndet.
- Remissmyndighet: Om överinstansen anser att den behöver vägledning i vissa frågor kan olika myndigheter remitteras. Domstolen kan exempelvis remittera artskyddsfrågor till Naturvårdsverket, rennäringsfrågor till Sametinget, kulturmiljöfrågor till Riksantikvarieämbetet, grundvattenfrågor till SGU eller trafikfrågor till Trafikverket. Den remitterade myndigheten är inte part i processen och kan därför inte heller yrka på att ansökan exempelvis ska avslås.

Överinstansen måste i varje enskilt fall bedöma om förhållandena är sådana att den klagande har rätt att överklaga.

ÖVERKLAGANDERÄTT FÖR ENSKILDA SAKÄGARE

En sakägare, dvs. någon som har rätt att överklaga, i täktprövningar kan vara närboende, fastighetsägare eller näringsidkare vilka bor eller bedriver verksamhet inom den ansökta verksamhetens påverkansområde. Man kan bli berörd av exempelvis buller, vibrationer eller grundvattenavsänkning m.m.

MÖD och HD har utvecklat en gedigen praxis avseende klagorätsfrågor. Vilka som anses vara berörda varierar från fall till fall. Ett generöst synsätt ska dock tillämpas av bedömningen av vem som har rätt att överklaga i miljömål. Bergtäktverksamhet anses i regel vara en störande verksamhet där närboende upp till några kilometer från platsen kan anses vara så berörda att de ges klagorätt. Avståndet mellan bostaden och täktverksamheten eller mellan bostaden och följdverksamhet i form av trafik är ofta avgörande för om en person anses ha klagorätt i täktärenden.

Se exempelvis MÖD:s avgörande i mål nr M 13008-19.

²⁷³ Se 22 kap. 21 § miljöbalken samt 30 § förvaltningsprocesslagen (1971:291).

ÖVERKLAGANDERÄTT FÖR MYNDIGHETER

Det framgår av 22 kap. 6 § miljöbalken vilka myndigheter som har klagorätt. Dessa är Naturvårdsverket, Havs- och vattenmyndigheten, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, länsstyrelserna²⁷⁴ och i vissa fall kommuner.²⁷⁵

Myndigheterna ska föra talan i målet för att tillvarata miljöintressen och andra allmänna intressen när så krävs. De får däremot inte överklaga ett beslut för att försvara ett enskilt intresse.²⁷⁶

ÖVERKLAGANDERÄTT FÖR MILJÖORGANISATIONER

Täkttillstånd får överklagas av en miljöorganisation eller annan ideell förening.²⁷⁷ Klagorätten för miljöorganisationer härrör från Århuskonventionen²⁷⁸ som reglerar rätt till miljöinformation och rätt att få miljörättsliga beslut överprövade. Beslut om täkttillstånd är typiskt sätt ett sådant beslut som en miljöorganisation får klaga på. Även tillsynsbeslut och s.k. nollbeslut, där tillsynsmyndigheten beslutar att inte vidta ta åtgärder vid exempelvis klagomål om buller från en täktverksamhet, får överklagas av en miljöorganisation.²⁷⁹

TILL VILKEN INSTANS BESLUTEN KAN ÖVERKLAGAS

Kommunala beslut kan överklagas till länsstyrelsen och i sin tur till mark- och miljödomstolen (MMD).

När Miljöprövningsdelegationen (MPD) är första instans överklagas täktbeslutet till MMD. MMD:s avgöranden kan i sin tur överklagas till Mark- och miljööverdomstolen (MÖD). MÖD är sista instans i mål som startar hos MPD.

När MMD är första prövningsinstans för ett täktmål överklagas domen till MÖD. MÖD:s avgörande kan i sin tur överklagas till Högsta domstolen (HD) som då är sista instans.

I både MÖD och HD krävs prövningstillstånd. Att täktmål överprövas i HD är dock mycket ovanligt.

Tabell 2. Prövningsordningen.

Första instans	Andra instans	Tredje instans	Fjärde instans
Kommun	Länsstyrelse	Mark- och miljödomstol	Mark- och miljööverdomstolen
Miljöprövningsdelegation (MPD)	Mark- och miljödomstol	Mark- och miljööverdomstolen	
Mark- och miljödomstol	Mark- och miljööverdomstolen	Högsta domstolen	

²⁷⁴ Då i rollen som länsstyrelse och inte MPD.

²⁷⁵ Se 22 kap. 6 § miljöbalken.

²⁷⁶ Se exempelvis MÖD 2008:33.

²⁷⁷ För att ha klagorätt krävs att miljöorganisationen uppfyller kraven i 16 kap. 13 § miljöbalken.

²⁷⁸ UNECE:s konvention om tillgång till information, allmänhetens deltagande i beslutsprocesser och tillgång till rättslig prövning i miljöfrågor.

²⁷⁹ Se MÖD 2014:30.

RÄTTSPRÖVNING

I de fall som regeringen har prövat en tillåtlighetsfråga, exempelvis om regeringen har tagit till sig målet enligt 17 kap. miljöbalken (detta är ovanligt avseende täktverksamheter, men kan förekomma) kan regeringsbeslutet endast prövas enligt rättsprövningslagen (2006:304) av Högsta förvaltningsdomstolen. Tillståndsbeslutet kan alltså i dessa fall inte överklagas på annat sätt. Prövningen avser endast om beslutet strider mot någon rättsregel som åberopats och någon fullständig prövning görs därför inte.

En förutsättning för att man ska kunna begära rättsprövning är att det beslut som regeringen har fattat omfattar en prövning av civila rättigheter eller skyldigheter i den mening som avses i EKMR.²⁸⁰ Det är endast enskilda och miljöorganisationer som kan begära rättsprövning, myndigheter såsom Naturvårdsverket kan därför inte initiera en rättsprövning.²⁸¹

6.1.6 Tillståndet vinner laga kraft

Om inte någon överklagar ett tillståndsbeslut eller när sista instans, dvs. MÖD eller HD, har meddelat sitt avgörande vinner tillståndet laga kraft. Tillståndet har då rättskraft. Med rättskraft menas att verksamhetsutövaren är skyddad mot tillsynsåtgärder eller krav från myndigheterna för det som omfattas av tillståndet.²⁸² Tillståndet gäller alltså mot alla och envar. Exempelvis kan tillsynsmyndigheten inte ställa strängare krav på bulleråtgärder än vad som är reglerat i tillståndet.

För ytterligare vägledning om tillståndets rättskraft, se Om att tolka ett tillstånds rättskraft (naturvardsverket.se).

6.1.7 Att fortsätta en verksamhet efter tillståndstiden

Om verksamhetsutövaren avser fortsätta verksamheten efter att tillståndstiden gått ut ska en ny tillståndsprövning ske (se dock möjligheten till förlängning av giltighetstiden nedan, under avsnitt 6.4). Verksamhetsutövaren behöver då i god tid samråda och ta fram en ny MKB och ansökan för prövningen av det nya täkt-tillståndet. Beroende på täktverksamheten och förutsättningar i det enskilda fallet kan arbetet med en tillståndsansökan behöva påbörjas flera år innan befintligt tillstånd löper ut.

6.2 Prövning av täktverksamheter

I avsnittet redogörs för frågor som är kopplade till täktverksamheters tillstånd, villkorsskrivning och ändring av tillstånd.

²⁸⁰ Se artikel 6.1 i den europeiska konventionen den 4 november 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, Europakonventionen (EKMR).

²⁸¹ Se 1 och 2 §§ rättsprövningslagen.

²⁸² Se 24 kap. 1 § miljöbalken.

6.2.1 Vad ett täkttillstånd ska innehålla

Om ansökan kan godkännas ska prövningsmyndigheten besluta om täkttillstånd för verksamheten. Av miljöbalken framgår vad som ska ingå i ett tillstånd, se exempel nedan.

Utdrag ur 22 kap. 25 § miljöbalken

- den tid som tillståndet ska gälla
- verksamhetens ändamål, läge, omfattning, inklusive vilket eller vilka materialslag som omfattas, säkerhet och tekniska utformning i övrigt
- tillsyn, besiktning och kontroll
- skyldighet att utföra skadeförebyggande åtgärder
- skyldighet att betala avgifter
- de villkor som behövs för att hindra eller begränsa skadlig påverkan eller andra olägenheter
- de villkor som behövs avseende hanteringen i verksamheten av kemiska produkter om hanteringen kan medföra olägenheter för den yttre miljön
- de villkor som behövs om avfallshantering, återvinning och återanvändning om avfallet kan medföra olägenheter för den yttre miljön
- de villkor som behövs med avseende på hushållningen med mark, vatten och andra naturresurser
- de villkor som behövs med avseende på efterbehandling och ställande av säkerhet.
- i beslutet ska vidare anges om den prövade anläggningen, verksamheten eller åtgärden går att förena med en från allmän synpunkt lämplig användning av mark- och vattenresurserna samt med den för området gällande regionplanen eller kommunala översiktsplanen
- beslut om eventuell artskyddsdispens
- bedömning av Natura 2000-påverkan
- prövotidsreglering och provisoriska föreskrifter om det är aktuellt

6.2.2 Tillståndets ramar

Tillståndsmeningen och de beslutade villkoren utgör ramen för vad som är tillåtligt enligt tillståndet. Ett tillstånd behöver vara tydligt formulerat och väl avgränsat för att verksamhetsutövaren ska veta hur verksamheten får bedrivas. Det är även straffsanktionerat att bryta mot tillstånd eller dess villkor. För tillsynsmyndigheten är tydligheten också en förutsättning för att utöva en effektiv tillsyn.

6.2.3 Tillståndsmeningen

Tillståndsmeningen i täkttillståndet anger de yttre ramarna för täktverksamhetens omfattning. En tillståndsmening bör exempelvis enligt Naturvårdsverket innehålla:

- vilket kapitel i miljöbalken tillstånd meddelas med stöd av,
- den maximala mängden utbrutet material,
- maximal utbruten mängd material per år,
- tillståndstid,

- brytdjup,
- hänvisning till bilaga med karta²⁸³ där verksamhets- och brytområdets lokalisering framgår samt koordinater och brytdjup, samt
- uppgifter om övrig verksamhet på området såsom återvinning av massor eller lagring av avfall inklusive verksamhetskoder.

Exempel på tillståndsmening för materialtäkt:

Mark- och miljödomstolen meddelar Täktbolaget tillstånd enligt 9 kap. miljöbalken att till och med den 16 juli 2040 bedriva bergtäktverksamhet på fastigheten Berget 1:1 i Kommunen. Tillståndet innefattar:

- uttag om totalt 15 miljoner ton berg,
- uttag av maximalt 500 000 ton berg per år,
- krossa och sortera utbruten mängd berg inom verksamhetsområdet,
- att ta mot och sortera/bearbeta maximalt 50 000 ton återvinningsmassor per år, samt
- att lagra högst 40 000 ton återvinningsmassor vid ett och samma tillfälle.

Verksamheten får bedrivas inom det verksamhets- och brytområde samt till det brytdjup som framgår av bilaga 1.

Mark- och miljödomstolen meddelar även Täktbolaget tillstånd enligt 11 kap. miljöbalken att till och med den 16 juli 2040 bortleda allt inom verksamhetsområdet inläckande grundvatten samt nederbörd till recipient och därtill utföra samt bibehålla erforderliga anläggningar för detta ändamål.

Exempel på tillståndsmening för torvtäkt:

Miljöprövningsdelegationen meddelar Täktbolaget tillstånd enligt 9 kap. miljöbalken att till och med den 16 juli 2040 bedriva täkt av torv på fastigheten Torven 1:1 i Kommunen.

Tillståndet innefattar inom det verksamhets- och brytområde som framgår av kartan i bilaga 1:

- brytning av totalt 800 000 m³ torv,
- brytning av maximalt 35 000 m³ torv per år.

Miljöprövningsdelegationen medger även dispens från markavvattningsförbudet samt lämnar tillstånd till markavvattning enligt brytplanen i bilaga 2.

6.2.4 Tillståndsgivet brytdjup

Tillståndsgivet brytdjup bör framgå i tillståndsmeningen eller i ett särskilt villkor. Brytdjup ska även framgå av täktplanen och andra relevanta handlingar i tillståndsansökan. Att precisera brytdjupet är viktigt för att kunna förutspå följderna av brytningen, speciellt om det är fråga om brytning under grundvattennivån. Brytdjup kan preciseras genom hänvisning till specifika fixpunkter inom anläggningen. En fixpunkt utgör en referenspunkt och behöver skyddas mot påverkan så att dess läge

²⁸³ Kan även benämnas exploaterings- eller täktplan.

inte förändras. Den behöver vara placerad på ett fast föremål som inte ändrar läge över en längre tid, märkas upp i terrängen/anläggningen samt finnas dokumenterad i täktplan och beslut. Brytdjup bör anges i nationellt vedertagna mätsystem, exempelvis RH2000, och behöver framgå av tillståndet.

Exempel på villkor

Brytning av täktmaterial får inte ske på djupare nivå än +30 m.ö.h. med undantag för platsen för pumpgröp som får anläggas ner till nivån + 27 m.ö.h. (RH2000).

Exempel på villkor

Verksamheten ska bedrivas enligt den bilagda täktplanen.

6.2.5 Det allmänna villkoret

Genom det s.k. allmänna villkoret anges i regel att verksamhetsutövaren är bunden av bolagets åtaganden och vad som i övrigt har framkommit av utredningen i målet. För att verksamhetens ramar ska vara tydliga bör, enligt Naturvårdsverket, inte för mycket regleras genom det allmänna villkoret. De mest relevanta miljöfrågorna bör i stället regleras genom särskilda villkor i tillståndet. Även de åtaganden som endast omfattas av det allmänna villkoret kan dock vara av betydelse för verksamhetens miljöpåverkan. Det är därför viktigt att ansökan är tydligt strukturerad så att det enkelt går att avgöra för tillsynsmyndigheten vilka åtgärder verksamhetsutövaren har åtagit sig via det allmänna villkoret.

Exempel på hur det allmänna villkoret kan vara formulerat:

Verksamheten ska i huvudsak bedrivas i enlighet med vad bolaget har angivit i ansökningshandlingarna och i övrigt åtagit sig i målet.

6.2.6 Tillståndsgivet verksamhets- respektive brytområde

Gränserna för verksamhets- och brytområde ska framgå av tillståndsmeningen eller i ett särskilt villkor. Det är viktigt att gränserna är tydliga eftersom det ska vara klart inom vilket område en verksamhet får bedrivas.

Exempel på villkor

Innan verksamheten påbörjas ska gränserna för verksamhets- och brytområdet markeras i terrängen på väl synligt sätt och med under verksamhetstiden varaktiga markeringar. Minst en fixpunkt ska finnas markerad i terrängen.

6.2.7 Tillståndstid

Täkttillstånd får tidsbegränsas, vilket också regelmässigt görs i praxis.²⁸⁴ Det är naturligt eftersom materialet som ska brytas så småningom tar slut. När tillståndstiden bestäms ska, enligt praxis, en avvägning göras mellan bolagets intresse av en tillståndstid som möjliggör det beslutade totala uttaget och det allmänna intresset av att en ny prövning av verksamheten görs med jämna mellanrum för att anpassa tillståndet.²⁸⁵ Tidsbegränsningen ska alltså bedömas i det enskilda fallet. Tidsbegränsningen varierar enligt Naturvårdsverkets erfarenhet mellan ca 5 och 30 år beroende på vilken typ av täkt det ansöks om och storleken på täkten. Naturgrus-täkter ges normalt en kortare tillståndstid än övriga täkter pga. samhällets hushållning med naturgrus.

Många gånger är vattenverksamhet (i regel grundvattenbortledning) en förutsättning för bedrivandet av täktverksamhet. Grundvattenbortledning går, enligt Naturvårdsverket, inte att jämställa med sådan vattenverksamhet där ingreppen sker i naturen genom byggande i vatten i samband med att vattenverksamheten påbörjas.²⁸⁶ I stället innebär grundvattenbortledning en vattenverksamhet som kontinuerligt bedrivs genom utpumpning av vatten från täktområdet. Täktverksamheten tar därtill ut en begränsad råvara och kommer att upphöra i framtiden. Det är vidare svårt att bedöma konsekvenserna av ett grundvattenuttag på lång sikt.²⁸⁷ Om täktverksamheten (den miljöfarliga verksamheten) tidsbegränsas är det också, enligt Naturvårdsverket, rimligt att även vattenverksamheten tidsbegränsas. Som utgångspunkt bör tillståndstiden för vattenverksamheten följa tillståndstiden för den miljöfarliga verksamheten.²⁸⁸

6.2.8 Arbetstid och igångsättnings tid

I fråga om miljöfarlig verksamhet ska den tid som verksamheten ska ha satts igång inom (igångsättnings tid) anges.²⁸⁹ Om tillståndet även avser arbeten för vattenverksamhet ska den tid som arbetena ska vara utförda inom (arbetstid) anges i tillståndet. Tillståndet förfaller om verksamhetsutövaren inte iakttar den beslutade igångsättnings tiden respektive arbetstiden.²⁹⁰

Igångsättnings tiden avser den frist inom vilken den miljöfarliga verksamheten ska påbörjas. En täktverksamhet får enligt Naturvårdsverket anses ha satts igång när något tillståndsgivet utvinningmoment, eller därtill nära sammankopplat moment, påbörjats som t.ex. avbaning, sprängning, borrarbete eller utlastning.

Normal igångsättnings tid för täktverksamheter är vanligen två till tre år, men kan vara längre i den enskilda fallet. Arbetstiden för vattenverksamhet är normalt tio år.

Observera att olika delverksamheter inom tillståndet, exempelvis utvinning respektive grundvattenbortledning, kan ha olika tidpunkter för när verksamheten ska ha satts i gång respektive arbetena ska vara utförda.

²⁸⁴ Se 16 kap. 2 § miljöbalken.

²⁸⁵ Se MÖD:s avgöranden med mål nr M 14829-22 och M 14844-22.

²⁸⁶ Jfr MÖD 2013:39.

²⁸⁷ Jfr MÖD 2013:39.

²⁸⁸ Se bl.a. MÖD:s avgöranden med mål nr M 8753-19 och M 10574-19.

²⁸⁹ Se 22 kap. 25 § och 19 kap. 5 § miljöbalken.

²⁹⁰ Se 24 kap. 2 § miljöbalken.

6.2.9 Villkor för täktverksamhet

När prövningsmyndigheten har bedömt om en verksamhet kan tillåtas på platsen ska tillstånd meddelas och de villkor som behövs för att verksamheten ska kunna bedrivas i enlighet med miljöbalkens krav föreskrivas. Tillståndsmeningen och villkoren utgör tillsammans tillståndet för verksamheten.

Villkoren i ett tillståndsbeslut ska säkerställa att miljöbalkens syfte uppfylls och tillgodose både miljöskydd och hälsoskydd. Villkorskrivningar gällande exempelvis buller, arbetstider, gränsmarkeringar, hantering av vatten och masshantering är därför vanligt förekommande i täktverksamheter.

Tydliga och precisa villkor är en förutsättning för att tillsynsmyndigheten ska kunna bedriva en effektiv tillsyn. Om villkoren inte följs kan tillsynsmyndigheten förelägga om att åtgärder ska vidtas. I förlängningen är tydliga villkor också en förutsättning för att en verksamhetsutövare ska kunna hållas straffrättsligt ansvarig enligt 29 kap. miljöbalken.

Villkor ska därför vara utformade så att det inte råder någon tvekan om vad som krävs av tillståndshavaren för att uppfylla dem. Villkoren måste också utformas så att verksamhetsutövaren har rättslig och faktiskt möjlighet att vidta de åtgärder som krävs för att uppfylla villkoren.

Nedan ges exempel på villkor som har fungerat väl i tillsynen.

Exempel på villkor som har fungerat väl i tillsynen

- Krossning och sortering får inte ske under veckorna 26–31.
- Före varje sprängning ska berörda (minst inom en radie av 1 kilometer från tåkten) alltid informeras om tidpunkt för sprängning.
- Verksamheten får endast bedrivas helgfria vardagar, måndag till fredag, kl. 06.00–18.00. Utlastning får ske kl. 06.00–22.00.
- Avledande av vatten från tåkten ska ske genom sedimenteringsanläggning, försedd med oljeavskiljande anordning, innan vattnet leds vidare. Sedimentationsanläggning ska vara ändamålsenligt utförd och dimensionerad. Sedimentationsanläggningens utformning och placering får slutligt fastställas i samråd med tillsynsmyndigheten.
- Kemikalier, petroleumprodukter och farligt avfall ska vara märkta samt förvaras i täta behållare på tät, invallad yta, som är skyddad från nederbörd. Fordonsbränsle ska förvaras enligt ovan eller i dubbelmantlade cisterner. Cisternerna ska förses med påkörningsskydd.
- Senast tre år innan täktverksamheten beräknas upphöra ska verksamhetsutövaren inge en slutlig efterbehandlingsplan till tillsynsmyndigheten, upprättad i samråd med markägare och tillsynsmyndighet. Samtliga efterbehandlingsåtgärder ska vara slutförda ett år efter avslutad täktverksamhet, dock senast vid tillståndstidens utgång.

För mer information om tillstånds- och villkorsfrågor kopplade till olika typer av miljöpåverkan från tåkten se kapitel 5.

6.2.10 Delegera förskrivningsrätt till tillsynsmyndigheten

Prövningsmyndigheten får delegera till tillsynsmyndigheten att föreskriva villkor av mindre betydelse.²⁹¹ Det är viktigt att det i tillståndet tydligt anges vilka delar som har delegerats till tillsynsmyndigheten genom att föreskriva specifika delegeringsvillkor. Vad som är av mindre betydelse har prövats vid ett flertal tillfällen av MÖD, se exempelvis mål nr M 12383-18. Vad som är möjligt att delegera behöver avgöras i varje enskilt fall.

I täkttillstånd kan en delegering av villkor exempelvis avse:

- bullervallars utformning och läge,
- placering och utformning av sedimentationsdammar,
- kontroll av grundvattennivåer,
- tillfälliga undantag från villkor om arbetstider,
- hur vatten från brytområden ska avledas för att tillgodose behoven av markvatten inom nedströms liggande sumpskogsområden,
- hur översilningsmark nedströms utsläppspunkter för vatten ska utformas för bästa avskiljning av föroreningar,
- skyddsåtgärder mot invasiva främmande arter,
- placering och exakt utformning av groddammar, eller
- efterbehandling av täktverksamhetsområdet.

Naturvårdsverket anser att vissa frågor generellt inte är av mindre betydelse och ska därför i regel inte heller delegeras till tillsynsmyndigheten. Exempel på sådana frågor är skyddsåtgärder som krävs för att få artskyddsdispens eller efterbehandlingsåtgärder som riskerar att påverka Natura 2000-områden. Dessa typer av frågor är i regel en del av tillåtlighetsbedömningen för verksamheten och kan således inte delegeras till tillsynsmyndigheten.

6.2.11 Prövotid för att fastställa slutliga villkor

När prövningsmyndigheten tillåter en täkt, men det krävs ytterligare underlag för att fastställa slutliga villkor, kan prövningsmyndigheten meddela s.k. prövotid.²⁹² Verksamhetsutövaren ska då under en viss tid utreda exempelvis vilka utsläppshalter som ska gälla för utsläpp till recipient. Prövningsmyndigheten kan besluta om tillfälliga villkor som ska gälla under utredningstiden, s.k. provisoriska föreskrifter. Verksamhetsutövaren åläggs att lämna in prövotidsutredningen till prövningsmyndigheten efter en viss tid. Därefter fattar prövningsmyndigheten beslut om slutliga villkor för den aktuella delen av verksamheten.

6.2.12 Verkställighetsförordnande

Ett verkställighetsförordnande innebär att verksamheten får börja bedrivas direkt oavsett om tillståndet överklagas eller inte. Ett verkställighetsförordnande är ett interimistiskt beslut och regleras i 22 kap. 28 § miljöbalken.

²⁹¹ Se 22 kap. 25 § tredje stycket miljöbalken.

²⁹² Se 22 kap. 27 § miljöbalken.

Verkställighetsförordnanden bör enligt Naturvårdsverket i regel inte ges för verksamheter som innebär en irreversibel skada på naturmiljön, såsom är fallet med täktverksamhet. Det beror på att skadan, om verksamheten får bedrivas och sedan förbjuds i högre instans, inte går att reparera. Naturvårdsverket anser därför att utgångspunkten är att ett verkställighetsförordnande för täktverksamheter inte ska medges. I vissa fall kan det dock vara motiverat, exempelvis om ansökan endast gäller en fördjupning av verksamheten och det står klart att fördjupningen inte kommer medföra större påverkan på omgivningen. En prövning måste dock alltid göras i det enskilda fallet där risken för skador på naturmiljön ska vägas mot skälen för ett verkställighetsförordnande.²⁹³

6.3 Ändring av befintliga täkttillstånd

Ett tillstånd kan under vissa förutsättningar omprövas eller återkallas. Vid en omprövning kan ett tillstånd förenas med ändrade eller nya villkor.

Nedan redogörs kortfattat för ändringstillstånd och villkorsändringar samt omprövning och återkallelse av tillstånd. För mer vägledning om omprövning och återkallelse, se Omprövning och återkallelse av tillstånd (naturvardsverket.se).

6.3.1 Ändringstillstånd

I täktverksamheter kan det efter att tillstånd meddelas finnas behov av att exempelvis ta in externa massor för återvinning för anläggningsändamål eller en mindre ändring av verksamhetsområdet då bolaget behöver flytta en upplags- och utlastningsplats. Om dessa ändringar inte täcks av tillståndet behöver verksamhetsutövaren ansöka om tillstånd för dessa. Vid en ändringansökan ska processen, som utgångspunkt, begränsas till att enbart avse ändringen. Ett ändringstillstånd får dock inte meddelas om ansökan avser tillstånd för hela verksamheten, eller det är olämpligt att tillståndet begränsas till att enbart avse ändringen av verksamheten.²⁹⁴

Av förarbetena till den lagändring som trädde i kraft den 1 januari 2025 framgår följande.²⁹⁵ Vid bedömningen av om det är olämpligt att tillståndet begränsas till att enbart avse ändringen ska bl.a. beaktas hur lång tid som har förflutit sedan grundtillståndet meddelades. Om det har gått lång tid sedan grundtillståndet meddelades, kan det tala för att ett ändringstillstånd är olämpligt. Om ändringens omfattning är stor eller riskerar att medföra omfattande eller bestående negativa miljöeffekter, talar det också för att ett ändringstillstånd är olämpligt. Det kan även anses olämpligt att pröva en utökning av ett verksamhetsområde, som är stor i förhållande till det område som tidigare har prövats, som ett ändringstillstånd. Det kan vidare anses olämpligt att genom ändringstillstånd tillåta flera mindre utökningar som sammantaget innebär en stor utökning i förhållande till det område som fick tas i anspråk enligt grundtillståndet. Detsamma gäller i det fallet det tidigare har meddelats flera ändringstillstånd för samma verksamhet. Det kan i sådana fall finnas ett behov av ett nytt tillstånd för hela verksamheten för att verksamhetens alla miljöeffekter ska kunna bedömas vid ett tillfälle.²⁹⁶

²⁹³ Jfr NJA 2012 s. 623.

²⁹⁴ Se 16 kap. 2 a § miljöbalken.

²⁹⁵ Se prop. 2023/24:152 s.109.

²⁹⁶ Se prop. 2023/24:152 s.109.

Ett ändringstillstånd kan medföra att det krävs ändringar i andra villkor än det som är huvudanledningen till ändringstillståndet, om de tidigare villkoren har ett samband med ändringen.²⁹⁷ Dessa villkor omfattas då också av prövningen.

Av praxis framgår att tidsbegränsade tillstånd inte kan förlängas genom ett ändringstillstånd. I stället får verksamhetsutövare ansöka om ett nytt tillstånd för verksamheten. Sedan den 1 januari 2025 är det också, under vissa förutsättningar, möjligt att ansöka om giltighetsförlängning, se nedan under avsnitt 6.4.

6.3.2 Anmälningsspliktiga ändringar

En ändring i en tillståndspliktig täktverksamhet kan vara anmälningsspliktig i stället för tillståndspliktig. En ändring kan exempelvis vara anmälningsspliktig om ändringen inte medför någon ökning av en förorening eller av en annan störning, eller inte innebär någon risk för att en olägenhet av betydelse för människors hälsa eller miljön kan uppkomma. Exempel på en anmälningsspliktig ändring är ändringar i produktionsmetod, såsom när man i en energitorvtäkt vill börja bryta växttorv. Andra exempel på anmälningsspliktiga ändringar kan vara när en infartsväg, plats för upplag, uppställning av fordon eller bullervallens utformning behöver ändras. Det kan även gälla anmälningsspliktig miljöfarlig verksamhet, såsom införsel av massor för lagring eller efterbehandling, ifall detta inte har prövats i tillståndet. Om tillsynsmyndigheten bedömer att ändringen kräver tillstånd så kan den förbjuda den anmälda verksamheten.

6.3.3 Villkorsändring

I täktverksamheter kan det även finnas behov av att ansöka om ändring av specifika villkor, s.k. villkorsändring.²⁹⁸ Villkor får dock upphävas eller mildras endast om det är uppenbart att villkoret inte längre behövs eller är strängare än nödvändigt eller om ändringen påkallas av omständigheter som inte förutsågs när tillståndet gavs. För täktverksamheter kan villkorsändringar exempelvis avse föreskrivna arbetstider för verksamheten eller föreskriven tid för när efterbehandlingsåtgärder senast ska vara genomförda.

Av praxis framgår att det inte är möjligt att pröva frågan om förlängning av ett tidsbegränsat tillstånd inom ramen för en ansökan om villkorsändring enligt 24 kap. 8 § miljöbalken. Detta gäller även om tidsbegränsningen har angetts som ett villkor och inte som en del av tillståndet.²⁹⁹ Se dock nedan under avsnitt 6.4 om möjligheten att förlänga giltighetstiden av ett tillstånd.

6.3.4 Omprövning

Prövningsmyndigheten får ompröva tillstånd för miljöfarlig verksamhet eller vattenverksamhet under vissa förutsättningar. För täktverksamheter är det dock mycket ovanligt med omprövning eftersom täktstillstånd i regel är tidsbegränsade. Omprövning kan exempelvis bli aktuellt om tillståndet inte följs, om det har uppstått

²⁹⁷ Se 24 kap. 8 § miljöbalken.

²⁹⁸ Se 24 kap. 13 § miljöbalken.

²⁹⁹ Se MÖD:s avgöranden i mål nr M 2942-15.

oförutsedda olägenheter genom verksamheten eller om förhållandena i omgivningen väsentligt har ändrats.³⁰⁰

6.3.5 Återkallelse

Prövningsmyndigheten får helt eller delvis återkalla tillstånd och förbjuda fortsatt verksamhet under vissa förutsättningar. Exempelvis kan återkallelse ske om den som har sökt tillståndet har vilselett prövningsmyndigheten genom att lämna oriktiga uppgifter, när tillståndet eller villkor som gäller för verksamheten inte har följts och avvikelserna inte är av ringa betydelse, om det behövs för att uppfylla Sveriges förpliktelser till följd av EU-medlemskapet eller när en verksamhet har fått ett nytt tillstånd eller upphört. När ett nytt täkttillstånd för fortsatt täktverksamhet tas i anspråk ersätter det nya tillståndet det ursprungliga tillståndet, som då normalt återkallas.

Oavsett om någon av punkterna i bestämmelsen är uppfyllda kan, om skäl föreligger, ett tillstånd till en täkt upphävas helt eller delvis när tio år förflutit från det att tillståndet vunnit laga kraft.³⁰¹

6.3.6 Överlåtelse av tillstånd

För täktverksamheter förekommer att täkttillstånd överläts till en ny verksamhetsutövare. Den nya verksamhetsutövaren ska snarast möjligt upplysa tillsynsmyndigheten om när en sådan överlåtelse har skett.³⁰² Den nya täktverksamhetsutövaren behöver då också ställa en ny ekonomisk säkerhet i enlighet med täkttillståndet. Säkerheter för miljöfarlig verksamhet prövas alltid av prövningsmyndigheten, dvs. av MPD eller MMD. Det gäller även vid överlåtelse av tillståndet.

6.4 Giltighetsförlängning av tillstånd

6.4.1 Möjlighet att förlänga tidsbegränsade tillstånd

Som konstaterats ovan är det inte möjligt att förlänga ett täkttillstånd genom ändringstillstånd, se avsnitt 6.3.1, och inte heller genom villkorsändring, se avsnitt 6.3.3. Sedan den 1 januari 2025 gäller dock att en verksamhetsutövare kan ansöka om s.k. giltighetsförlängning av tidsbegränsade tillstånd enligt 24 kap. 14 a § miljöbalken. I förarbetena lyfts täkter fram som exempel på verksamheter som kan bli föremål för en giltighetsförlängning.³⁰³

24 kap. 14 a § miljöbalken

Efter ansökan av tillståndshavaren får tillståndsmyndigheten, om det är lämpligt med hänsyn till skyddet för människors hälsa och miljön, förlänga giltigheten för ett vid tidpunkten för ansökan gällande tillstånd som avses i 9 eller 11 kap. eller 7 kap. 28 a § (giltighetsförlängning).

³⁰⁰ Se 24 kap. 5 § miljöbalken.

³⁰¹ Se 24 kap. 3 § miljöbalken.

³⁰² Se 32 § förordning (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd.

³⁰³ Prop. 2023/24:152 s. 58.

Tillståndsmyndigheten får vid en giltighetsförlängning endast

1. förlänga tillståndet i högst tre år, och
2. besluta om de ändringar som krävs för att tillståndets befintliga villkor ska kunna gälla under förlängningen.

En giltighetsförlängning får inte avse en verksamhet vars tillstånd tidigare har förlängts. Ett tillstånd som avses i 7 kap. 28 a § får endast förlängas samtidigt som giltigheten för ett tidsbegränsat tillstånd enligt 9 eller 11 kap. för samma verksamhet förlängs och om de förutsättningar som anges i 7 kap. 28 b § är uppfyllda.

En förutsättning för giltighetsförlängning är alltså att tillståndet är gällande vid tidpunkten för ansökan. En förlängning får vidare bara ske en gång och högst med tre år.

Av förarbetena framgår att det åligger den som ansöker om förlängning att visa att det är lämpligt att förlänga tiden och utveckla vilka skäl som finns för en förlängning.³⁰⁴

Av förarbeten framgår att bl.a. följande ska beaktas vid bedömningen om det är lämpligt att ett tillstånd förlängs. Om det har gått lång tid sedan miljöbedömningen utfördes eller om det har skett större förändringar i området som påverkas av verksamheten, talar det mot att en förlängning bör ske. Det kan även vara olämpligt med en förlängning om de negativa miljöeffekterna av verksamheten har blivit större än man förutsåg vid tillståndsgivningen. Ett exempel på fall där förlängning kan ske är om allt material inte brutits ut ur en täkt under tillståndstiden. Prövningsmyndigheten ska vid lämplighetsbedömningen beakta om en verksamhet har gett upphov till andra miljöeffekter än de som förutsågs vid den tidigare prövningen. Prövningsmyndigheten ska bl.a. också beakta om det är olämpligt att fortsätta med eventuellt bortledande av grundvatten. Tillståndsmyndigheten behöver även beakta om omständigheter har ändrats sedan förra prövningen. Det kan t.ex. handla om att det har inrättats ett skyddat område som riskerar att påverkas av verksamheten, att ny bebyggelse tillkommit i närheten av verksamheten eller att det har tillkommit eller upptäckts nya naturvärden som riskerar att påverkas.³⁰⁵

I täkttillstånd anges ofta inom vilket område och till vilket djup brytning får ske. Av förarbetena framgår att en förutsättning för att en förlängning ska kunna ske är att verksamheten endast avser brytning av den specifika volymen material som får brytas ut enligt det gällande tillståndet. Om den sökande eller tillståndsmyndigheten bedömer att det finns behov att bedriva verksamheten på ett annat sätt än i enlighet med villkoren i tillståndet, är en förlängning inte lämplig.³⁰⁶

ÄNDRING AV VILLKOR I SAMBAND MED FÖRLÄNGNING

Av 24 kap. 14 a § andra stycket 2 miljöbalken framgår vidare att prövningsmyndigheten får besluta om de ändringar som krävs för att tillståndets befintliga villkor ska kunna gälla under förlängningen. Utgångspunkten är att befintliga villkor ska

³⁰⁴ Prop. 2023/24:152 s. 60.

³⁰⁵ Prop. 2023/24:152 s. 123.

³⁰⁶ Prop. 2023/24:152 s. 124.

gälla även under den tid som tillståndet förlängs. Vissa villkor kan dock behöva justeras för att det ska vara möjligt att förlänga, t.ex. villkor där det anges datum som påverkas av förlängningen. En situation där justering av villkor kan bli nödvändig är vidare om det har ställts en säkerhet och säkerhetens storlek och giltighetstid behöver anpassas efter de beräknade kostnaderna för de åtgärder som kan behöva utföras och som säkerheten ska täcka, se vidare avsnitt 3.12.³⁰⁷

6.4.2 Vad en ansökan om giltighetsförlängning ska innehålla

Det uppställs inget krav på att göra en specifik miljöbedömning vid en giltighetsförlängning.

I 22 kap. 1 g § miljöbalken regleras vad en ansökan om giltighetsförlängning ska innehålla. I bestämmelsens första stycke anges att en ansökan ska innehålla den utredning om verksamheten och övriga förhållanden som behövs för prövningen. Av förarbetena framgår bl.a. att det behövs utredning som visar att en förlängning är lämplig och om det finns behov av att ändra villkor i tillståndet. Utredningen kan utgöras av den miljökonsekvensbeskrivning som togs fram i samband med den tidigare tillståndsansökan, miljörapporter som har getts in till tillsynsmyndigheten under den tid som verksamheten har bedrivits eller en sammanställning av sådana rapporter. Det kan även behövas underlag som beskriver eventuella förändringar i verksamhetens omgivning.³⁰⁸

I bestämmelsens andra stycke anges att om ansökan avser en giltighetsförlängning av ett tillstånd som avses i 7 kap. 28 a § miljöbalken (dvs. ett Natura 2000-tillstånd) ska ansökan även innehålla en utredning som visar hur verksamheten ensam eller tillsammans med andra verksamheter eller åtgärder kan komma att påverka miljön i naturområdet. Utredningen ska möjliggöra en bedömning av de förutsättningar som anges i 7 kap. 28 b § miljöbalken.³⁰⁹

³⁰⁷ Prop. 2023/24:152 s. 124.

³⁰⁸ Prop. 2023/24:152 s. 113.

³⁰⁹ Prop. 2023/24:152 s. 113.

7. Tillsyn i praktiken

Kapitlet redogör för metoder för tillsyn av täktverksamheter. Genom tillsyn ska tillsynsmyndigheten kontrollera att miljöbalken och tillstånd följs samt vidta de åtgärder som behövs för att säkerställa syftet med miljöbalken.

För mer specifik vägledning avseende miljöpåverkan och dess koppling till prövning och tillsyn hänvisas till kapitel 5.

7.1 Startpunkten för tillsyn av tillståndspliktiga täktverksamheter

När en täktverksamhet beviljats ett nytt tillstånd behöver tillsynsmyndigheten, i ett första steg, kontrollera att en ekonomisk säkerhet är ställd och att prövningsmyndigheten har godkänt säkerheten, se avsnitt 3.12. Först därefter kan verksamhetsutövaren ta täkttillståndet i anspråk.

Det är först när tillståndet har tagits i anspråk som verksamhetsutövaren behöver förhålla sig till det som gäller enligt tillståndet. Det först från denna tidpunkt som tillsynsmyndigheten kan ställa krav utifrån det beviljade tillståndet.

Miljöbalken innehåller inga bestämmelser om vid vilken tidpunkt ett tillstånd senast ska ha tagits i anspråk. Mark- och miljööverdomstolen har uttalat att det är upp till verksamhetsutövaren att välja om och när ett tillstånd ska tas i anspråk (se MÖD 2004:76 och MÖD 2014:44). Ett täkttillstånd får dock som senast anses ha tagits i anspråk när verksamhetsutövaren påbörjar förberedande arbeten som är nödvändiga för att täktverksamheten ska kunna bedrivas, t.ex. att anlägga transportväg eller avverka skog inför avbaning. Denna tidpunkt sammanfaller inte nödvändigtvis med den s.k. igångsättnings tiden av miljöfarlig verksamhet som regleras i 22 kap. 25 § och 19 kap. 5 § miljöbalken, se vidare avsnitt 6.2.8. Ianspråktagandet av ett täkttillstånd sker enligt Naturvårdsverket i regel tidigare än igångsättningen av själva täktverksamheten.

Frågan om när ett tillstånd tas i anspråk vållar i regel inga större problem vid nyetablering av täktverksamheter. Detta kan däremot vara mer komplicerat att avgöra vid tillstånd till fortsatt och utökad täktverksamhet. Under förutsättning att tillståndstiden enligt det tidigare tillståndet inte gått ut kan verksamhetsutövaren välja att bedriva verksamheten enligt det tidigare tillståndet och inte ta det nya tillståndet i anspråk.³¹⁰ När verksamhetsutövaren vidtar åtgärder som inte rymms inom det tidigare tillståndet, utan enbart det nya, så har det nya tillståndet, enligt Naturvårdsverket, tagits i anspråk. I dessa fall är det viktigt att tillsynsmyndigheten och verksamhetsutövaren för en nära dialog om när det nya tillståndet börjar att gälla. I vissa täkttillstånd finns villkor om att verksamhetsutövaren ska meddela tillsynsmyndigheten i förväg om vid vilket datum tillståndet avses tas i anspråk. Detta underlättar enligt Naturvårdsverket tillsynsarbetet.

³¹⁰ Däremot har ett förordnande om att ett nytt tillstånd ska ersätta ett gammalt ansetts kunna föreskrivas i fall där verksamhetsutövaren medgivit detta (MÖD 2014:44).

7.2 Tillräckliga villkor

Tillsynsmyndigheten ska regelbundet bedöma om den tillståndspliktiga täktverksamheten har tillräckliga villkor. Om villkoren inte kan anses vara tillräckliga kan tillsynsmyndigheten verka för att villkoren ändras. Tillsynsmyndigheten kan då ansöka om en omprövning av villkor, se avsnitt 6.3.4. Eftersom täktverksamheter i regel är tidsbegränsade är verksamhetsutövaren tvungen att ansöka om nytt täkt-tillstånd om täktverksamheten ska fortsätta efter det att tillståndstiden gått ut (se dock avsnitt 6.4 om giltighetsförlängning av tillstånd). Sådana prövningar möjliggör regelbundna uppdateringar av villkor och krav på att bästa möjliga teknik användas. Täktverksamheter blir därmed ofta föremål för regelbundna prövningar, varför tillsynsmyndigheter av denna anledning normalt inte behöver initiera omprövningar.³¹¹

7.3 Regelbunden tillsyn

Tillståndspliktiga täktverksamheter ska enligt miljöbalken ha regelbunden tillsyn. Tillsynen ska främst genomföras genom återkommande inspektioner, granskning av kontrollprogram och miljörapporter samt kontroll av om verksamhetsutövaren har en anpassad och fungerande egenkontroll.

Hur ofta täktverksamheten ska besökas bedömer tillsynsmyndigheten i sin årliga utredning av tillsynsbehovet. För varje verksamhetsår ska tillsynsmyndigheten upprätta en tillsynsplan.³¹² Som underlag till tillsynsplanen ingår ett register³¹³ över de verksamheter som behöver återkommande tillsyn och en behovsutredning.³¹⁴ Tillsynsplanen ska även innehålla information om vilka resurser och vilken kompetens som tillsynsmyndigheten har att tillgå och vilka tillsynsinsatser som planeras.

För mer information om att planera tillsyn, se Planera tillsyn (naturvardsverket.se).

7.3.1 Inspektioner i täkter

Inspektioner i täkter är särskilt viktiga för kontroll av verksamhetens omgivningspåverkan och skyddsåtgärders funktionalitet. Platsbesök är nödvändigt för att exempelvis kontrollera:

- gränsmarkeringar,
- täktbottennivåer,
- pågående efterbehandlingsåtgärder,
- bullervallars och sedimentationsanläggningars utformning/läge,
- åtgärder för att skydda biologisk mångfald, samt
- förekomst av invasiva främmande arter.

³¹¹ Se prop. 1997/98:45 (del 1) s. 345.

³¹² Se 8 § miljötillsynsförordning (2011:13).

³¹³ Se 7 § miljötillsynsförordning.

³¹⁴ Se 6 § miljötillsynsförordning.

Även oförutsedda förändringar som inte omfattas av villkor, utan upptäcks på annat sätt (t.ex. genom kontrollprogram, miljörapporteringen och klagomål), går vanligen bara att utvärdera på plats.

Platsbesöket bör enligt Naturvårdsverket planeras till en tidpunkt som gör det möjligt att upptäcka avvikelser. Faktorer som exempelvis yt- och grundvattennivåer, vattenflöden, blomningsperioder, förekomst av snö eller väder som ger ökad risk för damning kan också behöva styra tidpunkten för inspektion.

Vid ett tillsynsbesök är det lämpligt att verksamheten i sin helhet kontrolleras. Om verksamheten exempelvis har anläggningar för avfall för anläggningsändamål kan det bli aktuellt att samordna tillsynen med en annan tillsynsmyndighet om denna verksamhet inte ingick i det ursprungliga tillståndet, se avsnitt 7.6.

För mer vägledning om förberedelser, genomförande och efterarbete vid inspektioner, se Inspektion (naturvardsverket.se).

7.3.2 Granskning av täktverksamhetsutövarens egenkontroll

Tillsynsmyndigheten ska granska och bedöma om verksamhetsutövaren har en anpassad och fungerande egenkontroll. Krav på egenkontroll regleras i 26 kap. 19 § miljöbalken och i förordningen (1998:901) om verksamhetsutövarens egenkontroll, (egenkontrollförordningen). Egenkontrollen innebär

- *planering* och förebyggande arbete bl.a. utifrån en riskbedömning,
- *genomförande* genom fasta och löpande rutiner,
- *uppföljning* av rutiner och undersökningsresultat, samt
- *vidtagande av förbättringsåtgärder* för att minska verksamhetens miljöpåverkan.

Hur omfattande egenkontrollen behöver vara beror på den enskilda täktverksamhetens storlek, miljörisker och miljöpåverkan. Det är verksamhetsutövaren som ska kunna visa för tillsynsmyndigheten att verksamheten bl.a. har dokumenterad fördelning av det organisatoriska ansvaret för de frågor som gäller för verksamheten enligt miljöbalken, att verksamheten har rutiner för att kontrollera och säkerställa att utrustning m.m. hålls i gott skick samt att verksamhetsutövaren fortlöpande utför och bedömer miljö- och hälsorisker kopplade till verksamheten.³¹⁵

Om det i verksamheten inträffar en driftsstörning eller liknande händelse som kan leda till olägenheter för människors hälsa eller miljön, ska verksamhetsutövaren omgående underrätta tillsynsmyndigheten om detta.³¹⁶

Vid upptäckta brister eller avvikelser enligt förordningen kan det bli aktuellt för tillsynsmyndigheten att besluta om miljöstraffavgift.³¹⁷

I syfte att underlätta tillsynsmyndighetens arbete är det viktigt att verksamhetsutövaren i en tillståndsansökan tydligt beskriver vad som ingår i det allmänna villkoret.

³¹⁵ Se 4–7 a §§ förordning (1998:901) om verksamhetsutövarens egenkontroll.

³¹⁶ 6 § andra stycket förordning om verksamhetsutövarens egenkontroll.

³¹⁷ Se 30 kap. miljöbalken och förordningen (2012:259) om miljöstraffavgifter.

7.3.3 Granskning av kontrollprogram för täkter

Ett kontrollprogram³¹⁸ är en del av verksamhetens egenkontroll. Kontrollprogrammet syftar dels till att säkerställa att verksamhetsutövaren följer villkoren, dels att verksamhetsutövaren fortlöpande genom provtagningar och mätningar skaffar sig kunskap om hur verksamheten påverkar miljön och människors hälsa.

I kontrollprogram för täktverksamheter redovisas exempelvis hur, var och när provtagning och analys av länshållningsvatten ska ske för att kontrollera vattnets kvalitet innan utsläpp till recipient. Andra vanliga provtagningar och mätningar i täkter gäller buller, vibrationer och grundvattennivåer. För bergtäkter kan det i vissa fall krävas kontroll av förekomst av främst sulfidmineraliseringar eller radon inom brytområdet. I torvtäkter behöver det exempelvis kontrolleras i vilken mån rester av torv samt andra suspenderande ämnen passerar sedimentationsdammarna och vidare ut i recipienten.

I ett täkttillstånd är det vanligt att det finns villkor om att förslag till kontrollprogram ska lämnas in till tillsynsmyndigheten. Tillsynsmyndighetens uppgift är då att granska och bedöma om kontrollprogrammet är tillräckligt omfattande i förhållande till den ansökta verksamheten. Kontrollprogrammet ska spegla hur verksamhetsutövaren fullgör skyldigheterna enligt hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken samt hur bolaget beaktar de åtaganden som redogjorts för inom ramen för det allmänna villkoret. För att bedöma kontrollprogrammet behöver därför tillsynsmyndigheten gå igenom de ansökningshandlingar som ligger till grund för tillståndet.

Enligt Naturvårdsverket är det viktigt att kontrollprogrammet även redogör för vilka villkor, begränsningsvärden och riktvärden som mätningar och provtagningar ska utvärderas emot. Även om vissa riktvärden eller referenser inte nämns i tillståndet är det ändå centralt att verksamhetsutövaren redovisar vilka nivåer och metoder som ska omfattas av kontrollprogrammet så att mätningar och provtagningar kan utvärderas. Även eventuella referensmätningar från opåverkade områden i närområdet eller som tagits fram innan verksamheten startades bör enligt Naturvårdsverket anges i kontrollprogrammet.

Om tillsynsmyndigheten bedömer att det finns brister i kontrollprogrammet behöver detta åtgärdas av verksamhetsutövaren. I de fall när tillsynsmyndigheten bedömer att förslaget på kontrollprogram är godtagbart behöver myndigheten informera verksamhetsutövaren om detta.

Tillsynsmyndigheten kan även begära in ett kontrollprogram inom ramen för tillsynen, exempelvis när tillsynsmyndigheten behöver få utförandet av egenkontrollen beskriven.

Kontrollprogrammet ska vara aktuellt och behöver därför regelbundet uppdateras.

7.3.4 Granskning av miljörapporter för täkter

För en täktverksamhet som omfattas av tillståndsplikt ska verksamhetsutövaren enligt 26 kap. 20 § miljöbalken årligen redovisa en miljörapport. I miljörapporten redovisas delar av egenkontrollen, däribland de åtgärder som verksamhetsutövaren har vidtagit för att uppfylla villkoren i täkttillståndet och resultaten av dessa

³¹⁸ Se 26 kap. 19 § miljöbalken och egenkontrollförförordningen.

åtgärder. Syftet med miljörapporten är bl.a. att ge tillsynsmyndigheten ett underlag för tillsyn av verksamheten.

I fråga om en anläggning för sortering eller krossning av berg, naturgrus eller andra jordarter som omfattas av 4 kap. 6 § miljöprövningsförordningen (2013:251) kan länsstyrelsen begära att verksamhetsutövaren i en miljörapport lämnar uppgifter om produktionen.³¹⁹

Vad som ska ingå i en miljörapport regleras i Naturvårdsverkets föreskrifter om miljörapport (NFS 2016:8). I föreskrifterna finns särskilda bestämmelser för täkter.³²⁰ Av dessa bestämmelser framgår att täktverksamheter ska redovisa uppgifter om aktiv produktionsareal och faktisk produktion. Täktverksamheter kan även i vissa fall omfattas av föreskrifternas krav på redovisning av uppgifter om bygg- och rivningsavfall respektive uppgifter om utsläpp.

Tillsynsmyndighetens uppgift är att granska om verksamheten har rapporterat de uppgifter som behövs enligt föreskriften. Om miljörapport lämnats in för sent ska tillsynsmyndigheten besluta om miljöstraffavgift.

För mer vägledning än vad som framgår nedan, se Miljörapportering – kapitel 26 miljöbalken (naturvardsverket.se).

UPPGIFTER OM PRODUKTIONSAREAL

Uppgifter om produktionsareal används vid framtagande av statistik som bl.a. kan gälla koldioxidutsläpp.

UPPGIFTER OM FAKTISK PRODUKTION

Uppgifter om faktisk produktion ger underlag vid framtagande av exempelvis materialförsörjningsplaner, vid uppföljning av naturgrus användning samt som ett underlag vid prövning av behovet av täkter.

För berg-, grus- och moräntäkter ska mängd utvunnet material under året, kvarvarande tillståndsgiven mängd, mängd levererat material per användningsområde³²¹ och totalt levererad mängd redovisas. För andra jordarter som lera och matjord omfattar uppgifterna endast mängd utvunnet material under året och kvarvarande tillståndsgiven mängd. Med kvarvarande tillståndsgiven mängd avses den mängd som finns kvar att lösgöra inom ramen för täktstillståndet. Detta är viktigt för att bedöma samhällets behov av ett material inom ett visst geografiskt område.

Det finns även en möjlighet att i miljörapporten redovisa levererade mängder entreprenadberg som tagits in i tåkten, men som uppkommit vid externa exploaterings- och infrastrukturprojekt. Det är viktigt att uppgifter om levererade mängder entreprenadberg tydligt särskiljs från den faktiska produktionen i tåkten enligt bilaga 4 till föreskrifterna.

För torvtäkter ska uppgifter om total aktiv produktionsareal, mängd utvunnet material under året och kvarvarande tillståndsgiven mängd redovisas. Vad gäller total aktiv produktionsareal avses den areal inom verksamhetsområdet där grundvattenytan har sänkts genom dikning. Vilka diken som avses kan variera från täkt till täkt. Torvtäktens sedimentationsdammar och diken ska inkluderas i arealen. I vissa torvtäkter överensstämmer den totala aktiva produktionsarealen

³¹⁹ Se 31 a § förordning (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd.

³²⁰ Se 5 f § NFS 2016:8 och bilaga 4 i föreskrifterna.

³²¹ Dvs. väg, fyllnadsarbeten, betong, blocksten eller annat användningsområde.

med verksamhetsområdet medan arealen i andra fall kan vara något mindre än verksamhetsområdet.

Om en verksamhetsutövare anser att produktionsuppgifter ska sekretessbeläggas eftersom ett offentliggörande bedöms utgöra en risk för skada för bolaget ska detta anges vid inlämnandet av miljörapporten. Bolaget bör också motivera varför uppgifterna ska sekretessbeläggas. Det är då bra om de aktuella uppgifterna samlas i en separat bilaga som sedan, om skäl finns, kan sekretessbeläggas. På så vis behöver inte hela miljörapporten omfattas av sekretess. Detta förenklar hanteringen av miljörapporten och dess uppgifter, speciellt i det fall då en miljörapport begärs ut hos tillsynsmyndigheten som en allmän handling. Att uppgifter anses utgöra sekretess frångår inte verksamhetsutövaren dess rapporteringsskyldighet.

UPPGIFTER OM KVARVARANDE TILLSTÅNDSGIVEN MÄNGD

Uppgifter om kvarvarande tillståndsgiven mängd rapporteras årligen i miljörapporteringen och ska underlätta tillsynsmyndighetens kontroll av att tillståndsgiven mängd inte överskrider.³²² I miljörapporteringen redogör täktverksamhetsutövaren bl.a. för den mängd material som lösgjorts i täkten och den mängd material som har levererats från täkten under verksamhetsåret.

Mängden material uppskattas antingen genom vägning eller beräkning. Vid beräkning multipliceras den uppmätta ytan med aktuellt brytdjup. För torvtäkter anges mängden i kubikmeter. För övriga täkter beräknas antal ton som fast mått genom att antal kubikmeter multipliceras med de omräkningsfaktorer som framgår nedan av Tabell 3.

Tabell 3. Omräkningsfaktorer för täktmaterial med undantag för torv.

Material	Omräkningstal
Sandigt material (< 8 mm)	1,7
Grusigt material (> 8 mm)	2,0
Växlande material (sand och grus m.m.)	2,0
Moränmaterial	2,0
Bergmaterial	2,65
Lera	1,7
Matjord	1,0

För att kontrollera producerade årliga eller totala mängder material kan tillsynsmyndigheten i vissa fall behöva uppgifter om hur mycket material som totalt ligger i upplag. Detta kan exempelvis vara aktuellt när täkten har pågått under lång tid, när större mängder utvunnet material årligen läggs i upplag och när täkten samtidigt tar in externa massor som läggs i upplag. Ett annat exempel är när tillsynsmyndigheten behöver lättillgängliga uppgifter om kvarvarande mängder i upplag inför slutbesiktning.

Uppgifter om mängd material i upplag redovisas inte specifikt i miljörapporteringen men tillsynsmyndigheten kan vid behov begära in dessa uppgifter med stöd av 26 kap. 9 § miljöbalken.

³²² Se 5 f § NFS 2016:8 och bilaga 4 till föreskrifterna.

För att säkerställa att verksamheten inte bryter mer material än den tillståndgivna mängden kan tillsynsmyndigheten även behöva kontrollera hur det i egenkontrollen säkerställs att täkten bedrivs inom tillståndgivet verksamhets- respektive brytområde samt inom tillståndgivet brytdjup och att upprättad täktplan följs. Tillsynsmyndigheten behöver bl.a. kontrollera att verksamhetsutövaren har tillräckliga rutiner och lämpliga metoder för att varaktiga markeringar används vid utmärkning av området och att eventuellt skadade markeringar byts ut och ersätts med nya.

När det gäller brytdjup behöver tillsynsmyndigheten kontrollera att maximalt brytdjup framgår av täktplanen och andra relevanta handlingar. I vissa täkter varierar det maximala brytdjupet inom olika delar av brytområdet. Verksamhetsutövaren mäter vanligen brytdjupet med en GPS eller annan avvägningsutrustning. Vid behov kan tillsynsmyndigheten begära in resultat från de senaste inmätningarna. Ibland kan tillsynsmyndigheten snabbt och översiktligt behöva kontrollera brytdjup utan att kontakta verksamhetsutövaren eller besöka täkten. Då kan lantmäteriets laserscannade höjddata användas, antingen i ett GIS-program eller i Lantmäteriets karttjänst *Min karta*³²³. Tillsynsmyndigheten bör dock uppmärksamma att den information som höjdangivelserna baseras på inte uppdateras varje år, varför uppgifterna om brytdjup i en täkt inte behöver överensstämja med verkligheten vid ett visst givet år.

I vissa täkter finns fixpunkter markerade i terrängen. Fixpunkterna markerar en viss höjd i ett visst höjdsystem och behöver därför vara markerade på täktplanen eller annan relevant handling. För det fall det finns fixpunkter i terrängen kan tillsynsmyndigheten vid behov själv kontrollera brytdjup i förhållande till fixpunkterna i samband med inspektion. Sådan kontroll kan ske med hjälp av avvägningsinstrument och avvägningsstång som kan finnas tillgängliga hos verksamhetsutövarna. Verksamhetsutövaren kan också använda fixpunkter när drönare används för kontroll av volymer i upplag.

I torvmarker med markavvattning sätter sig marken över tid. Marknivån kan sjunka med någon centimeter årligen och efter några decennier kan marken alltså ha sjunkit uppemot en till två meter. Det behövs en lämplig fixpunkt i något fast material för att kontrollera tillståndsgivet brytdjup i torvtäkter, exempelvis en sten eller byggnad på fast mark. En sådan fixpunkt behöver därför vara markerad på exploateringsplanen eller annan relevant handling. Koordinater behöver där framgå i ett angivet geografiskt koordinatsystem. Utrustning som drönare och GPS lämpar sig även för inmätning av torvtäkter.

BYGG- OCH RIVNINGSAVFALL

Enligt forskrifterna om miljörapport ska miljörapporter som avser verksamheter som omfattas av tillståndsplikt enligt 29 kap. miljöprövningsförordningen (2013:251) och som tar emot bygg- och rivningsavfall, innehålla mer detaljerade uppgifter om mängderna av dessa avfall.³²⁴ De täktverksamheter som behöver lämna sådana uppgifter är exempelvis de verksamheter som omfattar återvinning av icke-farligt avfall genom mekanisk bearbetning.

³²³ Se Min Karta (lantmateriet.se).

³²⁴ Se 5 g § NFS 2016:8 och bilaga 5 till föreskrifterna.

PRODUCERAT OCH HANTERAT AVFALL

Om verksamheten producerar eller hanterar avfall och innefattar verksamhet som är anmälnings- eller tillståndspliktig enligt 29 kap. miljöprövningsförordningen ska miljörapporten också innehålla uppgifter om mängd producerat och hanterat avfall.³²⁵

UPPGIFTER OM UTSLÄPP

Miljörapporter ska också för vissa verksamheter³²⁶ innehålla särskilda uppgifter om utsläpp till luft, vatten och mark av de föroreningar som finns listade i bilaga 1 till miljörapportsföreskrifterna och bilaga 2 till Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 166/2006.³²⁷ Dagbrottsbrytning eller stenbrottsbrytning³²⁸, där utvinning bedrivs på en yta om minst 25 hektar, är en sådan verksamhet. Krav på redovisning av uppgifter gäller dock bara för de parametrar för vilka utsläppet är större än, eller lika med, tröskelvärde enligt bilaga 1 till miljörapportsföreskrifterna. För utsläpp av totalkväve gäller exempelvis ett tröskelvärde motsvarande 6 000 kg per år.

Inrappporterade uppgifter ska registreras i det svenska utsläppsregistret, se Utsläpp i siffror (naturvardsverket.se).

7.4 Tillsyn med anledning av klagomål

Ibland får tillsynsmyndigheten in anmälningar från utomstående om att verksamheten skapar olägenheter, exempelvis avseende buller eller damning från takten. En uppföljning av sådana s.k. klagomålsärenden kan innebära att tillsynsmyndigheten behöver göra särskilda inspektioner i takten förutom de regelbundna tillsynsbesöken, exempelvis för att bilda sig en egen uppfattning om olägenhetens omfattning, kontrollera eventuella vidtagna skyddsåtgärder, bedöma om ytterligare skyddsåtgärder behövs samt om egenkontrollen är tillräcklig. Om tillsynsmyndigheten bedömer att det är skäligt kan myndigheten förelägga verksamhetsutövaren att vidta åtgärder eller förbjuda verksamhetsutövaren att vidta vissa åtgärder enligt 26 kap. miljöbalken.³²⁹

Om tillsynsmyndigheten vid uppföljning av klagomålet i stället bedömer att tillståndet efterlevs kan tillsynsmyndigheten verka för en dialog mellan verksamhetsutövare och den klagande. Om tillsynsmyndigheten väljer att inte vidta några åtgärder fattar myndigheten ett s.k. nollbeslut. Även ett sådant beslut kan överklagas av enskilda och miljöorganisationer, se avsnitt 6.1.5.

För mer vägledning av hur klagomålsärenden kan handläggas, se Klagomålsärenden (naturvardsverket.se).

³²⁵ Se 5 k § NFS 2016:8 och bilaga 7 till föreskrifterna.

³²⁶ Dvs. verksamheter som omfattas av bilaga 1 till Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 166/2006.

³²⁷ Se 5 a § NFS 2016:8.

³²⁸ Verksamhet som anges med nr 3 b) i bilaga 1 till Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 166/2006.

³²⁹ Viktigt är att kontrollera om verksamhetsutövarens åtgärder täcks av tillståndet eller inte.

7.5 Ingripande med åtgärder

Tillsynsmyndigheten ska vidta de åtgärder som behövs för att verksamhetsutövaren ska följa de åtaganden som framgår av täkttillståndet. Exempel på sådana åtgärder är förelägganden, förelägganden med vite, förbud och miljöstraffsavgift. Tillsynsmyndigheten kan exempelvis förelägga verksamhetsutövaren att inkomma med ytterligare uppgifter för att tillsynen ska kunna genomföras.³³⁰ Tillsynsmyndigheten ska även besluta om miljöstraffsavgift vid vissa överträdelser, exempelvis vid försenad miljörapportering.³³¹ Tillsynsmyndigheten ska anmäla till polis eller åklagare när det finns en misstanke om överträdelse av straffsanktionerade bestämmelser.

För mer vägledning, se Ingripande, tvångsåtgärder och sanktioner (naturvardsverket.se).

7.6 Samverkan med andra myndigheter

Myndigheter som bedriver tillsyn enligt miljöbalken kan behöva samverka med andra myndigheter om tillsynen. För mer vägledning än vad som framgår nedan, se Samordning och samverkan med andra myndigheter (naturvardsverket.se).

Sidoverksamheter i en täkt, som exempelvis asfaltsverk eller avfallsbehandling, kan i vissa fall bedrivas inom verksamhetsområdet för täktverksamheten men regleras i separata beslut. Dessa sidoverksamheter bör då bedrivas på en separat yta inom verksamhetsområdet och regleras med särskilda villkor och eventuell ekonomisk säkerhet. I dessa fall kan både kommunen och länsstyrelsen vara tillsynsmyndigheter för olika verksamhetsutövare inom täktverksamhetens verksamhetsområde. Samverkan kan då behöva ske genom exempelvis gemensamma inspektionsbesök eller samordnade förelägganden.

Tillsyn i en täktverksamhet kan även inkludera flera tillsynsmyndigheter beroende på om verksamheten omfattas av bestämmelser i olika lagstiftningar. Ett sådant exempel är de täktverksamheter som har kommunal tillsyn och där verksamheten även omfattas av Sevesolagstiftningen, där länsstyrelsen alltid är tillsynsmyndighet. Även andra centrala myndigheter kan bedriva tillsyn i täktverksamheter, exempelvis Arbetsmiljöverket utifrån föreskrifter om stendamm, sprängningsarbeten och buller.³³²

7.7 Aviseringar

Av 20 d och 20 g §§ förordning (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd framgår vilka myndigheter som ska informeras vid beslut om täkt, vid byte av verksamhetsutövare och när täkttillstånd upphävs. Vilken myndighet som ansvarar för aviseringarna framgår av bestämmelserna.

³³⁰ Se 26 kap. 9 § miljöbalken.

³³¹ Se 12 kap. 5 § 2 förordning (2012:259) om miljöstraffsavgifter.

³³² Se AFS 2015:2, AFS 2007:1 och AFS 2005:16.

7.8 Tillsynsavgift

En sammanslagen prövnings- och tillsynsavgift ska årligen betalas av den som driver eller har tillstånd till en miljöfarlig verksamhet.³³³ Avgiftens storlek varierar bl.a. beroende på vilken typ av miljöfarlig verksamhet som avses samt verksamhetens omfattning. Avgifterna finns angivna i bilagan till förordning (1998:940) om avgifter för prövning och tillsyn enligt miljöbalken (FAPT).

Den sammanslagna avgiften för prövning och tillsyn betecknas (L) i FAPT. För exempelvis täktverksamheter tas denna avgift ut av de täktverksamhetsutövare som har statlig tillsyn, dvs. om länsstyrelsen är tillsynsmyndighet. Den del av avgiften som avser att täcka prövningskostnaderna betecknas (K) och utgör en procentsats av den sammanslagna avgiften. Om länsstyrelsen har överlåtit tillsynen till den kommunala nämnden så tar länsstyrelsen endast ut avgiften för prövning (K). Om länsstyrelsen har överlåtit tillsynen till den kommunala nämnden så tar den kommunala nämnden ut en avgift för tillsyn som vanligen baseras på Sveriges Kommuner och Regioners taxamodell.³³⁴

För täkt av berg, naturgrus och andra jordarter varierar den sammanslagna avgiften för prövning och tillsyn (L) beroende på verksamhetskod³³⁵ och total tillståndsgiven mängd.³³⁶

Tillsynsmyndigheten ska ta ut prövnings- och tillsynsavgiften från och med det kalenderår som följer efter det att tillstånd till verksamheten gavs och vann laga kraft.³³⁷ Avgiften tas ut årligen så länge som täktverksamheten inte är avslutad. Avgiften tas även ut under sådana år då det inte sker någon utvinning i, eller utlastning från, täkten. Avgiftsskyldigheten gäller alltså från och med kalenderåret efter att tillstånd meddelades oavsett om verksamheten, eller del av den, har startat eller inte.

Som för andra miljöfarliga verksamheter ska avgiften för varje täktverksamhet preciseras i ett särskilt och överklagbart beslut. I vissa fall kan det finnas skäl att sätta ner tillsyndelen av avgiften, exempelvis om ingen verksamhet sker under en rad år. Verksamhetsutövaren kan kontakta tillsynsmyndigheten för mer information kring tillsynsavgiften i det enskilda fallet.

³³³ Omfattar således verksamheter som kräver tillstånd enligt miljöprövningsförordning (2013:251).

³³⁴ Taxebestämmelser miljö – SKR.

³³⁵ 10.10, 10.11 eller 10.20.

³³⁶ Se bilaga till förordning FAPT.

³³⁷ Se 2 kap. 6 § FAPT.

8. Efterbehandling

Det ingrepp i naturmiljön som täktverksamheten innebär genom exempelvis avbaning, bortsprängning av berggrund, bortgrävning av jordarter eller utvinning av torv går inte att undvika. Täkter medför därför alltid irreversibla förändringar av naturmiljön, vilket även kan medföra oåterkalleliga förluster av ekosystem med olika växt- och djursamhällen. Hur omfattande sådana förluster av biologisk mångfald blir beror bl.a. på täktens storlek och djup, typ av berggrund/jordmån, grad av hydrologisk påverkan samt områdets ursprungliga naturtyper och arter. Förutom skada på naturmiljön kan även branta stup och skärningar påverka landskapsbilden och öka risken för skador genom fallolyckor.

Efterbehandlingsens huvudsakliga funktion är att minska den skada på miljön och andra allmänna intressen som uppkommit som en följd av verksamheten. Genom efterbehandlingen skapas förutsättningar för ny markanvändning eller funktion för området. Exempelvis kan området användas som vattentäkt, skogsbruksområde, badsjö eller annat friluftsområde. Efterbehandlingen kan också skapa nya natur- och livsmiljöer som ger förutsättningar för växter och djur att etablera sig, se ekologisk efterbehandling i avsnitt 8.2.

Begreppet efterbehandlingsåtgärd används inte i miljöbalken utan motsvaras av begreppen återställningsåtgärd³³⁸ och avhjälpande³³⁹. I täktsammanhang används dock av hävd vanligtvis begreppet efterbehandling, och så även i denna vägledning.

För exempel på avgörande som rör efterbehandling se MÖD-avgörandena med mål nr M 11070-13, M 6243-16, M 3171-18, M 7582-18, M 36-19 och M 8753-19.

8.1 Efterbehandlingsplan

I en tillståndsansökan ska efterbehandlingsåtgärderna beskrivas.³⁴⁰ Naturvårdsverket anser att det lämpligast görs i en efterbehandlingsplan som biläggs tillståndsansökan. Enligt Naturvårdsverket bör åtgärderna i efterbehandlingsplanen redovisas med ritningar, kartor och beskrivande text. Av efterbehandlingsplanen bör därför följande framgå:

- hur efterbehandling planeras att genomföras,
- vilka övriga efterbehandlingsåtgärder³⁴¹ som planeras,
- uppskattad tillgång till avbaningsmassor eller andra restprodukter som uppstår i verksamheten och som ska användas i efterbehandlingen,
- uppskattat behov av externa massor till efterbehandlingen,
- om efterbehandlingen kan ske successivt och hur den successiva efterbehandlingen i så fall ska genomföras,

³³⁸ Se 16 kap. 3 § miljöbalken.

³³⁹ Se 6 kap. 35 § 5, 16 kap. 9 § andra stycket och 22 kap. 25 § första stycket 11 miljöbalken.

³⁴⁰ Se 6 kap. 35 § 5 och 22 kap. 1 § första stycket 4 miljöbalken.

³⁴¹ Inkluderar exempel som nedmontering av anläggningsdelar, städning av området och återställningsåtgärder enligt utvinningsavfallsförordningen.

- vilka efterbehandlingsåtgärder som verksamhetsutövaren åtar sig att utföra,³⁴²
- hur efterbehandlingsåtgärderna ska anpassas utifrån förhållandena på platsen och förutsättningarna som råder vid prövningstillfället,
- hur åtgärderna speglar dagens bästa möjliga teknik och evidensbaserad ekologisk kunskap,
- ett underlag som redogör för och motiverar haltkrav för föroreningsinnehåll och egenskaper (exempelvis lakbara halter) i de fall externa massor ska användas för efterbehandling av täkten³⁴³,
- om erforderliga avtal finns med markägare om den framtida markanvändningen, samt
- om det behövs särskilda tillstånd för eventuellt ändrad grund- och ytvattenhantering efter avslutad täkt.

Syftet med efterbehandlingsplanen är att verksamhetsutövaren ska kunna visa att det går att åtgärda skador och återställa verksamhetsområdet på ett, från allmän synpunkt, tillfredställande sätt.

8.1.1 Villkor om efterbehandling i täkttillståndet

Ramarna för efterbehandlingen och den huvudsakliga inriktningen ska enligt Naturvårdsverket bestämmas i täkttillståndet genom villkor. Detta är viktigt för att storleken på den ekonomiska säkerheten ska kunna beräknas, se ovan i avsnitt 3.12. Vid prövningstillfället kan det dock vara svårt att bedöma vilka specifika efterbehandlingsåtgärder som kommer att vara de mest ändamålsenliga vid tillståndstidens slut, varför det är viktigt att villkoren inte anger alltför snäva ramar. Det är också viktigt att beakta att kunskap om lämpliga efterbehandlingsåtgärder samt tekniskt genomförbara åtgärder kan vara annorlunda flera decennier framåt i tiden jämfört med när ansökan lämnades in.

Enligt Naturvårdsverket är det i de flesta fall lämpligt att tillsynsmyndigheten delegeras rätten att besluta om de slutliga efterbehandlingsåtgärderna. En sådan delegering bör därför tydligt framgå av täkttillståndet.

I förekommande fall kan efterbehandlingsåtgärder i sig ha en betydande påverkan på ett Natura 2000-område. Exempelvis kan de hydrologiska förhållandena i en närliggande våtmark förändras i takt med att en täktsjö bildas. I dessa fall behöver de efterbehandlingsåtgärder som kopplar till Natura 2000-området prövas i sin helhet inom ramen för Natura 2000-prövningen. Enligt Naturvårdsverket behöver detta ske redan i samband med tillståndsprövningen av täktverksamheten, se vidare avsnitt 3.6.6.

Efterbehandlingen kan också ske successivt allteftersom brytning av olika områden är avslutad. Successiv efterbehandling kan enligt Naturvårdsverket exempelvis vara lämpligt när det är stora brytområden som ska efterbehandlas eller när områden i stora täkter annars kommer ligga färdigbrutna – men obehandlade – under lång tid. Exempelvis kan åtgärder för att gynna biologisk mångfald ske i de

³⁴² Åtaganden täcks av det allmänna villkoret. För att underlätta för tillsynsmyndigheten bör dessa listas i efterbehandlingsplanen.

³⁴³ Enligt Naturvårdsverket ska sådana haltkrav tas fram utifrån platsens lokala förutsättningar och ingående haltparametrar behöver motsvara de ämnen och egenskaper som kan förekomma i massorna, se avsnitt 5.2.4.

färdigbrutna delarna av täkten medan täktverksamheten fortsätter i andra delar. Viss täktverksamhet, som t.ex. torvtäkter, är normalt inte praktiskt lämpliga att efterbehandla successivt. Vad som avses med successiv efterbehandling behöver enligt Naturvårdsverket utvecklas i efterbehandlingsplanen för den enskilda täkten.

Exempel på efterbehandlingsvillkor:

- Senast tre år innan täktverksamheten beräknas upphöra ska bolaget lämna in ett förslag till slutlig efterbehandlingsplan till tillsynsmyndigheten. Planen ska tas fram i samråd med markägaren och tillsynsmyndigheten. Planen ska godkännas av tillsynsmyndigheten och efterbehandlingen ska vara avslutad inom tillståndstiden.
- Successiv efterbehandling ska ske när så är möjligt och så snart som verksamheten i övrigt gör det möjligt att genomföra arbetena. Efterbehandlingsplanen ska revideras allteftersom den successiva efterbehandlingen fortskrider och redovisas till tillsynsmyndigheten med det intervall som tillsynsmyndigheten bestämmer. Efterbehandlingen ska vara avslutad inom tillståndstiden.

8.1.2 Täkter som berörs av markavvattningsföretag

Återvätning är en efterbehandlingsmetod för i huvudsak avslutade torvtäkter. Återvätning innebär att områden, där grundvattenytan sänkts, genom restaureringsåtgärder återför en mer naturlig hydrologi – ofta genom att avvattnande diken läggs igen. Återvätning av torvtäkter är enligt Naturvårdsverket generellt positivt ur klimatsynpunkt och därtill gynnas biologisk mångfald. Många gånger kompliceras en återvätning av att det finns markavvattningsföretag³⁴⁴, dvs. markavvattning som sker gemensamt för flera fastigheter, i det berörda området. Markavvattningsföretag har ofta tillkommit genom äldre förrättningar när flera fastigheter var i behov av markavvattning. I dessa fall har tillståndet oftast meddelats enligt vattenlagen (1983:291) eller annan äldre lagstiftning.

Tillståndens eller beslutens rättskraft rörande markavvattning kan försvåra eller förhindra en återvätning som efterbehandlingsmetod i ett täkttillstånd. En förutsättning för återvätning kan i de här fallen vara att markavvattningsföretaget avvecklas eller omprövas.

I dessa situationer rekommenderar Naturvårdsverket att prövningsmyndigheten i villkor föreskriver att verksamhetsutövaren i första hand ska återvåta, och i andra hand efterbehandla torvtäkten på något annat sätt om återvätning inte skulle visa sig vara genomförbar. Prövningsmyndigheten bör samtidigt delegera till tillsynsmyndigheten att besluta om de slutliga åtgärderna som behövs för efterbehandlingen. Genom ett sådant förfarande kommer verksamhetsutövare och tillsynsmyndighet få tid och möjlighet att utreda de närmare förutsättningarna för återvätning och eventuellt ta initiativ till en avveckling eller omprövning av markavvattningsföretag och de tillstånd som är knutna till dessa. Se vidare Naturvårdsverkets vägledning, Omprövning och återkallelse av tillstånd till markavvattning.

³⁴⁴ Även kallade vattenavledningsföretag, dikningsföretag, invallningsföretag eller regleringsföretag.

Efterbehandlingsåtgärderna för en torvtäkt innefattar också många gånger vattenverksamhet, t.ex. igenläggning av diken i syfte att återväta marken. För att få utföra vattenverksamhet krävs i regel tillstånd eller anmälan, se avsnitt 3.9.

8.1.3 Tillståndspliktiga efterbehandlingsåtgärder

Efterbehandlingsåtgärder kan i vissa fall vara tillstånds- eller dispenspliktiga i sig, exempelvis när åtgärder vidtas inom ett Natura 2000-område, innefattar vattenverksamhet eller kräver dispens från föreskrifter i andra skyddade områden. Verksamhetsutövaren behöver då tillse att erforderliga tillstånd eller dispenser finns i god tid innan efterbehandlingen ska påbörjas. Om efterbehandlingen kräver ett Natura 2000-tillstånd behöver en Natura 2000-prövning ske i samband med tillståndsprövningen för själva verksamheten. Om efterbehandlingsåtgärderna riskerar att påverka ett Natura 2000-område, och åtgärderna inte tidigare prövats, behöver efterbehandlingsåtgärderna bedömas i en ny Natura 2000-prövning, se avsnitt 3.6.6. Se även avsnitt 8.1.2 beträffande eventuella tillståndspliktiga åtgärder vid efterbehandling av torvtäkt.

8.1.4 Under tillståndstiden

Eftersom efterbehandlingen normalt ligger långt fram i tiden och för att efterbehandlingsmetoder och ekologisk kunskap hela tiden utvecklas bör enligt Naturvårdsverket efterbehandlingsplanen löpande uppdateras och stämmas av med tillsynsmyndigheten. Även vid successiv efterbehandling bör tillsynsmyndigheten också ha regelbunden dialog med verksamhetsutövaren, där efterbehandlingsplanen löpande uppdateras.

- Tillsynsmyndigheten bör enligt Naturvårdsverket bl.a. granska den uppdaterade efterbehandlingsplanen med avseende på:
- hur åtgärderna skiljer sig från de som ingick i den ursprungliga efterbehandlingsplanen,
- verksamhetsutövarens motiv till ändringar i förhållanden till den ursprungliga efterbehandlingsplanen,
- behovet av externa massor,
- hur verksamhetsutövaren har anpassat åtgärderna till eventuella hotade och/eller fridlysta arter som har etablerat sig i tåkten,
- hur verksamhetsutövaren har anpassat åtgärderna till andra aktuella allmänna intressen, se avsnitt 8.2.3,
- om den avsänkta grundvattennivån i en torvtäkt ska återställas,
- om markavvattningsföretag i omgivningen påverkas, och
- om omgivande fastigheter kan påverkas negativt av efterbehandlingsåtgärderna.

Om det i villkor anges en specifik efterbehandlingsåtgärd som inte längre bedöms som ändamålsenlig kan det finnas skäl för verksamhetsutövaren att ansöka om ändring av ett sådant villkor.

Vid efterbehandling är det vanligt förekommande att fröblandningar av gräs- och örter sås in för att ett vegetationstäckes ska bildas. För att undvika spridning av invasiva främmande arter bör tillsynsmyndigheten kontrollera att verksamhets-

utövaren använder svenskt frömaterial som består av i Sverige och regionen naturligt förekommande arter, och där fröblandningens arter finns dokumenterad, se vidare information i avsnitt 3.7.7.

8.1.5 Avsluta en täkt

SLUTBESIKTNING

Tillsynsmyndigheten ska besluta att en täkt är avslutad, om verksamhetsutövaren begär det, och det område där verksamheten har bedrivits har efterbehandlats på ett från hälso- och miljösynpunkt godtagbart sätt.³⁴⁵ Tillsynsmyndigheten genomför då en slutbesiktning och kontrollerar att efterbehandlingen har genomförts i enlighet med täkttillståndet och de ytterligare krav som tillsynsmyndigheten ställer. Om det är kommunen som är tillsynsmyndighet bör enligt Naturvårdverket en kopia på beslutet om avslutad täktverksamhet lämnas in till länsstyrelsen för att uppmärksamma denna om att täkten är avslutad så att de registerändringar som krävs kan utföras samt så att säkerheten kan återlämnas till verksamhetsutövaren.

ATT AVSLUTA TÄKT MED KVARVARANDE UPPLAG

För att verksamhetsutövaren inte ska behöva söka om nytt täkttillstånd för det fall endast utlastning och bortforsling av material kvarstår kan ett beslut om att täkten är avslutad meddelas även om inte hela området har efterbehandlats.³⁴⁶ Ett sådant beslut får meddelas under förutsättning att det område som återstår att efterbehandla inte är större än två hektar³⁴⁷ och att det på området inte bedrivs någon verksamhet som är tillstånds- eller anmälningspliktig enligt miljöprövningsförordningen. Vidare framgår att upplag av massor som uppkommit i verksamheten endast får finnas kvar på området i högst fem år från beslutet och det behöver även vara godtagbart ur efterbehandlingssynpunkt. Det förutsätter enligt Naturvårdverket följande:

- att upplag med kvarstående massor endast avser massor för uppläggning och bortforsling,
- att upplagen endast avser massor av redan utbrutet och bearbetat material och som är av den kvalitet som verksamhetsutövaren avser att avyttra till kund/användare,
- att efterbehandlingsbehovet av kvarvarande upplag och yta är så begränsat att hela säkerheten kan återbetalas utan risk för att kostsamma efterbehandlingsåtgärder kvarstår,³⁴⁸ och
- att upplagen placeras så nära täktens utfart som möjligt för att undvika påverkan på det efterbehandlade området.

Även om täktverksamheten avslutas med kvarvarande upplag innebär det inte att verksamhetsutövaren frångår sitt ansvar. Genom de kvarvarande upplagen bedriver verksamhetsutövaren fortsatt en miljöfarlig verksamhet på platsen. Den

³⁴⁵ Se 20 c § första stycket förordningen (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och miljöskydd (FMH).

³⁴⁶ Se 20 c § andra stycket FMH. Numera finns det också en möjlighet för verksamhetsutövaren att ansöka om giltighetsförlängning av ett tillstånd, se avsnitt 6.4.

³⁴⁷ Uppskattningsvis ryms cirka 30 000 ton material inom 1 ha (SGU-rapport 2015:39).

³⁴⁸ Dvs. åtgärder som kan kräva sprängning, komplicerade markarbeten eller sanering av markföroreningar m.m.

kommunala nämnden är i regel tillsynsmyndighet för verksamheten och kan förelägga om försiktighetsmått eller förbud enligt 26 kap. miljöbalken om så behövs, se avsnitt 3.15. Verksamhetsutövaren får t.ex. inte skräpa ned på platsen eller förorena marken. I beslutet om att täkten är avslutad kan verksamhetsutövaren upplysas om gällande regler för den kvarvarande verksamheten.

8.2 Ekologisk efterbehandling

8.2.1 Vad ekologisk efterbehandling innebär

I täkter finns goda möjligheter att efter avslutad verksamhet skapa nya naturtyper som är värdefulla för den biologiska mångfalden. Det blir också vanligare att denna möjlighet tas till vara vid val av efterbehandlingsåtgärder. Att efterbehandla en täkt i syfte att gynna biologisk mångfald kallas i denna vägledning för ekologisk efterbehandling.

Den biologiska mångfalden i Sverige är hotad bl.a. pga. brist på äldre skogs-ekosystem, lövdominerade skogar, vissa typer av våtmarker och kärr, strandängar, hävdade ängs- och hagmarker samt mosaiker av olika typer av småbiotoper. Sådana miljöer var under tidigare sekel vanligt förekommande.³⁴⁹ Genom en ekologisk efterbehandling av täkter är det ofta möjligt att skapa denna typ av miljöer.

Naturvårdsverket anser att ekologisk efterbehandling är möjlig och rimlig att genomföra i flertalet täkter och därför bör vara en generell utgångspunkt vid efterbehandling, oaktat vilka naturvärden som fanns på platsen innan verksamheten påbörjades. Enligt Naturvårdsverket ligger detta i linje med miljöbalkens portalparagraf och de allmänna hänsynsreglerna. Även om den framtida markanvändningen planeras till badsjö, industri- eller stadsmiljö anser Naturvårdsverket att ekologisk efterbehandling ändå till viss del kan utföras på området. En ekologisk efterbehandling är därtill ofta billigare än traditionell efterbehandling, bl.a. pga. att skogsplantering med barrskog normalt ska undvikas samt att behovet av externa massor minskar. Minskad användning av externa massor minskar även risken för spridning av invasiva främmande arter, se avsnitt 3.7.7.

I en ekologisk efterbehandling kan en variation av nya naturtyper skapas, lämpligen sådana miljöer som i omgivande landskap minskat eller försvunnit genom människans markanvändning. Exempel på sådana naturtyper som det ofta, enligt Naturvårdsverkets erfarenhet, finns goda förutsättningar för att åstadkomma i berg-, sand- grus- och moräntäkter är småvatten, grunda våtmarker, solbelysta slänter, klipphyllor, ängsmarker samt partier med blottad (vegetationslös) sand, grus och morän. I torvtäkter kan olika typer av större öppna våtmarker eller sumpskogar med höga biologiska värden skapas. Ekologiskt efterbehandlade täkter har vanligen också höga värden för exempelvis friluftsliv och landskapsbild.

Den ekologiska efterbehandlingen skiljer sig från den traditionella efterbehandlingen som främst sker genom avsläntning och höjdutjämning med efterföljande trädplantering för skogsbruk. Produktionsskogar har dock generellt låga naturvärden och enligt Naturvårdsverket har därför den traditionella efterbehandlingen i regel endast en begränsad positiv effekt på biologisk mångfald.

³⁴⁹ Se Den biologiska mångfalden utarmas – globalt och i Sverige (naturvardsverket.se).

Vad gäller torvtäcker anser Naturvårdsverket att återvätning är den generellt sett lämpligaste efterbehandlingsmetoden utifrån klimatnytta och gynnande av biologisk mångfald. Detta ligger även i linje med regeringens satsning på att återväta dikade våtmarker.³⁵⁰ För att gynna biologisk mångfald anser Naturvårdsverket därför att avlutade torvtäcker i första hand inte bör planteras med skog för skogsproduktion eller att jordbruksmark skapas. Om torvtäcker ändå planeras att efterbehandlas genom etablering av skog anser Naturvårdsverket att det i första hand bör vara lövsumpskogar eller skogar som inte brukas och som lämnas för fri utveckling.

8.2.2 Exempel på ekologisk efterbehandling

Det finns ett flertal åtgärder som kan genomföras inom ramen för en ekologisk efterbehandling. Vilka åtgärder som är lämpliga och ändamålsenliga att genomföra i en enskild täkt beror enligt Naturvårdsverket bl.a. på:

- de geologiska förutsättningarna och typ av täkt,
- avstånd till grundvattenyta eller tillgång till inströmmande vatten,
- tillgång till massor, särskilt avbaningsmassor eller andra restprodukter från täktverksamheten,
- vilka naturliga livsmiljöer som finns i det omgivande landskapet och vilka arter som därmed naturligt kan sprida sig till de anlagda miljöerna,
- de hotade och/eller fridlysta arter som redan har etablerat sig i tåkten, och
- vilka framtida skötselåtgärder som är möjliga.

Efter en kartläggning av förutsättningar enligt ovan behöver de topografiska huvud dragen för efterbehandlingen fastställas, dvs. om och var i tåkten branter, slänter och vattenytor m.m. ska lämnas eller skapas. Därefter kan de strukturer, funktioner och naturtyper som kommer att bli de nya miljöerna i den efterbehandlade tåkten skapas. Planeringen för ekologisk efterbehandling behöver ske tidigt och parallellt med planeringen för själva utvinningen. Det beror på att vissa efterbehandlingsåtgärder, som exempelvis trappsprängning och klipphyllor, skapas och utformas i samband med loss hållning och sprängningsarbeten under utvinningsfasen.

Inspiration och stöd för att skapa värdefulla livsmiljöer vid efterbehandling av täkter finns i flera rapporter, bl.a. i *Handbok – inspiration till att skapa bra natur i täkter* (SBMI)³⁵¹ och i *Rödlistade arter och naturvård i sand- och grustäcker* (Artdatabanken)³⁵². I SBMI:s färdplan för biologisk mångfald ges också förslag på åtgärder för att gynna biologisk mångfald vid efterbehandling.³⁵³

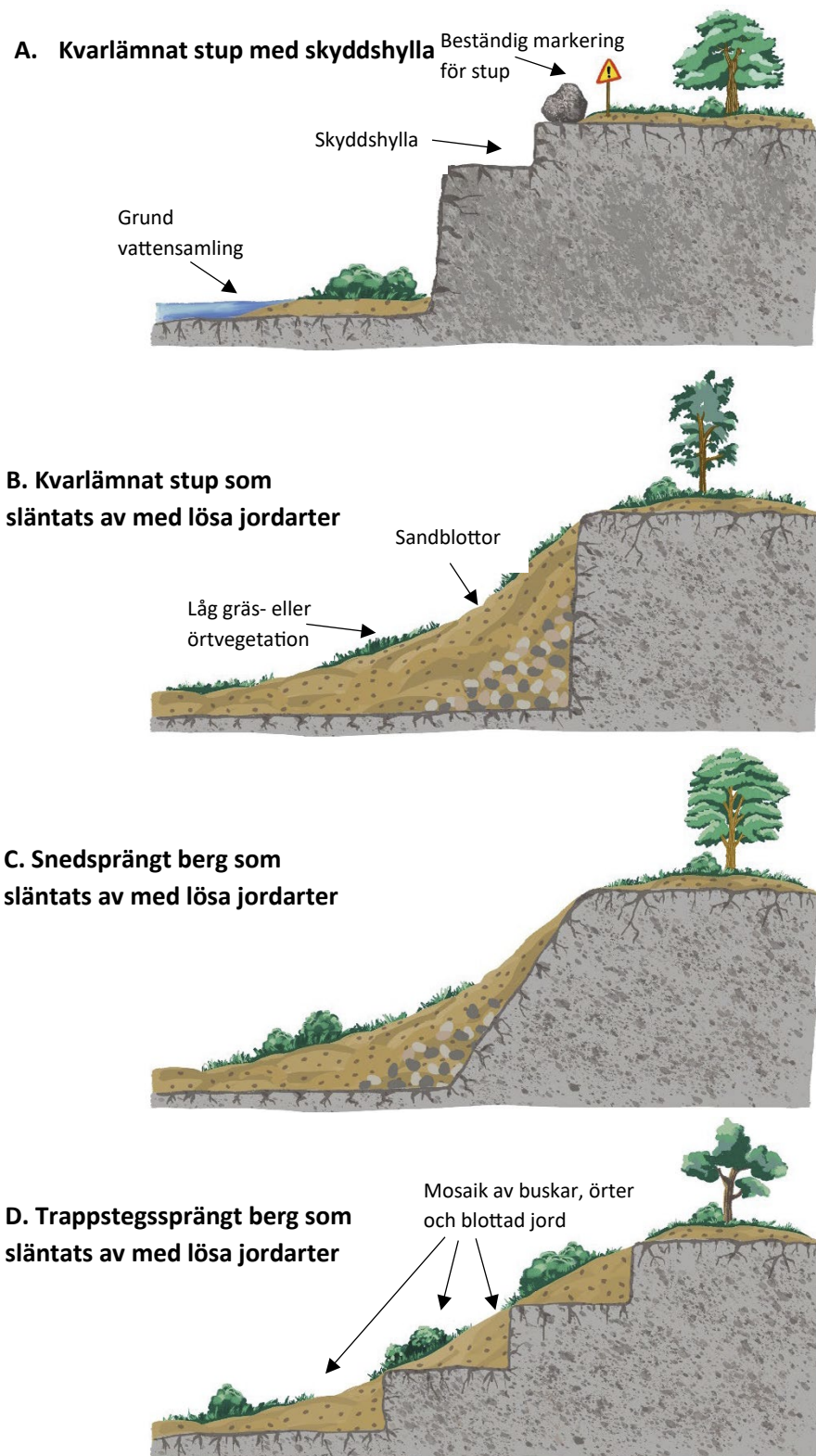
De naturgivna förutsättningarna för efterbehandling är olika – exempelvis om man jämför torra miljöer på mineraljordar i morän- och grustäcker med bergtäcker med inläckande och stigande grundvatten eller torvtäcker med avvattnande diken. Därför ges nedan exempel på åtgärder som kan vara lämpliga att genomföra i olika typer av täkter. Exempelen omfattar bergtäcker som vattenfylls, bergtäcker som inte vattenfylls, grus- och moräntäcker samt torvtäcker.

³⁵⁰ Se Regeringen satsar på återvätning av dikade våtmarker – Regeringen.se.

³⁵¹ Se *Handbok_for_biologisk_mangfald.pdf*.

³⁵² Se *Rödlistade arter och naturvård i sand- och grustäcker* | SLU Artdatabanken.

³⁵³ Se *SBMI_FardplanForBiologiskMangfald.pdf*.

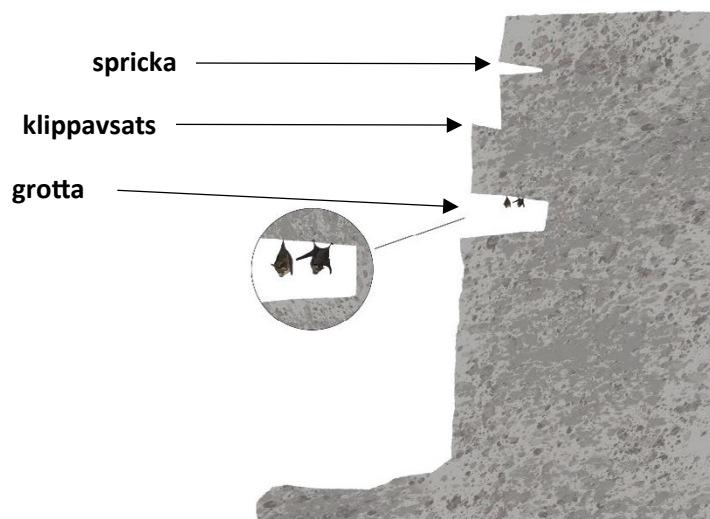
Figur 9. Exempel på hur bergtäktens branta kanter kan hanteras vid efterbehandlingen i syfte för naturvårdsnytta med låg vegetation och vegetationslösa jordarter genom stup (A) alternativt med lösa jordarter (B).

BERGTÄKTER SOM INTE VATTENFYLLS

I den ekologiska efterbehandlingen av bergtäkter som inte vattenfylls utförs åtgärder främst utmed höga och branta bergssidor. Utformningen av branter och stup kan behöva anpassas för att minska risk för fallolyckor, exempelvis genom trappsprängning eller stup som förses med skyddshyllor, se Figur 9 ovan. I de fall som utvinning i tåkten har skett nära grundvattenytan eller om det finns god tillgång på inströmmande ytvatten kan en vattensamling eller mindre sjö skapas även om tåkten i övrigt huvudsakligen är torr. Det behöver då bestämmas hur vattensamlingen eller sjön ska utformas och om ytterligare sprängningar eller schaktningar är nödvändiga för att påverka önskat läge och utseende.

Utifrån de topografiska och hydrologiska förhållandena i tåkten kan det sedan skapas strukturer och ekologiska funktioner i området. Om man bör satsa på en mångfald av strukturer eller om det passar bättre med större ytor med färre naturtyper och strukturer behöver avgöras från fall till fall, och beror bl.a. på vilka arter och naturtyper som förekommer naturligt i närområdet. Nedan ges exempel på strukturer som kan gynna biologisk mångfald vid efterbehandling av bergtäkter.

Bergväggar och klippbranter i varierande form med klipphyllor och väggar kan vara viktiga livsmiljöer för bl.a. vissa rovfåglar samt för vissa växter, lavar och mossor.³⁵⁴ För att gynna häckande fåglar som exempelvis pilgrimsfalk, tornfalk, berguv och korp bör klippväggarna vara lodräta och helst så höga som möjligt eftersom dessa arter vill ha ostörda boplatser som är oåtkomliga för människor och boplundrande däggdjur. Helst bör en smal, oåtkomlig och solbelyst klipphylla eller mindre grotta/klyfta finnas ungefär två tredjedelar till tre fjärdedelar upp längs klippväggen. Både en klipphylla och en grottoliknande struktur kan skapas genom planerade sprängningar i tåktens avslutningsskede, se Figur 10 nedan.

Figur 10. Exempel på hur smala klippavsatser, små grottor och djupare sprickor kan sparas eller skapas för exempelvis fladdermöss, berguv, falkar och korp. Dessa strukturer bör finnas i den övre delen av höga klippbranter och ska inte gå att nå för människor eller rovdäggdjur. Fördelen med grottor jämfört med klippavsatser är att fåglarna där är mer skyddade från mänsklig störning samt från regn och snö.

³⁵⁴ Se Handbok_for_biologisk_mangfald.pdf, s. 23.

Vattensamlingar och dammar är viktiga livsmiljöer för olika insekter, groddjur, kräldjur och fåglar. För att åstadkomma en stor artrikedom får vattensamlingarna gärna vara solbelysta samt ha varierande djup och bottenstruktur.³⁵⁵

Högar av block och stenar är också viktiga miljöer för bl.a. insekter, kräldjur och groddjur – både som livsmiljö och som frostfri övervintringsplats.

Torrmarksmiljöer kan skapas om det finns större plana ytor i den avslutade täkten. Exempelvis kan, beroende på avbaningsmassornas sammansättning, olika typer av grunda jordar skapas. Sådana grunda jordarter kan fungera som t.ex. torrängar eller blottade ytor av sand, grus, morän eller block.

Solbelysta, vindskyddade och varma miljöer och dess arter kan gynnas genom att åtgärder anpassas till lokalklimatet. Klimatet i efterbehandlade täkter kan ofta avvika tydligt från det i närområdet, särskilt om täkten inte återplanteras med skog. De varmare och soligare delarna är lämpliga för strukturer och naturtyper som gynnar värmekrävande växter och djur. I de solbelysta delarna kan olika typer av torra gräsmarker skapas. Även vegetationslösa väl-dränerade jordarter kan i dessa lägen vara en viktig miljö för många värmekrävande djur och växter. Beskuggade och därmed något svalare bergbranter är också viktiga för vissa växter och djur.

Skog³⁵⁶ och buskmarker kan också tillföra stora ekologiska mervärden. För att kunna etablera buskar och träd behöver någon typ av jordart läggas på berggrunden, lämpligen avbaningsmassorna. Buskskiktet får gärna bestå av rikblommade arter och sådana som sätter bär och frukt. Ska träd planteras så gynnas flest växter och djur i dessa miljöer av lövträd som exempelvis rönn, oxel, sälg, ask, alm och ek – men även av vanligare lövträd som björk och asp. Ett problem med träd i detta sammanhang är att de växer snabbt och därmed riskerar att ta över hela täktområdet på längre sikt.

Att naturmiljöer förändras med tiden behöver antingen accepteras som en del av efterbehandlingen, eller så behöver området skötas eller hävdas för att de skapade naturmiljöerna ska bestå. Bete, slyröjning och slåtter är åtgärder som då kan behövas för att förhindra igenväxning. Hur detta ska ske och bekostats bör i så fall framgå av efterbehandlingsplanen.

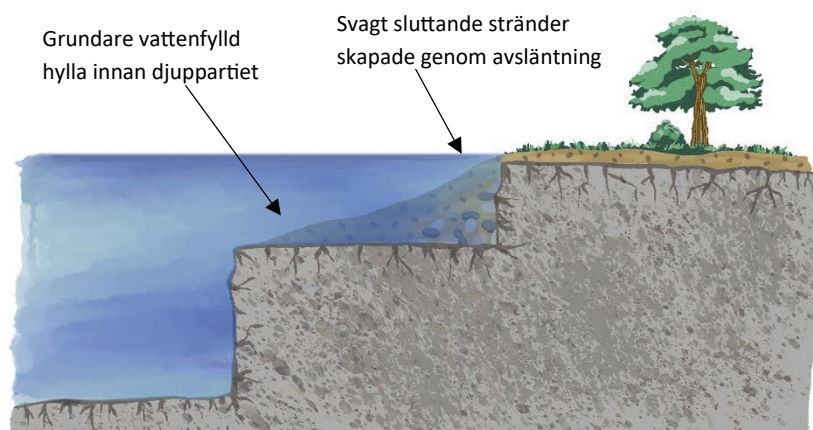
BERGTÄKTER SOM VATTENFYLLS

Täkter som vattenfylls helt har ofta begränsade värden för biologisk mångfald. Ett sätt att delvis gynna biologisk mångfald är att någon del av täktsjön görs väldigt grund (under en meters djup), där över- och undervattensvegetation kan etableras.

Även om täkten vattenfylls efter avslutad verksamhet finns det ofta av säkerhetsskäl ett behov av att slänta av eller skapa grundare vattenfyllda hyllor innan djuppartierna kommer. Det bör finnas svagt sluttande stränder vid sjön för att djur och människor lätt ska kunna ta sig upp, se Figur 11, nedan. Svagt sluttande stränder ger också ett visst tillskott till den biologiska mångfalden i området.

³⁵⁵ Se Handbok_for_biologisk_mangfald.pdf, s. 32.

³⁵⁶ Förutom produktionsskog.

Figur 11. Exempel på hur en avslutad täkt som ska vattenfyllas kan hanteras för att minska olycksrisker och för att underlätta för människor att ta sig upp på stranden.

Täkter som vattenfylls kan ofta ha ett stort allmänintresse som kommunala vattentäkter eller som exempelvis badsjöar för friluftslivet. För det fall den vattenfyllda täkten inte lämpar sig som exempelvis badsjö pga. risk för att skada miljön eller störa de arter som etablerar sig, kan den grundare delen av täktsjön ansluta med en lägre klipphylla mot land, se Figur 11 ovan.

I efterbehandlingen behöver det beaktas att täkter i sluttande terräng som ska vattenfyllas riskerar att bibehålla ett brant stup på den topografiskt högre sidan. När en sådan täkt vattenfylls riskerar vattnet att brädda ("rinna över kanten") när vattennivån når den topografiskt lägsta nivån (nedströmssidan) av täktens kanter, se Figur 12. Om bräddning sker riskerar nya vattendrag eller ytvattenrörelser att bildas utanför verksamhetsområdet som potentiellt kan skada enskilda och allmänna intressen nedströms. Den kvarvarande uppstickande bergväggen på uppströmssidan kan även utgöra en allvarlig säkerhetsrisk. Hur dessa frågor ska hanteras behöver säkerställas i efterbehandlingsplanen.

Figur 12. Illustration över en utbruten täkt i en sluttning som när den vattenfylls kan leda till bräddning, vilket ger upphov till nya vattendrag eller vattenrörelser utanför verksamhetsområdet. Kvarvarande bergväggar kan leda till stup som för allmänheten kan innebära säkerhetsrisker.

Det behöver också tas höjd för att en vattenfylldnad kan pågå under flera decennier (och ibland betydligt längre) och att det finns osäkerheter gällande till vilken nivå som vattnet slutligen kommer att stiga.

SAND-, GRUS-, MORÄN- OCH LERTÄKTER

I sand-, grus-, morän- och lertäkter förekommer strukturer och substrat som påminner om naturliga naturmiljöer som var mer frekvent förekommande i det tidigare jordbruks- och kulturlandskapet, exempelvis magra naturbetesmarker, torra gräsmarker, småvatten, grunda våtmarker, jordblottor och betestrap, odlingsrösen (stenrösen), trädessäkrar och artrika gårdsmiljöer.³⁵⁷ Det är ofta konkurrenssvaga eller specialiserade arter som gynnas av de torra och magra miljöerna på jordar av sand och grus, dvs. arter som vanligen missgynnas av dagens bruksmetoder i de areella näringarna, och inte minst pga. minskat eller upphört bete och slåtter.

I aktiva grustäkter kan det redan under utvinningsfasen ha skapats många viktiga ekologiska funktioner, som exempelvis:

- blottad mineraljord av olika kornstorlek, fuktighet och exponering,
- tidiga successionsstadier (ytor med sparsam pionjärvegetation),
- artrika växtsamhällen i något senare successionsfas³⁵⁸,
- näringsfattig mark,
- rasbranter,
- mer eller mindre lodräta brinkar av "sand" (framför allt sand, finmo och mjäla) lämpliga som häckningsplats för backsvala och livsmiljö för exempelvis olika sandlevande steklar och solitära bin,
- varierande topografi,
- grunda vattensamlingar,
- fuktig mark nära grundvattenytan,
- extremt torr, lättdränerad mark, och
- ansamlingar av större stenar och block.

För att långsiktigt gynna biologisk mångfald i sand-, grus- och moräntäkter efter avslutad verksamhet behöver dessa artificiellt skapade strukturer övergå i naturliga livsmiljöer. Det enklaste sättet att skapa och bibehålla sådana förhållanden är oftast att inte fullt ut slänta av, påföra jordlager, beså eller plantera skog. Efterbehandlingsåtgärder i sand-, grus och lertäkter som gynnar biologisk mångfald handlar många gånger i stället om att genomföra mindre åtgärder, och i vissa fall inte göra något alls, vilket oftast innebär en mindre kostnad för verksamhetsutövaren än att förbereda marken för skogsbruk. Följande åtgärder kan exempelvis vidtas:

Öppna solbelysta slänter med jord, sand, grus, mo eller mjäla samt rasbranter och kvarlämnade högar med nollfraktioner kan sparas på lämpliga ställen för att gynna arter som är beroende av blottad sand, t.ex. sandlevande insekter som skalbaggar och steklar.³⁵⁹

Kvarlämnade block och större stenar kan samlas i större högar och fungera som livsmiljöer för många insekter samt övervintringsplatser för grod- och kräldjur, se Figur 13.

³⁵⁷ Se Rödlistade arter och naturvård i sand- och grustäkter | SLU Artdatabanken och SBMI_FardplanForBiologiskMangfald.pdf.

³⁵⁸ Succession är en term som används för att definiera den ekologiska utvecklingen.

³⁵⁹ Se Rödlistade arter och naturvård i sand- och grustäkter | SLU Artdatabanken, s. 12.

Figur 13. Exempel på olika strukturer i lösa jordarter för att gynna insekter, kräldjur och groddjur i en avslutad sand-, grus- eller moräntäkt.

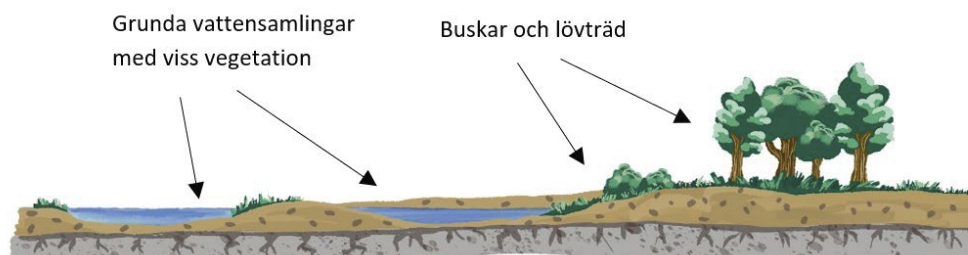
Brinkar av finkornig mineraljord som skapas gynnar särskilt backsvala. Ett problem med sådana brinkar är att de rasar och därmed naturligt släntas av med tiden. Under naturliga förhållanden skapas sådana branta skärningar vanligen i meandrande vattendrag. Vill man långsiktigt bibehålla backsvalan som häckande art i området behöver nya brinkar därför återskapas då och då, se Figur 14.

Figur 14. Exempel på hur lämpliga brinkar kan skapas i lösa jordarter för att gynna olika insekter och backsvala (till vänster i nedre figuren). Lämpliga kornstorlekar är sand, finmo och mjåla. Packa gärna materialet innan brinken skärs/grävs fram med en lämplig maskin. Eftersom brinken naturligt släntas av efter några år behöver proceduren upprepas om backsvalorna ska finnas kvar på platsen.

Ängsvegetation med blommande örter (t.ex. blåklocka, prästkrage och gullviva) utvecklas bäst i sandtäkter.

Småvatten och grunda våtmarker kan skapas om grundvattnet ligger nära markytan. Småvatten och grunda våtmarker utgör livsmiljöer för ett stort antal arter av insekter, groddjur, kräldjur och fåglar, se Figur 15. De solbelysta och vindskyddade förhållandena gör sådana vattenmiljöer särskilt produktiva. Inplantering av fisk eller kräftor motverkar normalt övriga biologiska värden.

Figur 15. Exempel på olika strukturer i lösa jordarter för att gynna insekter, kräldjur och groddjur i en avslutad sand-, grus- eller moräntäkt.

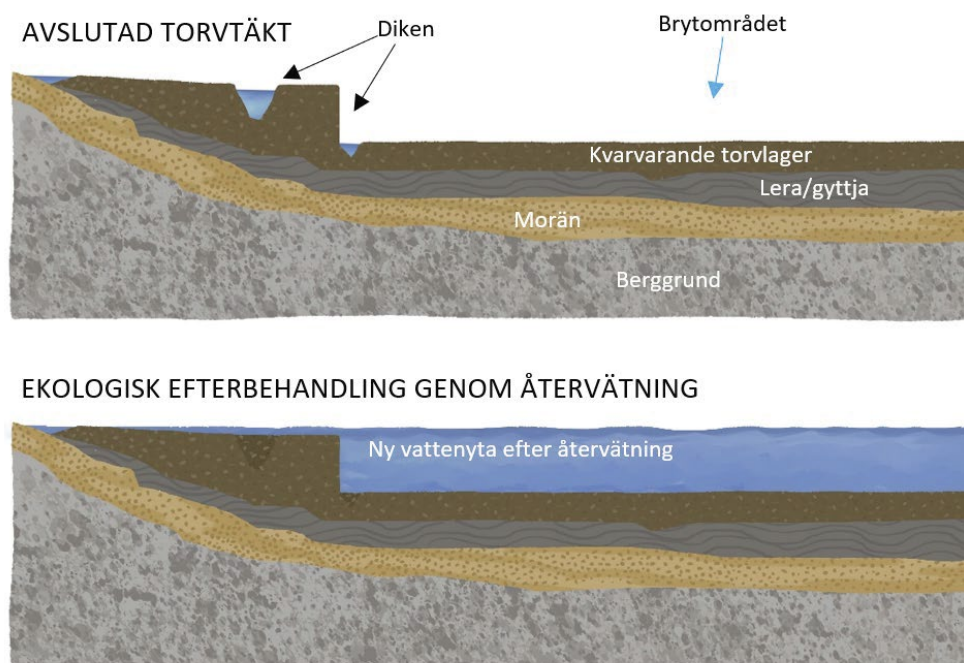
Igenväxning av ovan nämnda miljöer är det största problemet för att långsiktigt bevara de skapade naturvärdena. Vilket som är det långsiktiga syftet med efterbehandlingen behöver därför tydligt framgå av efterbehandlingsplanen. Ett alternativ är att under en tid skapa denna typ av öppna och sandiga miljöer men att platsen därefter naturligt får växa igen med buskar och skog. En sådan naturlig blandskog kan också ha höga naturvärden så länge den inte brukas som konventionell produktionsskog. Det andra alternativet är att genom olika typer av hävd vidmakthålla de magra, torra sandmarkerna och grunda våtmarkerna. Detta kan ske på olika sätt, exempelvis maskinellt genom slyröjning, slåtter och maskinbearbetning av växttäcken, eller genom bete och djurtramp. Det behöver framgå av efterbehandlingsplanen hur eventuella skötselåtgärder ska utföras och finansieras långsiktigt. Ett fåtal efterbehandlade täkter, exempelvis Häljarum i Blekinge³⁶⁰, har områdesskyddats som naturreservat och har därmed fått skötselplaner som garanterar att naturvärdena kan finnas kvar genom skötselåtgärder.

TORVTÄKTER

Enligt Naturvårdsverket är återvätning den bästa efterbehandlingsmetoden för torvtäkter för att uppnå både klimatnytta och ökad biologisk mångfald. Med återvätning menas att den avslutade torvtäkten blir någon typ av våtmark. Återvätning innebär ofta att markavvattningen behöver upphöra och helst att avsänkta grundvattennivåer återställs till ursprungliga nivåer.

Vilken typ av våtmark som kan skapas behöver bedömas från fall till fall. Vissa typer av våtmarker ger större ekologisk utväxling medan andra våtmarkstyper kan ge större klimatnytta. Val av våtmark behöver därför bedömas av klimatexperter och ekologer i samförstånd och vara en del av ansökans efterbehandlingsplan.

³⁶⁰ Häljarum | Länsstyrelsen Blekinge.

Figur 16. Exempel på en ekologisk efterbehandling av en avslutad torvtäkt genom återvätning. Val av återvätningsmetod påverkas av vilken typ av torvmark som täkten ligger på och omges av (kärr, mosse, öppen våtmark eller skogsklädd torvmark etc.), förekomst av tätande jordarter, mängd kvarvarande torv, markavvattningsföretag, ägarförhållanden och servitut m.m.

Det går ibland också att återväta själva täktområdet utan att det avsänkta grundvattnet i omgivande områden behöver återställas. Eftersom torven tas bort i täktområdet skapas en "sänka" i terrängen som kan vattenfyllas efter avslutad täkt. Ofta behöver dock tätande vallar, avskärande diken eller dylikt skapas för att vattenfylla täktområdet samtidigt som omgivande mark inte ska få höjda vattennivåer. Nackdelen med denna metod är då att den generella markavvattningen för området i stort fortsätter och omgivande eventuella torvmarker fortsätter läcka växthusgaser. Fördelen är att det då går att skapa en våtmark lokalt utan att omgivande markägare påverkas av ändrade grundvattenförhållanden.

Torvtäkter innebär ett irreversibelt ingrepp i naturmiljön som efterbehandlingen ofta har svårt att uppväga även om täkten efterbehandlas som våtmark. Det beror dels på att en tidigare dikad torvmark (som inte blir torvtäkt) på olika sätt går att restaurera till ett skick som liknar det naturliga tillståndet. Har torvlagren dock utvunnits i sin helhet försvinner den möjligheten. En tidigare torvtäkt som efterbehandlats till en våtmark har en artsammansättning som mest liknar den i en fågelsjö, snarare än de arter som naturligt finns i opåverkade kärr, mossar och stora öppna myrar.

Ibland är en tidigare dikad torvmark en del av ett större och sammanhängande område med torvjordar och som har kvarvarande partier av mindre påverkade myrar, mossar och kärr. Dessa mer naturliga kvarvarande våtmarker kan i sin tur hysa sällsynta myrmarksarter. Om så är fallet kan efterbehandlingen med fördel samordnas med en större våtmarksrestaurering i exempelvis länsstyrelsens regi.

Som konstaterats ovan är enligt Naturvårdsverket återvätning den lämpligaste efterbehandlingsmetoden utifrån klimatnytta och gynnande av biologisk mångfald, vilket i första hand bör väljas som efterbehandlingsmetod. Torvtäkter bör också,

enligt Naturvårdsverket, om möjligt, lokaliseras till platser där återvätning kan ske utifrån både faktiska och rättsliga möjligheter till återvätning, se avsnitt 3.9.2. För att återvätning av avslutade torvtäkter ska vara möjlig kräver det ofta att planeringen börjar tidigt. Ofta behöver det ske redan i samband med ansökan – exempelvis genom överenskommelser med markägare, samverkan med kommun och länsstyrelse samt eventuella ändringar av vattendomar. Se vidare Naturvårdsverkets vägledning, Omprövning och återkallelse av tillstånd till markavvattning.

I andra hand bör enligt Naturvårdsverket andra ekologiska efterbehandlingsmetoder övervägas. Det kan då handla om att plantera lövträd som al eller björk som lämnas för fri utveckling. På sikt kan då en lövdominerad skog eller lövsumpskog med höga biologiska värden utvecklas.

8.2.3 Exempel på ekologisk efterbehandling utifrån andra allmänna intressen

Åtgärder för ekologisk efterbehandling kan behöva anpassas i omfattning och utformning utifrån andra allmänna intressen. Generellt sett finns det goda förutsättningar för en sådan anpassning. En bedömning av vilka åtgärder som är lämpliga behöver göras i det enskilda fallet. Hur olika aspekter ska beaktas vid efterbehandling beskrivs nedan.

GRUNDVATTEN

Vid efterbehandlingen är det enligt Naturvårdsverket viktigt att försäkra sig om att grundvattnet skyddas från eventuella föroreningar. En ekologisk efterbehandling av berg- och grustäkter med blottad mineraljord och öppna vattenytor medför dock sällan en risk för att grundvattnet förorenas. I vissa fall kan emellertid öppna jordar och öppna vattenytor i grustäkter öka risken för att en grundvattenresurs förorenas. För att skydda grundvattnet är då en traditionell efterbehandlingsåtgärd att skapa ett vegetationstäck och på så sätt ge förutsättningar för en naturlig rening av det vatten som rinner genom jordlagren. Normalt påförs då organiska jordar på sand- och grusytor, som därefter sås in med lämpliga växter. Om så ska ske är det viktigt att massorna är lämpliga för detta ändamål. Föroreningsrisken är särskilt viktig att beakta om grundvattnet utgör en utpekad grundvattenförekomst eller vattentäkt.

Småvatten och våtmarker i täkter skyddar därtill ofta grundvattnet från förorening eftersom växter och djur i dessa fungerar som naturliga reningsverk när det gäller olika typer av gödande och förorenande ämnen.

Efterbehandling av torvtäkter kan i vissa fall leda till att tillgången på grundvatten blir större i omgivande mark, vilket både kan ha positiva och negativa effekter på allmänna intressen. Å ena sidan finns en risk att grundvattenytan höjs så mycket att växande skog påverkas negativt. Å andra sidan kan efterbehandlingen leda till ökad tillgång på uttagbart vatten och därmed vara positiv för vattenförsörjningen. På SGU:s hemsida finns en handledning där det beskrivs hur grundvattentillgången kring våtmarker kan påverkas vid restaurering och efterbehandling, se Geologisk handledning för våtmarksåtgärder.

SÄKERHET FÖR MÄNNISKOR OCH DJUR

Verksamhetsområdet ska efter att tåkten har avslutats göras säkert för människor och djur. Höga och branta klippstup medför i regel en risk för människor och djur,

men har dock också ofta höga biologiska värden, bl.a. som häckningsplatser för vissa sällsynta fågelarter och som växtplats för vissa krävande lavar och mossor. I syfte att minska risken för fallolyckor men samtidigt behålla de ekologiska mervärdena av klippstup är åtgärder som trappsprängning och anläggande av klipp-hyllor lämpliga, se Figur 9 ovan. Avskärmning kan även behöva ske med större stenar eller annan beständig markering vid stup. I vissa fall är det dock nödvändigt ur säkerhetssynpunkt att slänta av branta stup och höga skärningar i täkter. Så är fallet när terrängen kring tåkten i övrigt är flack och området i sin helhet inbjuder till exempelvis skidåkning, skoterkörning eller mountainbikecykling. I vissa områden behöver även hänsyn tas till rennäringen, så att renar kan vistas säkert i området. I vilka bergtäkter stup behöver släntas av ur säkerhetssynpunkt och hur avskärmningen lämpligast utförs, behöver bedömas från fall till fall, och beror bl.a. på topografin och tåktens läge i förhållande till bebyggelse. Bolaget kan tillsammans med kommunen och länsstyrelsen samråda om vilka säkerhetsåtgärder som bedöms nödvändiga. För att slänta av eller återfylla bör i första hand interna massor som exempelvis avbaningsmassor användas. I andra hand, och utifrån behov, kan externa massor användas i efterbehandlingen.

LANDSKAPSBILDEN

I den traditionella efterbehandlingen av berg-, sand-, grus- och moräntäkter har utgångspunkten tidigare varit att området ska smälta in i landskapet, vilket ofta har inneburit att täktområdet återfyllts och släntats av med på platsen tillgängligt material. Vanligen återplanterades området också med tallskog. Numera är det vanligare att den tidigare täktmiljön uppfattas som berikande för landskapsbilden. I berg- och grustäkter kan det skapas naturmiljöer som på många sätt har liknande funktioner som exempelvis nipor, hedar samt sandiga älv-, sjö- och havsstränder. Dessa naturmiljöer, med blottade klippväggar och vegetationslösa mineraljorدار, kan ge nya ekologiska värden i landskapet. Att bibehålla klippstup och andra element från den tidigare verksamheten kan också ge geologiska studieobjekt (se nedan) som skärningar i berggrunden, och kulturhistoriska värden som visar på människans tidigare verksamheter.

FRILUFTSLIVET

Skapandet av nya naturmiljöer kan i visa fall även främja friluftslivet. I de fall det skapas konsertlokaler eller badsjöar efter avslutad täktverksamhet kan den ekologiska efterbehandlingen behöva anpassas, exempelvis genom att etablera livsmiljöer på klippphyllor, utmed klippväggar och i strandzoner. Även efterbehandling som har som huvudsakligt mål att gynna biologisk mångfald utgör vanligen värdefulla tillskott till friluftslivet, dels genom de nya artrika naturmiljöerna, dels det spänningsmoment som exempelvis klippstup skapar. Tidigare torvtäkter har i flera fall efterbehandlats till fågelsjöar eller andra typer av våtmarker, och där vandringsleder och fågeltorn ytterligare ökat värdet ur friluftslivssynpunkt.

KLIMATASPEKTER

Att återväta torvtäkter, dvs. återskapa eller höja den avsänkta grundvattennivån och på så sätt skapa våtmarker, gynnar inte bara biologisk mångfald utan minskar vanligen även de långsiktiga utsläppen av växthusgaser genom att bl.a. koldioxid

binds i våtmarksväxternas tillväxt. Vilken typ av våtmark som skapas har stor betydelse för hur stor den positiva effekten blir på växter och djur. Samma sak gäller för nyskapade våtmarker som klimatåtgärd. Vissa våtmarkstyper är effektiva för att binda växthusgaser medan vissa andra blöta marker i stället kan ge upphov till relativt stora utsläpp, framför allt av metan. Hur tidigare torvtäkter ska återvättas behöver därför avgöras av ekologer och klimatexpertis i samråd. Lämnas tidigare torvtäkter i stället med avsänkt grundvatten och ett kvarvarande torvlager, kan torven fortsätta att oxidera varvid växthusgaser frigörs. Även skogsplantering för skogsbruk i tidigare torvtäkter har normalt en negativ klimatpåverkan eftersom det bl.a. kräver fortsatt avsänkning av grundvattennivåer i omgivande torvmarker.

DE GEOLOGISKA NATURVÄRDENA

Geologiska naturvärden synliggör den geologiska historien, geologiska företeelser och processer genom att bergarter och mineraler blottläggs i bergtäkter.³⁶¹ Att bevara exempelvis klippstup i efterbehandlingen gynnar således både de geologiska och biologiska naturvärdena. I vissa täkter med t.ex. sällsynta bergarter och mineral eller betydelsefulla geologiska formationer kan det finnas skäl att särskilt bevara geologiska intressanta skärningar i jord och berg. Därigenom skapas förutsättningar för att bättre förstå ett områdes geologi.

KULTURARVET

Täktverksamhetens avtryck i landskapet ger möjlighet att även i framtiden skapa förståelse för och berätta om täktverksamhetens funktion i samhället. En tidigare täktmiljö kan således tydliggöra det kulturella arvet.³⁶²

³⁶¹ SGU, Naturvärden (sgu.se).

³⁶² Riksantikvarieämbetet, Definition av kulturarv och kulturmiljö | Riksantikvarieämbetet (raa.se).

Bilaga

Checklista för vad en tillståndsansökan för täktverksamhet bör innehålla

Innehåll

1.	Syfte	177
2.	Tillståndsansökan	178
2.1	Täktverksamheten och andra miljöfarliga verksamheter	178
2.2	Vattenverksamhet	180
2.3	Övrigt	181
3.	Teknisk beskrivning	182
4.	Miljökonsekvensbeskrivning	184
4.1	Täktens utformning och omfattning	186
4.2	Produkter, restprodukter och utvinningsavfall	186
4.3	Behovet av materialet och hushållning med naturresurser	187
4.4	Täktens lokalisering	187
4.5	Rådande miljöförhållanden och nollalternativ	188
4.6	Miljöeffekter, försiktighetsmått och skyddsåtgärder	189
4.6.1	Påverkan på yt- och grundvatten	189
4.6.2	Hantering av externa massor	191
4.6.3	Skyddade områden	192
4.6.4	Natura 2000	192
4.6.5	Naturmiljöer, djur och växtliv	193
4.6.6	Riksintressen	193
4.6.7	Kulturmiljö	194
4.6.8	Landskapsbild	194
4.6.9	Rennäringen	194
4.6.10	Buller	194
4.6.11	Vibrationer, luftstötstågor och stenkast	195
4.6.12	Damning och utsläpp till luft	195
4.6.13	Klimatpåverkan	196
4.6.14	Säkerhetsrisker	196
4.6.15	Energi	196
4.6.16	Efterbehandling	196
4.6.17	Förslag till övervakning och kontroll (kontrollprogram)	197
5.	Övrig vägledning avseende täkter	198

1. Syfte

I detta dokument har Naturvårdsverket sammanställt exempel på vad en tillståndsansökan för täktverksamhet bör innehålla. Exempelen avser täktverksamheter som kan antas medföra en betydande miljöpåverkan och där en specifik miljöbedömning ska göras. Observera att det endast är exempel som anges och att det alltid är förutsättningarna i det enskilda fallet som är avgörande för vad som behöver ingå i tillståndsansökan.

Dokumentet riktar sig både till täktverksamhetsutövare som ska upprätta ansökningshandlingar och till myndigheter som ska granska dem. Exempelen tydliggör vad som kan behöva redovisas i en tillståndsansökan för att undvika kompletteringskrav och överklaganden som i onödan kan förlänga tillståndprocessen.

Exempelen är fördelade utifrån vad som kan behöva ingå i ansökan, den tekniska beskrivningen respektive miljökonsekvensbeskrivningen. Vissa exempel kan därför komma att upprepas. Exempelen utgår från bestämmelserna i

- 22 kap. 1, 1 a och 1 f §§ miljöbalken,
- 20 e och 20 h §§ förordning (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd,
- 6 kap. 35–37 §§ miljöbalken, och
- 15–19 §§ miljöbedömningsförordningen (2017:966).

Täktverksamheter kan påverka miljön på olika sätt och i varierande grad, vilket behöver speglas i tillståndsansökans innehåll och omfattning. För mer information och vägledning om täktverksamheters miljöpåverkan och vilka bestämmelser som kan vara aktuella för täktverksamheter, se kapitel 3–8 i täktvägledningsdokumentet.

2. Tillståndsansökan

2.1 Täktverksamheten och andra miljöfarliga verksamheter

Vad som ska ingå i en tillståndsansökan för en miljöfarlig verksamhet framgår av 22 kap. 1 § miljöbalken³⁶³ och förordning (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd, se nedan.

22 kap. 1 § miljöbalken

En ansökan i ett ansökningsmål ska vara skriftlig. Den ska innehålla

1. ritningar och tekniska beskrivningar med uppgifter om förhållandena på platsen, om produktionsmängd eller liknande, om användningen av råvaror, andra insatsvaror och ämnen och om energianvändning,
2. uppgifter om utsläppskällor, om arten och mängden av alla förutsebara utsläpp och om förslag till de åtgärder som kan behövas dels för att förebygga uppkomsten av avfall, dels för att förbereda för återanvändning, materialåtervinning och annan återvinning av det avfall som anläggningen ger upphov till,
3. en miljökonsekvensbeskrivning eller ett förenklat underlag när det krävs enligt 6 kap.,
4. förslag till skyddsåtgärder eller andra försiktighetsmått samt de övriga uppgifter som behövs för att bedöma hur de allmänna hänsynsreglerna i 2 kap. följs,
5. förslag till övervakning och kontroll av verksamheten,
6. det handlingsprogram och den säkerhetsrapport som krävs enligt lagen (1999:381) om åtgärder för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor, om den verksamhet eller åtgärd som målet avser omfattas av den lagen,
7. en statusrapport när det krävs enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 10 kap. 21 § första stycket 5,
8. en avfallshanteringsplan för utvinningsavfall när en sådan krävs enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 15 kap. 40 §, och
9. en icke-teknisk sammanfattning av de uppgifter som anges i 1–8.

22 kap. 1 f § miljöbalken

En ansökan om tillstånd till en verksamhet som omfattas av krav på säkerhet enligt 9 kap. 6 e § eller 15 kap. 35, 36 a eller 37 § ska innehålla en beräkning av vilket belopp säkerheten bör uppgå till och ett underlag för denna beräkning.

³⁶³ 22 kap. 1 § gäller även för ärenden som prövas av länsstyrelsen eller kommunal nämnd, se 19 kap. 5 § miljöbalken.

20 e § förordning (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd

Länsstyrelsen får förelägga den som ansöker om tillstånd till täkt enligt denna förordning att lägga fram en utredning som belyser behovet av täkten samt en täktplan av den omfattning som behövs. Om föreläggandet inte följs, får länsstyrelsen avvisa ansökan. Föreläggandet ska innehålla en upplysning om detta.

20 h § förordning (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd

En ansökan om tillstånd eller anmälan som avser täkt av torv ska, utöver det som följer av 19 kap. 5 § miljöbalken, innehålla uppgift om huruvida torven ska användas för att utvinna energi. Om ansökan avser torv som ska användas för att utvinna energi, ska ansökan innehålla uppgifter om innehåll av ämnen som kan medföra skada på människors hälsa eller miljön.

Utöver vad som anges i bestämmelserna ovan anser Naturvårdsverket att följande uppgifter bör ingå i tillståndsansökan:

1. Administrativa uppgifter (exempelvis kontaktuppgifter, underskrift och registreringsbevis som visar behörig firmatecknare).
2. Ett yrkande om att bedriva den ansökta täktverksamheten, som även bör innehålla:
 - a) om verksamheten avser nyetablering, fortsatt och/eller utvidgad verksamhet eller ändring av befintlig verksamhet,
 - b) totala och årliga mängd samt volym material som maximalt får brytas (för torv anges maximal volym),
 - c) geografiska koordinater för verksamhets- resp. brytområdet,
 - d) brytdjup, och
 - e) tidsbegränsning.
3. Eventuellt yrkande om att bedriva andra miljöfarliga verksamheter inom täktverksamhetens verksamhetsområde. För exempelvis återvinning av avfall för anläggningsändamål, krossning, sortering och uppförande av asfaltsverk inom täktens verksamhetsområde bör yrkandet innefatta:
 - a) aktuella avfallskoder³⁶⁴,
 - b) total mottagen mängd avfall,
 - c) årlig mottagen mängd avfall, och
 - d) användningsområde för avfallet.
4. Yrkande om eventuellt verkställighetsförordnande och motivering.
5. Uppgift om den tid som begärs, inom vilken verksamheten ska ha satt i gång (igångsättningsstid).
6. Vid behov uppgifter om servitut och andra nyttjanderättsavtal exempelvis avtal med fastighetsägare avseende möjliga efterbehandlingsåtgärder).
7. Verksamhetskoder för de tillstånds- eller anmälningspliktiga miljöfarliga verksamheter som ska ingå i den samlade tillståndsprövningen.

³⁶⁴ Se bilaga 3 i Avfallsförordning (2011:927).

8. Redogörelse för behovet av täktverksamheten (exempelvis materialets användningsområde och tillgång till motsvarande material inom regionen).
9. Uppgifter om översikts- och detaljplaner samt eventuella områdesbestämmelser eller särskilda bestämmelser rörande mark- och vattenområden som berörs av verksamheten.
10. Förslag till villkor och en redogörelse för åtaganden.
11. Förslag till eventuella kompensationsåtgärder enligt 16 kap. 9 miljöbalken.
12. En kort redogörelse för bakgrunden till ansökan och gällande beslut enligt miljöbalken och andra lagar.
13. Förslag på lämplig aktförvarare och en på orten lämplig sammanträdeslokal för eventuell huvudförhandling.

2.2 Vattenverksamhet

Vad som ska ingå i en tillståndsansökan för en vattenverksamhet framgår av 22 kap. 1 a § miljöbalken, se nedan.

22 kap. 1 a § första stycket 1 och 2 miljöbalken

I mål om vattenverksamhet ska ansökan, utöver det som anges i 1 §, innehålla

1. uppgift om huruvida det finns fastigheter som berörs av vattenverksamheten eller inte och i förekommande fall namn och adress på ägarna och berörda innehavare av särskild rätt till fastigheterna, och
2. uppgifter om de ersättningsbelopp som sökanden erbjuder varje sakägare, om det inte på grund av verksamhetens omfattning bör anstå med sådana uppgifter.

Utöver det som framgår ovan anser Naturvårdsverket att följande uppgifter bör ingå i tillståndsansökan för vattenverksamhet:

1. Ett yrkande om tillstånd till vattenverksamhet (inklusive yrkande om tillstånd till uppförande och bibehållande av erforderliga anläggningar för den angivna vattenverksamheten).
2. Yrkandet om vattenverksamhet bör innefatta en tidsbegränsning (likt täktverksamheten).
3. Uppgift om den arbetstid som begärs³⁶⁵.
4. Förslag på tid för anmälan av oförutsedd skada³⁶⁶.
5. Uppgift om sökandens rådighet över vattnet (äganderätt, servitut, nyttjanderätt eller annan rätt³⁶⁷).

³⁶⁵ I mål om tillstånd till arbeten för vattenverksamhet ska prövningsmyndigheten bestämma den tid inom vilken arbetena ska vara utförda, s.k. arbetstid, se 22 kap. 25 § p. 14.

³⁶⁶ För hantering av oförutsedda skador som skulle kunna uppstå i framtiden till följd av en vattenverksamhet bestämmer prövningsmyndigheten en tid inom vilken sådana skador senast ska anmälas.

³⁶⁷ För att få bedriva vattenverksamhet ska verksamhetsutövaren enligt lagen [1998:812] med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet ha rådighet över vattnet inom det område där verksamheten ska bedrivas.

2.3 Övrigt

En täktverksamhet kan under vissa förhållanden kräva undantag från bestämmelserna i 5 kap. 4 § miljöbalken med stöd av 4 kap. 12 § vattenförvaltningsförordningen (2004:660), Natura 2000-tillstånd enligt 7 kap. 28 a § miljöbalken eller artskyddsdispens enligt artskyddsförordningen (2007:845). I så fall kan ytterligare yrkanden m.m. behöva ingå i ansökan. För mer information och vägledning, se relevanta avsnitt i täktvägledningsdokumentet.

3. Teknisk beskrivning

Naturvårdsverket anser att följande bör ingå i en teknisk beskrivning:

1. Vilket material som täktverksamheten syftar till att utvinna (produkt).
2. Total produktion (i ton eller i kubik).
3. Produktion ett normalår och årlig maximal produktion.
4. Tillståndstid.
5. Storlek på koordinatsatt bryt- respektive verksamhetsområde (med angivet koordinatsystem).
6. Eventuella fixpunkter i terrängen.
7. Utvinningsmetod.
8. Pallhöjd och nivå på planerad täktbotten.
9. Maximalt brytdjup och hur brytdjupet varierar inom brytområdet.
10. Den naturliga grundvattenytans högsta nivå i förhållande till maximalt brytdjup.
11. Maximalt avsänkt grundvattenyta inom verksamhetsområdet.
12. Aktuella vattenverksamheter och om dessa är tillstånds- eller anmälningspliktiga.
13. Förväntad volym yt- och grundvatten som läcker in i tåkten och som behöver bortledas.
14. Förväntad fördelning av yt- respektive grundvatten i det vatten som behöver ledas bort från tåkten.
15. Hantering av länshållningsvatten.
16. Hantering av eventuella syrabildande sulfidhaltiga täktmaterial.
17. Hur stor mängd material som finns kvar obrutet och i upplag från tidigare tillståndsgiven täktverksamhet på samma plats.
18. Aktuella arbetsmoment (exempelvis avbaning, borrning, sprängning, krossning och uppläggning i upplag).
19. Vilka anläggningar som ingår i täktverksamheten och vilka energikällor som används.
20. Vilka fordon som ingår i maskinparken och vilka bränslen som används.
21. Vilka uppställnings-, tanknings- och serviceytor som krävs och i vilket syfte de ska användas.
22. Behov av terrängjusteringar inom verksamhetsområdet för exempelvis upplags- ytor och uppställningsplatser för krossverk.
23. Aktuella arbetstider (exempelvis tider, veckodagar och period på året).
24. Vilka fordon som används för transporter inom verksamhetsområdet och vilka andra transportmedel som används (exempelvis transportband).
25. Vilka fordon som används för transporter utanför verksamhetsområdet.
26. Transportvägar från verksamhetsområdet och hur dessa ansluter till allmän väg.
27. Antal in- och uttransporter vid maximal och normal produktion (per år och per dygn).

28. Täktverksamhetens vatten- och energiförsörjning.
29. Hantering av avloppsvatten från anläggningar.
30. Hantering av dagvatten från verksamhetsytor.
31. Vilka råvaror och kemikalier som kommer att användas i verksamheten och förväntad förbrukning.
32. Typ av avfall med koder enligt avfallsförordningen (mängd per år, förvaringsplats, omhändertagande, transportör och mottagare).
33. Eventuell inhägnad av täktområdet.
34. Hur allmänheten varnas för exempelvis klippstup och sprängningsarbeten.
35. Om utvinningsavfall uppkommer och, i så fall, avfallshanteringsplan.
36. Eventuell hantering av sprängmedel och om verksamheten omfattas av Seveso-lagstiftning (hantering av mer än 10 ton sprängämne i momentan mängd).

Exemplen ovan bör också redovisas i exploateringsplan³⁶⁸, efterbehandlingsplan³⁶⁹ och/eller andra kartunderlag i lämpliga skalor.

³⁶⁸ Det vill säga en plan över hur den planerade täkten är tänkt att utformas.

³⁶⁹ Det vill säga en plan över hur området ska utformas efter att täkten är avslutad.

4. Miljökonsekvensbeskrivning

Vad som ska ingå i en miljökonsekvensbeskrivning framgår av 6 kap. 35–37 §§ miljöbalken och 15–19 §§ i miljöbedömningsförordningen (2017:966), se nedan.

6 kap. 35 § miljöbalken

Miljökonsekvensbeskrivningen ska innehålla

1. uppgifter om verksamhetens eller åtgärdens lokalisering, utformning, omfattning och andra egenskaper som kan ha betydelse för miljöbedömningen,
2. uppgifter om alternativa lösningar för verksamheten eller åtgärden,
3. uppgifter om rådande miljöförhållanden innan verksamheten påbörjas eller åtgärden vidtas och hur de förhållandena förväntas utveckla sig om verksamheten eller åtgärden inte påbörjas eller vidtas,
4. en identifiering, beskrivning och bedömning av de miljöeffekter som verksamheten eller åtgärden kan antas medföra i sig eller till följd av yttre händelser,
5. uppgifter om de åtgärder som planeras för att förebygga, hindra, motverka eller avhjälpa de negativa miljöeffekterna,
6. uppgifter om de åtgärder som planeras för att undvika att verksamheten eller åtgärden bidrar till att en miljö kvalitetsnorm enligt 5 kap. inte följs, om sådana uppgifter är relevanta med hänsyn till verksamhetens art och omfattning,
7. en icke-teknisk sammanfattning av 1–6, och
8. en redogörelse för de samråd som har skett och vad som kommit fram i samråden och länsstyrelsens bedömning enligt 32 § andra stycket.

6 kap. 36 § miljöbalken

Om verksamheten eller åtgärden kan antas påverka miljön i ett naturområde som är förtecknat enligt 7 kap. 27 § första stycket 1 eller 2, ska miljökonsekvensbeskrivningen innehålla en beskrivning av verksamhetens eller åtgärdens konsekvenser för syftet med att bevara området, en redogörelse för de alternativ som har övervägts med en motivering till varför ett visst alternativ valts samt de uppgifter som i övrigt behövs för prövningen enligt 7 kap. 28 b och 29 §§.

Om miljökonsekvensbeskrivningen har upprättats enbart för en prövning enligt 7 kap. 28 b och 29 §§, kan innehållet i miljökonsekvensbeskrivningen begränsas till de uppgifter som behövs för den prövningen.

6 kap. 37 § miljöbalken

De uppgifter som ska finnas med i miljökonsekvensbeskrivningen enligt 35 och 36 §§ ska ha den omfattning och detaljeringsgrad som

1. är rimlig med hänsyn till rådande kunskaper och bedömningsmetoder, och
2. behövs för att en samlad bedömning ska kunna göras av de väsentliga miljöeffekter som verksamheten eller åtgärden kan antas medföra.

15 § miljöbedömningsförordningen (2017:966)

Den som avser att bedriva verksamheten eller vidta åtgärden ska se till att miljökonsekvensbeskrivningen tas fram med den sakkunskap som krävs i fråga om verksamhetens eller åtgärdens särskilda förutsättningar och förväntade miljöeffekter.

16 § miljöbedömningsförordningen (2017:966)

Miljökonsekvensbeskrivningen ska i fråga om sådana andra egenskaper som avses i 6 kap. 35 § 1 miljöbalken innehålla relevanta uppgifter om

1. behovet av mark,
2. förutsebara rivningsarbeten,
3. vad som utmärker verksamheten eller åtgärden i fråga om energibehov, energianvändning samt arten och mängden av de material och naturtillgångar som används,
4. uppskattade typer och mängder av avfall och andra restprodukter och utsläpp som kan förutses, och
5. andra verksamheter eller särskilda anläggningar som kan komma att behövas för att verksamheten ska kunna komma till stånd eller bedrivas på ett ändamålsenligt sätt.

17 § miljöbedömningsförordningen (2017:966)

Miljökonsekvensbeskrivningens innehåll enligt 6 kap. 35 § 2 miljöbalken ska avse uppgifter om

1. möjliga alternativa utformningar och skälen för den valda utformningen med hänsyn till miljöeffekter,
2. möjliga alternativa platser och skälen för valet av plats med hänsyn till skillnader i miljöeffekterna mellan den valda platsen och alternativen,
3. undersökta möjliga alternativ i fråga om teknik, storlek, omfattning, skyddsåtgärder, begränsningar, försiktighetsmått och andra relevanta aspekter och skälen för de val som har gjorts med hänsyn till miljöeffekter, och
4. en redovisning av alternativa sätt att nå samma syfte, om länsstyrelsen under samrådet har begärt att miljökonsekvensbeskrivningen ska innehålla en sådan redovisning.

18 § miljöbedömningsförordningen (2017:966)

Miljökonsekvensbeskrivningens innehåll enligt 6 kap. 35 § 4 miljöbalken ska omfatta sådana miljöeffekter som kan förväntas uppkomma till följd av

1. verksamhetens eller åtgärdens uppbyggnad, drift eller rivning,
2. användningen av naturresurser,
3. buller, vibrationer, ljus, värme, strålning, utsläpp av föroreningar eller andra störningar,
4. bortskaffande och återvinning av avfall,
5. den teknik och de ämnen som har använts,
6. verksamheten eller åtgärden tillsammans med andra verksamheter som bedrivs, som har fått ett tillstånd eller som har anmälts och får påbörjas,
7. verksamhetens klimatpåverkan, eller
8. verksamhetens utsatthet och sårbarhet för klimatförändringar eller andra yttre händelser.

19 § miljöbedömningsförordningen (2017:966)

Miljökonsekvensbeskrivningen ska utöver det som anges i 6 kap. 35 § miljöbalken innehålla

1. uppgifter om beredskapen för och föreslagna insatser vid allvarliga olyckor, om sådana uppgifter är relevanta med hänsyn till verksamhetens eller åtgärdens art och omfattning,
2. en redogörelse för de prognos- och mätmetoder, underlag och informationskällor som har använts med uppgift om eventuella brister och osäkerheter i metoderna och underlagen,
3. en referenslista med uppgifter om de källor som har använts, och
4. uppgifter om hur kravet på sakkunskap i 15 § är uppfyllt.

Nedan exemplifieras vad vissa av dessa innehållskrav, enligt Naturvårdsverket, kan innebära för täktverksamheter:

4.1 Täktens utformning och omfattning

Beskrivning av täktverksamhetens utformning och omfattning i den mån det är nödvändigt för miljöbedömningen (med hänvisning till den tekniska beskrivningen).

4.2 Produkter, restprodukter och utvinningsavfall

1. Vilket material/vilka material som täktverksamheten syftar till att utvinna och som således är produkter.
2. Vilka restprodukter som uppstår i täktverksamheten (exempelvis avbaningsmassor eller sediment i sedimenteringsbassänger).

3. Om och på vilket sätt restprodukterna uppfyller samtliga biproduktkriterier i 15 kap. 1 § miljöbalken (alternativt görs detta i tillståndsansökan).
4. Vilken typ av och vilka mängder utvinningsavfall som förväntas uppkomma under tillståndstiden.
5. Vilka områden som är avsedda för uppsamling eller bortskaffande av utvinningsavfall och om dessa områden är utvinningsavfallsanläggningar (exempelvis avfallsmagasin eller avfallsupplag).
6. Utvinningsavfallsanläggningarnas lokalisering och utformning.
7. Aktuella försiktighetsmått och skyddsåtgärder vid drift av utvinningsavfallsanläggningarna.
8. Hur utvinningsavfallsanläggningarna kommer att stängas och vilka försiktighetsmått och skyddsåtgärder som kan bli aktuella vid stängning.

4.3 Behovet av materialet och hushållning med naturresurser

1. Produkternas och restprodukternas tekniska egenskaper (exempelvis nötningsbeständighet och sprödhet).
2. Produkternas och restprodukternas miljömässiga egenskaper (exempelvis innehåll av sulfidmineral, arsenik eller risk för strålning).
3. Produkternas och restprodukternas användningsområden utifrån materialets tekniska och miljömässiga egenskaper.
4. Produkternas och restprodukternas användningsområden utifrån en resurseffektiv användning av materialet.
5. Vad som bedöms vara den bästa långsiktiga hushållningen av aktuellt täktmaterial, hur stor del av materialet som avses användas för dessa unika ändamål och hur det framtida behovet av materialet ser ut.
6. Förväntat avsättningsområde för det utvunna materialet.
7. Andra befintliga täkter inom avsättningsområdet.
8. Tillgången till och möjligheten att ersätta det ansökta täktmaterialet med överskottsmassor från t.ex. bygg- och infrastrukturprojekt.
9. Om det vid utvinning av naturgrus är tekniskt möjligt och ekonomiskt rimligt att använda ett annat material för avsedda användningsområden.

4.4 Täktens lokalisering

Exemplen nedan bör även redovisas i kartunderlag i lämpliga skalor.

1. Avstånd till närboende, tätort, by, transportväg etc.
2. Terräng- och landformer.
3. Områdets geologi.
4. Nuvarande markanvändning.
5. Historisk markanvändning.
6. Gällande översiktsplan, detaljplan och områdesbestämmelser.

7. Förekomst av yt- och grundvattenförekomster.
8. Förekomst av riksintressen.
9. Förekomst av områdesskydd.
10. Förekomst av fridlysta och/eller hotade arter.
11. Vilka värden som finns för friluftslivet.
12. Vilka ekosystemtjänster som finns i området.
13. Andra civilrättsliga skyddsformer (exempelvis naturvårdsavtal).
14. Andra nationella naturvårdsintressen (exempelvis myrskyddsplan, skogliga värdekärnor³⁷⁰ samt ängs- och betesmarksinventering).
15. Förekomst av fornlämningar och andra kulturmiljövärden.
16. Förekomst av enskild eller allmän vattenförsörjning (kartläggning bör ske genom inventering och inte bara utifrån brunnregistret).
17. Om och hur rennärning bedrivs i området.
18. Andra allmänna och enskilda rättigheter rörande nuvarande markanvändning (exempelvis vattendomar, markavttningsföretag samt betes-, jakt- och fiske-rättigheter).

4.5 Rådande miljöförhållanden och nollalternativ

Exemplen nedan bör även redovisas i kartunderlag i lämpliga skalor.

1. Geografisk avgränsning av utredningsområdet (dvs. det område inom vilket beskrivningen av miljöförhållandena ska göras).
2. Vilka värden som finns på platsen och i landskapet (se även punkt 3.2 ovan).
3. Vilka tillståndsgivna verksamheter och gällande detaljplaner som är beslutade på platsen och i omgivningen även om de inte kommit tillstånd.
4. Vilka miljöproblem som finns på platsen och i landskapet och vilka pågående förändringar som sker³⁷¹ (som utsatthet för klimatförändringasamt sårbarhet för exempelvis förändringar i vattenbalans och robusthet [resiliens] för sådana förändringar).
5. Hur det nuvarande tillståndet i miljön förväntas förändras i framtiden om den tänkta verksamheten inte påbörjas eller vidtas.

³⁷⁰ Tidigare benämnt nyckelbiotoper.

³⁷¹ I förhållande till miljö kvalitetsmål och Agenda 2023.

4.6 Miljöeffekter, försiktighetsmått och skyddsåtgärder

4.6.1 Påverkan på yt- och grundvatten

SGU (påverkan på grundvatten) och Havs- och vattenmyndigheten är vägledande myndigheter för grund- respektive ytvatten.

HYDROLOGISK PÅVERKAN

1. Geologisk beskrivning som inkluderar bergarter, texturer, strukturer och förekomst av eventuella vattenförande sprickzoner.
2. Förekomst av hydrologiskt tätande jord- eller bergartsskikt.
3. Beskrivning av aktuella avrinningsområden samt hur deras utbredning och avrinningsmönster eventuellt kan komma att påverkas av den sökta verksamheten.
4. Vattenbalans för området (baserat på bland annat relevanta nederbördsdata).
5. Resultat från hydrogeologiska undersökningar – undersökningarna behöver vara anpassade till de lokala geologiska förhållandena och vara tillräckligt detaljerade för att kunna ligga till grund för att bedöma påverkan av sänkta grundvattennivåer och förändrade yt- och grundvattenflöden.
6. Beskrivning av osäkerheter i bedömningsunderlaget, exempelvis utifrån:
 - a) antaganden beträffande heterogena berggrundsförhållanden med osäkerheter avseende förekomst av vattenförande strukturer eller stora årtidsvisa yt- och grundvattenvariationer,
 - b) modellens upplösning (exempelvis cellstorlek), och
 - c) begränsningar i antal mätpunkter eller typ av genomförda undersökningar.
7. Hur täkten ska efterbehandlas och hur efterbehandlingen kan komma att påverka grund- och ytvattnet.
8. Förslag på kontrollprogram avseende täktens påverkan på yt- och grundvattenförhållanden.

GRUNDVATTEN

1. Förekomst av grundvattenmagasin i jordlager och berggrund.
2. Påverkansområde³⁷² utifrån förväntad grundvattensänkning.
3. Grundvattenförhållanden före, under och efter avslutad utvinning (exempelvis grundvattennivåer i berg och jord, gradienter, flödesriktning och förekomst av in- och utströmningsområden).

SGU har tagit fram checklistor för vilket underlag som behövs för påverkan på grundvatten, se Checklista inför ansökan om grundvattenbortledning (sgu.se), Checklista påverkan grundvattenförekomst (sgu.se), Checklista för grustäkter (sgu.se) och Checklista för bergtäkter (sgu.se). Naturvårdsverket hänvisar i första hand till dessa checklistor.

³⁷² Se Influensområde och påverkansområde (sgu.se).

YTVATTEN

Beträffande ytvatten bör, enligt Naturvårdsverket, MKB:n innehålla:

1. Förekomster av ytvatten (exempelvis sjöar och vattendrag).
2. Till vilken typ av recipient/recipienter som utsläpp av vatten från täktverksamheten sker (exempelvis bäck eller dike).
3. Undersökningar som redogör för referens- och eller bakgrundshalter i yt- eller grundvatten som kan komma att påverkas.
4. Hur berörda recipienter enligt punkten ovan är lokaliserade i förhållande till utsläppspunkterna från täktverksamheten.
5. Om utsläpp sker till ytvattenförekomster³⁷³ enligt VISS³⁷⁴ eller om utsläpp sker till övrigt vatten³⁷⁵. Om utsläpp sker till övrigt vatten ska närmaste nedströms och uppströms liggande vattenförekomster som kan påverkas av utsläppet anges.
6. Om täktverksamheten genom pågående eller nedlagd/avslutad verksamhet/process har orsakat ett förorenat område³⁷⁶ som kan påverka berörd recipient.
7. På vilket sätt externa massor och/eller avfallsbehandling i tåkten riskerar att förorena ytvatten (för det fall ansökan omfattar sådan verksamhet).
8. Aktuella påverkanskällor för vattenverksamheten och vilka eventuella åtgärder i åtgärdsprogrammet som är relevanta för verksamheten.
9. Vilka reningsanläggningar som ingår i täktverksamheten (exempelvis sedimenteringsdammar och/eller översilningsytor).
10. Reningsanläggningarnas förväntade reningsgrad och förväntade uppmätta halter på utgående vatten i utsläppspunkterna.
11. Reningsanläggningarnas konstruktion, dimensionering och behov av underhåll för att upprätthålla önskad reningsgrad.
12. Vilka enskilda kvalitetsfaktorer³⁷⁷ som har koppling till planerad täktverksamhet och hur den ekologiska- respektive kemiska statusen, enligt vattenförvaltningsförordningen, för de aktuella kvalitetsfaktorerna kan komma att påverkas.
13. Om täktverksamheten kan påverka vattenförekomstens status och miljökvalitetsnorm och i så fall kvalitetsfaktorer som påverkas, i vilken omfattning och hur stor del som verksamheten uppskattas bidra med i förhållande till övrig belastning på vattenförekomsten.
14. Vilka åtgärder som ska vidtas vid akuta utsläpp (exempelvis vid ett läckage av diesel eller olja).
15. Vilka åtgärder som planeras att vidtas vid ett eventuellt överskridande av gränsvärden.
16. Riskbedömning avseende de situationer som kan uppkomma, de ämnen som hanteras inom verksamheten samt bedömning av ämnernas risk för spridning till omgivande miljö.

³⁷³ Angivna med namn (id) enligt VISS.

³⁷⁴ Se Välkommen till VISS (lansstyrelsen.se).

³⁷⁵ Övrigt vatten uppfyller inte kravet på att vara en vattenförekomst (exempelvis en sjö som är mindre än 1 km² eller ett vattendrag som har ett tillrinningsområde som är mindre än 10 km²).

³⁷⁶ Dvs. större eller mindre mark- eller vattenområden, byggnader och anläggningar som innehåller hälso- och miljöfarliga ämnen.

³⁷⁷ Kvalitetsfaktor i enlighet med HVMFS 2019:25.

HYDROLOGISKT KÄNSLIGA NATURTYPER OCH ARTER

1. Vilka hydrologiskt känsliga våtmarksmiljöer som finns i området (exempelvis mossar, kärr, källor och sumpskogar) och vilka hydrologiskt känsliga arter som finns i dessa miljöer (exempelvis orkidéer, groddjur och fåglar).
2. I vilken grad de aktuella våtmarksmiljöerna och arterna är påverkade redan idag och vilka ytterligare störningar som kan tillåtas utan att dessa skadas.
3. Om de hydrologiskt känsliga ekosystemen är grundvattenberoende terrestra ekosystem³⁷⁸ enligt vattenförvaltningen och/eller utpekade naturtyper³⁷⁹ enligt Natura 2000.
4. Vad de aktuella våtmarksmiljöerna och dess ingående arter tål för hydrologiska förändringar (exempelvis överdämning och torrläggning).
5. Hur de hydrogeologiska undersökningarna enligt egenkontroll och kontrollprogram bör utformas och utföras för att kunna svara på/detektera naturmiljöns känslighet för hydrologiska förändringar.
6. Vilka åtgärder som planeras att vidtas om oförutsedda förändringar upptäcks i hydrologiskt känsliga naturtyper, på hydrologiskt känsliga arter, på grund- och vattenförhållanden och närliggande skyddade områden (t.ex. naturreservat eller Natura 2000-områden).

4.6.2 Hantering av externa massor

1. Vilka typer av massor som ska tas in i täkten (exempelvis entreprenadberg eller schaktmassor).
2. För vilka ändamål massorna ska användas (exempelvis för efterbehandlingsåtgärder i täkten eller för extern användning utanför täktens verksamhetsområde).
3. Massornas ursprung och i vilka processer massorna har uppstått.
4. Massornas sammansättning och utlakningsegenskaper.
5. Hur massorna förväntas förändras över tid (fysikaliskt, kemiskt eller biologiskt).
6. De mottagna massornas förväntade innehåll av miljö- och hälsofarliga ämnen (exempelvis vattenlösligt kväve, arsenik och sulfidmineral).
7. Om massorna klassas som biprodukter innan de tas emot i täkten behöver täktverksamhetsutövaren kunna visa på att samtliga biproduktkriterier i 15 kap. 1 § är uppfyllda.
8. Om massorna klassas som avfall innan de tas emot i täkten behöver aktuell avfallskod³⁸⁰ och aktuell verksamhetskod³⁸¹ för hanteringen i täktverksamheten anges.
9. Maximal årlig mängd massor som ska tas emot, lagras och behandlas.
10. Massornas lämplighet (tekniskt och miljömässigt) för angivna ändamål och användningsområden.

³⁷⁸ SGU-FS 2023:1.

³⁷⁹ De naturtyper som anges i art- och habitatdirektivets bilaga 1 samt i bilaga 4 i förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.

³⁸⁰ Enligt bilaga 3 till avfallsförordning (2020:614).

³⁸¹ Enligt 29 kap. miljöprövningsförordningen.

11. Vilka rutiner som ska gälla vid mottagning av massorna (exempelvis var mottagna massor ska placeras, hur mottagningsplatsen bör utformas för att minska miljöpåverkan och hur massornas innehåll ska kontrolleras genom provtagning och analyser).
12. Vilka föroreningshalter som införda massor får innehålla mot bakgrund av täktens lokalisering och massornas tänkta användningsområden.
13. Vilken miljöpåverkan som behandlingen av massor i övrigt kan ge upphov till (exempelvis buller och damning).
14. Lämpliga försiktighetsmått och skyddsåtgärder utifrån avfallstyp, massornas miljömässiga egenskaper, ansökta mängder och övrig miljöpåverkan från masshanteringen.
15. Om de mottagna massorna kommer att upphöra att vara ett avfall i samband med hanteringen i tåkten och underlag som redogör för hur den bedömningen ska göras.
16. Underlag som visar hur de avfallsmassor som har behandlats i tåkten kommer att hanteras vidare, i andra projekt eller genom annat omhändertagande.

4.6.3 Skyddade områden

Hur förhåller sig verksamheten till skyddade områden enligt 7 kap. miljöbalken och dess föreskrifter.

4.6.4 Natura 2000

1. Vilka naturtyper och/eller arter som pekas ut enligt bevarandeplanen för Natura 2000-området samt dess utbredning och lokalisering i förhållande till den sökta verksamheten och bedömt påverkansområde.
2. Bevarandesyftet enligt bevarandeplanen.
3. Vad som kan skada/störa utpekade naturtyper och/eller arter enligt bevarandeplanen³⁸² (exempelvis förändrad hydrologi).
4. På vilket sätt verksamheten riskerar att skada naturtyper eller orsaka en betydande störning på arter (exempelvis hur verksamheten kan påverka området som helhet betraktat, områdets ekologiska struktur och funktion och dess motståndskraft).
5. Hur verksamheten kan påverka områdets möjlighet att bidra till upprätthållandet av den gynnsamma bevarandestatusen för arterna och naturtyperna för det fall detta inte finns redovisat i en bevarandeplan.
6. Har de utpekade naturtypernas och arternas tolerans för förändringar har definierats och undersökts utifrån de platsspecifika förhållanden.
7. Vilka försiktighetsmått och skyddsåtgärder som avses vidtas så att verksamheten inte riskerar skada utpekade habitat och arter (exempelvis hur åtgärderna är anpassade till tröskelvärden utifrån vad naturtyperna och arterna tål för förändringar).
8. Kontrollprogram som är kopplar till risken för skada på livsmiljöer och arter.

³⁸² Se Naturvårdsverkets naturtypsvisa vägledningar, Natura 2000 i Sverige (naturvardsverket.se).

9. Vilka åtgärder som ska vidtas om en oförutsedd skada upptäcks.
10. Hur efterbehandlingen ska genomföras för att inte riskera att skada uppstår på Natura 2000-området.

4.6.5 Naturmiljöer, djur och växtliv

1. Naturvärdesinventering som beskriver samt värderar det naturområde avseende biologisk mångfald som kan komma att påverkas av verksamheten. Naturvårdsverket anser att en naturvärdesinventering bör minst ske enligt en utvecklad standard för Naturvärdesinventering, SS199000³⁸³ (NVI-standard), med en fältnivå med detaljeringsgraden medel.
2. Inventering av relevanta arter/artgrupper - helst under åtminstone två olika år (inventeringarna måste vara utförda med rätt metod och aktuell tidpunkt för respektive art), se även avsnitt 4.6.1.
3. Inventeringarna ska omfatta både täktområdet och ett tillräckligt omfattande påverkansområde (observera att påverkansområdet är olika stort för olika arter).
4. Vid bedömningar av påverkan på arters bevarandestatus behöver fördjupade analyser av landskapet och vanligen geografiskt utökade inventeringar genomföras.
5. Vilka av de förekommande arterna omfattas av artskyddsförordningens bestämmelser.
6. Om verksamheten strider mot någon av bestämmelserna i förordningen (exempelvis påverkan i form av störning, förlust av habitat, dödande eller plockande).
7. Om försiktighetsmått och skyddsåtgärder kan förhindra att verksamheten hamnar i strid med artskyddsförordningens bestämmelser.
8. Vilka skyddsåtgärder som avses genomföras och vilka resultat de förväntas ge.
9. Hur uppföljning av påverkan ska ske, vilka metoder och vilka intervall samt vid vilka förhållanden som tillsynsmyndigheten ska kontaktas alternativt att ytterligare skyddsåtgärder ska vidtas.
10. Om bolaget avser att söka dispens från artskyddsförordningen.
11. Vilka dispensgrunder som åberopas.
12. Dispensansökningar ska göras art för art.
13. Om bolaget avser utföra kompensationsåtgärder (bör i ansökan redovisas en särskild kompensationsutredning).

4.6.6 Riksintressen

1. Vilka värden och kvaliteter som riksintresseutpekandet har.
2. Hur täktverksamheten kan påverka det utpekade riksintresseområdet.
3. Hur verksamheten kan bedrivas utan att påtagligt skada riksintresset.
4. Hur avvägningen mellan motstående riksintressen bör göras.

³⁸³ Standard – Naturvärdesinventering (NVI) – Kartläggning och värdering av biologisk mångfald – Dataprodukt-specifikation och listor med biotopbeteckningar SIS/TS 199002:2023 – Svenska institutet för standarder, SIS.

4.6.7 Kulturmiljö

1. Behov av arkeologiska utredningar.
2. Vilka åtgärder som kommer att vidtas för att inte skada en befintlig fornlämning eller befintligt kulturminne.
3. Vilka åtgärder som kommer att vidtas vid flytt av en befintlig fornlämning eller ett befintligt kulturminne.

4.6.8 Landskapsbild

Redogörelse för hur tåkten kan komma att påverka landskapsbilden i området.

4.6.9 Rennäringen

1. Hur rennäring bedrivs i området och under vilken tid på året (exempelvis vinterbete, kalvningsland, flyttled och bete när renhjordarna rastar under flyttningen).
2. Vilken påverkan verksamheten kommer att ha på rennäringen (både det allmänna intresset rennäring och det enskilda intresset renskötsel för berörd sameby).
3. Den kumulativa påverkan och dess effekter på rennäringen i området.
4. Om verksamheten kommer att påverka ett riksintresseområde för rennäringen och i så fall hur verksamheten kan bedrivas utan att påtagligt skada riksintresset.
5. Vilka skyddsåtgärder som kan vidtas för att minska risken för påverkan på och konsekvenser för rennäringen.
6. Eventuella villkor för att minska risken för påverkan på och konsekvenser för rennäringen.

4.6.10 Buller

1. En beskrivning av de bullrande momenten i verksamheten, inklusive var och när bullrande moment uppkommer.
2. Om det finns risk för att verksamheten orsakar särskilt störningsframkallande ljud såsom rena toner eller återkommande impulsljud.
3. Finns det fler alternativ redovisade i ansökan bör bullerberäkningar tas fram även för dessa, i alla fall om bullerspridningen skiljer sig märkbart från huvudalternativet.
4. Ekvivalenta ljudnivåer för den tid verksamhet pågår under dag-, kvälls- respektive nattperioden, samt om bulleralstringen varierar kraftigt, även för en maxtimme. Även uppkomst av momentana ljudnivåer ska redovisas.
5. Bullerberäkningar för flera scenarier allteftersom verksamheten fortskrider i tåkten. Ibland kan det även vara bra att separera utfall med eller utan t.ex. borrhning. Bullerberäkningarna ska utföras för tåkstens föreslagna arbetstider, dvs. inte för hela dygnet om inte tåkten ska bedrivas dygnet runt.
6. Beräknade ljudnivåer för markplan och vid fasad för samtliga våningsplan på berörda bostadsbyggnader, vård- och undervisningslokaler (bullerberäkningarna ska inkludera reflexer).

7. Förväntade transportrörelser till och från anläggningen samt huvudsakliga transportvägar. Dygnsekvivalenta och maximala ljudnivåer från den allmänna trafiken samt från den allmänna trafiken tillsammans med verksamhetens transporter bör redovisas för berörda bostadsbyggnader, vård- och undervisningslokaler. Den geografiska avgränsningen bör göras så att åtminstone de vägsträckor där bullret från den planerade verksamhetens transporter ger ett bidrag till totalnivån om 1 dB eller mer inkluderas.
8. Hur verksamheten uppfyller kraven på bästa möjliga teknik vad gäller buller från verksamheten, exempelvis genom val av mindre bullrande utrustning och moment, genomtänkt placering av bullerkällor samt bullerskyddsåtgärder.
9. Befintligt buller från väg och järnväg samt kumulativa nivåer från den samlade planerade verksamheten inklusive buller från väg och järnväg. Bolaget ska därmed ta hänsyn till det befintliga bullret vid bedömning av konsekvenserna.

4.6.11 Vibrationer, luftstöt vågor och stenkast

1. Moment som kan orsaka vibrationer, luftstöt vågor och/eller stenkast.
2. Beskrivning av markförhållandena.
3. Inventering av bostäder och andra känsliga byggnader och anläggningar som ligger inom influensområde för vibrationer, luftstöt vågor och/eller stenkast, exempelvis i förhållande till inflygningszoner för flygplatser.
4. Riskanalys i enlighet med relevanta standarder.
5. Beskrivning av hur man uppfyller kraven på bästa möjliga teknik för att minska risken för vibrationer, luftstöt vågor och/eller stenkast.
6. Förslag till kontrollprogram för uppföljning.

4.6.12 Damning och utsläpp till luft

1. Vindförhållanden.
2. Avstånd till berörda (bostäder, skolor, vårdinrättningar, idrottsplatser och andra relevanta verksamheter) i samtliga väderstreck inom närområdet.
3. Beskrivning av terrängen mellan verksamhetsområdet och berörda enligt punkten ovan.
4. Hur verksamhetsutövaren avser att begränsa damning till närområdet från verksamhetens olika moment:
 - a) Transporter till och från området (exempelvis damning från vägbana och fordonslast).
 - b) Arbetsytor (exempelvis damning från krossar, transportband, sorteringsverk, lastningsytor och körplaner).
 - c) Upplag (exempelvis damning från upplag av material).
5. Hur verksamhetsutövaren avser att minska sina övriga utsläpp från verksamheten, exempelvis från:
 - a) Transportfordon.
 - b) Arbetsfordon.
 - c) Sprängning.

6. Hur verksamhetsutövaren avser att regelbundet följa upp sin påverkan på närområdet (mätning, modellering eller motsvarande).
7. Eventuella resultat från tidigare uppföljning av påverkan (för befintliga verksamheter), exempelvis resultat från mätning eller modellering.
8. Bedömning av påverkan på MKN för luft.

4.6.13 Klimatpåverkan

1. I vilken omfattning den förändrade markanvändningen, vilket täktverksamheten innebär, utgör ett bidrag eller förlust av kolsänka, så att det framgår hur utredningsalternativen skiljer sig åt i fråga om utsläpp av växthusgaser.
2. En utvärdering av hur verksamhetens utformning och funktion förhåller sig till de förhållanden som ett framtida klimat innebär och de klimatrisker som kan komma att uppstå exempelvis översvämning, minskad nederbörd och sjunkande grundvattennivåer. Ett sådant underlag behöver innehålla antaganden, riskanalyser och beräkningar.

4.6.14 Säkerhetsrisker

1. Vilka risker som finns för människor och djur som vistas i området kring takten (exempelvis förekomst av branta stup och risk för stenkast vid sprängning).
2. Åtgärder som ska vidtas för att minska säkerhetsrisker (exempelvis markeringar vid stup).

4.6.15 Energi

1. Verksamhetens bränsleförbrukning.
2. Typ av bränsle.
3. Åtgärder för att minska energiförbrukningen.

4.6.16 Efterbehandling

Följande bör ingå i en efterbehandlingsplan.

1. Vilka efterbehandlingsåtgärder som verksamhetsutövaren åtar sig att utföra.
2. På vilket sätt efterbehandlingen behöver anpassas till andra allmänna intressen (exempelvis gällande landskapsbild samt säkerhet för djur och människor).
3. Hur naturvärden och biologisk mångfald kommer att beaktas och gynnas vid en ekologisk efterbehandling.
4. Uppskattad tillgång till avbaningsmassor eller andra restprodukter som uppstår i verksamheten och som kan användas i efterbehandlingen.
5. Uppskattat behov av externa massor till efterbehandlingen.
6. Hur externa massorna ska kontrolleras med avseende på innehåll av invasiva främmande arter.
7. Hur långt brytning kan ske med full pallhöjd i det fall släntning ska ske i bergtäkt.
8. Om efterbehandlingen kan ske successivt och i så fall hur den ska genomföras.

9. Hur efterbehandlingsarbetet ska gå till (exempelvis vad ska göras när och hur lång tid det bedöms ta till dess att syftet och målet med efterbehandlingen har uppnåtts).
10. Hur efterbehandlingsåtgärderna ska anpassas utifrån förhållandena på platsen och förutsättningarna som råder vid tidpunkten för efterbehandlingen.
11. Hur åtgärderna speglar dagens bästa möjliga teknik och evidensbaserad ekologisk kunskap.
12. Om erforderliga avtal finns med markägare om den framtida markanvändningen.
13. Andra fastigheter som kan beröras direkt eller indirekt av efterbehandlingsarbetet.
14. Om det behövs särskilda tillstånd för eventuellt ändrad grund- och ytvattenhantering efter avslutad täkt, exempelvis ändring av vattendomar eller dispens för dikning.
15. Vilken kontinuerlig tillsyn och skötsel som förutsätts för efterbehandlingsåtgärdernas långsiktiga funktionalitet och hur verksamhetsutövaren avser att skötseln ska bedrivas efter avslutad efterbehandling.
16. Hur uppföljningen av skötselplaner planeras att utföras.
17. Vilka tekniska anordningar som behövs för genomförandet och upprätthållandet av vald efterbehandlingsmetod, hur länge dessa anordningar kommer att finnas kvar på platsen och deras behov av underhåll och skötsel.
18. Hur återställandet av eventuella utvinningsavfallsanläggningar kommer att genomföras.
19. Om täktverksamheten ska avslutas med kvarvarande upplag.
20. Underlag som visar på hur den ekonomiska säkerheten överensstämmer med planerade efterbehandlingsåtgärder.

4.6.17 Förslag till övervakning och kontroll (kontrollprogram)

1. Översiktlig beskrivning av hur arbetet med egenkontrollen kommer att byggas upp och hur den planeras att utföras.
2. Hur funktionen av planerade försiktighetsmått, skydds- och kompensationsåtgärder ska följas upp och vad som avgör om justeringar behövs.
3. Hur verksamhetsutövaren löpande ska arbeta för att minska miljöpåverkan från verksamheten.

5. Övrig vägledning avseende täkter

Nedan listas exempel på annan vägledning avseende prövning av täktverksamhet:

HAVS- OCH VATTENMYNDIGHETEN – HAV

December 2008. *Vattenverksamheter – Handbok för tillämpningen av 11 kapitlet i miljöbalken* ISBN 978-91-620-0157-5. Se: www.havochvatten.se

Miljö kvalitetsnormer för vatten vid prövning och tillsyn: Miljö kvalitetsnormer vid prövning och tillsyn – Vägledningar – Vägledning, föreskrifter och lagar – Havs- och vattenmyndigheten

SVERIGES GEOLOGISKA UNDERSÖKNING – SGU

Checklistor med beskrivning av vad en ansökan om tillstånd bör innehålla:

Bergtäkter: Checklista för bergtäkter

Grustäkter: Checklista för grustäkter

Påverkan på grundvattenförekomst: Checklista påverkan grundvattenförekomst

Ansökan om grundvattenbortledning: Checklista inför ansökan om grundvattenbortledning

SVERIGES BERGMATERIALINDUSTRI, SBMI

2024-05-07. Sveriges Bergmaterialindustri, *Enhetliga rimliga villkor för täktverksamhet*. Se: www.sverigesbergmaterialindustri.se

SVENSK TORV

Efterbehandling av torvtäkt Efterbehandling av torvtäkter – Svensk Torv

Täktverksamhet

En vägledning vid prövning och tillsyn

I vägledningen finner du bl.a. information om miljöbalken ur ett täktperspektiv, vanliga prövnings- och tillsynsfrågor i täktverksamhet samt praxis som kopplar till dessa frågor. Du hittar även matnyttig information om olika typer av täktverksamhet. Vidare redogörs även för täktverksamheters typiska miljöpåverkan och hur denna kan hanteras i prövning och tillsyn. Vägledningen innehåller också ingående information om ekologisk efterbehandling av olika typer av täkter.

Avsikten är att vägledningen dels ska bidra till att prövning och tillsyn av täktverksamheter ensas i högre grad, dels att processerna kan effektiviseras. Vägledningen vänder sig främst till tillsynsmyndigheter men bör i stor utsträckning även kunna användas av verksamhetsutövare, allmänheten och prövningsmyndigheter.